

Uussisserändajate kohanemine Eestis

Kristjan Kaldur, Kats Kivistik, Triin Pohla, Mart Veliste, Nastja Pertsjonok, Maarja Käger, Ave Roots

UURINGUARUANNE
2019

Uuring: Uussisserändajate kohanemine Eestis
Autorid: Kristjan Kaldur
Kats Kivistik
Triin Pohla
Mart Veliste
Nastja Pertsjonok
Maarja Käger
Ave Roots
Teostaja: Balti Uuringute Instituut
Tellija: Siseministerium

Uuringu viis läbi Balti Uuringute Instituut Siseministeriumi tellimusel. Täname olulise panuse eest Kristina Avdoninat, Anu Massot, Mare Kitsniku, Marika Kaasikut ning kõik intervjueeritud. Uuringu läbiviimisele andsid omakorda olulise panuse projekti tellijapoolne meeskond, kuhu kuulusid Martin Tuli, Kerli Zirk, Jete Aljasmäe ja Marion Tamberg Siseministeriumist.

Uuringut rahastati Euroopa Sotsiaalfondi perioodi 2014-2020 prioriteetse suuna 2 „Sotsiaalse kaasatuse suurendamine“ meetme 2.6 „Võimaluste loomine Eestis elavate ning ühiskonda vähelõimunud püsielanike aktiivse hõive ja ühiskondliku aktiivsuse suurendamiseks ja uussisserändajate kohanemise ja hilisema lõimumise toetamiseks“ tegevusest.

SISEMINISTERIUM

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Balti Uuringute Instituut

Lai 30
51005 Tartu
tel 699 9480
ibs.ee

DOI: 10.23657/2019.4

SISUKORD

1.	SISSEJUHATUS	4
1.1.	Lühiülevaade uuringu meetodikast	6
1.2.	Uuringu taust ja temaatilised lähtekohad	6
2.	ÜLEVAADE UUSSISSERÄNDAJATELE PAKUTAVATEST TEENUSTEST JA TEENUSEPAKKUJATEST	18
2.1.	Olulisemad arengud teenuste pakkumises alates 2014. aastast.....	19
2.2.	Teenuste osutamine eri teenusepakkujate ja sektorite lõikes.....	21
2.3.	Kokkuvõte	24
3.	SISUVALDKONNAD	29
3.1.	Kohanemise toetamine	29
3.2.	Üldine asjaajamine, sh elamisõigus ja elamisload.....	37
3.3.	Eesti keele õpe.....	47
3.4.	Tervishoid.....	57
3.5.	Majutus	65
3.6.	Tööturg.....	69
3.7.	Haridus	83
3.8.	Vaba aeg ja kogukond	89
3.9.	Välistööjõu meelitamine ja Eestisse jäämine	100
4.	HORISONTAALSED VALDKONNAD	108
4.1.	Kohalikud omavalitsused	108
4.2.	Uussisserändajad sotsiaalmeedias.....	113
4.3.	Ühtekuuluvus ja sotsiaalne sidusus	126
4.4.	Vaimne tervis	131
4.5.	Kohanemise mõõtmise potentsiaal indekse ja andmeanalüüsi kaudu	139
5.	KOKKUVÕTE JA SOOVITUSED	146
5.1.	Suured väljakutsed	147
5.2.	Soovitused ja ettepanekud.....	154
6.	LISAD	163

1. SISSEJUHATUS

Uussisserändajate kohanemise uurimine, nii rakenduslikus kui ka akadeemilises vaates, on Eestis alles algusjärgus – esimene põhjalik ja erinevaid sihtrühmi käsitlev sellealane uuring valmis alles 2014. aastal ning esimene suure valimiga kvantitatiivselt sihtrühma hoiakuid kirjeldav uuring 2017. aastal.^{1,2} Siiski on mitmed probleemkohad uussisserändajate kohanemisel olnud teada juba pikemat aega – näiteks tuuakse 2011. aasta integratsiooni monitooringus (EIM2011) Eestisse saabunud uussisserändajate poolt välja mitmed olulised kohanemist takistavad kitsaskohad, nagu näiteks eesti keele õppevõimaluste vähesus, aga ka puudulik informeeritus ja kohati ebapiisav ligipääs erinevatele Eesti avalikele ja erasektori tugiteenustele. Need mõlemad on teemad, mis korduvad nii 2014. aasta uuringus kui ka siinses, 2019. aastal läbiviidud uuringus. Kuigi mitmed uussisserändajate kohanemist takistavad asjaolud on aastate jooksul olulisel määral leevenenud, on paljud kitsaskohad jätkuvalt aktuaalsed ka täna.

Kümmekond aastat tagasi ei näinud ka erinevad sidusrühmad ehk poliitikakujundajad, kohalikud omavalitsused, tööandjad, ülikoolid, vabaühendused jt Eestisse saabuvate uussisserändajate tõhusa ning planeeritud kohanemis- ja rändepoliitika järele suurt vajadust. Kuna rändearvud olid suhteliselt väikesed, toimis toonane süsteem suuresti isiku- ja juhtumipõhiselt. Ka koostöö erinevate osapoolte vahel toimis ennekõike vaid spontaanselt ja sektorisiselt – nii ettevõtteid kui ka ülikoolid suhtlesid üldjuhul vaid omavahel, seotud riigiasutuste ning ennekõike enda katuseorganisatsioonidega, sihtrühmaga tegelevaid vabaühendusi oli vaid üksikuid ja needki alarahastatud, ning kohalikud omavalitsused puudusid pildilt pea täielikult. Täna saame aga tõdeda, et eelkõige sisserändearvude kasvu ja kahe kriisiga seoses – nn Euroopa rändekriisiga ja Eesti nn tööjõu-puuduse kriisiga – on rändeteema ning uussisserändajate kohanemise ja lõimumisega seotud küsimused sisenenud tugevalt nii poliitilistesse, erialastesse kui ka ühiskondlikesse aruteludesse.

Kasvanud on ka laiem teadlikkus ja soov rändevaldkonna arendamiseks panustada – üha aktiivsemalt on sõna võtnud paljud rändega seotud osapooled, sh tööandjad, ülikoolid ja nende katuseorganisatsioonid, sealhulgas mitmed vabaühendused ning meediaorganisatsioonid. Rände- ja kohanemispoliitika arutamiseks on kokku kutsutud mitmeid erinevaid töörühmi ja aruteluringe (nt sisserände töörühm Siseministeeriumi juures kvoodiküsimuse lahendamiseks, Avatud Eesti Fondi inimvara ümarlaud, Arvamusfestivali rändega seotud arutelud, Eesti Tööandjate Liidu ettepanekud välisvärbamise lihtsustamiseks, Eesti Linnade Liidu lõimumise ja rände töörühma loomine jpm). Samuti on seadusandlikus plaanis sisse viidud mitmeid olulisi muudatusi välismaalaste seadusesse (VMS), mille eesmärgiks on mh olnud soodustada välismaalaste meelitamist ja Eestisse jäämist (nt viisad iduettevõtluseks, kvoodierisuste sisseviimine, välistudengitele Eesti tööturule sisenemise parandamine jm).

Kuid lisaks uuringutele, aruteludele ja seadusemuudatustele on viimastel aastatel ellu kutsutud ka mitmeid uussisserändajate kohanemist toetavaid uusi algatusi ja teenuseid: näiteks

¹ Kallas, Kaldur et al (2014). Uussisserändajate kohanemine Eestis: valikud ja poliitikaettepanekud tervikliku ja jätkusuutliku süsteemi kujundamiseks. Balti Uuringute Instituut.

² Kaldur et al (2017) "Eesti ühiskonna integratsiooni monitooring 2017". Balti Uuringute Instituut. Neile eelnes küll 2011. aasta integratsiooni monitooringu ühe alapeatükina uussisserändajaid käsitlev kokkuvõttev meta-analüüs, mis põhines ennekõike sekundaarallikatel ja paaril fookusgrupi intervjuul.

kohanemisprogrammi käivitamine, migratsiooninõustamise teenuse lansseerimine, Work in Estonia programmi loomine jm (vt nende kohta pikemalt peatükkides 3.1 ja 3.2). Lisaks on käivitunud kaks rahvusvahelist maja Tartus (vabaühenduse eestvedamisel 2016. aastal ja linnavalitsuse eestvedamisel 2019. aastal) ning üks Tallinnas (2018. aasta sügisel). Just osade Eesti linnade aktiveerumine sisserände teemadel on märk laiemast ülemaailmsest trendist ehk arusaamast, et inimesed ei liigu mitte riikidesse ja riikide vahel, vaid ennekõike konkreetsetesse linnadesse. Teisisõnu – uussisserändajate või sisserände teemat ei käsitleta maailmas mitte ainult enam riiklikul tasandil või keskvalitsuse ülesandena, vaid initsiatiivi on haaranud ka linnad ise, kes on kujundamas omaenda rände-, talendi-, kohanemis- või lõimumispoliitikaid.

Kohalike omavalitsuste poolne valmisolek ja võimekus rändeteemadega tegelemiseks ning kohanemise toetamiseks on oluline, kuna enamik uussisserändajate kohanemisega seotud arenguid, sh probleeme ja väljakutseid, toimubki vahetult just kohalikul tasandil. Kohalik tasand on koht, kus äsja riiki saabunud uussisserändajad ja riigis juba pikemalt viibinud välismaalased elavad, töötavad, õpivad, sotsialiseeruvad ja teenuseid tarbivad ehk koht, kus nad kõige vahetumalt Eesti riigi ja ühiskonnaga suhestuvad. Samal ajal ei ela uussisserändajad väljaspool või isoleeritult sellest, mis toimub Eestis laiemalt – see tähendab, et olulised muutused Eesti elanike hoiakutes või poliitikas mõjutavad vahetult ka uussisserändajate kohanemist ning nende pikaajalist lõimumist.

Siinne uuring annab edasi tervikpildi sellest, millised väljakutsed uussisserändajate kohanemises on Eestis täna kõige peamisemad. Uuringuaruanne koosneb viiest osast. Uuringu esimeses pooles anname edasi olulisemad viimase viie aasta arengud nii rändetrendides kui ka uussisserändajatele pakutavates teenustes, lisaks kirjeldame lühidalt Eesti rände-, kohanemis- ja lõimumispoliitika. Toome välja ka peamised teenusepakkujad ja teenused mida uussisserändajatele täna pakutakse ning näitame, millised on ühe või teise teenuse juures peamised kitsaskohad, aga ka arengupotentsiaal.

Uuringu teine pool analüüsib kohanemist üheksa suure teemavaldkonna lõikes: tööturg, haridus, eesti keele õpe, tervishoid, majutus, vaba aeg ja kogukond ning uussisserändajate meelitamine ja Eestisse jäämine.

Lisaks kirjeldame eraldi peatükkides horisontaalseid ehk nn suuri teemadeüleseid valdkondi, mis suuremal või vähemal määral puudutavad kõiki uussisserändajaid Eestis. Nendeks on näiteks kohalike omavalitsuste võimekus, sotsiaalmeedia tarbimine, vaimne tervis, aga ka ühiskonna poolne suhtumine sisserändesse ning kuidas see on mõjutamas kõikide Eesti elanike, sh uussisserändajate, ühtekuuluvust ja sidusust. Uuringuaruanne lõppeb kümne valdkonnaülese väljakutse väljatoomisega ning erinevate teemavaldkondade suunaliste poliitikasoovitustega Eesti kohanemispoliitika parandamiseks.

Loodame, et käesoleva uuringu tulemused leiavad laiaulatuslikku kasutust, sealhulgas asjaomaste ametkondade poolt. Head lugemist ning jõudu ja pealehakkamist uussisserändajate kohanemisega seotud väljakutsete edendamisel!

1.1. Lühiülevaade uuringu metoodikast

Uuringu läbiviimisel kasutati eelkõige kvalitatiivset meetodit – sekundaarallikate analüüs³ ning fookusgrupi ja personaalintervjuud sidus- ja sihtrühmadega. Lisaks viidi vaimse tervise valdkonna analüüsimiseks läbi küsitlus välisüliõpilastega tegelevate inimeste seas, samuti kasutati sotsiaalmeedia gruppide postituste kaardistamiseks kontentanalüüsi (vt tabel 1 allpool ja täpsemalt lisas 1). Kvantitatiivset meetodit kasutati ennekõike 2017. aasta integratsiooni monitooringu andmete analüüsi juures.

Kohanemisprogrammi hindamiseks läbiviidud andmekogumine ja analüüs on eraldi ära kirjeldatud uuringuaruande II osas (kohanemisprogrammi vahehindamine), mis on avaldatud eraldiseisva dokumendina.⁴

Tabel 1. Uuringu metoodika ja valim

MEETOD	VALIM
Sekundaarallikate kasutamine ja analüüs	<ul style="list-style-type: none">olulisemad valdkonda puudutavad dokumendidseni Eestis läbi viidud uuringud ja nende aruandedstatistilised registriandmedrahvusvaheliste uuringute aruandedkohanemisega seotud teenuste kaardistamineEIM2017 raames kogutud kvantitatiivsete andmete järelanalüüs
Personaalintervjuud (sidusrühmad)	<ul style="list-style-type: none">13 intervjuud tööandjate ja nende esindusorganisatsioonidega erasektorist4 intervjuud ülikoolide esindajatega (lisaks kirjavahetus 5 ülikooli esindajaga ja EKKA esindajaga)7 intervjuud avaliku sektori ja teenuseid pakkuvate asutustega7 intervjuud ja 1 kirjavahetus omavalitsuste esindajatega9 intervjuud ülikoolide esindajatega vaimse tervise teemal8 intervjuud erinevate valdkondade ekspertidega
Fookusgrupi intervjuud (sihtrühmad)	<ul style="list-style-type: none">17 fookusgrupi intervjuud uussisserändajatega (koguvalim 98 inimest)7 personaalintervjuud uussisserändajatega
Sotsiaalmeedia gruppide analüüs	<ul style="list-style-type: none">3 venekeelset Facebook gruppi4 ingliskeelset Facebook gruppi
Küsitlus vaimse tervise kohta	<ul style="list-style-type: none">34 vastajat ülikoolidest vaimse tervise teema kohta
Aruteluseminar	<ul style="list-style-type: none">aruteluseminar kohanemisteenuste valideerimiseks, kus osalesid Siseministeerium ja Balti Uuringute Instituut

1.2. Uuringu taust ja temaatilised lähtekohad

1.2.1. Rändetrendid

Siinses alapeatükiks keskendume Eestisse sisserändele, võttes fookusesse eelkõige aastad 2015-2018, kuid tuues välja üldise statistika ka varasemate aastate osas. Eesmärgiks on anda lühiülevaade Eestiga seotud rändestatistikast ning selgitada selle perioodi peamisi rändetrende.

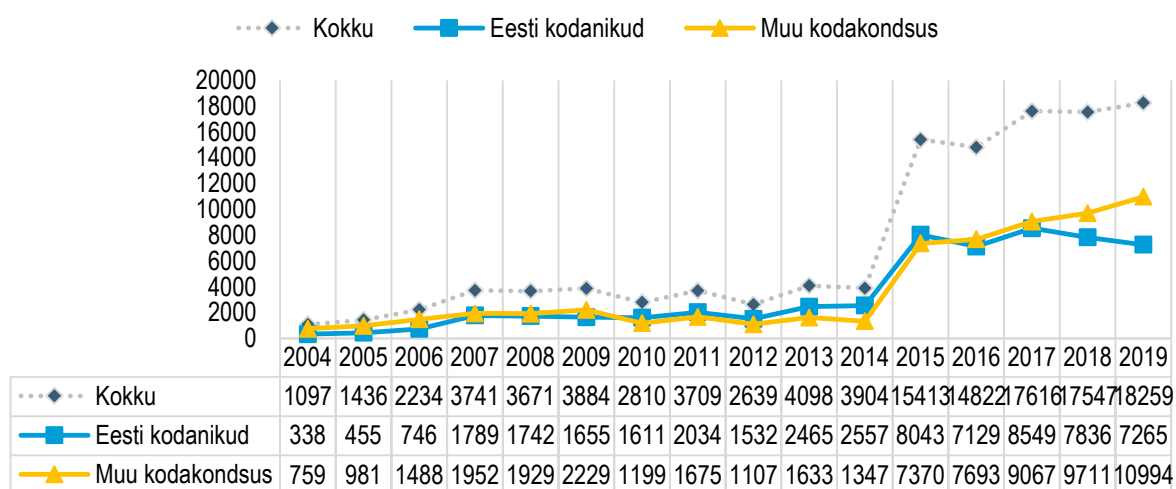
³ Sekundaarallikate kaardistus ehk viimase viie aasta jooksul Eestis tehtud uussisserändajaid puudutavaid uuringuid koondav fail on lisas 2.

⁴ Vt kohanemisprogrammi vahehindamise aruannet siin.

Eesti rändetrendide analüüs näitab, et 2015. aastal ületas sisseränne Eestisse esmakordselt väljarännet, mis tähendab, et igal aastal saabub Eestisse elama rohkem inimesi, kui Eestist lahkub. Samuti on viimaste aastate jooksul kasvanud lühiajaline ränne Eestisse, Eestisse tagasipöördujate arv, ning üha enam inimesi on muutunud hargmaiseks ehk tegutsedes – töötades, õppides, elades – vaheldumisi mitmes eri riigis, samaaegselt säilitades ka oma suhted ja kontaktid nii asukohariigi kui ka oma päritoluriigiga.

Üleilmse majanduskriisi perioodil (2008-2010) sisseränne Eestisse küll pidurdus ja vähenes, kuid sellele järgnenud perioodidel on sisseränne Eestisse, sealhulgas Eesti kodanike tagasipöördumine, järjest kasvanud (joonis 1). Seejuures moodustavad Eesti kodanikud erinevatel aastatel ühe kuni kaks kolmandikku kõigist Eestisse sisserändajatest. Suur hüpe 2014. ja 2015. aasta vahel on eelkõige tingitud Statistikaametis rändestatistika arvutamisel kasutatava meetodika muutusest.⁵

Joonis 1. Sisseränne Eestisse aastatel 2004–2018, kokku ja soo lõikes

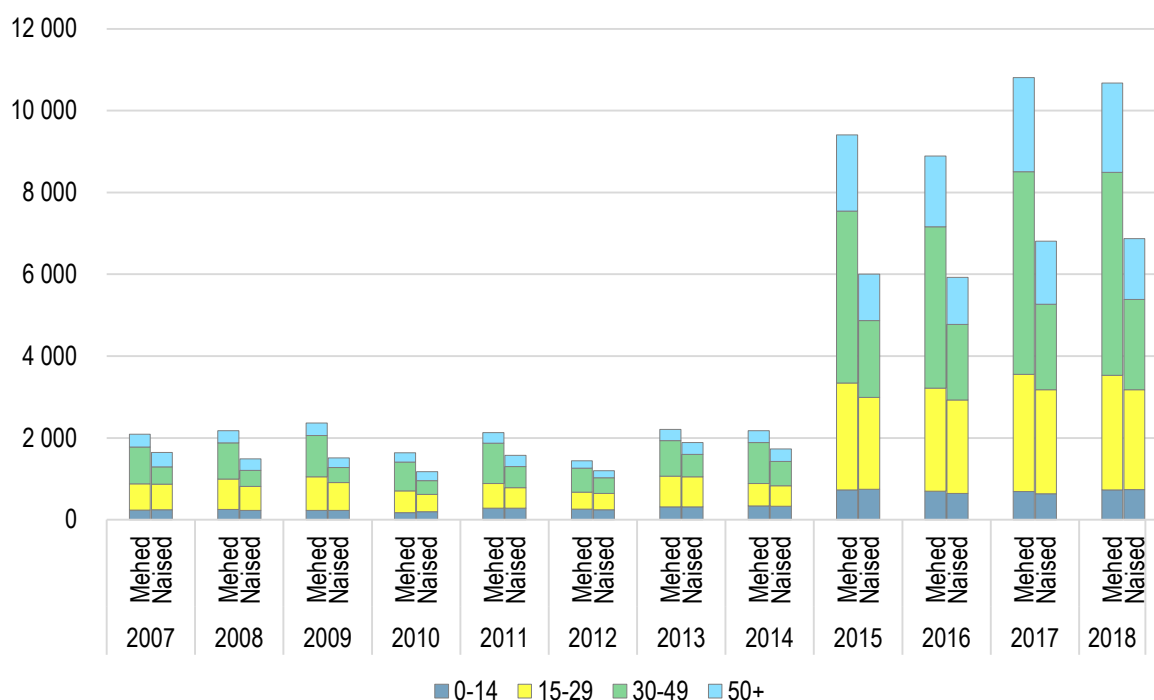

* allikas: Statistikaamet

Eestisse sisserändajate vanuselise koosseisu võrdlus näitab, et enamuse Eestisse sisserändajatest ja tagasipöördujatest moodustavad 15-29-aastased noored ja 30-49-aastased (joonis 2). Meeste hulgas ületab 30-49-aastaste osakaal 15-29 eluaastaste oma: osakaal kõigist sisserändajatest on keskmiselt vastavalt 43,6% ja 29,7%. Samas naiste hulgas on just nooremate sisserändajate osakaal veidi suurem: vastavalt 29,7% ja 36,7%. Laste vanuses 0-14 aastat ning üle 50-aastaste osakaal kokku on aastate jooksul jäänud veerandi kuni kolmandiku vahele (22%-36%).

⁵ 2016. aastal hakkas Statistikaamet rahvastikuanalüüsi (sh rändestatistikat) tegema uuel meetodil – võttes kasutusele residentsuse indeksi, mis näitab, kui tõenäoliselt on inimene Eesti püsielanik ehk resident. Mõlemal rändemetoodikal (rahvastikuregistri- ja indeksipõhine) on oma eelised ja puudused: registreeritud rändes ei kajastu Eestist lahkunud inimesed (EL kodanikud) või see toimub suure hiline misega (Eesti kodanikud). Samas indeksipõhine ränne paneb inimeste ametlikule tegutsemisele Eestis liiga suure kaalu elukohariigi otsustamisel ja suurendab rändevõugusid: Statistikaameti andmebaasides kasvasid rändemahud 2015. aastal võrreldes varasemate aastatega mitmekordselt.

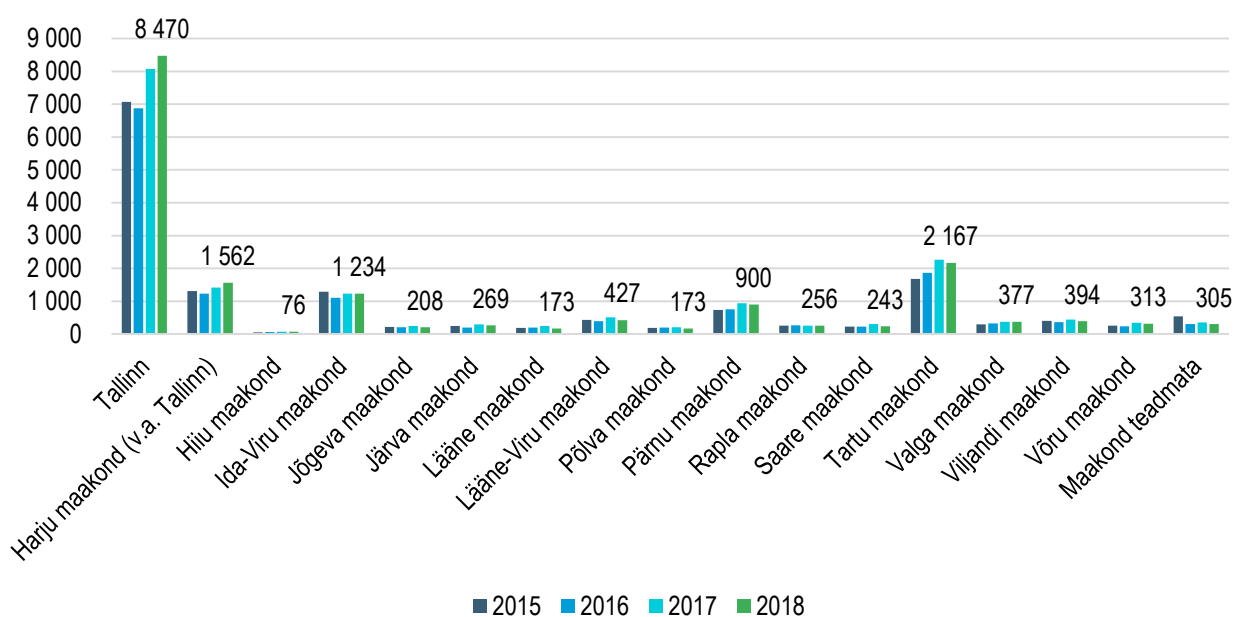
Joonis 2. Sisseränne Eestisse aastatel 2007-2018 soo ja vanusegruppide lõikes

* allikas: Statistikaamet

Eestisse sisserändajad (sh tagasipöördudajad) asuvad ülekaalukalt elama Tallinnasse ja lähikümbrusesse: 2018. aastal saabunutest peaaegu pooled (48%) asusid elama Tallinnasse ning lisaks 9% mujale Harjumaa (joonis 3). Populaarsemad maakonnad on veel Tartu, Ida-Viru ja Pärnu maakond, kuhu asus 2018. aastal elama ligikaudu 900-2000 inimest. Teistesse maakondadesse on aastatel 2014-2018 saabunud keskmiselt 200-400 inimest (v.a. Hiiumaa, kuhu asub elama igal aastal alla 100 sisserändaja).

Joonis 3. Sisseränne Eestisse maakondade lõikes aastatel 2015-2018

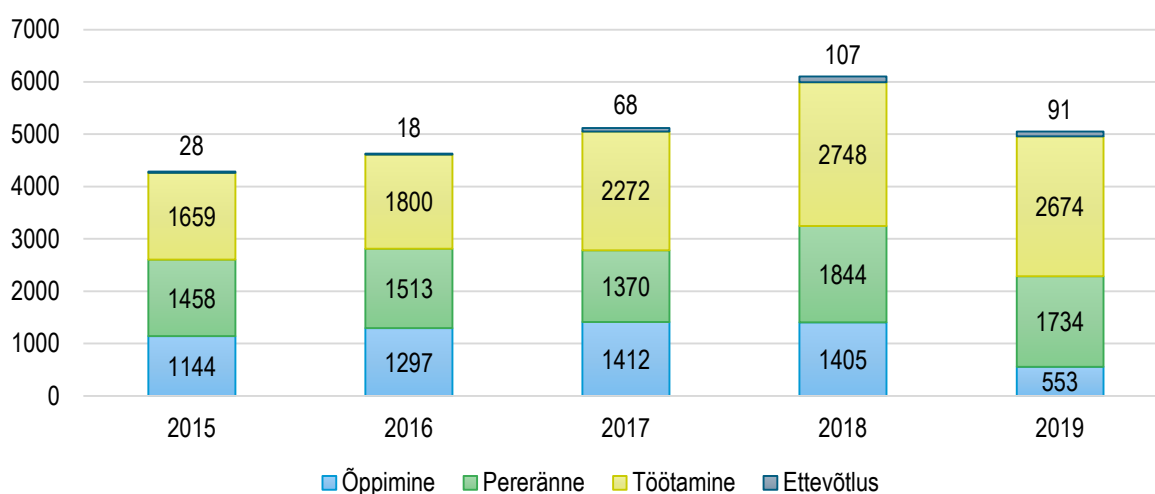

* allikas: Statistikaamet

Politsei- ja Piirivalveametis väljastatud elamislubade statistika näitab (elamislubasid väljastatakse ainult kolmandate riikide kodanikele ehk väljastpoolt EL riikidest pärit inimestele), et viimase viie aasta jooksul on Eestis elamiseks elamisloa saanud inimeste arv iga-aastaselt veidi kasvanud (joonis 4). 2015. aastal väljastati Eestis elamiseks elamisloa kokku ligi 4300 inimesele, 2018. aastal ligi 6100 inimesele ning 2019. aastal oli PPA kolmanda kvartali lõpu seisuga (30. september) väljastanud veidi üle 5000 elamisloa.

Viimastel aastatel on suurema osa (39-53%) väljastatud elamislubadest moodustanud **töötamiseks väljastatud elamisload**, kuid ka pererändeks ja õppimiseks väljastatud lubade osakaal jääb ligikaudu veerandi juurde. Märkimisväärselt väiksem on ettevõtluseks väljastatud elamislubade arv, mille osakaal kõigist väljastatud elamislubadest on alates 2017. aastast jäänud 1-2% vahele. Välisstudengite, kes saavad Eestisse õppimiseks elamisloa alusel, arv on samuti iga-aastaselt veidi kasvanud.⁶

Joonis 4. Väljastatud elamisload erinevatel alustel aastatel 2015-2019 (2019 aastal esimesed 9 kuud)

* allikas: Politsei- ja Piirivalveamet, 30.09.2019 seisuga

Kõige rohkem on viimase viie aasta jooksul asunud Eestisse elamisloa alusel elama Ukraina, Venemaa, Valgevene, India ja Ameerika Ühendriikide kodanikke (tabel 2). Peamiste lähteriikide võrdlus elamisloa eri liikide lõikes näitab, et eri kodakondsusega isikute hulgas on saabumise põhjuste osakaal erinev. Näiteks saabus aastatel 2015-2019 (30.09.2019 seisuga) Eestisse õppima ja pererändega kõige rohkem Venemaa kodanikke (vastavalt üle 800 ja 3000 inimese), kuid tööle tulijate hulgas oli kõige rohkem Ukraina kodanikke (üle 6600). Samuti on saanud välisüliõpilaste hulgas arvestatavalt Nigeeria ja Bangladesh kodanikke (vastavalt 3.-4. kohal 583 ja 373 väljastatud elamisloaga), samas kui pererände ning töörande lähteriikide hulgas jäävad need riigid enim esindatud riikide nimekirjas oluliselt tahapoole: Nigeeria vastavalt 6. ja 18. kohale (137 inimest), Bangladesh 17. (58 inimest) ja 32. kohale (17 inimest).

⁶ Politsei- ja Piirivalveameti andmetel oli õppimiseks väljastatavate elamislubade otsuste osas 2019. aastal novembri keskpaigaks tehtud juba üle 1000 positiivse otsuse. See näitab, et suur osa taotlustest esitatakse ja rahuldatakse sügisel (st aasta viimases kvartalis). Seega on PPAs märgatud trendi, et esialgu tulevad välisstudengid Eestisse õppima viisa alusel ja elamisloa taotletakse alles hiljem, õpingute ajal. Õppimiseks väljastatavate elamislubade arvu mõjutab ka 2017. aastal jõustunud välismaalaste seaduse muudatus, mille alusel antakse elamisloa kogu õpingu perioodi kestvuseks, mistõttu Eestis lühiajaliselt õppida soovivad tudengid tulevad siia pigem viisaga ning elamisloa ei taotle. Lisaks võttis Eesti 2018. aastal üle õpirände direktiivi, mis võimaldab teise liikmesriigi elamisloaga tudengitel Eestis õppida ilma vajaduseta siin uus luba või viisa taotleda.

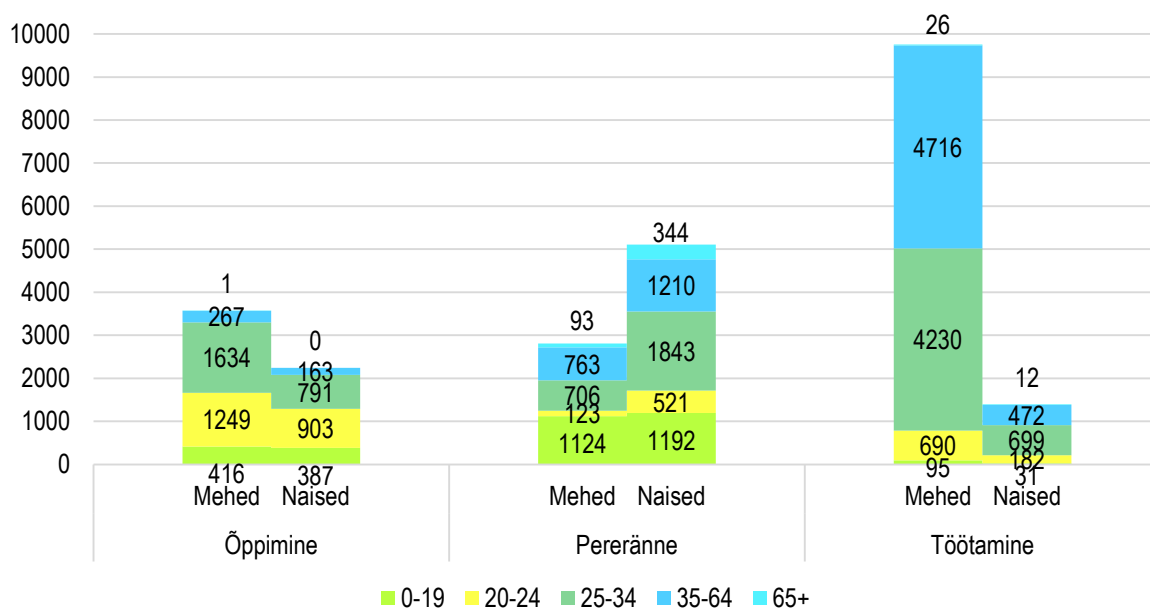
Tabel 2. Peamised lähteriigid (kodakondsuse järgi) väljastatud elamisloa liigi lõikes aastatel 2015-2019

Õpiränne		Pereränne		Tööränne		Kokku (sh ettevõtlus)	
1.	Venemaa 802	Venemaa 3091	Ukraina 6619	Ukraina 9440			
2.	Ukraina 717	Ukraina 2071	Venemaa 1520	Venemaa 5516			
3.	Nigeeria 583	Valgevene 372	Valgevene 516	Valgevene 1002			
4.	Bangladesh 373	Ameerika 222	Ameerika 393	India 898			
		Ühendriigid	Ühendriigid				
5.	Türgi 306	India 203	India 393	Ameerika 857			
				Ühendriigid			
6.	Gruusia 296	Nigeeria 137	Türgi 190	Nigeeria 763			
7.	India 269	Türgi 125	Brasiilia 183	Türgi 663			
8.	Ameerika 234	Määratlemata 125	Hiina 144	Gruusia 483			
	Ühendriigid	kodakondsus					
9.	Hiina 219	Brasiilia 107	Gruusia 92	Bangladesh 448			
10.	Pakistan 159	Gruusia 95	Moldova 64	Hiina 437			

allikas: Politsei- ja Piirivalveamet, 30.09.2019 seisuga

Väljastatud elamislubade arvu võrdlus soo ja vanusegruppide lõikes näitab, et meeste osakaal ületab mõnevõrra naiste osakaalu õpirändega saabujate (osakaal ligikaudu 60% vs 40%) hulgas, mitmekordselt aga töörändega saabujate hulgas (osakaal ligi 90% mehed vs 10% naised). Samal ajal ületab naiste osakaal meeste oma pererändega saabujate hulgas (osakaal ligikaudu 65% naised vs 35% mehed) (joonis 5). Väljastatud elamislubade saajate vanuselise koosseisu võrdlus kinnitab varasemaid trende: kolmandatest riikidest asuvad Eestisse õppima peamiselt noored vanuses 20-34 aastat, pererändega saabujate hulgas on suur osakaal alaealistel lastel (vanusegrupp 0-19 aastat) ja üle 25-aastastel täiskasvanutel. Töörändajatest moodustavad ülekaaluka osa (80%) mehed vanuses 25-64 aastat.

Joonis 5. Väljastatud elamislubade arv soo ja vanuse lõikes aastatel 2015- 2019

* allikas: Politsei- ja Piirivalveamet, 30.09.2019 seisuga

Euroopa Liidu⁷ kodanikel on õigus Eestis viibida kuni kolm kuud ilma elamisõigust registreerimata. Eestisse pikemalt jäämisel ning elukohta registreerimisel rahvastikuregistris omandab ELi kodanik tähtajalise elamisõiguse, mis antakse kuni viieks aastaks. ELi riikidest asub Eestisse kõige rohkem elama naaberriikide (Soome, Läti) ning Saksamaa ja Leedu kodanikke (vt tabel 3).

Tabel 3. Kehtivate elamisõigustega ja elamislubadega kodanike arv, kelle elukoht on registreeritud Eestis 01.12.2019 seisuga (top-10 riigid), EL riigid ja kolmandad riigid

Riik	Kodanike arv Eestis
1. Vene Föderatsioon	85 983
2. Ukraina	10 320
3. Soome	7 331
4. Läti	4 717
5. Saksamaa	2 327
6. Leedu	2 094
7. Valgevene	2 024
8. Itaalia	1 402
9. Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa	1 274
10. Prantsusmaa	1 207

* allikas: Politsei- ja Piirivalveamet, 01.12.2019 seisuga

Lisaks elamisloa ja elamisõiguse alusel saabujatele, on alates 2017. aastast märkimisväärselt kasvanud välismaalaste arv, kes saavad Eestisse viisa või viisavabaduse alusel ning registreerivad Politsei- ja Piirivalveametis lühiajalise töötamise, ehk inimesed, kes tulevad Eestisse lühiajaliselt töötama. PPA poolt kogutava statistika andmetel jääb aastatel 2016-2019 (30.09.2019 seisuga) Eestis lühiajalise töötamise registreerunute vanus 13 ja 74 aasta vahele (keskmine vanus 35 aastat). Sarnaselt elamisloa saajatega on ka lühiajalistest töötajatest ligikaudu 85% mehed ja 15% naised.

Viimase nelja aasta jooksul (2016-2019, 30.09.2019 seisuga) on Eestis lühiajalise töötamise registreerinud kokku üle 54 000 inimese (tabel 3). 2019. aastal töötamise registreerunute arv kasvab viimase kvartali jooksul kindlasti veel märkimisväärselt. 2018. aastal registreeris lühiajalise töötamise Eestis ligikaudu 20 000 inimest, kellest üle 15 000, ehk ligikaudu Rakvere linna elanikega võrdse arvu, moodustasid Ukraina kodanikud.

2019. aastal on esimese kolme kvartali jooksul Eestis lühiajalise töötamise registreerinud üle 25 000 inimese, kellest ligikaudu 19 000 moodustasid Ukraina kodanikud. Teiste riikide kodanike osakaal jääb lühiajaliste töötajate hulgas märkimisväärselt madalamaks: Ukrainale järgnevad Valgevene, Venemaa ja Moldova, kust saabus 2018. aastal Eestisse lühiajaliselt töötama ligikaudu 850-1200 inimest ning 2019. aasta esimese kolme kvartali jooksul 900-1300 inimest.

Tabel 4. Politsei- ja Piirivalveametis lühiajalise töötamise registreerinud isikute arv kodakondsuse lõikes aastatel 2016-2019

Kodakondsus	2016	2017	2018	2019*	Kokku
1. Ukraina	1 226	5 589	15 480	19 205	41 500
2. Valgevene	33	471	1 110	1 360	2 974
3. Venemaa	137	359	850	996	2 342
4. Moldova	53	327	855	920	2 155

⁷ Sealhulgas Euroopa Liidu Majanduspiirkonna liikmesriigi ja Šveitsi Konföderatsiooni kodanikel

5.	India	47	116	190	249	602
6.	Gruusia	8	29	177	320	534
7.	Usbekistan	2	2	87	432	523
8.	Ameerika Ühendriigid	47	63	82	75	267
9.	Aserbaidžaan	3	53	119	85	260
10.	Brasiilia	32	26	73	111	242
Kokku		1 782	7 509	19 785	25 046	54 122

* allikas: Politsei- ja Piirivalveamet, 30.09.2019 seisuga

2015. aastal ületas Eestisse sisseränne esmakordselt väljarännet ning 2017. aastal ületas töörändega saabujate hulk esmakordselt kõiki teisi rändeliike (õpiränne, pereränne).⁸ Sisserände piirarv ehk nn sisserände kvoot on viimastel aastatel täitunud väga kiirelt (2017. ja 2018. aastal poole aasta pealt ning 2019. aastal juba 2. jaanuaril).^{9,10} Kuigi aastate jooksul on piirarvu alt välja jäetud erinevate valdkondade töötajaid (nt iduettevõtjad ja IKT sektori töötajad), on suur nõudlus välistööjõu järele kaasa toonud Eestisse pikaajalise viisa (D-viisa) või viisavabaduse alusel saabujate ja tööle asujate ehk lühiajalise töötamise registreerimise kasvu. Seega on omaette ja eraldiseisvaks teemaks muutunud lühiajaline tööränne ning selle sihtrühmaga seotud eluolu Eestis (vt selle koha täpsemalt peatükkides 3.1 ja 3.5).

Kokkuvõtlikult näitab sisserändestatistika, et **rändetrendid on muutumas**: kui veel 2014. aastal lahkus Eestist rohkem inimesi, kui siia elama saabus, siis viimastel aastatel on sisserändajate ning (eestlastest / Eesti kodanikest) tagasipöördujate arv väljarändajate oma järjest ülekaalukamalt ületamas. Taolise trendi jätkumist võime oletada ka tulevikus: erinevate tegurite koosmõju (tööjõupuudus, hargmaisus, globaliseerumine laiemas plaanis jm) tõttu on lühiajaline ränne ning hargmaisus viimastel aastatel üha kasvanud, ning tõenäoliselt jätkub ka lähiaastatel.¹¹

1.2.2. Rändepoliitika

Kuigi Eesti on rännet juhtinud erinevate poliitikameetmete kaudu alates taasiseseisvumisest, ei ole seni veel välja kujunenud ühtset ja selgesõnaliselt väljendatud rändepoliitikat, mis erinevaid osapooli ja erinevaid teemavaldkondi arvestades oleks kujunenud ühiselt tunnustatud strateegiaks. Aja jooksul on küll loodud erinevaid arengukavasid ja dokumente (nt Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi eestvedamisel 2014. aastal loodud talendipoliitika, Haridus ja Teadusministeeriumi poolt 2015. aastal vastu võetud Eesti kõrghariduse rahvusvahelistumise strateegia või Siseministeeriumi uussisserändajate kohanemispoliitika siseturvalisuse arengukava ühe osana), kuid **laiapõhjaline ja ühtne, kõiki seotud osapooli ja teema- või poliitikavaldkondi kattev strateegia ehk riiklik rändepoliitika seni Eestis veel puudub**.¹²

Rändepoliitika, mis on tulevikuvaatav ja erinevate osapoolte poolt aktsepteeritud, eeldab selgete eesmärkide püstitamist ning laiapõhjalist koostööd neist eesmärkidest lähtuvate, Eesti vajaduste ja

⁸ Jakobson, M. (2018). Rände- ja kodakondsuspoliitika aastaraport.

⁹ Jakobson, M. (2017). Rände- ja kodakondsuspoliitika aastaraamat.

¹⁰ Legaalse sisserände piirarvuks on alates 2015. aastast 0,1 protsenti Eesti alalisest elanikkonnast ehk veidi üle 1'300 inimese.

¹¹ Vt lisaks ka visualiseeritud rändestatistikat Siseministeerium ja ESN (2019). Rändestatistika ülevaade 2014-2018.

¹² Siinkohal on nimekirjast teadlikult välja jäetud Välismaalaste seaduses (VMS) sätestatu ning selle muudatused (nt sisserände piirarv, aga ka erisused teatud valdkondadele nt töörände osas), mida saab küll käsitleda rändepoliitika ühe osana, kuid mida on aja jooksul erinevate osapoolte poolt korduvalt vastustatud ning mille sisu osas pole tekkinud ühest arusaama.

võimalustega arvestavate poliitikameetmete elluviimisel. Sellele viitas ka 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuring,¹³ kus nimetatud aspekti – rändepoliitika aktiivset kujundamist, sh selle selget ja süstemaatilist jõustamist – soovisid paljud erinevad rändega seotud osapooled (tööandjad, ülikoolid, omavalitsused jt uussisserändajatega või sisserändega seotud sidusrühmad).

Viimastel kümnenditel on pea enamike arenenud riikide valitsusi võtnud rändepoliitika kujundamises senisest palju aktiivsema rolli. Sageli on see toimunud nii tajutud kui ka tegeliku survega riigi konkurentsivõimele, s.o. eelkõige „talendiralli“ ja talendipoliitika kujundamise võtmes.¹⁴ Teisisõnu on hakatud üha enam otsima viise, kuidas meelitada riiki just kõige talendikamaid ja kõrgelt-kvalifitseeritud sisserändajaid, kes toetaksid innovatsiooni, teadusarengut ning täidaksid muid olulisi töökohti, mida kas pole võimalik kas kohaliku töajõuga täita (nt spetsiifilise ekspordituru tundmine, spetsiifiliste tehnoloogiate tundmine jmt), või mille osas valitseb riigis suur tööajupuudus. Ka Eesti ei ole neist muutustest puutumata, kuna konkureerib teiste riikidega samade inimeste pärast. Seetõttu on Eesti kestliku arengu tagamiseks ning konkurentsivõimelisena püsimiseks vajalik nende arengutega arvestamine, sh selle põhjal ühtse siseriikliku rändepoliitika kujundamine.

Oluline on ka silmas pidada, et kõige viimaste arengutena ei konkureeri maailmas omavahel enam mitte ainult riigid, vaid ka linnad – ehk ka linnad on loomas omaenda rändestrategiaid ja mehhanisme, millega talente kohapeale meelitada –, ning sageli konkureerivad omavahel ka ühes ja samas riigis asuvad suurlinnad või regioonid. Riigi ülesandeks on antud juhul võimalikult toetava tugi- ja taustsüsteemi loomine, sh seadusloome kaudu.

Üheks võimaluseks seega rändepoliitika aktiivsel kujundamisel on kombineerida omavahel nelja liiki tegevusi: 1) rände teadlikum juhtimine (sh talendipoliitika), 2) kohanemise ja lõimumise meetmete tõhustamine, 3) hargmaisuse valitsemine ja kaasmaalaspoliitika, ning 4) rändekontrolli ja ebaregulaarse rände vähendamise meetmed.¹⁵ Nendest esimesed kolm teemat jooksevad läbivalt ka siinse uuringu erinevate teemavaldkondade käsitlemise juures, mille juurde pöördume põhjalikumalt tagasi ka uuringu kokkuvõttes.

Ka Riigikontroll sedastab oma ülevaates Eesti rändepoliitika valikutest (2015), et Eestil tuleb rändepoliitika kujundamise juures leida vastused ja vastu võtta otsused mitmete oluliste küsimuste osas, sh:¹⁶

1. kas tööajupuuduse probleemi saab lahendada riigisiseste reformide abil ja/või tuleb senisest enam soodustada sisserännet?
2. kui palju ja milliste teadmiste ja oskustega sisserändajaid on Eesti tööturule edaspidi vaja tuua ning kuidas seda saavutada?
3. kuidas suurendada pererändega saabujate tööhõivet?
4. kuidas soodustada õpingud lõpetanud välisstudengite sisenemist Eesti tööturule?
5. kuidas suurendada riigi valmisolekut sisserändajate vastuvõtmiseks ja lõimimiseks?

¹³ Balti Uuringute Instituut. (2014). *Uussisserändajate kohanemine Eestis: valikud ja poliitikaettepanekud tervikliku ja jätkusuutliku süsteemi kujundamiseks*.

¹⁴ Näiteks ühe riikide talendipoliitika mõõtva indeksi kaudu (GTC2019) on Eesti viimase viie aasta jooksul olnud edetabelis muutumatult 21. kohal. Vt täpsemalt siin. Teise sarnase indeksi (IMD2019) kohaselt on Eesti positsioonil 27, olles viimase viie aastaga tõusnud ühe koha võrra ülespoole. Vt täpsemalt siin.

¹⁵ Leif, K. (2015). *Rändepoliitika eesmärgistamisest*.

¹⁶ Riigikontrolli ülevaade Riigikogule. (2015). *Ülevaade riigi rändepoliitika valikutest*.

Need teemad on olnud päevakorral viimased viis ja enamgi aastat, neid on suuremal või vähemal määral erinevate osapoolte poolt juba lahendama asunud ning need kajastuvad läbivate uurimisteedadena ka siinse aruande erinevates peatükkides.

Osaliselt on nimetatud väljakutseid (nt tööjõupuudus) lahendamas ka üleüldine tehnoloogiate areng - näiteks on automatiseeritud lahenduste kasutuselevõtt juba praegu vähendamas rutiinsete, väheseid kognitiivseid jt oskusi eeldavate tööde arvu.¹⁷ Samuti käivitus 2016. aastal Eestis töövõimereform, mille eesmärk oli muuta suhtumist vähenenud töövõimega inimestesse ning aidata neil tööd leida ja hoida, mis omakorda võib aidata täita puuduolevaid töökohti ning vähendada Eesti rändevajadust. Lisaks on seadusandlikus plaanis viimastel aastatel vastu võetud mitmeid seadusemuudatusi, mis panustavad eelnimetatud väljakutsete lahendamisse, millest alljärgnevalt on nimetatud vaid mõned illustreerivad näited viimaste aastate arengutest:

1. Lihtsustatud on välistööjõu Eestisse toomist: pikaajalise viisa alusel võib töötada varasema 6 kuu asemel 12 kuud; sisserände piirarvu alt on välja arvatud IT-spetsialistid, iduettevõtjad, ning vähemalt kahekordset keskmist palka saavad tipp-spetsialistid.
2. Karmistatud on karistusi ebaseadusliku välistööjõu kasutamise eest: 2018. aastal tõusis trahv rikkumise eest varasema 3200 eurolt 32 000 eurole; karistatud ettevõtetel pole võimalik osaleda riigihangetes; ning loodud on võimalus keelata ebaseaduslikku töötamist võimaldanud ettevõtte majandustegevust.
3. Lihtsustused on välistudengitele: tänu EL direktiivi vastuvõtmisele on senisest lihtsam minna teistesse liikmesriikidesse vahetusõpilaseks; pärast õpingute lõppu on võimalik jääda Eestisse tööd otsima 9 kuuks (varasemalt 6 kuuks), samuti on võimalik tulla Eestisse *au pair*ina.¹⁸

Seega kuigi mitmed arengud Eesti rändepoliitika kujundamisel toimuvad, näitavad siinse uuringu tulemused jätkuvalt mitmeid olulisi kitsaskohti – olgu selleks pererändajate tööhõive või nende sotsiaalne kaasatus, välistudengite tööturule sisenemine, uussisserändajate ligipääs teenustele (sh lühiajalise töötamise registreerunute hulgas) jpm (vt täpsemalt ka uuringu kokkuvõttes nn suuri väljakutseid).

1.2.3. Kohanemis- ja lõimumispoliitika

Sisseränne on pikemas vaates vahetult seotud lõimumise ning ühiskonna sidususega – sisseränne toob kaasa muutusi, mis võivad olla nii objektiivsed ehk tegelikud, kui ka subjektiivsed ehk tajutud-tunnetuslikud (st sellised, mille ei ole objektiivset või tegelikku alust, kuid mida suur osa ühiskonnast arvab nii olevat).¹⁹ Mõlemaid neid muutusi on üldjuhul vaja adresseerida, sageli aga erinevate poliitikameetmete kaudu.

Sisserändega seotud muutustega toimetulekuks on nii Eestis kui ka paljudes teistes riikides välja töötatud erinevaid tegevusi, kavasad ja programme, mille lühiajaliseks eesmärgiks on toetada sisserändajate esmast kohanemist ning pikemaajaliseks eesmärgiks toetada kõikide Eestis elavate rahvusrühmade omavahelist lõimumist ja sidustumist ühiskonnaga. Eestis on traditsiooniliselt üheks selliseks pikaajaliseks poliitikameetmeks olnud lõimumiskava, mille kõrval on uussisserändajate

¹⁷ Arenguseire Keskus. (2018). *Tööturg 2035. Tööturu tulevikusuunad ja -stsenaariumid*.

¹⁸ Mari-Liis Jakobson. (2018). *Rände- ja kodakondsuspoliitika aastaraport*.

¹⁹ Tunnetuslikud või subjektiivsed arvamused võivad olla näiteks eeldused, et sisseränne suurendab märkimisväärselt (kohalike elanike) tööpuudust, koormab sotsiaalsüsteemi või tekitab ühiskonnas olulisi konflikte või pingeid – mitmed uuringud näitavad, et sellistel hirmudel ei ole enamasti alust.

(lühiajalisi) kohanemiseväljakutseid adresseerinud siseturvalisuse arengukava (STAK), seda mh ka Eesti julgeolekupoliitika kontekstis.

Nii Eestis kui paljudes teistes riikides, sh teaduskirjanduses, käsitletakse kohanemist ja lõimumist sageli kas eraldiseisvate protsessidena, sama protsessi erinevate etappidena, või kasutatakse nende kahe nähtuse kirjeldamiseks hoopis ühte terminit (enamasti koondnimetust 'lõimumine'). Eesti riigi poliitikakujundamises on need kaks mõistet lahus, nagu on lahus ka vastava valdkonna eest vastutavad asutused – uussisserändajate kohanemise ehk kohanemispoliitika eest vastutab Siseministeerium, välismaalaste ja teiste rahvuste lõimumise (sh pikaajaliselt Eestis elavate muukeelsete ehk enamasti venekeelse elanikkonna) ja kogu ühiskonnale suunatud lõimumisalaste tegevuste ehk lõimumispoliitika eest vastutab Kultuuriministeerium. Ühe märkimisväärse ja uue algatusena on 2019. aasta lõpus alustatud ettevalmistusi nende kahe ministeeriumi kohanemis- ja lõimumisalaste tegevuste kooskõlastamiseks ning kokkuintegreerimiseks ühise, ministeeriumideülese arengukava raames.

Kohanemist – esimesed viis aastat pärast saabumist, mil uussisserändaja saab alusteadmised ja -oskused riigis tegutsemiseks – loetakse esimeseks sammuks tema edasisel lõimumisel. Üldjuhul vaadeldakse kohanemist ka rändepoliitika ühe osana. Selle protsessiga kaasneb enamasti kaasatus ühiskonna erinevatesse sfääridesse: isiklik, tööalane, ühiskondlik, poliitiline jm. Oluline on siinkohal rõhutada, et **edukas kohanemine pärast riiki saabumist on oluline eeldus edasise eduka lõimumise jaoks; kuid kohanemise edukus – kui käsitleda kohanemist kui informatsiooni ja teadmiste omandamist – ei tähenda ilmtingimata alati ladusat ja muretut edasist ja pikaajalist lõimumist.** Teisisõnu tuleb sisserändajaid toetada mitte ainult nende esimeses kohanemisfaasis – esimestel kuudel või aastatel peale riiki saabumist –, vaid tuge ühiskonnaga paremaks lõimimiseks läheb sageli vaja ka pikemaajaliselt.

Kuna tänased lõimumisega seotud peamised väljakutsed Eestis on tingitud sisserändest, mis toimus ennekõike ajaperioodil vahemikus 1960-1990, on peamised lõimumisalased debatil ka selle ajastu nägu. Neist johtuvalt on viimastel aastakümnetel lõimumisküsimustes keskendunud suuresti kolmele suurele teemale: eesti keele oskus ja eesti kultuuri tundmine, üldine hariduskorraldus ja koolide nn õppekeele debatt (nii üldharidus- kui ka kõrgkoolides), kuid ka kodakondsusega seotud teemad.

Esimesed neist kolmest valdkonnast juba puudutavad ning on vahetult mõjutamas ka Eestisse saabuvaid uusi välismaalasi ehk uussisserändajaid. Teisisõnu **nii keeleoskuse ja keeleõppe kui ka Eesti haridussüsteemiga seotud probleemid kerkivad läbivalt esile pea kõikides siinse aruande peatükkides ning intervjuudes uussisserändajatega ja nendega seotud osapooltega.** Kolmas valdkond, ehk kodakondsus ja Eesti kodakondsuse omandamine, ilmneb siinses aruandes mõnevõrra kaudsemalt, eelkõige pikaajalise lõimumise võtmes, olles sõltuvuses ennekõike sellest, kas Eestit nähakse enda jaoks lühiajalise või pikaajalise sihtriigina.

Kui lõimumisalased debatil ja sellega seotud teemakäsitlused on viimastel aastakümnetel olnud suhteliselt muutumatud, on sisserände osas erinevatel ajaperioodidel esitatud erinevate osapoolte poolt erinevaid sõnumeid – näiteks, millised ränderühmad on Eestis soositud ja soovitud ning millised mitte, kas ja milliseid ettevõtliike peaks sisserände osas rohkem toetama, ning milline, kui üldse, on sisserände vajadus Eesti jaoks tervikuna – kas majanduskasvu, demograafilise olukorra, teadus- ja arendustegevuse vmt parendamiseks. Kuna enamasti on taolised sõnumid olnud muutlikud ja ebaühtlased, st esitatud erinevate osapoolte poolt erinevatel aegadel, eri kontekstides ning eri viisidel, puudub sisserände osas Eestis senini ka ühiselt ja enamuse poolt tunnustatud ning omaksvõetud seisukoht. Taoline sõnumite heitlikkus muudab aga rändes osalejad haavatavamaks, mõjutades mh nii nende kohanemist ja lõimumist ehk suhestumist Eestiga, kui ka seeläbi Eesti ühiskonna sidusust tervikuna.

Seetõttu, isegi kui sisserände osas ei ole võimalik lähiajal luua ühest seisukohta kõikide oluliste osapoolte hulgas (st poliitikud ja poliitikakujundajad, ülikoolid, ettevõtjad ning vabakond) on sellest hoolimata väga oluline pakkuda rändeprotsesside kohta läbimõeldud ja selgelt kommuniqueeritud informatsiooni, viisil, et sellega ei kaasneks täiendavaid sotsiaalseid ja poliitilisi pingeid ühegi osapoole hulgas.

Tänases olukorras näib kohanemis- ja lõimumisalasest kommunikatsioonis kõige mõistlikum vaade olevat keskendumine just majanduslikule konkurentsivõimele – arvestades muuhulgas asjaolu, et heade tööoskustega ja haritud sisserändajad toetavad olulisel määral ka teenuste ja toodete innovatsiooni Eestis.²⁰ Samal ajal lasub Eestil Euroopa Liidu liikmesriigina ning rahvusvaheliste konventsioonidega liitununa ka vastutus vastu võtta põgenikke (nt ÜRO Pagulasseisundi konventsiooni raamistikus), mistõttu on vajalik välja töötada pikk plaan ka rahvusvahelist kaitset vajavate isikute osas. Selle vajaduse toob mh välja ka Riigikontrolli nn rändekriisijärgne aruanne (2016).

Teisisõnu ei saa rändepoliitika toimida ilma tõhusa kohanemis- ja lõimumispoliitikata, ning vastupidi; samuti on kõigil neist täita oluline roll kogu Eesti edukas ja jätkusuutlikkus toimimises.

1.2.4. Rände demograafiline kontekst

Paljudes Euroopa ja teistes maailma arenenud riikides on sisseränne muutunud peamiseks ja ainsaks rahvastikukadu tagasi hoidvaks või seda pidurdavaks teguriks.²¹ Samas on arusaam, nagu aitaks ainult sisseränne lihtsamini toime tulla rahvastiku vananemisest tulenevate väljakutsetega, pikemas vaates küsitav: osade teadlaste arvates saab rahvastiku vananemisele rändel olla vaid selle mõju mõne aastakümne võrra edasi lükkav roll.²²

Rände mõju Eesti rahvaarvule on ajavahemikul 2000–2015 olnud negatiivne: registreeritud väljarände ülekaalu tõttu vähenes Eesti rahvaarv kokku 29 000 inimese ehk 2% võrra.²³ Alates 2015. aastast on Eesti rändesaldo olnud aga positiivne ehk viimase viie aasta jooksul on Eestis toimunud rändepööre – sisseränne on suurem kui väljaränne ning selle arvelt on toimumas ka mõningane Eesti elanikkonna kasv. Samas ei toimu Eestist ulatuslikku kõrgharidusega inimeste väljarännet: välja rändavad kõige enam noored, madala palgaga ja ilma püsiva töökohata inimesed.²⁴ Järjest enam on levinud ka hargmaisus, mis võimaldab elamist kahes või enamis riigis korraga (nt tööelu ühes, pereelu ja eluase aga teises).²⁵

Eesti rahvastikuprognosis näitavad, et senise väljarände ja madala sündimuse jätkudes väheneb Eesti rahvaarv 21. sajandi lõpuks allapoole 800 000 inimese piiri. Rahvaarvu vähenemise peatamisel on seega keskseks küsimuseks, kas ja kui palju tuleb panustada sisserändele ning mil määral on võimalik ühiskonna pere- ja lapsesõbralikumaks muutmise kaudu luua eeldusi sündimuse suurenemiseks. Lahenduse osana tuleb arvesse ka tagasirände soodustamine, kuid selle mõju on kahe ülejäänuga võrreldes siiski tagasihoidlikum.²⁶

²⁰ Paas, T. (2015). Immigratsioon kui tulevase majanduskasvu toetaja? Eestimaa inimeste hoiakud immigratsiooni suhtes.

²¹ Eestis on seda teematikat regulaarselt käsitletud näiteks Eesti inimarengu aruanded.

²² Puur, A., Sakkeus, L. (2017). Ränne ja Euroopa demograafilised väljakutsed (aruandes Ränne ja rahvastikumuutused Eestis ning Euroopas).

²³ Tammur, A., Puur, A., Tammaru, T. (2017) Kas Eestis toimub rändepööre? Välisrände suundumused 2000–2015 (aruandes Ränne ja rahvastikumuutused Eestis ning Euroopas).

²⁴ Jakobson, M. (2017). Rände- ja kodakondsuspoliitika aastaraamat.

²⁵ RITA-ränne. (2018). Eesti-Soome ränne.

²⁶ Puur, A. (2017). Ränne ja rahvastikumuutused Eestis ning Euroopas.

Taastootev sündimus viiks seega pikas vaates vanusrühmade kestlikuma suhte kujunemisele, kui ainult sisserände panustamine. Samuti viiks sisserände panustamine tulevikus etniliste eestlaste suhtarvu vähenemisele, samas kui rändevoogude tasakaalu korral võib tulemuseks olla etniliste eestlaste osatähtsuse aeglane suurenemine.²⁷ Teisisõnu – kuigi konsensust selle osas pole veel leitud, kus asub tasakaal sisserände, tagasirände ning sündimuse võimaliku suurenemise osas, on valdav osa teadlastest seisukohal, et **Eesti kestliku arengu seisukohalt on vajalik arvestada kõigi eelnimetatud teguritega ning nende omavahelise kombinatsiooniga.**

Loodame, et ka siinse uuringu tulemused annavad olulist sisendit ja tõenduspõhist informatsiooni ühe või teise teguri paremaks lahtimõtestamiseks ja valdkondade väljakutsete käsitlemiseks.

²⁷ Sakkeus, L., McKibben, J., Puur, A., Rahnu, L., Abuladze, L. (2017). [Rahvastikuprognosis erinevate rändestsenaariumide korral](#) (aruandes Ränne ja rahvastikum muutused Eestis ning Euroopas).

2. ÜLEVAADE UUSSISSERÄNDAJATELE PAKUTAVATEST TEENUSTEST JA TEENUSEPAKKUJATEST

Eesti avaliku sektori organisatsioonid, välistöötajaid värbavad ja nende ümberasumist toetavad tööandjad, ülikoolid ning mitmed vabaühendused toetavad uussisserändajate saabumisjärgset kohanemist erinevate teenustega. Viimase kümnendi ning eelkõige just viimase viie aasta jooksul on märgatavalt kasvanud nii Eestisse saabuvate uussisserändajate arv kui ka nende Eestis kohanemist toetavate teenuste ja teenuseosutajate arv. Kasvanud välismaalaste arv on esitanud ka olulise väljakutse nende teenuste pakkumise kvaliteedile ja ulatusele.²⁸

Siinse uuringu tulemused näitavad, et sageli puudub erinevatel osapooltel - nii riigiasutustel, tööandjatele ja ülikoolidel, vabaühendustel ja teistel seotud organisatsioonidel, aga ka uussisserändajatel endil - täpne ülevaade uussisserändajatele suunatud teenuste sisust, korraldusest ja teenuse osutajatest. Seetõttu on uussisserändajate kohanemise paremaks toetamiseks, olemasolevate teenuste arendamiseks ning uute toetavate tegevuste või meetmete väljatöötamiseks vajalik omada erinevatel osapooltel selget ülevaadet olemasolevatest teenustest ning nende osutamise korraldusest. Seda on vaja eelkõige kahel põhjusel: a) teenusepakkumise dubleerimiseks vältimiseks ning b) teadlikkuse tõstmiseks, et erinevad teenusepakkujad oskaksid suunata uussisserändajaid vajadusel ühest teenusest teise.

Oluline on silmas pidada, et kuigi tavapäraselt on oma elanikele erinevate teenuste pakkujaks olnud riik, on taoline olukord muutumas – erinevate rahvusvaheliste organisatsioonide toetus- ja rahastusinstrumentide kaasabil (näiteks Põhjamaade Ministrite Nõukogu, ÜRO, erinevate riikide arenguabiprogrammid, erakapitalil tuginevad rahvusvahelised fondid nagu näiteks Gates Foundation, Soros Foundation jpm, aga ka Euroopa Liidu erinevad toetusmehhanismid) pakuvad Eestis uussisserändajatele aktiivselt teenuseid ka mitmed vabaühendused ning erasektori organisatsioonid.

Siinse uuringu raames uuendati 2014. aastal loodud teenuste nimekirja (vt lisa 3 või veebiversiooni [siin](#)) 2019. aasta seisuga, mis koondab põhjalikku ülevaadet teenustest ja tegevustest, mida pakutakse ja osutatakse Eestisse saabuvatele uussisserändajatele, neid vastu võtvatele ettevõtetele ja teistele sidusrühmadele.²⁹ Antud tabelisse kokku koondatud informatsioon on aluseks siinse peatüki analüüsile, kuid see tabel on aja jooksul osutunud ka praktiliseks töövahendiks erinevatele uussisserändajatega kokkupuutuvatele asutustele.

²⁸ Siin ja edaspidi kasutame mõisteid 'välismaalane' ja 'uussisserändaja' enamasti sünonüümidena. Antud aruande kontekstis on erisus nende kahe mõiste vahel eelkõige ajaline, st uussisserändajana käsitleme neid inimesi (kõiki mitte Eesti kodakondsusega), kes on Eestisse saabunud viimase 5 aasta jooksul; välismaalane on aga kasutusel pigem üldmõistena (st mõiste katab ka neid sisserändajaid, kes on Eestis viibinud enam kui 5 aastat).

²⁹ Vt tabel 4 selle peatüki lõpus ning põhjalikumalt lisa 3. Tabeli koostamisel ei ole lähtutud nende teenuste otstarbekusest, kvaliteedist, tulemuslikkusest ega jätkusuutlikkusest, vaid nimekirja on lisatud peamised ja olulisemad täna Eestis pakutavad teenused. Ainsana on väljatoodud teenuste osas mõjude hindamine tehtud kohanemisprogrammi osas (vt siinse uuringuaruande II osa).

Nimetatud teenuste-nimekirjas olevad teenused hõlmavad ennekõike tegevusi, mis on suunatud uussisserändajate rändeprotsessi ja/või kohanemise toetamiseks – ehk teenused ja tegevused, mis on vahetult suunatud kas otse uussisserändajale endale või on vahendatud sihtrühmani eri sidusrühmade (erinevate organisatsioonide) kaudu. Teenuste nimekirja esimese versiooni koostas Balti Uuringute Instituut 2014. aasta uuringu „Uussisserändajate kohanemine Eestis: valikud ja poliitikaettepanekud tervikliku ja jätkusuutliku süsteemi kujundamiseks” raames, tabelit täiendati TÜ RAKE 2016. aasta uuringuga „Uussisserändajatele mõeldud teenuste arendamise meetoodika väljatöötamine“ ning see täiendati ja valideeriti omakorda 2019. aastal Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammi raames ministriumite poolt koostatud teenuste kaardistuse käigus.^{30,31,32}

2.1. Olulisemad arengud teenuste pakumises alates 2014. aastast

Viimase viie aasta jooksul on toimunud uussisserändajatele suunatud teenuste osas olulisi arenguid, seda eelkõige just Eesti riigiasutuste poolt pakutavate teenuste osas.

Võrreldes 2014. aastaga, mil Siseministeriumist sai nii arengukava kujundamise kui ka rahastamise mõistes kohanemispoliitika eestvedaja Eestis, on märgatavalt suurenenud **Siseministeriumi** ning **Politsei- ja Piirivalveameti** (PPA) roll uussisserändajate kohanemise toetamisel: 2014. aastal käivitati kohanemisprogramm uussisserändajatele (vt detailsemat analüüsi selle programmi ja mõjude hindamise kohta eraldi aruandena uuringu II osas või uuringu siinse I osa alapeatükis 3.1.5.), alates 2017. aastast pakub PPA migratsiooninõustamise teenust (vt PPA teenuste, sh elamislubade taotluse protsessi ja migratsiooninõustajate kohta täpsemalt alapeatükis 3.2.),³³ ning Siseministeriumi eestvedamisel on loodud siseriiklik kohanemise tugivõrgustik, mis koondab kohanemispoliitika alase info vahetamiseks ja omavahelise koostöö edendamiseks erinevaid Eestis tegutsevaid sotsiaalpartnereid.

Lisaks on Siseministeriumi ja Euroopa Liidu Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondi (AMIF) kaasrahastuse toel ellu viinud mitmeid projektipõhiseid tegevusi, mis on suunatud uussisserändajate kohanemise toetamisele erinevates valdkondades: nt ristmeedia programm LIVEstonia teadlikkuse ja sallivuse tõstmiseks ühiskonnas (ERR), kolmandate riikide kodanike kaasamisprojekt kohalikes omavalitsustes ja mittetulundusühingutes (IOM Eesti esindus), kohalike omavalitsuste võimestamise projektid (Tartu ja Tallinna linnavalitsus), kultuuri- ja spordiprogramm (Johannes Mihkelsoni Keskus) jpm.³⁴

Töörändega seoses on Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) **Work in Estonia** (WiE) olulise rolli võtnud välismaalastest töötajate Eestisse meelitamisel ja nende tööandjate toetamisel. Programm osutab Eesti riigi ja Euroopa Liidu fondide rahastuse toel uussisserändajatele – eelkõige kõrgelt haritud spetsialistidele ehk nn välistalentidele ning nende kaaslastele – mitmeid teenuseid (vt nimekiri allpool). Kuigi WiE tegevus on suunatud eelkõige tippspetsialistidele, on osad neist teenustest kasutatavad ja laiendatavad ka kogu uussisserändajate sihtrühmale:

³⁰ Balti Uuringute Instituut. (2014). *Uussisserändajate kohanemine Eestis: valikud ja poliitikaettepanekud tervikliku ja jätkusuutliku süsteemi kujundamiseks*.

³¹ TÜ RAKE. (2016). *Uussisserändajatele mõeldud teenuste arendamise meetoodika väljatöötamine*.

³² Kultuuriministerium. (2019). *Eesti riigi lõimumis- ja kohanemisteenused*.

³³ 2018. aastal pakuti PPA migratsiooninõustajatele kokku ligikaudu 15 000 nõustamist: sealhulgas 8790 kõnet, 5415 e-kirja, 531 kohtumist, 181 Skype nõustamist ning viidi läbi 67 koolitust.

³⁴ Vt täpsemalt projektide nimekirja Siseministeriumi veebilehel [siin](#).

- [workinestonia.com portaal](#) (alates 2014), mis annab välisspetsialistidele ülevaate Eestisse tööle asumise kohta ning pakub tööandjale infot ja abimaterjale välisvärbamisest nii eesti kui inglise keeles;
- [Eesti tööandjate tööpakkumiste levitamine](#) inglise keeles workinestonia.com portaalis ja sotsiaalmeedia kanalites ning uudiskirjas (alates 2014);³⁵
- Eestisse elama asumist tutvustavad abimaterjalid: ümberasumise käsiraamat „[Relocation Guide](#)“ (2014, 2019), Eestis töötamist tutvustavad videod Eestis elavate välismaalaste ja tööandjatega;
- [Eesti Rahvusvahelise Maja](#) loomine (alates 2018) - välisspetsialistidele ja neid tööle võtvatele tööandjatele suunatud teenuskeskus riigi ja omavalitsusega suhtlemiseks, nõustamisteenuste saamiseks ning kontaktoõrgustiku loomiseks. Loodud koostöös AS Mainoriga;
- [välisspetsialistide kaaslaste karjäärinõustamine](#) koostöös Töötukassaga ehk 4-nädalane mentorprogrammi „*Re-invent Yourself*“ (alates 2018 Tallinnas 2 gruppi ja 2019 sügisel esimene grupp Tartus);
- [online ja interaktiivne välisvärbamise e-lahendus tööandjale](#) ([roadmap.workinestonia.com](#)) loodud koostöös Balti Uuringute Instituudiga (2018).

2015. aastal alustas Tartus tegevust **Tartu Rahvusvaheline maja** (*International House Tartu*) ning 2019. aasta sügisel loodi Tartu Linnavalitsuse, Tartu Ülikooli ja Maaülikooli koostöös **Tartu Välismaalaste Teenuskeskus** (*Tartu Welcome Centre*). Sarnaselt Tallinna rahvusvahelisele majale on ka Tartu välismaalaste teenuskeskusel avatud infotelefon ja vastuvõtuajad, võimaldades välismaalastel pöörduda oma küsimustega individuaalsele konsultatsioonile. Täpsemalt on kõiki nimetatud teenuskeskuseid käsitletud peatükis 3.1.6.

Integratsiooni Sihtasutuse (INSA) tegevus uussisserändajate kohanemise toetamisel keskendub eelkõige eesti keele õppe toetamisele. 2017.-2018. aastal on INSA juhtimisel ja rahastuse toel laiendatud võimalusi eesti keele õppimiseks ja praktiseerimiseks. Olulise arenguna avati 2019. aastal [Eesti keele majad](#) Tallinnas ja Narvas, mis pakuvad ja koordineerivad uussisserändajatele ja teistele eesti keelest erineva emakeelega inimestele mõeldud erinevaid keeleõppe võimalusi: näiteks keelekursused, tandemõpe ehk keelekohting, [keelekohvikud](#), digiõpe, eesti keele ja kultuuri tundmise klubid, toe pakkumine eesti keeles kirjutamisel ning õpikojad.³⁶ Lisaks keeleõppevaldkonna arendamisele avati INSA poolt 2018. aastal [integratsiooni nõuandevõrk](#).³⁷

Teenuste lõikes on eelmise kaardistuse ehk 2014. aastaga võrreldes kasvanud ka **Haridus- ja Teadusministeeriumi**, haridusasutuste ja neid toetavate asutuste roll ja vastutus, seda eelkõige mitmekultuurilise hariduse valdkonnas, pererändega saabuvate laste kohanemise toetamisel üldhariduskoolides ja lasteaedades, ning kõrghariduse rahvusvahelistumise valdkonnas. Selle valdkonna murekohti on täpsemalt käsitletud peatükis 3.7.

³⁵ 2018. aastal kandideeriti läbi WiE veebilehe töökohtadele enam kui 25 000 korral.

³⁶ Nii on näiteks kohanemisprogrammi A1 taseme keeleõppe läbinud uussisserändajatel võimalik suunduda INSA eesti keele A2 jt tasemetel keelekursustele, keeleklubidesse või keelekohvikutesse. Täpsemat statistikat uussisserändajate osaluse kohta neis tegevustes INSA poolt eraldi aga ei koguta. Eesti keele õppega seonduvad murekohad on välja toodud ptk-s 3.3.

³⁷ 2019. aasta juulikuus koostatud päringute statistika näitab, et nõuandevõrki esitati 10-nädalase perioodi jooksul 1040 anonüümset päringut (sh 600 seoses keeleõppe teemaga). Päringute arvult teisel ja kolmandal kohal on perearsti ja muu igapäevasega ning elamislubade ja elamisõigusega seotud teemad. Need kolm valdkonda on teemad, mis kordusid regulaarselt ka siinse uuringu käigus läbiviidud intervjuudes ning olid päevakorral ka 2014. aasta uuringus.

Mitmekultuurilise hariduse valdkonnas ning välispäritolu laste haridussüsteemiga kohanemise toetamiseks tegutsevad lisaks ministeeriumidele (Haridus- ja Teadusministeerium, Siseministeerium, Välisministeerium) ka erinevad sihtasutused (Innove (sh Rajaleidja võrgustik), Archimedes, Omanäolise Kooli Arenduskeskus jm). Valdcondadest kõige enam tegeletakse õppematerjalide loomisega ja koolipersonali, ennekõike õpetajate täiendkoolitusega, aga ka nende sihtrühmade koolitamisega, kes puutuvad kokku uussisserändajast lastega Eesti haridussüsteemis. Siiski on enamik neist tegevustest projektipõhised ja üldjuhul paariaastased, s.o. suhteliselt lühiajalised. Selle teemavaldkonna teemasid käsitletakse siinses uuringus läbivalt ning põhjalikumalt peatükis 3.7.³⁸

Kõrghariduse rahvusvahelistumise valdkonnas on perioodil 2008-2015 rahastatud kõrghariduse tutvustamisega seotud tegevusi doktoriõppe ja rahvusvahelistumise programmi DoRa raames. Nimetatud perioodil on kasvanud ka välisüliõpilaste arv Eestis – 908 pealt 3476 välisüliõpilaseni – ehk kasv on olnud 282%. Välisüliõpilaste osakaal on ka üks Eesti elukestva õppe strateegia 2020 ja kõrgharidusprogrammi 2018-2021 võtmenäitajatest, kus välisüliõpilaste osakaalu sihiks Eesti kõrgharidusasutustes on seatud 10% kogu üliõpilaskonnast. Valdavalt on kõrghariduse rahvusvahelistumise tegevustes (sh *Study in Estonia* programmis) keskendunud maailmas Eesti kui hea õppimiskoha tutvustamisele, üheks eesmärgiks on strateegias seatud ka välisüliõpilaste lõimumine Eesti ühiskonda ning välisüliõpilastele Eesti töökohtade kättesaadavuse parandamine (vt selle osas täpsemalt ptk 3.8).

2.2. Teenuste osutamine eri teenusepakujate ja sektorite lõikes

2.2.1. Avalik sektor

Uussisserändajatele suunatud teenuste osutamisel on avalikul sektoril (ja riigieelarvelisel rahastusel, sh EL rahastusel) Eestis mängida väga suur roll. Eesti riik ehk avalik sektor on ainus mitme, spetsiifiliselt ainult välismaalastele või uussisserändajatele suunatud suuremahulise teenuse eest vastutaja Eestis: näiteks kohanemisprogramm, PPA migratsiooninõustamine ja INSA nõuandevõrk. Lisaks neile pakub avalik sektor välismaalastele ka olemasolevaid, kogu Eesti elanikkonnale suunatud teenuseid, mis on suuremal või vähemal määral välismaalastele kohandatud (nt karjäärinõustamine Töötukassas inglise ja vene keeles, seaduste tõlked inglise ja osaliselt vene keeles, nõuandetelefonid (perearsti nõuandeliin ja ohvriabi kriisitelefoni), jmt).

Avalik sektor on ka vastutav mitme ainult uussisserändajatele suunatud teenuse disaini, rahastuse ja järelevalve eest, sh juhtudel, kui teenust ennast osutab allhanke korras mõni kolmanda sektori või erasektori organisatsioon (nt kohanemisprogramm, mida viib ellu Expat Relocation OÜ).

Uussisserändajatele suunatud teenustest, mille puhul avalik sektor on ise teenuse väljatöötaja ja ise ka osutaja, võib välja tuua järgmised:

1. elamislubade ja elamisõiguse taotlemine, sh kodakondsuse taotlemine ja keeleõppelepingud (PPA);
2. migratsiooninõustamine (PPA);
3. Eesti tutvustamine erinevatel veebilehtedel (work/study/research/visit (in) Estonia, e-Estonia Briefing Centre, e-residentsus) ning materjalides (ümberasumise juhend, haridus- ja tervishoiusüsteemi tutvustused) (Siseministeerium, HTM, EAS jt);
4. akadeemiline ja kutsealane tunnustamine ning üldhariduskoolides välispäritolu laste toimetuleku toetamine (SA Archimedes jt);

³⁸ Vt selle osas pikemalt ka uuringust: Balti Uuringute Instituut. (2018). *Mitmekultuurilise hariduse tegevuste kaardistamine*.

5. integratsiooni nõuandevõrk (INSA);
6. uussisserändajate karjäärinõustamine (EAS/WiE, Töötukassa);
7. seaduste tõlked inglise ja vene keelde (Riigi Teataja).

Avaliku sektori poolt rahastatud ja koordineeritud, aga kolmandate osapoolte poolt elluviidavatest tegevustest olulisimad on:

1. tasuta eesti keele õpe (kursused, klubid, kohvikud, rakendused);
2. kohanemisprogramm (Expatriate Relocation OÜ, IOM Eesti)
3. teabe jagamine ja konsultatsiooniteenused, koolitused ja muud üritused (rahvusvahelised majad Tallinnas ja Tartus).

Avaliku sektori poolt pakutavaid teenuseid on siinses aruandes põhjalikumalt analüüsitud erinevate teemapeatükkide lõikes (peatükid 3.1-3.9).

2.2.2. Avalikud teenused

2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuringu tulemused näitasid, et kitsas tähenduses uussisserändajatele (st elamisloa ja elamisõiguse alusel Eestis viibivatel isikutel) õiguslikke piiranguid avalike teenuste (üldharidus, ravikindlustus, tervishoiuteenused, tööturg ja tööturuteenused, e-teenused jne) kasutamisele üldjuhul ei ole. Sarnane on olukord ka 2019. aastal.

Oluline erinevus on aga avalikele teenustele ligipääsus Eestis ajutiselt viibivate uussisserändajate hulgas – neile, kes viibivad Eestis kas viisa või viisavabaduse ning lühiajalise töötamise registreerimise põhiselt. Need isikud ei saa oma elukohta Rahvastikuregistris registreerida ning neil ei ole seetõttu ka ligipääsu erinevatele avalikele teenustele, mis sõltuvad elukoha registreerimisest (nt vanemahüvitis, pere- ja lastetoetused, perearstiabi jmt; v.a. erakorraline arstiabi, millele on ligipääs kõikidel Eestis viibivatel isikutel sõltumata viibimise vormist). Samas on neile alates 2017. aastast tagatud tööturuteenused ja -toetused (Töötukassa).^{39,40}

Kohalike omavalitsuste poolt osutatavate teenuste puhul on teenustele ligipääsu tegelik praktika kohalikust omavalitsusest – näiteks välismaalaste lastele lasteaikoha võimaldamise puhul on selliseid omavalitsusi, kes ajutiselt viibivatele välismaalastele lasteaia ja koolikoha tagavad, kui ka neid, kes ei taga (nt Maardu).

Siinne uuring käsitleb taolist, Eestis ajutiselt viibivat sihtrühma – kes on arvuliselt kasvanud suhteliselt suureks (2018. aastal ligikaudu 20 000 ja 2019. aastal üle 25 000 inimese) – ennekõike põgusalt ja pisteliselt, peamiselt ainult antud sihtrühma oluliselt puudutavate teenuste või probleemide kontekstis.

Siiski näitavad siinse uuringu tulemused, et kui jätta kõrvale küsimused avalikele teenustele ligipääsust, on kohanemisega seotud probleemid ja murekohad sellel sihtrühmal – lühiajalise elamise registreerimise alusel Eestis viibijatel - üldjuhul samasugused kui neil uussisserändajatel, kes viibivad Eestis elamisloa või elamisõiguse alusel. Oluline on märkida, et teatud murekohad kipuvad selle sihtrühma puhul võimenduma, mis on eelkõige seotud ligipääsu puudumisega osadele teenustele (vt nt kohalike omavalitsuste teemapeatükk 4.1 või haridusvaldkonna teemapeatükk 3.7).

³⁹ Alates augustist 2019. väljastab Politsei- ja Piirivalveamet lühiajaliselt tööle kutsutava välismaalasele isikukoodi koos töötamise registreerimise kinnitusega. Enne muudatust oli vajalik isikukoodi küsida eraldi lähimast kohalikust omavalitsusest.

⁴⁰ Tööturuteenuste- ja toetuste seadus, § 3.

Probleemi teeb mitmetahuliseks ja komplitseerituks omakorda asjaolu, et sissereände kvoodi täitumisel on ühe lahendusena (mitteametlikult, aga ka riigiasutuste poolt osutatuna) tööandjatele soovitatud registreerida soovitud välismaalasest töötaja kõigepealt lühiajalise töötamisena Eestis, ning püüda pärast registreerimist saada sama töötaja nn sissereände kvoodi sisse (mis võib toimuda kõige varem aga aasta aja pärast). Intervjuudest ministeeriumite esindajatega johtub, et olukorrast ollakse teadlikud ning lahenduste otsimine toimub. Eelkõige on kaalumisel ettepanek, kas on võimalik tagada ka lühiajaliselt töötajatele ligipääs avalikele teenustele, sarnaselt elamisloa või elamisõiguse alusel Eestis viibijatele.

Sõltumata uussissereändaja Eestis viibimise õiguslikust alusest takistab avalike teenuste kasutamist teenuste keeleline kättesaadavus (nt kui teenus on osaliselt või üldse mitte kättesaadav inglise või vene keeles) ning teatud määral ka tõrjuv või negatiivne suhtumine sihtrühma (nt üldhariduse ja arstiabi valdkondades, vt täpsemalt järgnevates peatükkides). Oluline on märkida, et mitmed probleemid, mis esinevad uussissereändajatel avalike teenuste kasutamise juures, esinevad sageli ka eestlastest püsielanikel (nt arstiabi kättesaadavus, kvaliteet või kodulähedase lasteaiakoha järjekorrad jmt).

2016. aastal läbiviidud uuringus tuuakse uussissereändajate avalikele teenustele ligipääsu osas välja mitmeid kitsaskohti, millest paljud leiavad kinnitust ka siinses uuringus ning esinevad ka Eesti kodanikele teenuste osutamisel:⁴¹

1. Üldised probleemid avalike teenuste kasutamisel

- avalike teenuste pakkumise viisid on raskesti mõistetavad ja nõustamiskanalite kättesaadavus paiguti ebarahuldav;
- infokanalites esineb vasturääkivusi - ei teata, milline asutus ja millisel viisil avalikke teenuseid pakub;
- dokumendiliikide ja -vormide paljusus takistab elektroonilist dokumendivahetust;
- inimeste arvutioskus ja -kogemus on puudulik, seega on e-teenustele ligipääs piiratud;
- inglise- ja venekeelse tõlke puudumine.

2. Avalike teenuste kanalitega seotud probleemid

- avaliku teenuse osutamise kohad paiknevad hajusalt, need ei ole valitud ligipääsetavust arvestades;
- asutuste lahtiolekuajad varieeruvad;
- riiklike ja KOV avalike teenuste eristamine on keeruline;
- riiklikud ja KOV asutused kasutavad erinevaid telefoniteeninduse viise;
- uussissereändajad ei saa aru, mida 'elektroonilise teenuse' all mõeldakse.

3. Avalike teenuste kasutajamugavuse ja kättesaadavusega seotud probleemid

- pabermaailmas kasutatud menetlusloogika viiakse läbimõtlematult infosüsteemidesse;
- inimestele ei anta täpset ülevaadet teenuse osutamise käigust, vaheetappidest ega tähtajast;
- riiklikud ja KOV asutuste teenuseportaalid asuvad killustatult eri veebilehtedel.

Samal ajal on tehtud mitmeid samme erinevate teenuste kättesaadavuse parandamisel. Näiteks on Töötukassas karjäärinõustajad, kes pakuvad karjäärinõustamise teenust nii inglise kui ka vene keeles (sh spetsiaalselt töörändega saabujate elukaaslastele). Samuti on Siseministeerium ning erasektori ettevõtted (nt MinuDoc ja Viveo Health) alustanud olukorra analüüsimist ning teenuste väljatöötamist edendamaks ingliskeelse (pere-)arstiabi kättesaadavust. Ka haridussüsteemis on üha enam hakatud tegelema uussissereändajast lapse hakkamasaamisega Eesti koolis ja lasteaias, sh sellega, kuidas

⁴¹ TÜ RAKE. (2016). Uussissereändajatele mõeldud teenuste arendamise meetodika väljatöötamine.

toetada uussisserändajast lapsevanemat lapse haridustee käigus. Seega on võrreldes 2014. aasta uuringuga mitmes kohas olukord olulisel määral paranemas.

Samal ajal on aga mitme avaliku teenuse puhul jätkuvalt märkimisväärseid erinevusi teenuse taseme ja kvaliteedi variatiivsuses, vajaduspõhisuses ning süstemaatilisuses. Nii siinses uuringus läbiviidud intervjuudes tööandjate ja uussisserändajatega kui ka WiE 2019. aasta uuringus küsitletud välistöötajate hulgas oodatakse eelkõige just üldiste avalike teenuste kättesaadavuse paranemist. Põhiliste probleemidena nimetatakse perearstide vähest inglise keele oskust ning raskusi nende nimekirjadesse saamisel, pikki järjekordi eriarsti juurde pääsemisel, pikki järjekordi kodulähedases lasteaias ja koolis, tõrksust muukeelsete laste vastuvõtmisel munitsipaallasteaedadesse, vähest informatsiooni tasuta keeleõppe võimaluste kohta ning keeleõppe vähest kättesaadavust väiksemates Eesti piirkondades, raskusi algajate tasemel eesti keele kursustele pääsemises ning edasijõudnutele mõeldud kursuste puudumist.⁴²

Need kitsaskohad ilmnevad ka siinse uuringu intervjuudes ja andmekogumises ning on eraldi teemadepõhiselt käsitletud aruande kolmandas peatükis ja selle temaatilistes alapeatükkides.

2.2.3. Era- ja kolmas sektor

Era- ja kolmas sektor kannab tihtipeale lepingupartnerina riigi poolt kujundatud ja tellitud teenuste osutamise rolli. Lisaks täiendavad nende sektorite ettevõtted ja organisatsioonid (vabaühendused) pakutavate teenustega riigi pakutavaid vajalikke või riigi seisukohast prioriteetseid teenuseid.

Era- ja kolmanda sektori poolt pakutavate teenuste hulka kuuluvad mh:

1. eesti keele õppeprogrammid ja -materjalid;
2. juriidiline nõustamine (sh abistamine elamisloa ja -õiguse saamisel);
3. tugiteenused ümberasuvatele uussisserändajatele (sh abistamine kolimisel, elukoha, kooli/lasteaias, perearsti leidmisel ja pangakonto avamisel);
4. sotsiaal-kultuurilised tegevused, võrgustumine;
5. võõrkeelne alus- ja kooliharidus.

Eesti keele tasuta õppimist toetab riik erinevate meetmetega (vt täpsemat ülevaadet peatükist 3.3), ning eraettevõtted ja vabaühendused (kolmas sektor) täiendavad oma tegevusega riigi poolt pakutavat (vt nende osas täpsemalt ka tööturu ja majutuse peatükist). Näiteks on eraettevõtted loonud eesti ja teiste keelte õppimiseks mõeldud mobiilirakendusi, ka paljud eraõiguslikud keeltekoolid pakuvad võimalusi tasuliseks keeleõppeks.

Mitmed eelkõige suuremad ja/või IT-valdkonnas tegutsevad Eesti ettevõtted, kes värbavad kõrgelt kvalifitseeritud välistöötajaid, kasutavad välispäritolu töötaja ümberasumise protsessi lihtsustamiseks valdkonnas tegutsevaid eraettevõtteid (nt advokaadibüroosid elamisloa taotlemise protsessi täielikuks või osaliseks korraldamiseks, aga ka tugiteenuseid pakkuvaid ja ümberasumist toetavaid ettevõtteid, kes aitavad nii dokumentide kordaajamisega kui ka sisseelamise üldise toetamisega, nt riikidevahelise kolimisega seotud küsimustes jmt). Taoline välistöötaja ümberasumist toetavate teenuste sisseostmine tööandja poolt võimaldab tööandjal keskenduda oma põhitegevusele ning seeläbi aega ja ressursse paremini ära kasutada.

2.3. Kokkuvõte

⁴² Anniste, K. ja Masso, M. (2019). *Work in Estonia sihtrühmade välisvärbamise protsessi kogemuse ja rahulolu uuringud 2019*. Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Avalike teenuste ning eraldi uussisserändajatele suunatud kohanemisteenuste pakkumisel saame välja tuua **kolm suuremat väljakutset**:

1. teenuste pakkumine on killustunud,
2. siht- ja sidusrühmade teadlikkus teenustest on varieeruv ja pigem madal, ning
3. erinevused teenuste sihtrühmades võivad põhjustada segadust nõ abikõlblikkuse ja teenusele ligipääsu osas.

Erinevate tasandite ja institutsioonide poolt teenuste pakkumine erinevatele sihtrühmadele on aluseks ka ühele siinse uuringu raames väljakoornud peamisele probleemile ehk olukorrale, kus **teenuste pakkumine ja info teenuste kohta on paljuski killustunud** – erinevad osapooled Eestis pakuvad erinevaid teenuseid, kuid sageli ei ole teised osapooled kursis, milliseid teenuseid üks või teine asutus pakub, sh kes on teenuse jaoks abikõlblik.⁴³ See puudutab nii väiksemaid organisatsioone, kes ühes või teises lõigus uussisserändajatele teenuseid pakuvad, kui ka suuremaid institutsioone, kelle igapäevatöö ei ole spetsiifiliselt ja eranditult suunatud ainult uussisserändajatele, kuid kes selle sihtrühmaga regulaarselt kokku puutuvad.

Üheks ilmekaks näiteks siinkohal on kahest siinse uuringu raames läbiviidud intervjuust sidusrühmade esindajatega välja tulnud tõdemus, kus näiteks üks PPA veebikonstaablitest ja üks Eesti arste esindava suurima seltsi juhatuse liikmetest ei olnud teadlik uussisserändajatele mõeldud kohanemisprogrammi olemasolust – kuigi mõlemal juhul kuulus uussisserändajate temaatika, sh otsene kokkupuude välismaalastega, ka nende vastutusalasasse ja tööülesannete hulka. Sageli ei tea ka näiteks rahvusvahelise kaitse saajatega kokkupuutuvate asutuste (nt ohvriabi, Rajaleidja jt) ametnikud teistest teenustest, mis asuvad väljaspool spetsiifiliselt rahvusvahelise kaitse saajate valdkonda.

Seega ei ole kohanemisteenuste pakkumise juures sageli probleemiks mitte asjaolu, et teenuseid ei pakuta, vaid eelkõige just madal teadlikkus nendest. Riik (sh ministeeriumid, kohalikud omavalitsused), erasektor ja vabaühendused pakuvad Eestis mitmeid erinevaid kohanemist toetavaid teenuseid, kuid välistööjõudu värbavad ettevõtted, nende personalitöötajad või ülikoolid ja välistudengite nõustajad ning ka välismaalased ise täpselt ei tea, kust teenuseid otsida või kellelt nende kohta infot küsida. Teenuste kohta täpsemat infot otsides tekitab informatsiooni killustatus aga juba segadust, kuna seda on palju ja see asub mitmetes erinevates kohtades (vt täpsemalt teenuste kommunikatsiooni osas peatükis 3.2.2).

Lisaks organisatsioonide teadlikkusele selle osas, kes ja mida teeb, on suur väljakutse ka keskne või organisatsioonide-vaheline **valdkonna koordineerimine**. Kuigi täna on selle rolli suuremal määral enda kanda võtnud Siseministeerium koostöös teiste ministeeriumite ja allasutustega, on üsna ilmne, et paljude erinevate uussisserändajatega tõstatunud teemade (alates tervishoiust kuni tööturu ja vabatahtliku tegevuseni), paljude erinevate osapoolte (ettevõtted, ülikoolid, vabaühendused, omavalitsused jpt) ning piiratud ressursside ja inimeste tingimustes ei ole võimalik taolist süsteemi peensusteni üksinda hallata. Siinkohal tasub kaaluda mõnede tööloikude või teemade delegeerimist ka teistele asutustele koormuse paremaks jaotamiseks ja haldamiseks.

Kohanemisteenuste analüüsis koorub välja ka teatav segadus teenuste sihtrühmade ja abikõlblikkuse osas, mis puudutab eelkõige avaliku sektori poolt rahastatud projekte (sh riigieelarvest ja EL fondidest). Näiteks ei saa kohanemisprogrammis osaleda lühiajalise viisa alusel riigis viibivad välismaalased, vahetusüliõpilased, diplomaatide pereliikmed ega Eesti kodakondsusega Eestisse

⁴³ Sealhulgas, ning eelkõige selliselt, näib see olevat just keeleõppe pakkumise valdkonnas, kus puudub ülevaade sellest, kes, mida ja millise kvaliteediga pakub.

tagasipöördujad, kellest osad on samuti väljendanud huvi ja vajadust sarnase – eri rühmade spetsiifilistest vajadustest lähtuvalt veidi kohendatud – kohanemist toetava teenuse järele.

Varasematel aastatel (2012-2013) loeti teenuste osutamisel uussisserändajateks kuni kolm aastat riigis elanud välismaalasi (nt kohanemisprogrammi, tugisikuteenuse ja veebinõustamise projektides), kuid alates 2014. aastast on uussisserändajate käsitlus ühtlustunud ning riigis viibimise piiriks on seatud viis aastat. Mitmed Euroopa Liidu fondidest (sh AMIF) kaasrahastatud projektid on aga suunatud ning enamasti kättesaadavad vaid kolmandate riikide kodanikele (nt kolmandate riikide kodanike kaasamise ja kohalike omavalitsuste võimendamise projektid), jättes Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikest uussisserändajad tegevustest kõrvale.

Teenustele ligipääsu takistab ka teenuste osutamise geograafiline jaotus – mitmeid füüsilist kohalolu vajavaid teenuseid osutatakse vaid suuremates linnades, mistõttu on väljaspool suuremaid keskusi elama asuvalid välismaalastel keerulisem neis osaleda (nt kohanemisprogrammis või eesti keele õppes). Samuti võivad teenustel osalemisel takistuseks saada tehnilised lahendused: näiteks pakub Eesti Rahvusvaheline Maja (IHE) Tallinnas välismaalaste abikaasadele mõeldud karjäärinõustamise teenust, millele saab registreerida vaid ID-kaardi või mobiil-ID olemasolul, kuid kuna näiteks viisa alusel riigis viibivatele välismaalastele Eesti ID-kaarte ei väljastata, siis ei saa nad ka veebi kaudu nõustamisteenusele registreeruda.

Täpsemalt on kohanemist toetavate teenuste nimekiri väljatoodud allolevas tabelis 4 ning detailsemalt lisas 3.

Tabel 4. Kohanemist toetavad teenuste ülevaade⁴⁴

KOHANEMIST TOETAVAD TEENUSED	TÖÖTURG	KEELEÕPE
Tugiteenused ümberasuvatele uussisserändajatele	Töövahendus, Eestis elamis- ja töötingimuste tutvustamine (eures.ee)	Eesti keele kursused (tasuta)
Info jagamine, tugiteenused, nõustamine ja keeleõpe (rahvusvaheline maja)	Praktikavahetus ettevõtetele, vabatahtliku töö ja meeskonnajuhtimise programmide pakkumine (AIESEC)	Eesti keele ja kultuuri e-kursus (Keeleklikk, Kultuuriklikk, Keeletee)
Tasuta ja soodustingimustel õigusabi (juristaitab.ee)	Välis tööjõu värbamisprotsessi tutvustamine	Eesti keele õppimise äpp/mäng (Speakly, WalkTalk, Multikey, Käänuk)
Integratsiooni nõuandeveeb	Värbamiskampaaniad valitud sihtturgudel (careerhunt.eu)	Eesti keele ja kultuuri tundmise klubid
Ümberasumise juhend (relocation guide)*	Välisvärbamise toetus	Eesti keele kohvikud
Nn ellujäämise juhend (survival guide) välistudengitele (inforaamat + äpp)	Karjääri- ja ametialase võrgustiku programm sisserändajate kaaslastele (reinvent yourself)	Eesti keele majad (1x Tallinn, 1x Narva)
Eesti tervishoiu- ja perearstisüsteemi tutvustav infomaterjal*	Uussisserändajate kaaslaste karjäärinõustamine Töötukassas	Koolitustoetus töötaja eesti keele oskuse arendamiseks
Tugiteenused välisriikide üliõpilastele ja välisõppejõududele (nõustamine, info jagamine, tuutorlus)	Tööandjate võrgustik välisvärbamise toetamiseks	Eesti keele online õppematerjalid
Seaduste tõlked inglise ja vene keelde	StartUp Visa	HARIDUS
Kohanemisprogramm (kursused)	Sisserändajate lõimumise toetamine tööturul (Migrascope)*	Ingliskeelne alusharidus
Uussisserändajate kohanemisprogrammi õppematerjalid*	Tööjõuprofiilid eri ametikohtadel töötamiseks (CentralBaltics JobFerry)*	Inglis- ja prantsuskeelne alusharidus
Uussisserändajate kohanemisprogrammi koolitused*	ELAMISLOAD JA -ÕIGUS	Inglis- ja prantsuskeelne alus- ja üldharidus (EB õpe)
KRK kaasamine KOV ja MTÜ poolt*	Elamislubade ja elamisõiguse taotlemine ning info	Ingliskeelne üldharidus (IB õpe)
KOV võimekuse tõstmine KRK-le teabe vahendamisel ja avalike teenuste pakkumisel*	Elamislubade ja elamisõiguse taotlemine ning info; ülikoolide ja välisinvestorite toetamine	Soomekeelne üldharidus
Nõustamisteenus kolmandate riikide kodanikele (nõustamiskeskuste piloteerimine)*	Juriidiline nõustamine elamislubade, tööõiguse ja piiriülese liikumise valdkonnas	Venekeelne alus- ja üldharidus
Integratsiooni-info jagamine ja nõustamine (integratsiooniinfo.ee)*	Migratsiooninõustamine	Üldhariduskoolide ja lasteaedade ettevalmistamine ja toetamine rändetaustaga laste vastuvõtmisel
Uussisserändajate e-nõustamine*	Akadeemiline ja kutsealane tunnustamine	(Välis-)üliõpilaste vastuvõtmise platvorm (https://estonia.dreamapply.com/)

⁴⁴ Vt pikemalt ja detailsemalt lisa 3 teenuste maatriksit ja sellega kaasnevat Exceli faili.

Tugiisikuteenuse osutamine uussisserändajatele*	MEELITAMINE JA EESTISSE JÄÄMINE	Teadlastele teabe ja tugiteenuste pakkumine (www.euraxess.ee)
TERVISHOID	Välisinvesteeringute alase info ja nõustamise pakkumine (investinestonia.com)	Uussisseändajate nõustajate pädevuse arendamine (Euroguidance network)
Võõrkeelne perearstiabi (Ülemiste Tervisemaja)	Eesti kui õpirände sihtkoha tutvustamine (studyinestonia.ee)	(Üli-)õpilasvahetusprogrammid (Erasmus, Comenius, Leonardo da Vinci jt)
Perearsti nõuandetelefon (eesti, vene ja osaliselt inglise keeles)	Eesti kui teadustegevuse sihtkoha tutvustamine (researchinestonia.eu)	Formaalne eesti keele õpe (sh keelekümblus)
Ohvriabi kriisitelefon (eesti, vene ja inglise keeles)	IT ja tehnika-alaste õpingute ja ettevõtluse võimaluste tutvustamine ja toetamine (studyITin.ee)	Mitteformaalne eesti keele õpe (sh õpilasvahetused, pereõpe, keelelaagrid)
Veebipõhine arsti vastuvõtt (MinuDoc, Viveo Health)	Eesti kui professionaalse töörände sihtkoha tutvustamine (workinestonia.com)	Eesti haridussüsteemi tutvustav materjal "Tere tulemast Eesti kooli!"
VABA AEG JA KOGUKOND	Eesti riigi tutvustamine (estonia.ee)	Haridussüsteemi puudutava info pakkumine ja toetavate materjalide koondamine (www.teretere.eu)
Sisserändajate online-kogukond (internations.org)	Eesti kui reisisihtkoha tutvustamine (visitestonia.com)	MAJUTUS
Eesti kultuurisündmuste kalender (kultuur.info)	Eesti tutvustamine läbi välismaalaste blogide keskkonna	Üürikodude vahendamine
Mitmekeelne kultuuriteenuste pakkumine teatrites ja muuseumides*	Mitmekesisuse kokkulepe, mitmekesise töökoha määrgis ja mitmekesisuse päev	Mainor Ülemiste üürikorterid
Vabatahtlike või vabatahtliku tegevuse võimalusi koondavad veebilehed (nt Vabatahtlike värv, SCULT, Helpific) eesti, inglise ja vene keeles	Ristmeedia programm "LIVEstonia. Ma elan siin!"	E-TEENUSED
Eesti uudised inglise ja vene keeles	Teadlikkuse suurendamine Eesti inimvara seisust ja ühisloome võimalikest lahendustest*	E-residentsus
Välismaalaste sotsiaalmeedia grupid (Facebook)	Uussisserändajate kohanemise tugivõrgustik (infolist ja võrgustikukohtumised)	Eesti e-teenuste tutvustamine (e-Estonia Briefing Centre)

* Tärniga märgistatud teenused ei ole 2019. aasta lõpu (detsember) seisuga enam aktiivsed ehk teisisõnu on tegemist teenustega, mida on varasematel aastatel (projektide kaudu) osutatud, kuid millest on välja arendatud uued teenused või mida pole enam sarnasel kujul jätkatud.

3. SISUVALDKONNAD

Läbiviidud intervjuude, sekundaarallikate analüüsi ning varasemate uuringute põhjal oleme jaotanud uussisserändajate kohanemisega seotud probleemistiku üheksa suure sisuvaldkonna vahel. Need on valdkonnad, kus on tuvastatud peamised kitsaskohad ja väljakutsed Eesti kohanemispoliitikas ning uussisserändajate kohanemisel. Lisaks neile oleme siinses uuringus välja toonud ka horisontaalsed, teemadeülesed valdkonnad, mida on eraldiseisvalt käsitletud aruande järgmises, neljandas peatükis.

Suured sisuvaldkonnad on järgmised: uussisserändajate **kohanemise üldine toetamine** (ptk 3.1), **üldine asjaajamine ja elamisload** (ptk 3.2.), **eesti keel ja selle õpe** (ptk 3.3.), **tervishoid** (ptk 3.4.), **majutus** (ptk 3.5.), **tööturg** (ptk 3.6.), **haridus** (ptk 3.7.), **vaba aeg ja kogukond** (ptk 3.8.) ning **meelitamine ja Eestisse jäämine** (ptk 3.9.).

Neis üheksas teemapeatükis vaadeldakse ka muutusi ja arengut kohanemise valdkonnas alates 2014. aastast, mil valmis esimene põhjalik uussisserändajate kohanemise teemaline uuring.⁴⁵ Samast loogikast lähtuvalt on struktureeritud ka teenuste jaotus ning järjestus detailsemas teenuste tabelis (vt tabel lisas 3), mida tasub alljärgnevate peatükkidega tutvumisel paralleelselt jälgida.

3.1. Kohanemise üldine toetamine

3.1.1. Teemavaldkonna lühikirjeldus

Antud osas keskendume uussisserändajate ümberasumist ja kohanemist (esimese viie aasta jooksul) toetavatele teenustele. Siin käsitletakse peamiselt baasteenuseid, mis aitavad kõrvaldada kohanemisprotsessi takistavad esmased barjäärid ehk koheselt riiki sisenemise järgselt pakutavad teenused, mis aitavad uues keskkonnas toime tulla, tagada esmaste vajaduste katmise või ligipääsu vajalikele teistele teenustele. Lisaks valdkonna teenuste üldisele tutvustamisele on siin täpsemalt käsitletud ka kohanemisprogramm ning viimastel aastatel (2016-2019) loodud uued rahvusvahelised majad (Tallinnas ja Tartus) ja teenuskeskus (Tartus). Oluline on välja tuua, et lisaks siin välja toodud kohanemist toetavatele teenustele, on oluliselt arenenud ka suuremate välistöötajate palkavate tööandjate ning ülikoolide tugi kohanemise toetamisel.⁴⁶

3.1.2. Analüüsi lühikokkuvõte

Uussisserändajatele suunatud esmast kohanemist toetavate teenuste ja neid osutavate ettevõtete ja organisatsioonide arv on viimase viie aasta jooksul märgatavalt kasvanud. Loodud on nii uusi teenuseid (sh rahvusvahelised majad, ümberasumist toetavad erasektori teenused, süstemaatiline kohanemisprogramm ja nõustamisteenused (PPA migratsiooninõustamine, INSA nõustamisveeb)) kui ka infomaterjale (ümberasumise ja tervishoiusteemi tutvustavad käsiraamatud, tudengitele suunatud materjalid jm). Peamised probleemid ja väljakutsed on teenuste killustatus, sellega kaasnev siht- ja sidusrühmade suhteliselt madal teadlikkus teenustest, teenuste ja tegevuste projektipõhisus ning tegevuste/teenuste omavaheline osaline dubleerimine. Lisaks on üheks võimalikuks

⁴⁵ Võrdlus 2014 ja 2019 aasta peamiste tulemuste vahel on esitatud lisas 4.

⁴⁶ Ülikoolide tugiteenuste kohta loe lähemalt: Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur (EKKA). (2019). Välisüliõpilaste õppimine ja õpetamine Eesti kõrgkoolides.

tulevikuprobleemiks teenustele rahalise katte leidmine ehk nn väljumisstrateegia, kuna suur osa nimetatud tegevustest on praegu rahastatud suures osas Euroopa Liidu fondide (ESF ja AMIF) vahendite toel (v.a erasektori poolt pakutavad tugiteenused).

3.1.3. Valdonna teenuste ülevaade

Kohanemist toetavaid teenuseid osutavad nii erafirmad (nt Baltic Relocation Services, Internations, MoveMyTalent jt), kelle teenuste eest tasub peamiselt välismaalasi värvanud tööandja kui ka kolmanda sektori organisatsioonid ehk vabaihendused, kes saavad oma tegevusi läbi viia üldjuhul avaliku sektori rahastuse, Eesti või välismaiste heategevuslike fondide toel. Samuti osutavad teenuseid avaliku sektori organisatsioonid, näiteks pakkudes või toetades erinevate teenuste pakkumist (sh kohanemisprogrammi), luues erinevaid juhendeid, materjale ja käsiraamatuid, või osutades muid seotud teenuseid (vt tabel 5 allpool). Samuti osutavad mõned suuremad tööandjad ja eelkõige just IKT sektori ettevõtted ise enda uussisserändajatest töötajatele tugiteenust Eestis elamisega kohanemiseks, sh eesti keele õpet asutusesiseselt (vt selle kohta täpsemalt tööturu peatükis).

Kohanemisteenuste gruppi kuulub ka mitu tegevust, mida on varasematel aastatel osutatud projektipõhiselt kuid mida pole hiljem jätkatud, või mida on jätkatud mõne teise organisatsiooni poolt. Näiteks osutas 2012.-2013. aastal Johannes Mihkelsoni Keskus (JMK) projekti "Tugiisikuteenus uussisserändajatele Eestis" raames aastatel 2012-2013 tugiisikuteenust rohkem kui 60-le kuni kolm aastat Eestis viibinud kolmandate riikide kodanikust uussisserändajale, luues kolmekeelse veebilehe (eesti, inglise, vene) lühiülevaatega kohanemisega seonduvatel teemadel ning võimalusega esitada oma küsimus kas e-mailis või veebilehel asuvas vestlusaknas.⁴⁷

2013.-2014. aastal toimunud nõustamiskeskuste piloteerimise projekti tulemusena loodi Integratsiooni Sihtasutuse (INSA) nõustamiskeskused Tallinnasse ja Narva ning 2014.-2015. aastal toimunud veebilehe integratsiooniinfo.ee tegevus on tänaseks asendunud INSA uue [nõuandveebiga](#). Ka esimesed uussisserändajatele suunatud kohanemisprogrammi koolitused (piloteeritud Immisoft OÜ poolt aastatel 2012-2014) on tänaseks asendunud Siseministeeriumi poolt pakutava kohanemisprogrammiga (teenuse osutamine on delegeeritud Expat Relocation OÜ-le ja rahvusvahelise kaitse saajate hulgas IOM Eesti esindusele).

Tabel 5. Kohanemist toetavad teenused

Teenuse nimetus	Teenuse osutaja	Sektor	Algus	Lõpp
Info jagamine, tugiteenused, nõustamine ja keeleõpe (rahvusvaheline maja)	International House of Estonia	Avalik	2018	jätkub
	Tartu Rahvusvaheline Maja	Kolmas/ Avalik	2016	jätkub
	Tartu Welcome Centre (Tartu Välismaalaste Teenuskeskus)	Avalik	2019	jätkub
Tasuta ja soodustingimustel õigusabi (juristaitab.ee)	Eesti Õigusbüroo (OÜ HUGO)	Avalik	2017	(2020?)

⁴⁷ Kuigi [veebileht](#) on jätkuvalt veebivõrgus kättesaadav, on selle ainsad ja kõige hilisemad postitused pärit 2013. aastast, mistõttu on osa sealsest infost juba aegunud ning võib olla ka eksitav täna Eestisse saabuvale uussisserändajale. Antud juhul on vajalik veebilehe sisu kas üle vaadata ja ajakohastada või veebileht sulgeda, kuna otsingumootorite indekseerimise kaudu jõutakse ka 2019. aastal sellel veebilehel oleva infoni.

Integratsiooni nõuandeveeb	Integratsiooni Sihtasutus	Avalik	2018	jät kub
Ümberasumise juhend (<i>relocation guide</i>)	EAS	Avalik	2014	2014
	EAS (Workinestonia)	Avalik	2019	2019
Nn ellujäämise juhend (<i>survival guide</i>) välistudengitele (inforaamat + äpp)	SA Archimedes	Avalik	2017	2017
Eesti tervishoiu- ja perearstisüsteemi tutvustav infomaterjal	Siseministeerium / Haigekassa / Terviseamet	Avalik	2019	2019
Tugiteenused välisriikide üliõpilastele ja välisõppejõududele (nõustamine, info jagamine, tuutorlus)	Kõrgkoolide välisüliõpilasteenistused ja personaliosakonnad, tuutorid	Avalik	N/A	jät kub
Seaduste tõlked inglise ja vene keelde	Riigi Teataja	Avalik	2013	jät kub
Kohanemisprogramm (kursused)	Siseministeerium / Expat Relocation Estonia OÜ	Avalik	2014	jät kub
Uussisserändajate kohanemisprogrammi õppematerjalid	Tallinna Ülikool, Integratsiooni sihtasutus	Avalik	2009	2014
Uussisserändajate kohanemisprogrammi koolitused	Immisoft OÜ	Avalik	2012	2014
KRK kaasamine KOV ja MTÜ poolt	IOM	Avalik	2016	2017
KOV võimekuse tõstmine KRK-le teabe vahendamisel ja avalike teenuste pakkumisel	Balti Uuringute Instituut, Tartu Linnavalitsus	Avalik	2016	2017
Nõustamisteenus kolmandate riikide kodanikele (nõustamiskeskuste piloteerimine)	OÜ BDA Consulting	Avalik	2013	2014
Integratsiooni-info jagamine ja nõustamine (integratsiooniinfo.ee)	OÜ BDA Consulting	Avalik	2014	2015
Uussisserändajate e-nõustamine	Johannes Mihkelsoni Keskus MTÜ	Avalik	2013	2013
Tugiisikuteenuse osutamine uussisserändajatele	Johannes Mihkelsoni Keskus MTÜ	Avalik	2012	2013
Tugiteenused ümberasuvatele uussisserändajatele	Baltic Relocation Services	Era	2012	jät kub
	Internations GO	Era	2007	jät kub
	Movemytalent	Era	2014	jät kub

Velström Vallner Tohver	Era	2014	jätkub
Expat Relocation Estonia OÜ	Era	2013	jätkub
Jobbatical	Era	2014	jätkub

3.1.4. Probleemid ja vajadused

Esmast kohanemist toetavate teenuste arv on viimase viie aasta jooksul ehk vahemikus 2014-2019 märgatavalt kasvanud. Üheks peamiseks probleemiks on aga madal teadlikkus teenuste olemasolust, sealhulgas süstemaatilise, loogilise ja kõikidele kättesaadava ülevaate puudumine kohanemist toetavatest teenustest. Teenuste osutamine on jaotunud erinevate sektorite ja teenuseosutajate vahel, mitmed teenused ja tegevused on projektipõhised ning osaliselt katavad teatud tööloikudes ka üksteise tegevust (eelkõige dubleerivad tegevusi informatsiooni pakkuvad teenused, nagu näiteks ümberasumise juhendid (nt *survival guide* välistudengitele või *relocation guide* välisrühmadele), aga nendega seotult ka kohanemisprogrammi käsiraamatud) ja mitmed veebiväravad, ning teatud määral ja teatud ulatuses ka kaks erinevat nõustamiskeskust Tartus (Tartu Rahvusvaheline maja ja Tartu Välismaalaste Teenuskeskus).

Siinse uuringu raames intervjueritud uussisserändajad ning sidusrühmade esindajad üldjuhul nendivad, et teenuste kohta vajalikul hetkel informatsiooni leidmine on keeruline. Täpsemalt on teenuste kommunikatsiooni ja võimaliku ühtse veebivärvaga seonduvat käsitletud alapeatükis 3.2.2.

Peamiste kohanemist toetavate teenustega seotud kitsaskohtadena, mida mitmed Eestis pakutavad infomaterjalid juba käsitlevad, tuuakse siinse uuringus läbiviidud intervjuudes välja, et eelkõige elamislubade, arsti, kooli ja lasteaedade küsimustes on puudus nõu samm-sammulisest juhendist ja/või korduma kippuvate küsimuste laadsest lehest, kus oleks erinevate teenuste puhul täpselt kirjas, mida ja millal tegema peab (sh nt kui palju aega varem tuleks alustada dokumentide ettevalmistamisega). Lisaks sellele tuuakse nii venekeelsetes kui ka ingliskeelsetes fookusgrupi intervjuudes välja aktuaalsete küsimustena alljärgnevad teemad, mille kohta soovitakse saada kiirelt leitavat ja täpset informatsiooni:

- lapse registreerimine lasteaeda;
- riiklik tervisekindlustus (Haigekassa, taotlemise protsess töötutele (nt kaasatulev abikaasa) ja väikelaste vanematele);
- autojuhiloa vahetus (sh mida teha, kui on juba üle 12 kuu Eestis elanud) ja auto numbrite vahetus;
- liiklusreeglid jalakäijatele (helkurid, ülekäigurajad) ja erinevused liiklusreeglites autojuhtidele, tasuta parkimine (juhendid kasutamiseks), laste turvavarustus ja koduloomade transportimine autos;
- prügi sorteerimine ja mürareeglid (nt kellaajalased piirangud);
- koduloomade pidamisele kehtivad reeglid;
- lõkke tegemiseks/grillimiseks sobivad kohad ja kehtivad piirangud;
- mobiilside, koduinterneti, auto tehnohoolduse pakkujad;
- erakorraline meditsiiniabi, ravimite ostmine retseptiga ja ilma ning Venemaal väljastatud retsepti legitimeerimine Eestis;
- dokumentide saatmine, volituste tegemine, passi tegemine väljaspool riiki, elamisloa pikendamine (sh tähtajad, nõutavad dokumendid), dokumendifotod (nõuded ning kohad, kus võimalik teha);
- tollireeglid välismaalt tulevatele kaubale (sh nii enda isiklikud kui ka uued asjad);
- diplomite jt sertifikaatide kinnitamine;
- jm.

Oluline on märkida, et suur osa neist teemadest on ühel või teisel moel juba erinevates infoallikates või veebivärvates lahti kirjutatud. Neist hoolimata tuuakse need teemad intervjuudes siiski korduvalt välja. See viitab suure tõenäosusega olukorrale, et Eestisse saabuvad uussisserändajad ei suuda olemasolevat informatsiooni leida. Juhul, kui olemasolev informatsioon on nende poolt leitud ja loetud, on probleemiks informatsioonist arusaamine ja/või selle piisavalt hea esitamine või lahti selgitamine.

3.1.5. Lahendused ja soovitused

Kohanemist toetavate (ja kõikide uussisserändajatele mõeldud) üldiste teenuste osas on soovitused eelkõige seotud teenuste disaini ja info kättesaadavusega.

Kõigi riigi poolt pakutavate teenuste disainimisel ja osutamisel tuleb kaasata ka uussisserändajaid ning küsida neilt teenuse kohta tagasisidet. Näiteks on vajalik kõikide koostatud või koostamisel olevatele infomaterjalidele (nt ümberasumise juhend, tervishoiusüsteemi või arstiabi kättesaamist tutvustav juhend jm) nii enne kui ka pärast materjalide avaldamist küsida tagasisidet ka uussisserändajatelt endilt: st kas kiriapandu on arusaadav, loogiliselt struktureeritud ja praktiliselt kasutatav. Oluline on piirduda mitte ainult ühe või kahe informatsiooni nn valideerijaga, vaid arvestada tuleb, et erinevatest maailma regioonidest pärit inimestele võib informatsioonist arusaamine erineda (erisused võivad eelkõige tuleneda sellest, et eri riikides on ootused avalikele teenustele või avalike teenuste pakkumine paljuski erinevad Eestiga võrreldes). Vastavalt saadavale tagasisidele tuleb materjale vajadusel uuendada ja kohendada. Kuigi selline soovitus näib iseenesestmõistetav, kohtasime uuringu käigus korduvalt materjale, kommunikatsioonelemente ja infokirju (sh ametlikke vastuseid päringutele), mis olid otsetõlkes eesti keelest teise keelde, ilma et sisu ja vormi oleks püütud kohandada Eestisse esmakordselt ja äsja saabunud välismaalasele.

Kõikide riigi poolt pakutavate teenuste (sh nt PPA migratsiooninõustamine, INSA nõustamisteenus, kohanemisprogramm) puhul on vajalik läbi mõelda teenusele tagasiside kogumise ning sellega arvestamise kord. Näiteks töid mõned intervjuueeritavad välja, et teatud juhtudel on neil kahtlusi PPA migratsiooninõustajate poolt jagatud info korrektsuses. Samas polnud neil aga infot, kuhu oma kõhklustega edasi pöörduda, st kus ja kuidas saadud informatsiooni üle valideerida. Seega tuleb iga avaliku teenuse juurde luua ka kasutajasõbralik võimalus tagasiside ning täpsustavate küsimuste edastamiseks, viisil, et see oleks kasutajasõbralik (ka tõlgitud) ka välismaalase vaates.⁴⁸

Kogu sisserände- ja kohanemisalane info tuleb parema kättesaadavuse ja nähtavuse eesmärgil koondada mitmekeelsele (eelkõige eesti, inglise, vene) veebilehele. Samuti tuleb juba olemasolevate teenuste ja infomaterjalide puhul üle vaadata ja üle kontrollida, et potentsiaalselt otsitav (guugeldatav) info oleks internetis lihtsa märksõnaotsinguga kergesti leitav (st otsingumootori tulemustes esimese kolme kuni viienda vaste hulgas, nn SEO ehk [kodulehe optimeerimine otsimootorite jaoks](#)).

3.1.6. Kohanemisprogramm

Teemavaldkonna lühikirjeldus

Siseministeriumi, Expat Relocation Estonia ja IOM Eesti esinduse koostöös pakutav kohanemisprogramm pakub erinevate koolitusmoodulitega uussisserändajatele (Eestis vähem kui viis aastat seaduslikult elanud teiste riikide kodanikud) kohanemist toetavat infot. Kohanemisprogrammi

⁴⁸ Näiteks on elektrooniline politseile avalduse esitamise vorm ainult eestikeelne (<https://www2.politsei.ee/et/teenused/politseile-avalduse-esitamine.dot>).

eesmärk on uussisserändajate rändeotsessi ja hilisema lõimumise toetamine, tagamaks neile teadmised Eesti riigi ning ühiskonna toimimise, igapäevase eluolu, töö, õppimise ja perekonnaga seotud teemadel ning soodustades eesti keele oskuse omandamist. Programmi baas- ja teemamoodulid (kokku 5 erinevat teemamoodulit) kestavad üldjuhul ühe päeva (8 tundi), rahvusvahelise kaitse moodul 14-18 tundi ja keelekursus 80 akadeemilist tundi. Baas- ja teemamoodulid toimuvad enamasti nädalavahetustel, keelekursused tööpäevadel.

Analüüsi lühikokkuvõte

Olgugi, et programmi tutvustamisele on viimastel aastatel rohkem tähelepanu pööratud, on programmis osalenud u 15% abikõlblikest uussisserännanutest. Rohkem kui ühes moodulis on osalenud u 36% kohanemisprogrammis osalenud uussisserännanutest. Kohanemisprogrammi vahehindamisele tuginedes (vt täpsemalt siinse uuringu aruande II osa) on vajalik programmi eesmärgi ja tegevuste mõningane kohendamine lähtuvalt uussisserändajate vajadustest, sh programmist teadlikkuse tõstmine.

Probleemid ja vajadused

2018. aastal osaleti kohanemisprogrammis 1480 korda ning 2019. aasta oktoobri seisuga 1410 korda. Programmis on osalenud u 15% abikõlblikest uussisserännanutest ning 2019. aasta kevade seisuga on rohkem kui ühes moodulis osalenud u 36% kohanemisprogrammis osalenud uussisserännanutest. Kohanemisprogrammi vahehindamisest selgub, et programmis osalenute väga positiivsest tagasisidest hoolimata on programmil mitmeid kitsaskohti ning potentsiaali edasiarendamiseks.

Kohanemisprogrammi tänane eesmärk on anda uussisserändajale Eesti kohta esmast vajalikku informatsiooni ning valmistada teda ette eluks Eestis. Samal ajal leiavad intervjueeritud uussisserändajad ning sidusrühmade esindajad (nt valdkondlikud eksperdid ja sisserändajatega kokku puutuvad tööandjad, nõustajad, välismaalastega tegelevate organisatsioonide esindajad), et programm ei arvesta praegu parimal võimalikul moel sihtrühma soovidega ja vajadustega. Teenusesse sisenemine ei ole sageli võimalik kohe peale Eestisse saabumist (või ei ole võimalik osaleda uuesti näiteks mõne aja möödudes, kui toimuvad muutused inimese elukaares või elusündmustes), teatud moodulite puhul on keeruline leida endale sobivat aega ja/või toimumiskohta (Tallinnas, Tartus või Narvas), samuti on uussisserändajatel ootused, et programmi sisu oleks mitmekesine. Teatud määral on ka ebaselge, kas ja millisel moel toetab kohanemisprogrammis osalemine uussisserändaja tegelikke praktilisi oskusi Eestis hakkamasaamisel (nt ID-kaardi kasutamine või perearsti leidmine).

Lisaks tuleb kohanemisprogrammi vahehindamisest välja suhteliselt madal teadlikkus programmi olemasolust: 57% programmis mitte-osalenud uussisserändajatest ei ole sellest kuulnud,⁴⁹ samuti ei olnud programmist teadlikud mitmed olulised intervjueeritud sidusrühmade esindajad, sh osad tööandjad, aga ka välismaalastega Eestis kokku puutuvad riigiasutuste ametnikud.

Teadlikkusega on seotud ka programmi suhteliselt nõrk bränd: uussisserändajad ei erista, millise projekti või programmi mingites tegevustes nad osalevad, mistõttu võib neil tekkida valearusaam, kas ja millistes tegevustes nad (veel) osaleda saavad. Näiteks aetakse sageli läbiviidud intervjuudes segamini, kas tasuta eesti keele õpet pakuti INSA, Töötukassa või kohanemisprogrammi keeleõppe raames.

⁴⁹ Civitta Eesti AS. (2019). Siseministeeriumi ja Kultuuriministeeriumi ESFi kohanemis- ja lõimumismeetme rakendamise vahehindamine perioodil 2014–2018. Lõpparuanne.

Uuring viitab ka asjaolule, et teadmatusest tulenevalt kasutatakse ka vähe programmi materjale (nt käsiraamatud) erinevate uussisserändajatega töötavate sidusrühmade, nt ettevõtete ja ülikoolide, aga ka programmis mitteosalenud uussisserändajate poolt. Samal ajal on käsiraamatutes pakutav informatsioon oluline ja põhjalikult esitatud teave, kuigi kohati esitatud mitte-lugejasõbralikul moel. Siiski on kõrgkoole, kus välistudengite sisseelamiskursustel kohanemisprogrammidele viidatakse, programmidele on viidatud ka ettevõtetes välistöötajatele suunatud keskkondades ning levitatud infokirjades.

Sõltuvalt programmi eesmärgist on üheks mõttekohaks ka programmi sihtrühmade piiratus. Programmis ei saa osaleda näiteks pikaajalise viisa alusel Eestis viibijad, ilma elamisloata vahetusüliõpilased (kuid see õigus tekib neil pärast elamisloa saamist), diplomaatide pereliikmed ega ka Eesti kodakondsusega Eestisse tagasipöördujad. Kohanemisalast tuge vajavad aga nad kõik, sarnaselt elamisloaga uussisserändajatele. Samuti võib Eestisse pikemaks ajaks jäämise otsusel mängida rolli ka kohanemisprogramm – kui kohanemine sujub ja tekivad positiivsed emotsioonid Eestiga seoses, võib see motiveerida Eestisse pikemaks ajaks jäämist. Kohanemisprogrammil on üldjuhul väga suur potentsiaal muutuda uussisserändajate ja teiste välismaalaste jaoks Eestit väga positiivselt defineerivaks kogemuseks.

Lahendused ja soovitused

Kohanemisprogrammi vahehindamine toob välja mitmeid võimalusi programmi edasiarendamiseks. Soovitav on täpsustada programmi eesmärke lähtuvalt uussisserändajate poolt väljatoodud vajadustest. Näiteks, kui uussisserändajad toovad kohanemisprogrammi ühe peamise lisandväärtusena nende enda jaoks sotsialiseerumise ning võrgustikuloome, tasub kaaluda selle lisamist ka programmi ametlikes eesmärkidesse. Samuti, kui uussisserändajad vajavad täiendavat informatsiooni lähtuvalt nende elukaarest või elusündmustest (nt lapse sünd Eestis või ülikoolist tööturule suundumine), tasub kaaluda sihistada ja kommunikeerida programmi selgemalt ka sellises võtmes, mis soosib programmis osalemist ka näiteks pärast 3-4 aastat riigis viibimist. Lähtuvalt neist põhjustest tasub kaaluda ka infojagamise vormide mitmekesistamist, sisu senisest enam praktilisemaks muutmist ning võimalusel ja vastavalt vajadusele ka programmi sihtrühmade laiendamist (vt näiteid teiste riikide poolsest infopakumisest lisaks ka peatükis 3.9.6 saabumiseelsed teenused).

Lisaks on vajalik uussisserändajatega kokkupuutuvate sidusrühmade teadlikkuse tõstmine kohanemisprogrammist, moodulitesse registreerimise protsessi kasutajasõbralikumaks muutmine, koolitusmaterjalide ja käsiraamatute kohendamine uussisserändajate vajadustele paremini vastamiseks, ning läbimõeldum programmis osalejate teadmiste kontrollimine ja praktilise väärtusega tagasiside küsimine. Uussisserändajate kohanemise efektiivsemaks toetamiseks on ka oluline, et nad jõuaksid programmi kiiremini, vahetult pärast Eestisse jõudmist; kuid samal ajal ei tohi ära unustada, et vajadus teatud teemade selgitamise ja kohanemisprogrammi järele võib tekkida ka Eestis juba mõnda aega olles. Programmi tegevuste arendamist ja edasist hindamist toetaks ka kvaliteetsem andmekorje programmis osalenute, selle katkestanute ja programmi mitte-jõudnute kohta.

3.1.7. Rahvusvahelised majad ja välismaalaste teenuskeskus

Eestis tegutseb kolm rahvusvahelist maja, mis pakuvad nõustamisteenuseid, toetavad Eestisse saabuvaid välismaalasi ja pakuvad muud kohanemisalast tuge, sh sotsialiseerumis- või kultuuritegevusi ning eesti keele õpet. Tallinnas tegutseb Eesti rahvusvaheline maja (*International House Estonia*), mis loodi koostöös EAS ja Mainor AS-iga ning avati 2018. aasta sügisel. Tartus tegutsevad 2015. aastal asutatud Tartu Rahvusvaheline maja (*International House Tartu*) ja 2019.

aasta sügisel Tartu Linnavalitsuse, Tartu Ülikooli, Maaülikooli koostöös loodud Tartu Välismaalaste Teenuskeskus (*Tartu Welcome Centre*).

Kõigil kolmel rahvusvahelisel majal on avatud infotelefon ja vastuvõtuaeg, mis võimaldab välismaalastel pöörduda oma küsimustega individuaalsele konsultatsioonile. Teemad, millega rahvusvaheliste majade poole kõige sagedamini pöörduakse, on näiteks elukoha leidmine ja elukoha registreerimine, perearsti leidmine ja patsiendinimekirja registreerimine, laste registreerimine lasteaeda, pangakonto avamine jm. Rahvusvahelised majad korraldavad ka täiendavalt kohanemist toetavaid temaatilisi infoüritusi ja jagavad esmast kohanemist toetavat informatsiooni oma kodulehtedel.

Läbiviidud fookusgrupi intervjuudes kajastus, et rahvusvahelised majad on kohad, kust välismaalased on saanud vajalikku informatsiooni neid huvitavatel kohalikkude eluolu puudutavatel teemadel ja spetsiifilistes küsimustes, jäädes enamasti pakutavate teenustega rahule:

“Tegin kogu protsessi rahvusvahelise maja abita iseseisvalt läbi. Kui rahvusvaheline maja [IHE] pildile ilmus, tuli mu ema siia. Tal oli Argentiina kindlustus. Kogu protsessi pidime läbi tegema ka mu isaga. Ning mu ema sai ID kaardi, ja see oli väga lihtne. Ehk see, mis võttis minul aega nädalaid, võttis rahvusvahelise maja abiga aega meil kaks päeva.”

“Tartu Rahvusvaheline maja... nad korraldasid üritusi, pakkusid informatsiooni tervisehoiust, sotsiaalteenustest ja korteri üürimisest, ka kuidas tegeleda politseiga. Seega see organisatsioon oli minu hinnangul väga toetav.”

Intervjuudes tuuakse esile saadud vajaliku info osas veel ettevõtlusalast nõustamist, lisainfot töökoha leidmise osas, juriidilist abi ja infovoldikute jagamist töövestlusel käitumise kohta.

Tartu Rahvusvaheline Maja (*International House of Tartu*)

Tartu Rahvusvaheline Maja (alates 2016) toimib eelkõige kogukonnakeskusena, mis võimaldab välismaalt tulijal saada vahetu kontakti kaudu vajalikku infot, nõu ja leida uusi kontakte. Teemad, millega kõige sagedamini Tartu Rahvusvahelise Maja poole pöörduakse on perearsti leidmine ja patsiendinimekirja registreerimisel abistamine, lepingutest aru saamine, laste registreerimine lasteaeda, maksusüsteemist (sh tulumaksud kohustusest) aru saamine. Rahvusvaheline maja korraldab kohanemist toetavaid erinevaid teemasid käsitlevaid infoüritusi, kultuuri- ja sporditegevustes osalemist. Eraldi tähelepanu osutatakse lastele ja noortele, pakkudes neile arendavaid ja kohalikkude kogukonda sisenemist toetavaid ühistegevusi. Samuti viiakse läbi ühiseid ettevõtmisi ja üritusi, mille eesmärgiks on tuua kokku kohalikke ja välismaalasi ning soodustada seeläbi kontaktide tekkimist.

Tartu Rahvusvaheline Maja nõustab ka uussisserändajatega töötavaid praktikuid (valdavalt koolide ja lasteaedade töötajaid, aga ka tööandjaid, tervishoiutöötajaid, sotsiaaltöötajaid). Nõustamise sisuks on teadmiste jagamine sisserändajate päritolukultuuride kohta, ennetades võimalikke tekkivaid arusaamatusi, ja otsene nõustamine konfliktsetes olukorras. Vajadusel viiakse töötajatele läbi ka koolitusi või toetavaid üritusi (nt koolides).

Tartu Rahvusvaheline Maja finantseerib oma tegevust projektipõhiselt erinevate fondide toel, näiteks INSA ja AMIF, kuid suures osas aitavad tegevusi ellu viia vabatahtlikud. Siinjuures kaasatakse palju sisserändajatest vabatahtlikke, kes saavad oma tegevuse kaudu panustada kohalikkude kogukonda ja toetada seeläbi iseenda kohanemise ja integratsiooni protsessi. Aastatel 2017-18 oli kaasatud ligikaudu 85 välismaa päritoluga vabatahtlikku.

Eesti Rahvusvaheline Maja (*International House of Estonia*)

Eesti Rahvusvaheline Maja (alates 2018) on Tallinnas, Ülemiste ärilinnakus asuv välisspetsialistidele ja neid tööle võtvatele tööandjatele suunatud teenuskeskus, mis koondab mitmed riigi ja omavalitsuse poolt pakutavad teenused ühte kohta. Eesti Rahvusvahelise Maja poolt pakutavad teenused on üks osa Work in Estonia meeskonna poolt koordineeritud tegevustest, mis on suunatud Eestisse saabunud välisspetsialistide kohanemise toetamisele. Keskuses jagatakse esmast kohanemist puudutavat infot, näiteks elukoha leidmise ja registreerimise, perearsti leidmise, keeleõppevõimalustega tutvumise, laste ja elukaaslase kohanemise toetamisega seotud küsimustes jm. Kohapeal on võimalik saada individuaalset elamisloa taotlemise konsultatsiooni (PPA), ettevõtlusnõustamist (Tallinna linn), karjäärinõustamist (Töötukassa), aga ka integratsiooni sihtasutuse (INSA) poolset nõustamist. Tallinna keskus erineb Tartu omast selles, et kui Tallinn eelkõige koordineerib teiste osapoolte nõustamist, siis Tartus nõustavad välismaalasi ka keskuse enda töötajad.

Teine osa Eesti Rahvusvahelise Maja teenustest on suunatud tööandjatele, kellele pakutakse migratsiooni- (*migration consultation*), kohanemis- ja keeleõppe alast (*employee adaptation and language consultation*), elukohaalast (*residential consultation*) nõustamist. Nõustamised võimaldavad tööandjale anda parema ülevaate seadustest tulenevatest nõuetest ja vajalikest dokumentidest välismaalt töötaja värbamiseks. Osa vajalikku informatsiooni nii välisspetsialistile kui ka tööandjale on koondatud ka Work in Estonia kodulehele, mis annab välisspetsialistidele ülevaate Eestisse tööle asumisest ning tööandjale infot ja abimaterjale välisvärbamisest nii eesti kui ka inglise keeles. Sealhulgas levitatakse veebis ingliskeelseid tööpakumisi ning kättesaadav on samm-sammuline välisvärbamise juhend tööandjatele.⁵⁰

Tartu Välismaalaste Teenuskeskus (*Tartu Welcome Centre*)

Koostöös Tartu linnavalitsuse, Tartu Ülikooli ja Eesti Maaülikooliga on 2019. aastal loodud Tartu Välismaalaste Teenuskeskus, kuhu saavad pöörduda kõik välismaalased, kellel on tekkinud küsimused seoses kohaliku eluoluga. Teenuskeskus pakub kohapeal individuaalset konsultatsiooni ja plaanis on viia kord kuus läbi seminare, kus jagatakse põhjalikumalt infot ühe kindla teemavaldkonna kohta. Senine teenuskeskuse kogemus näitab, et inimesed pöörduvad konsultatsioonile seoses praktiliste linna sisseelamisküsimustega, näiteks pangakonto avamine, tudengi sooduskaardi vormistamine, perearsti leidmine. Samas on küsitud ka tööle minemise võimaluste ja juriidilise abi saamise võimaluste kohta.

Koostöös Tartu Välismaalaste Teenuskeskuse, Tartu Ülikooli ja Maaülikooliga planeeritakse laiendada Tartu Välismaalaste Teenuskeskuse füüsilisi ruume ning pakutavaid teenuseid. Planeeritud on hakata pakuma avalikke teenuseid, näiteks elukoha registreerimine, isikukoodi taotlemine. Samuti tekib võimalus tegeleda tundlikke isikuandmeid puudutavate teemadega nagu migratsiooninõustamine, karjäärinõustamine, maksunõustamine.

3.2. Üldine asjaajamine, sh elamisõigus ja elamisload

Üldisesse asjaajamisse kuuluvad teenused, mis on otseselt seotud riiki elama asumiseks vajalike nõuete täitmisega (vt tabel 6 allpool), näiteks elamislubade ja elamisõigusega seotud teenused. Lisaks elamislubade ning elamisõiguse väljastamisele ning sellega seonduva info jagamisele, pakub Politsei- ja Piirivalveamet alates 2017. aastast uussisserändajatele, ettevõtjatele, ülikoolidele jt sidusrühmadele migratsiooninõustamise teenust. Lisaks sellele pakutakse Siseministeeriumi poolt

⁵⁰ Vt nt Workinestonia. Välisspetsialistide värbamise teekond.

kõikidele (elamisloaga) uussisserändajatele kohanemisprogrammi koolituste teenust (vt kohanemisprogrammi ja selle mõjude hindamise osas täpsemalt uuringuaruande II osa).

Ettevõtjaid nõustavad välismaise tööjõu värbamisega ning välismaalasi Eestis ettevõtlusega seotud õigusküsimustes ka advokaadibürood (sh nt Trinita või RASK). Siia kuulub teatud juhtudel ka elamisloa taotlemiseks vajalik akadeemilise ja kutsealase tunnustamise teenus, mida osutab SA Archimedes.

Tabel 6. Teenused üldise asjaajamise ja elamislubade osas

Teenus	Teenuse osutaja	Sektor	Algus
Elamislubade ja elamisõiguse taotlemine ning info	Politsei- ja Piirivalveamet	Avalik	1991
Elamislubade ja elamisõiguse taotlemine ning info; ülikoolide ja välisinvestorite toetamine	Eesti Vabariigi välisesindused	Avalik	1991
Juriidiline nõustamine elamislubade, tööõiguse ja piiriülese liikumise valdkonnas	Advokaadibürood Trinita, RASK	Era	2008
Migratsiooninõustamine	Politsei- ja Piirivalveamet	Avalik	2017
Akadeemiline ja kutsealane	Eesti ENIC/NARIC keskus	Avalik	1999
Riiklikult rahastatud tasuta või soodustingimustel õigusabi (juristaitab.ee)	Eesti Õigusbüroo (OÜ HUGO)	Avalik	2017
Elukoha registreerimine	Kohalikud omavalitsused	Avalik	n/a

Siinse uuringu käigus läbiviidud intervjuudest selguvad mitmed kitsaskohad eelkõige just nii elamislubade taotlemise, menetlemise kui ka laiemalt elamislubadega seotud asutuste haldussuutlikkuse osas.

Ülikoolide vaates põhjustab asjaajamine (elamislubade taotlemine jmt) kõrgharidusasutuste jaoks sageli probleeme. Kuna ülikoolidel endal ei ole sageli pädevust nõustada elamislubade, Eestisse reisimise ehk viisade jmt asjus, eriti küsimustes, mis puudutab koos perekonnaga Eestisse saabumist, on neil tekkivate küsimuste korral keeruline iseseisvalt ülikoolidesse saabuvald uussisserändajaid toetada. Samuti toovad ülikoolid probleemina välja Eesti saatkondade ülekoormatust ülikoolidesse vastuvõtu perioodidel ning samuti suvel.⁵¹ Ühtlasi leitakse, et teatud riikide kodanike jaoks (nt Aafrikas, Lõuna-Ameerikas) on Eesti viisa saamine väga keeruline. Sarnased murekohad tulid välja ka 2014. aasta uuringus.

Samuti nähakse ülikoolide poolt probleemina, et välisüliõpilastel ja -töötajatel on kohe Eestisse saabudes ilma elamisloata, Eesti isikukoodita ja elukoha registreerimise võimaluseta keeruline kasutada erinevaid teenuseid – nt lepinguline telefonioperaator, ühistransport koos soodustustega, perearst (kui on soov riikliku Haigekassa kindlustuse järele) jmt. Ülikoolid leiavad, et isikukoodi ja elamisloa taotlemise, elukoha registreerimise jm tehniliste küsimustega seotud asjaajamine võtab uussisserändajal (välistudengil või välisõppejõul-teadlasel) Eestisse tülles tarbetult kaua aega ning seda protsessi on ülikoolidel igapäevase töö kõrvalt keeruline täiendavalt toetada.⁵² Ka ei ole

⁵¹ Sellele ühe lahendusena pakutakse välja võimalust lisatööjõu palkamiseks suveperioodidel.

⁵² Ülikoolide hinnangul võiks isikukoodi omandamise protsess alata juba enne Eestisse tulemist ning see ei peaks olema seotud ID-kaardi saamisega, vaid võiks toimuda ka elektroonilisi kanaleid pidi.

elamisloa või elamisõigusega võimalik osaleda uussisserändajatele suunatud kohanemiskoolitustel (kohanemisprogrammis). Sarnasel arvamusel on ka paljud teised tööandjad, eelkõige erasektori ettevõtjad, kes osutavad sarnastele probleemidele nagu ülikoolid. Eraldiseisev murekoht ettevõtjatele seondub just lühiajalise töötamisega Eestis viibivate välistöötajate puhul – neil pole võimalik Rahvastikuregistris oma elukohta registreerida, mis mh takistab ligipääsu teenustele (nt tasuta ühistransport Tallinnas):

„Mina näen vastuolu - maksame makse *from day one* [esimesest päevast alates], maksame makse inimeste eest, aga elukohta pole võimalik registreerida“ (ettevõtja)

Siinne uuring ei peatu põhjalikumalt lühiajalise töötamisega seotud murekohtadel ja nende võimalikel lahendustel. Oluline on siiski märkida, et ka lühiajalise töötamise raames Eestisse saabunud välismaalastel on samad väljakutsed Eesti kohanemisel nagu kõikidel teistel uussisserändajatel, ning teatud juhtudel on need probleemid võimendunud tänu asjaolule, et ligipääs peamistele teenustele Eestis puudub (nt laste puhul ligipääs koolikohtadele või lasteaiakohtadele, mis on omavalitsuseti erinev, vt selle osas kohalike omavalitsuste peatükki 4.1).

3.2.1. Politsei- ja Piirivalveamet

Võrreldes 2014. aasta uuringuga on toimunud mitmeid olulisi arenguid PPA-ga seotud töös ja neile antavates hinnangutes. Nii on näiteks uuendatud ja veel osaliselt uuendamisel, sh inglise keelde tõlkimisel PPA veebileht, mis muudab informatsiooni kättesaamise välismaalastele mõnevõrra lihtsamaks.⁵³ Lisaks on PPA poolt toimunud koostöö intensiivistumine teiste osapooltega, näiteks ülikoolidega (vt täpsemalt allpool). Samuti on lansseeritud migratsiooninõustamise teenus ning PPA poolt on suurendatud ka oma kohalolekut sotsiaalmeedias, veebikonstaablite kaudu, kelle poole pöörduvad abi või nõu saamiseks mh ka välismaalased.⁵⁴

Ülikoolide vaates on koostöö PPA-ga mitmetahuline. Osad kõrgharidusasutused teevad PPA-ga regulaarset koostööd, nii on näiteks PPA esindajate poolt läbi viidud infotunde nii välistudengitele kui ka ülikoolide enda töötajatele. Samuti on PPA esindajad jaganud ülikoolidele soovitusi selle osas, mida silmas pidada välistudengite vastuvõtuintervjuudel (ennetamiseks elamislubade väärkasutamist) - ehk mida tuleb silmas pidada ja mida küsida, et kindlaks teha potentsiaalsete välisüliõpilaste motiivid Eesti ülikooli astumisel. See on tegevus, mida 2014. aastal suuresti veel ei eksisteerinud ning üldiselt näib, et ülikoolid on taolise infopakkumise ja koostööga rahul (kuigi mõned intervjuueeritud olid välisüliõpilaste suunalise kontrolli intensiivistumisega mõnevõrra rahulolematud).

⁵³ Kuigi mitmed uues ingliskeelses PPA veebis olevad viited viivad jätkuvalt PPA vanasse ingliskeelsesesse veebi, kus info on esitatud kohmakal viisil, välismaalase vaate ja arusaama jaoks mitte-sõbralikus vormis ehk informatsioon on edastatud kantseliitlikult, s.o. sageli otsesitaatidena nt välismaalaste seadusest. Vt selle osas näiteks viidet 'Working in Estonia' PPA uues veebis, kus suunatakse edasi PPA vanasse veebi. Sh tasub tähele panna, et kui uues veebis kasutatakse välismaalaste puhul sõnal 'foreigner', siis vanas veebis kasutatakse sõna 'alien'. See võib aga valdkonna tausta või juriidilist sõnavara mitteteadvad välismaalased segadusse ajada (st neil võib tekkida küsimus, kas 'foreigner' ja 'alien' on üks ja sama sihtrühm või on need erinevad).

⁵⁴ Peamised teemad, mida välismaalased/uussisserändajad Facebookis veebikonstaabli käest küsivad on järgmised (suhtelise prioriteetsuse järjekorras): elamislubade vormistamisega seonduv, sh tähtajad ning viisad; kaotatud dokumendid ja kuidas sel juhul edasi käituda; üürilepingud, sh nt küsimused, kas eestikeelse lepinguga petetakse, tehakse liiga vmt; üksikutel juhtudel ka kaebused nt õela naabri suunal. Teemaderingi on siiski suuresti varieeruv. Enamasti vastavad veebikonstaablid (nii inglise kui vene keeles) neile küsimustele/päringutele ise, vajadusel konsulteeritakse migratsiooninõustajaga.

Osade tööandjate ja vähemalt ühe kõrgkooli vaates on olukord PPA teenusepakkumisega, võrreldes viie aasta taguse ajaga, muutunud oluliselt paremaks. Samal ajal on jätkuvalt relevantseid mitmed kitsaskohad teenuse kättesaadavuse või PPA menetlustoimingute osas, eelkõige elamislubade menetlemisega seonduv. Näiteks ollakse seisukohal, et neil aastatel, kui sissereändearvud polnud veel suured, olid PPA ametnikud motiveeritumad ja abivalmivad nii ülikoolide kui erasektori tööandjate toetamisel – täna on aga nende hinnangul PPA protseduurides tunda rohkem mehaanilisust ja rutakust.⁵⁵

Sarnaselt 2014. aasta uuringu tulemusele viitavad mitmed intervjuud jätkuvalt olukorrale, kus välismaalase elamislubade jm dokumentide menetlemine sõltub palju konkreetsest PPA ametnikust, kelle juurde büroos satutakse:

„Hästi palju sõltub sellest, kes dokumente PPAs vastu võtab ja kuidas on tema suhtumine välismaalastesse“ (ülikooli esindaja)

„Üks komistuskivi on see, et PPA enda inimesed või migratsiooninõustajad on pisut erineva informeerituse tasemega“ (erasektori tööandja)

„Töötajaga läheme PPAsse kindlasti koos, et asjad sujusid. Kunagi ei tea, kes seal leti taga on [ja milline on tema inglise keele oskus]“ (erasektori tööandja)

Kuigi näib, et võrreldes 2014. aastaga on tööandjate ja ülikoolide teadlikkus (kas läbi omandatud kogemuse, parema informeerituse, pakutud toe ja võrgustumise vm tõttu) elamislubade ja dokumentide taotlemisega seotud protseduuridest ja nõuetest muutunud oluliselt paremaks, on siiski veel tööandjaid ja ülikooli, kes käivad töötajaga või välisüliõpilasega koos füüsiliselt PPA kontorist kaasas.⁵⁶ Samal ajal on aga võrreldes 2014. aastaga juurde tulnud neid tööandjaid, kes pooldavad ja tugevalt soosivad välismaalase enda iseseisvat suhtlemist Eesti riigiasutustega ja välismaalase iseseisvat käimist PPA büroodes. See võib viidata teatud määral ka sidusrühmade usalduse kasvule tänase uussissereändajate tugisüsteemi osas, mida võime täheldada mõnevõrra rohkem nii ettevõtjate kui ka ülikoolide hulgas võrreldes viie aasta taguse ajaga.

Uussissereändajad ise on PPA poolt pakutava teenusega ja menetlusprotseduuridega üldjoontes rahul. Peamiste kitsaskohtadena tuuakse välja eelkõige ametnike keeleoskus, PPA veebilehel olevast informatsioonist arusaamise keerukus ning pikad ootejärjekorrad teeninduskeskustes.⁵⁷ Mõnedel juhtudel mainitakse uussissereändajate poolt ka intsidente, kus ennast ingliskeelsele PPA vastuvõtule

⁵⁵ Rutakuse või mehaanilisuse üheks näiteks on PPA poolt saadetavad ingliskeelsed vastuskirjad, mis on siinse uuringu raames vaadeldud juhtudel mõnedel kordadel **koostatud kohmakas ja kirjavigadega inglise keeles**. Kuna osad sellised kirjad on olnud personaliseeritud, st ei näi olevat standardsed vastused, siis viitavad taolised vead pigem kiirustamisele, mitte niiväga aga ametniku ebapiisavale inglise keele oskusele. Oluline on aga siinkohal silmas pidada, et kuna PPA on välismaalasele sageli esimene kontaktpunkt Eestiga, siis võib ka see mõjutada Eestist loodavat kujundit, seda enam, kui Eesti reklaamib end rahvusvaheliselt kui e-riiki.

⁵⁶ Ühe tööandja poolt pakuti intervjuu käigus välja, et suuremate välistöötajate või ettevõtete jaoks võiks PPAs olla üks tugiisik, kelle poole saaks küsimustega pöörduda ja kes haldaks kõiki antud tööandjaga seotud taotlusi. See väldiks näiteks olukordi, kus sama ettevõtte korraga saabuvad välistöötajad asuvad suhtlusesse erinevate PPA ametnikega ning saavad neilt vastandlikke signaale, või juhul kui eri ametnike poolt nõutakse esitamiseks erinevaid dokumente. **Vastandlike signaalide või vastuste saamine erinevatelt asutustelt** (nt PPA, INSA või IHE) oli asjaolu, mida mainiti mitmes läbiviidud intervjuus ning see tuleb välja ka WiE 2019 uuringust.

⁵⁷ Näiteks käidi ühe intervjuueeritud ettevõtja sõnutsi välismaalastest töötajaga Tallinna teeninduskeskuse asemel Raplas, kus järjekorrad olid lühemad. Vt taoliste kitsaskohtade osas lisaks ka WiE (2019) uuringut, lk 30-31.

küll registreeritakse (läbi veebikeskkonna broneering.politsei.ee), kuid kohale jõudes selgub, et vastuvõtva ametniku keeleoskus pole siiski piisavalt heal tasemel.

Uussisserändajate hinnangud menetlusprotseduuridele ja PPA-le näivad paljuski sõltuvat inimese enda taustast ja uussisserändaja päritoluriigi avalike teenuste kvaliteedist. Näiteks hindavad sageli just väljastpoolt Euroopa Liitu pärit välismaalased PPA teenust kvaliteetsetena:

“See on väga ebaharilik, et riiklikud veebileheküljed ja riigiinstitutsioonid on nii abivalmid. Näiteks, kui sa kirjutad politseisse, siis vastavad nad päevaga!” (fookusgrupp Venemaalt pärit uussisserändajatega)

“Mehhikost tulnuna oli see [teenuste pakkumine ja kvaliteet] väga suur üllatus [it was, like wow]!” (Mehhikost pärit uussisserändaja)

Samal ajal, nagu on kirjeldatud põhjalikumalt uuringuaruande II osas (kohanemisprogrammi vahehindamine), **ei toimu PPA büroodes elamislubade või muude dokumentide väljastamisel pea mingisugust sõnaselget informeerimist uussisserändajatele mõeldud kohanemisprogrammist** (kui välja arvata paberil programmituvustuse kaasaandmine) – teenusest, millel on suur potentsiaal muutuda Eestisse tulevate välismaalaste silmis üheks peamiseks Eesti riiki positiivselt defineerivaks sümboliks.

Kuna PPA on koos Eesti välisesindustega esimene riiklik institutsioon, kellega uussisserändajad kokku puutuvad, on PPA-l vajalik senisest rohkem teadvustada enda rolli kodanike ja välismaalaste klienditeenindajana. Hetkel delegeeritakse implitsiitselt või eksplitsiitselt see roll vaid PPA migratsiooninõustajatele, kellega uussisserändajatel enamasti füüsilist kokkupuudet ei ole. PPA migratsiooninõustajate poole pöörduvad hoopis suures osas Eesti tööandjad (ettevõtjad, ülikoolid), teised sidusrühmade esindajad või teenusepakkujad. Senikaua kuni välismaalaste teenindamise kohustus eeldatakse olevat vaid migratsiooninõustajatel, võime eeldada sarnase, eelnimetatud kriitika jätkumist PPA suunal ka tulevikus.

PPA migratsiooninõustamise teenusega ollakse üldjuhul rahul: teenuse sisu peetakse heaks ja kvaliteetseks, peamiseks probleemiks on eelkõige teenuse kättesaadavus, sh suhteliselt vähene teadlikkus selle olemasolust nii sidus- kui ka sihtrühma hulgas. Näiteks tööandjate hulgas oli mitmeid intervjueeritud, kes kuulsid teenusest esmakordselt alles intervjuu käigus, aga ka neid, kes olid kursis ning ise juba korduvalt kasutanud. Viimaste ehk juba kasutanute puhul olid kogemused valdavalt positiivsed ning teenusest oli abi saadud. Märgitakse, et eriti esmakordsel välistöötaja värbamisel on hea, kui saab üle küsida, kuidas ja millist vormi on vaja täita. Ühe intervjueeritu poolt aga kommenteeriti, et antud teenuse kommunikatsioon on olnud liialt kantseliitlik.

Paari intervjueeritu poolt toodi esile, et kuigi migratsiooninõustajate (ja INSA) teenus on olemas, ei ole see alati kohe kättesaadav – nõustajate telefoniliinid on sageli hõivatud ja vastuvõtukalendrid on täis. Hõivatust võib osaliselt selgitada ka üha kasvava vajadusega migratsiooninõu järele, tulenevalt sisserände kasvust Eestisse (vt tabel 7 statistikaga; 2019. juuni lõpu seisuga on toimunud kokku 9039 nõustamist).

Tabel 7. PPA migratsiooninõustamise teenuse statistika

<u>2017</u>	<i>kõned</i>	<i>kirjad</i>	<i>Kohtumised</i>	<i>Skype</i>	<i>koolitus</i>	Kokku
Kokku	5583	3912	351	60	40	9946
<u>2018</u>	<i>kõned</i>	<i>kirjad</i>	<i>Kohtumised</i>	<i>Skype</i>	<i>koolitus</i>	Kokku

jaanuar	635	354	44	22	5	1060
veebruar	633	398	51	10	7	1099
märts	490	342	36	6	4	878
aprill	704	372	31	23	3	1133
mai	820	520	51	26	14	1431
juuni	788	538	44	13	9	1392
juuli	809	508	36	20	0	1373
august	873	536	50	13	6	1478
september	618	473	38	18	4	1151
oktoober	931	501	57	13	8	1510
november	870	443	47	8	6	1374
detsember	619	430	46	9	1	1105
Kokku	8790	5415	531	181	67	14984

* allikas: Politsei- ja Piirivalveamet, 30.06.2019 seisuga

Migratsiooninõustamise teenuse juures on oluline silmas pidada ja kommunikeerida migratsiooninõustamise teenuse erinevust võrreldes nn tavapäraste välismaalastega seotud toimingutega büroodes (dokumentide menetlemine). Mitmest intervjuust tulid välja juhtumid, mil välismaalane on end veebis registreerinud PPA-sse vastuvõtule - soovi ja ootusega konsulteerida sisulistes küsimustes -, kuid kohapeale jõudes avastati, et antud küsimuses oleks pidanud pöörduma migratsiooninõustaja poole. Ka paljud intervjuueeritud uussisserändajad ise ei olnud teadlikud migratsiooninõustamisest kui eraldiseisvalt pakutavast teenusest PPA juures.

Kuigi migratsiooninõustamise teenus täidab olulist tühimikku vajaliku informatsiooni pakkumises elamislubade taotlemise ja muude dokumentide vormistamisega, mis on seotud Eestisse tulemisega, näitab suur vajadus selle järele samal ajal puudujääke teiste teenuste juures. Võime oletada, et kui elamislubade ja nende taotlemise/vahetamise/pikendamisega seotud informatsioon oleks senisest palju lihtsamal, selgemal ja sihstatumal kujul kättesaadav (nt KKK ehk korduma-kippuvad-küsimused veebis jmt), aitaks see tõenäoliselt vähendada migratsiooninõustamise teenuse suunalist koormust ehk päringute arvu.

3.2.2. Teadlikkus teenustest ja ühtne veebivärv

Probleemid ja vajadused

Uussisserändajatel ning nendega seotud sidusrühmadel on keeruline ise omada regulaarselt uuendatud ja ajakohast ülevaadet Eesti rände- ja kohanemisvaldkonna teenustest ja tegevustest. Sellest tulenevalt on vajalik põhjalikumalt läbi mõelda, kuidas tugiteenuseid, üritusi jm tegevusi kõige paremini sidus- ja sihtrühmadele kommunikeerida. Samuti on vajalik läbi mõelda viis, kust ja kuidas on erinevatel sidusrühmadel võimalikult lihtne kõige olulisemat informatsiooni leida.

Informatsiooni killustatus on murekohaks nii uussisserändajatele kui ka sidusrühmadel. Tööandjate, nende esindajate ja teiste organisatsioonide (sh ülikoolide) intervjuudele tuginedes koorub ühe murekohana välja just erinevate avalike teenuste kommunikatsioon. Ühe intervjuueeritud tööandja tunnetusel on täna vajalikud tugiteenused juba olemas, kuid tööandjad ja nende personaliinimesed ei ole teadlikud, kust neid otsida või kellelt nende olemasolu või sisu/funktsiooni kohta küsida. Ka teised intervjuueeritud töid esile, et infoküllus ja -killustatus ajab segadusse. Samuti tuuakse välja venekeelse informatsiooni puudulikkus ning osade teenuste toimimine ainult inglise keele baasil.

Mitmete intervjuueeritavate sidusrühmade esindajate hinnangul puudub täna selline koht, kust venekeelne ja ingliskeelne uussisserändaja saaksid ühest kohast kätte kogu kohanemist toetava

informatsiooni. Ühe näitena tuuakse ümberasumise juhendit (*Work in Estonia Relocation Guide*), mis on küll inglise ja vene keeles Work in Estonia veebilehel olemas, kuid selleni jõudmine ainult veebiotsingut kasutades on keeruline; samuti ei kata juhend kõiki olulisi teemavaldkondi piisava põhjalikkusega. Sellest tulenevalt on osad tööandjad nii enda personalijuhtide kui ka oma välistöötajate jaoks kokku koondanud või koostanud vajalikud infomaterjalid ning jagavad neid oma välistöötajate hulgas.

Mitu intervjueritud tööandjat ja nende esindajat tõid esile ka personalijuhtide ülekoormatuse teiste tööülesannetega, mistõttu neil on keeruline hoida ennast regulaarselt kursis kõikide välismaalasi puudutavate arengutega Eestis. Kui mõnel konkreetsel ajahetkel ei ole personalijuhi või muu välismaalastega töötava mentori jaoks välistöötaja värbamine või kohanemise toetamine kõige aktuaalsem teema, siis lastakse välismaalasi puudutav informatsioon (nt seadusandlikud muudatused) endast mööda – isegi juhtudel, kui ollakse liitunud vastavate kirjalistide või sotsiaalmeedia gruppidega. Hiljem on aga keeruline vajalik info uuesti üles leida.

Tööandjate intervjuudest koorus välja erinevaid ettepanekuid taolise teadlikkuse suurendamiseks ja infootsingu tõhustamiseks. Osad tööandjad soovivad koondada kõik välistöötajaga seotud informatsioon ja kohanemiselased teenused ühte infoportaali, vältimaks tulutut info otsimist vales kohast või ebamõistliku ajakuluga:

„Välismaalaseks tahaksin saada seda infot ühes kohast. Lähen näiteks PPA-st otsima, aga ei teagi, et peaksin hoopis INSA-st vaatama. Või vastupidi.“ (tööandja)

Teisalt soovitati jagada regulaarset infot ka tööandjate esindajatele ja liitudele, kes levitaksid infot oma liikmeskonnas. Mitmete katusorganisatsioonide tugiteenus oma liikmetele on justnimelt informeerimine nende jaoks olulistest aspektidest, sh välistöötajaga seonduvast. Samas ei pidanud kõik tööandjad ainult liitudele tuginemist mõistlikuks, kuna teinekord ei pruugi informatsioon sealt nendeni kohale jõuda (või jõuab organisatsiooni sees vale inimeseni), mistõttu näiteks soovitati, et ka riigi poolt võiks edastada relevantset informatsiooni (e-kiri koos asjakohaste veebilinkidega) neile tööandjatele, kes keskmisest aktiivsemalt välistöötajõudu värbavad või elamislubasid taotleavad. Olgu siinkohal ära nimetatud, et osad liidud taolist infot oma liikmetele juba pakuvad ja edastavad, niisamuti nagu edastatakse infot ka vähemalt kolme riikliku kirjalisti kaudu: 1) PPA kirjalist suunatud eelkõige tööandjatele, 2) Siseministeeriumi kohanemise tugivõrgustiku kirjalist oma sotsiaalpartneritele ning 3) Work in Estonia kirjalist/uudiskiri tööandjatele ja personalijuhtidele.

Erinevate rändega seotud infopäevade ja koolituste osas olid tööandjad vastakatel seisukohtadel. Nii nagu üldise info jälgimisega, leidsid mitu intervjueritud, et tööandjatel ja personalijuhtidel pole piisavalt aega, et üritustel osaleda. Need tähelepanekud kehtivad ka näiteks Siseministeeriumi poolt veetava uussisserändajate kohanemise tugivõrgustiku koostumiste kohta, mida on korraldatud alates 2015. aastast, kuid mis ei ole kõige paremini käivitunud eelkõige just tööandjate suunal.

„Mul ei ole aega veeta terve päev oma tööajast. Ilmselgelt kui olen käinud veniva sisuga üritusel, siis ei soovita ma ka seda ühelegi oma inimesele või kliendile. See näitab, et ma ei väärtusta nende aega.“ (tööandjate esindaja)

„Kui on valida, kas teen tööd või lähen sündmusele, mis on võib-olla põnev, ja õhtul pean oma tööaja tagasi tegema - siis ma pigem ei lähe. [Kui] küsin inimestelt, miks nad ei tule meie ägedatele üritustele, siis selle peale öeldakse, et keegi peab tööd ka tegema.“ (tööandjate esindaja)

Samas peavad osad tööandjad infopäevi väärtuslikeks ja vajalikeks:

„Alati kui korraldaja midagi korraldab, siis ootab, et sinna tuleb sadu inimesi. Aga võib-olla sadadel inimestel ei olegi seda infot vaja. Vahest need viis, kes tulid, neil ongi seda infot väga vaja. Sellepärast ei pea ennast pahasti tundma, kui eeldatust vähem rahvast osales.“ (tööandja)

Intervjuudest nii uussisserändajate kui ka teiste sidusrühmadega ilmnebki, et Eestisse kolimisel ning Eesti eluga kohanemisel on üheks peamiseks probleemiks **info killustatus** - vajalik info on keeruliselt leitav, kohati ebatäpne ning erinevate allikate vahel esineb teatavaid vasturääkivusi. Ka mitmed varasemad uuringud on leidnud, et Eestil peaks olema üks keskne veebileht erinevates keeltes, mis pakub nii välismaalastest sisserändajatele kui ka eestlastest tagasipöördujatele infot kättesaadavate teenuste kohta.^{58,59,60} Taoline keskne avalike ja muude teenuste infot koondav veebiplatvorm, mis koondaks kogu välismaalasele vajaliku teave, peaks ühilduma hästi ka erinevate e-riigi teenustega ja olema kättesaadav vähemalt eesti, inglise ja vene keeles.⁶¹ Tasub kaaluda taolise lehe loomist ka kahes vaates: üks uussisserändajatele ja teine nendega seotud sidusrühmadele (tööandjad, personalijuhid jt).

Praegu pakutakse juba suhteliselt palju informatsiooni elu kohta Eestis, nii erinevatel teemalehtedel kui ka eri viisidel: näiteks Work in Estonia, Study in Estonia ja EURAXESS veebilehed, INSA nõuandeveeb, Work in Estonia *Relocation Guide* ning kohanemisprogrammi käsiraamatud füüsilisel ja elektroonsel kujul, lisaks eraldiseisvate teenustena ka International House of Estonia või Tartu välismaalaste teenuskeskus, samuti eesti.ee ja estonia.ee veebilehed. Kõigi nende poolt pakutav informatsioon on üldjuhul kättesaadav kolmes keeles (eesti, inglise, vene).

Ühtse infovärava või informatsiooni kokku koondava keskkonna rolli on täna endale võtnud neist kaks: **estonia.ee (välismaalase vaatega) ja eesti.ee (püsielaniku vaatega) veebiväravad.**

Estonia.ee veebivärv pakub küll kasutajale vajaduspõhiselt edasisuunavat funktsiooni, kuid välismaalase vaatest lähtuvalt esineb selle juures mitmeid kitsaskohti:

⁵⁸ TÜ RAKE. (2016). Uussisserändajatele mõeldud teenuste arendamise meetodika väljatöötamine.

⁵⁹ CIVITTA Eesti AS. (2017). Eestisse tagasi pöörduvate perede laste õppima asumine.

⁶⁰ Tali, A. (2016). Kvalifitseeritud välistöötajate sissetoomist takistavad tegurid Eesti info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektoris.

⁶¹ Tali, A. (2016). Kvalifitseeritud välistöötajate sissetoomist takistavad tegurid Eesti info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sektoris.

- estonia.ee (alamleht „life + work“) viitab vaid valikulistele lehtedele, eelkõige Work in Estonia-ga seotud veebilehtedele; teisisõnu, tegemist on pigem Eesti reklaamimise funktsiooni täitva veebilehega;
- estonia.ee (alamleht „life + work“) juures olev „Coming to Estonia“ teemaviite pealkiri vihjab, justkui võiks see olla asjakohane kõikidele välismaalastele, kes Eestisse soovivad tulla, sõltumata rändeliigist või rändetaustast. Nimetatud teemaviide suunab aga hoopis Work in Estonia alamlehele, kus esimese väljapakutud tegevuse või sammuna on välja toodud Eestis töölepingu sõlmimine („Sign an employment contract“);
- estonia.ee (alamleht „life + work“) juures viidatav *Relocation Guide* käsiraamat on küll kasulik infomaterjal, kuid selles käsiraamatus omakorda ei viidata näiteks ei Study in Estonia, EURAXESS ega INSA nõustamisveebis olevale kohanemisalasele informatsioonile, nagu ei viidata käsiraamatus ka kohanemisprogrammi käsiraamatutele, mis pakuvad teatud teemadel palju põhjalikumat käsitlust kui *Relocation Guide* või teised erinevad teemalehed.

Eesti.ee veebilehte arendatakse lisaks eesti keelele ka vene ja inglise keeles ning mitmed teemad on seal väga hästi kaetud inimese elusündmuste/elukaare põhiselt (nt „Lapse sünd“, „Jäin haigeks“, „Soovin luua ettevõtet“ jm alamlehed). Samal ajal on mitmed olulised teemad täiesti katmata – näiteks kui valida „Kultuur, sport ja vaba aeg“, pakutakse informatsiooni ainult harrastuskalastuse ja -jahipidamise kohta (nii eesti kui teiste keelte vaates). Teisisõnu, eesti.ee veebileht on oluline informatsiooni pakkumise allikas nii avalikest teenustest kui ka sellest, kuidas nende teenusteni teatud elusündmuste puhul jõuda. Samas, selle praegusel, eesti keelest teistesse keeltesse otsetõlgitud kujul on sealt puudu n-ö vaade väljastpoolt ehk informatsiooni pakkumine sellisel kujul, et Eesti (avalike) teenuste ökosüsteem oleks lihtsasti arusaadav ja orienteerutav ka erineva tausta ja teadmistega välismaalastele.

Tervikvaates ei ole estonia.ee või eesti.ee veebilehtedel ega ka teistes viidatud teemaveebides käsitletud võimalikke esilekerkivaid nn mitteformaalseid või isegi ebaseaduslikke olukordi, mis just välismaalasel Eestis elades võivad tekkida – näiteks välismaalase informeerimine siinses aruandes ühe suure takistusena majutuse leidmisel nn musta üürituru olemasolust, mille olemasolu tuleb paljudele uussisserändajatele Eestis olles suure ja ebameeldiva üllatusena.⁶² Taolist, mitteformaalset ja mitteametlikku informatsiooni, isegi kui see on mõeldud vaid ettevalmistavaks ja abistavaks taustainformatsiooniks eluga Eestis seoses, ei ole ilmselt aga võimalik lisada näiteks eesti.ee veebilehele.

Teisisõnu on uussisserändajatele suunatud olulist ja vajaminevat informatsiooni küll palju, kuid see on sihistatud mitmete erinevatele sihtrühmadele (töötaja, õppija, teadlane) ning see on killustunud erinevate veebikeskkondade vahel. Olemasolevad veebikeskkonnad või konkreetse sihtrühma põhised teemaveebid ei ristviita üldjuhul üksteise olemasolule, kuigi pakutav informatsioon võib olla oluline ka teistele välismaalaste sihtrühmadele. Estonia.ee veebivärv püüab taolist informatsiooni küll osaliselt koondada ja süstematiseerida, kuid seal esitatu ja suunaviited on pigem valikulised ning on eelkõige rõhuasetusega Eestis töötamisele. Seetõttu ei pruugi osad kasutajad ehk mõne muu rändetaustaga uussisserändajad (nt õpirände või pererändega tulijad) näha ennast selle veebivärva kasutajatena. Eesti.ee veebileht pakub olulist informatsiooni riigi toimimisest tervikuna, kuid seda pigem pikaajalise elaniku vaatest lähtuvalt (st eeldusega, et kasutaja juba oskab ja teab, kuidas Eesti avalike teenuste ökosüsteemis orienteeruda; uussisserändajad paljudel juhtudel aga ei tea, kust

⁶² Näiteks mitmetes teistes riikides kajastatakse riiki saabumisega kaasnevaid võimalikke ohte, näiteks Iirimaal hoiatatakse välismaalasi ka petuskeemide eest tööle värbamisel.

peaks üldse alustama või pihta hakkama ühe või teise teenuse saamiseks või probleemi lahendamiseks).

Lahendused ja soovitused

Eelnevast tulenevalt on vajalik kohandada mõni olemasolev veebileht (nt estonia.ee, eesti.ee või settleinestonia.ee) või luua mõni uus (nt liveinestonia.ee, welcome(to)estonia.ee vmt) veebileht selliseks, kus erinevate rändeliikide või rändepõhjustega kasutajad hoomavad intuitiivselt, et see leht on neile ning nende kohanemise toetamisele ja sellealase informatsiooni pakkumisele suunatud.

Taoline leht või infovärv ei pea dubleerima informatsiooni, mis on teistel teemalehtedel juba kvaliteetselt kajastatud, kuna taolise keskse ja erinevate teemavaldkondade käsitlemise juures on sageli vajalik edasi viidata ka infole, mida teistes teemaveebides või infokanalites pakutakse, sh on vajalik edasiviitamine (välismaalaste) sotsiaalmeedia gruppidele (vt ka ptk 4.2). Samuti on vajalik käsitleda nn ebamugavaid teemasid (nt must üüriturg, kohaliku elanikkonna hoiakud välismaalaste suunal või nn kultuurilised eripärad suhtlemisel, probleemid praktika- või töökoha leidmisel jmt – nende aluseks saab võtta erinevatest uuringutest väljatulnud peamised kitsaskohad ning sõnastada need ümber näiteks küsimus-vastus vormi). Lisaks on oluline, et lehel oleks kindel haldaja, atraktiivne ja kasutajasõbralik kujundus (UI ja UX), ning piisav võimekus informatsiooni ja viidete aktuaalsena hoidmiseks.

Kuna uussisserändajatele mõeldud kohanemisprogrammiga külgnevad ka koolitused, sellega seotud infopakumine ja koolitusmoodulitesse registreerimine, sh kohanemisprogrammi käsiraamatud mis käsitlevad kohanemisega ja kohaliku elu-oluga seonduvat infot täna kõige suurema põhjalikkusega Eestis, **tasub eelkõige kaaluda kohanemisprogrammi veebilehe muutmist taoliseks infovärvaks.**

Taoline infovärv ei tohiks muutuda aga järjekordseks informatsiooni dubleerimise allikaks, vaid eesmärgiks peab olema informatsiooni üldine struktureerimine (mille osas saab eeskujuga võtta näiteks eesti.ee teemade jaotusest ja loogikast), lühidalt iga teemavaldkonna selgitamine ning seejärel kasutaja vajadusel edasiviitamine kas eesti.ee veebi, otse teenusepakkuja või mõne muu vastutava asutuse või organisatsiooni juurde (st ristviitamine). Sellise lähenemise põhiline eeltingimus ja väljakutse on, et viidatud kohas oleks olemas ka välismaalase vaade, sh tõlge nii inglise kui vene keelde: näiteks tervisekäitumise alane informatsioon võib olla kättesaadav TAI kodulehel, tööturuga seotud informatsioon Töötukassa kodulehel, keeleõppega seotud aktuaalne informatsioon INSA kodulehel, vabatahtliku tegevusega seotud pakkumised Vabatahtlike Väravas jne.

Eraldiseisva veebilehe eelis võrreldes eesti.ee või estonia.ee lehega on võimalus see luua välismaalase elukaare põhiselt, visualiseerides näiteks kohe avalehel inimese elusündmused ning paigutades sinna juurde informatsioon (viited) erinevatest teenustest. Teisisõnu võib taoline veeb toimida eelkõige kui **välismaalase elukaarne põhine teekaart (roadmap) Eesti avalikesse ja muude asutuste poolt pakutavatesse teenustesse.**

Kuna ka paljud intervjueritud sidusrühma esindajad (töötajad, ülikoolid, vabaühendused, kuid ka mõned riigiasutused) on avaldanud soovi saada ühes kohas kätte informatsioon kogu välismaalastele kättesaadavast teenuste ökosüsteemist, võib taolisele lehele tekitada kaks vaadet: üks välismaalasele ehk otsesele sihtrühmale ning teine sidusrühmadele.⁶³ Eraldiseisva lehe täiendavaks

⁶³ Sidusrühmadena tuleb siinjuures käsitleda laiemat gruppi asutusi kui ainult erasektori töötajad, ehk mh ka koolid ja ülikoolid, vabaühendused, keeltekoolid, arstide seltsid/liidud, riigiasutused jt, kes uussisserändajate sihtrühmaga ühel või teisel moel kokku puutuvad – teisisõnu kõik teenuste tabelis väljatoodud teenuseosutajad. Sidusrühmade vaatesse saab panna ka kogu informatsiooni, mida jagatakse erinevate infokirjade või kirjalistide kaudu (nt PPA, Siseministeerium või WiE kirjalistid).

eeliseks on võimalus muuta sisu visuaalselt atraktiivseks ja vajadusel päevakajaliseks, näiteks teha *call-for-action* laadseid üleskutseid mõne uue teenuse lansseerimisel või olemasolevate uuendamisel (nt vabatahtlike värava ingliskeelseks muutumine, Tartu välismaalaste teenusekeskuse avamine jmt).

Tugev alternatiiv eelnevale on panustada kõik ressursid eesti.ee lehe inglise ja vene keelse vaate täiendamisse. Selle stsenaariumi peamine puudus (kuigi samal ajal ka tugevus) on asjaolu, et eesti.ee veebis olev informatsioon on väga selgelt ja lihtsalt struktureeritud ning peegeldatud standardse vormi ja sisu kaudu kolme keelde. Kuigi see tagab ühtsuse ning informatsiooni süstemaatilise ning regulaarse uuendamise ka vene ja inglise keeles, ei pruugi see samal ajal võimaldada piisavalt paindlikkust just uussisserändajate või välismaalaste vaatega arvestamiseks, sh aktuaalseks ja kiireks informatsiooni muutmiseks või täiendamiseks (nt kui on vaja rõhutada ainult teatud teemasid, muuta sisu dünaamilisemaks, või lisada juurde spetsiifilisi teemasid, mis kohalduvad ainult välismaalastele mitte aga kohalikule püsielanikkonnale). Juhul, kui eesti.ee ei muutu esimeseks infoväravaks välismaalasele, on sellel lehel väga suur potentsiaal toimida mõne teise veebilehe jaoks toetava sekundaarallikana.

Hoolimata infovärava sisust, vormist või asukohast, peab kohanemisalase informatsiooni pakkumisel kommunikatsiooni peamine teravik olema suunatud eelkõige tööandjatele (kõik erinevad sektorid, kes välismaalasi värbavad ja palkavad) – just nemad on see sihtrühm, kes on ühelt poolt enim huvitatud toimvast ja tõhusast kohanemispoliitikast. Samas on paradoksaalsel kombel nemad ka just see sihtrühm, kes on *kõige vähem* huvitatud nende teemadega pikalt tegelemisest – eelkõige just piiratud ajast ja ressurssidest tulenevatest piirangutest. Tööandjad on lisaks need osapooled, kes puutuvad sageli kokku ka teiste rändeliikide kaudu Eestisse tulijatega – näiteks välisüliõpilased, kes soovivad Eesti tööturule siseneda, või tööandja enda välistöötajaga kaasa tulnud pereliige, kes samuti võib Eestis rakendust otsida (nii tööalast kui ka sotsiaalset).

Seega võttes arvesse tööandjate piiratud ressursse ja infotulvas oluliste ürituste märkamist, tuleb senisest enam pöörata tähelepanu ka tööandjatele proaktiivselt suunatud või sihistatud informatsioonile, näiteks ettevõtjatele suunatud infopäevade formaadile ja/või sellest info jagamise ning levitamise vormile. Kantseliitlikus laadis kutse ning terve tööpäeva pikkune üritus ettevõtjate esindajaid enamasti kohale ei meelita. Tööandjaid teavitavad üritused peaksid olema võimalikult lühikesed ja konkreetset, nt tutvustama personalitöötajatele uusi värbamisega või kohanemisega seotud praktilisi meetodeid või tööriistu, või andma ülevaate nende olemasolust. Osaliselt võib probleemkoht tööandjate vaates peituda ka selles, et konkureerivad üritusi tööandjatele Eestis on mitmeid, sh Siseministeriumi kohanemise tugivõrgustik, WiE ja Eesti Kaubandus-Tööstuskoja välisvärbamise kohtumised, vabaühenduste poolt pakutavad projektipõhised seminarid-töötoad, PPA migratsiooninõustajate infopäevad tööandjatele jm.⁶⁴

3.3. Eesti keele õpe

⁶⁴ Välistöötajate seonduva aktuaalse info jõudmiseks tööandjateni on üks kõige lihtsamaid lahendusi edastada informatsiooni tööandjate liitust ja aktiivselt välistöötajate värbavaid tööandjaid koondava infolisti kaudu, kuhu saadetakse perioodiliselt kokkuvõtlikud infokirjad olulisima infoga seoses välistöötajate värbamisega ja kohanemisega. Üks taoline kirjalik on täna juba PPA poolt 2018. aasta alguses loodud. Paraku ei ole nimetatud kirjalik kuigi nähtav - näiteks PPA enda kodulehel seda aktiivselt ei reklaamita ja interneti otsingust leiab vaid üksikuid uudisnuppe 2018. aasta algusest. Samuti tuleneb käesoleva uuringu fookusgruppidest, et tööandjad võivad lisaks PPA toimingutele ja muudatustele seadusandluses vajada ka infovoogu ja/või eraldi infolisti, kus jagatakse infot ka kohanemisalastest teenustest ja muudest võimalustest millest tööandjal võib välistöötajate kohanemise toetamisel kasu olla. Selleks tasub ristviidata/peegeldada informatsiooni nii PPA kirjalisti kui ka Siseministeriumi kohanemise tugivõrgustiku kaudu.

3.3.1. Teemavaldkonna lühikirjeldus

Käesolevas peatükis käsitletakse uussisserändajate eesti keele õppe võimalusi ja nendega rahulolu, uussisserändajate motivatsiooni eesti keelt õppida ning nende poolt tajutud vajadust eesti keele (kasutamise, õppimise) järele.

Eesti keele õppimisele ja õpetamisele keskenduvaid uuringuid, raporteid ja kokkuvõtteid on viimastel aastatel ilmunud mitmeid.⁶⁵ Näiteks RITA-ränne projekti raames ilmunud meta-analüüs ehk kirjanduse ülevaade täiskasvanud uussisserändajate eesti keele õppe korraldusest (2018) toob välja valdkonna peamised probleemid, millest enamik kattuvad ka siinse uuringu käigus väljatulnud tulemustega:⁶⁶

- Uussisserändajate eesti keele õpe on killustunud ning jaguneb erinevate keeleõppe vahendajate ning teenusepakkujate vahel;
- Uussisserändajate eesti keele õpe ei ole üles ehitatud vajaduspõhiselt;
- Eesti keele õppes puudub järjepidevus, õpe on ebaregulaarne ja projektipõhine;
- Katkendlik keeleõpe takistab õppija keeleoskuse arengut ning jõudmist järgmisele keeleoskustasemele;
- Eri sihtrühmadel on eesti keele õppes oma keeleõppeteed;
- Senisest rohkem tuleb rõhku panna eri sihtrühmade eesti keele õppemetoodika arendamisele, õppematerjalide koostamisele ning õpetajate koolitamisele.

Ka Riigikontrolli 2019. aasta augustis ilmunud audit täiskasvanute keeleõppe korraldusest toob välja sarnased probleemid keeleõppe pakkumisel: killustatus, rahastuse ebastabiilsus, projektipõhisus ja sõltumine Euroopa Liidu fondidest, tervikliku ülevaate ja vastutaja puudumine, nõudluse ja pakkumise ligi 10-kordne vahe ning õpetajate puudus ja ülekoormatus.⁶⁷ Riigikontrolli hinnangul on probleemidele lahenduste leidmiseks tarvis selget sisulist juhti ja valdkonna arengu eest vastutajat, kuna süsteemset tegevuste koordineerimist asjaomaste riigiasutuste vahel ei toimu.

Eesti keele õppe korralduse väljakutsed puudutavad kõiki eesti keele õppe sihtrühmi: Eesti püsielanikud, Eestisse saabuvaid välistudengid, välispäritolu õpilased, Eestisse tagasipöörduvad eestlased jt. Muuhulgas kõrghariduses pakutavatel keeleõppele keskendunud EKKA (2019) uuringu tulemused viitavad, et Eesti kõrgkoolides ei ole olulist tähelepanu pööratud välisüliõpilaste eesti keele oskuse arendamisele, mis võib omakorda kujuneda takistuseks praktika- ja hiljem töökoha leidmisel.⁶⁸ EKKA uuringus soovitatakse seetõttu eesti keele õppe lisamist kõigisse rahvusvahelistesse õppekavadesse kohustusliku ainenähtena koos keeleoskuse sihttaseme määramisega. Haridus- ja Teadusministeerium on tänaseks sõlminud kõigi kuue avalik-õigusliku ülikooliga halduslepingu, mille kohaselt kõigis vähemalt kaheaastastes ingliskeelsetes õppekavades,

⁶⁵ Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar ja Tallinna Ülikool. (2018). "Eesti keelest erineva emakeelega täiskasvanute eesti keele õpe lõimumis- ja tööhõivepoliitikas: kvaliteet, mõju ja korraldus". 1. osa: ülevaade uuringust ja tulemuste kokkuvõte; Mare Kitsnik. (2019). "Eesti keele kui teise keele õppimine: kas raske töö või kerge lõbu?". Keel ja Kirjandus 2019/1-2; RITA-ränne. (2018). "Täiskasvanud uussisserändajate eesti keele õppe korraldusest". TP6 Kirjanduse ülevaade; ning Tartu Ülikool RAKE ja Balti Uuringute Instituut. (2017). "Eesti keele seisund" Riigikontroll. (2019). "Täiskasvanute eesti keele õppe korraldus ja riiklik rahastamine". Riigikontrolli aruanne Riigikogule, Tallinn 21.08.2019.

⁶⁶ RITA-ränne. (2018). "Täiskasvanud uussisserändajate eesti keele õppe korraldusest". TP6 Kirjanduse ülevaade.

⁶⁷ Riigikontroll. (2019). "Täiskasvanute eesti keele õppe korraldus ja riiklik rahastamine". Riigikontrolli aruanne Riigikogule, Tallinn 21.08.2019.

⁶⁸ Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur (EKKA). (2019). "Välisüliõpilaste õppimine ja õpetamine Eesti kõrgkoolides".

välja arvatud ühisõppekavades välisülikoolidega, on 6 EAP mahus ette nähtud eesti keele ja kultuuri õpe. Seega esimesed sammud välisüliõpilaste eesti keele õppe arendamiseks on tehtud.

Lisaks kõrgkoolides toimuvale eesti keele õppele välistudentide hulgas on uuritud ka eestlastest tagasipöördujate laste keeleoskusega ja -õppega seotud kitsaskohti,⁶⁹ aga ka uussisserändajast lapse hakkamasaamist Eesti koolides, näiteks vene õppekeele koolides, kus uussisserändajast laste puhul täheldatakse rakenduvat samu protsesse ja dünaamikaid mis püsielanikest eestivene noorte puhul.⁷⁰ Samuti on käsitletud kohalike omavalitsuste võimekust pakkuda ja toetada eesti keele õppimist välismaalastele.⁷¹

3.3.2. Analüüsi lühikokkuvõte

Eesti keele õppe võimalused on viimaste aastate jooksul mitmete vormidega täiendunud – arendatud on veebikeskkondi, lisandunud on mobiilirakendusi ning riigi, sh EL kaasrahastuse toel on toetatud keelekohvikute loomist. Siiski on uussisserändajate jaoks keeleoskus ja -õpe siiski jätkuvalt üheks peamiseks takistuseks nende kohanemisel.

Üks keskseim siinsest uuringust ilmnenu probleem on uussisserändajate vähenenud motivatsioon eesti keelt õppida, mis tuleneb mh ka vähesest (tajutud) vajadusest eesti keele järele. Vajadus ja motivatsioon varieerub omakorda erinevate rändrühmade lõikes. Probleemiks on ka uussisserändajate vähenenud teadlikkus keeleõppe võimalustest ning edasijõudnud tasemele keeleõppe võimaluste ja kursuste ebapiisav pakkumine, sh järjepideva keeleõppe võimaluste puudus. Järjepidevuse puudumise tõttu keeleõpe sageli ka katkeb. Kõik see kinnitab teiste viimastel aastatel läbiviidud keeleõppe suunaliste uuringute tulemusi.

Lisaks tulevad siinse uuringu käigus välja ka teised varasemates uuringutes ilmnenu probleemid nagu keeleõppe killustumine ja koordineerimatus, ehk olukord, kus keeleõpe jaguneb paljude vahendajate ja teenusepakkujate vahel, aga ka ebaselge institutsioonidevaheline tööjaotus, keelekursustest teavitamise puudulikkus, informatsiooni killustatus ning vajaliku teabe leidmise ajamahukus ja keerulisus, eelkõige just uussisserändaja vaates.

3.3.3. Valdkonna teenuste ülevaade

Eesti keele (tasuta) õppevormide ja -materjalide kättesaadavus on teenuste lõikes oluliselt laienenud eelkõige just 2017.-2018. aastal. Lisaks kohanemisprogrammi raames uussisserändajatele pakutavale A1 taseme keelekursustele, on viimase viie aasta jooksul keelehuvilistele kasutamiseks lisandunud eesti keele õppimise mobiilirakendused (Speakly, WalkTalk, Multikey), uussisserändajatele ning vähese keeleoskusega püsielanikele suunatud eesti keele ja kultuuri tundmise klubid (seitsmes Eesti linnas) ja keelekohvikud (Harjumaal ja Ida-Virumaal). Avatud on ka eesti keele majad Tallinnas ja Narvas. Vt täpsemat ülevaade teenustest ja teenusepakkujatest allolevas tabelis 9.

Tabel 9. Eesti keele õppe pakkujate ülevaade

Teenus	Teenuse osutaja	Sektor	Algus	Asukoht
Eesti keele kursused (tasuta)	Integratsiooni Sihtasutus, Töötukassa, keeltekoolid, kohanemisprogramm	Avalik, Era, Kolmas	2013	suuremad linnad

⁶⁹ CIVITTA (2017). Eestisse tagasi pöörduvate perede laste õppima asumine.

⁷⁰ Rannut, Mart (2017). Eesti keele õiguslik ja tegelik staatus Eesti tööturul.

⁷¹ Rahvusvaheline Migratsiooni-organisatsioon (IOM). Välismaalaste kohanemine Eesti kohalikes omavalitsustes.

Eesti keele ja kultuuri e-kursus (Keeleklikk, Kultuuriklikk, Keeletee)	Haridus- ja Teadusministeerium	Avalik	2011	e-teenus
Eesti keele õppimise äpp/mäng (Speakly, WalkTalk, Multikey, Käänuk)	Speakly OÜ / WalkTalk / Veloxmobile OÜ / TÜ	Avalik, Era	2018 / 2019	e-teenus
Eesti keele ja kultuuri tundmise klubid	Integratsiooni Sihtasutus, Change Partners OÜ	Avalik	2017*	suuremad linnad (Ahtme, Jõhvi, Kohtla-Järve, Narva, Sillamäe, Tallinn, Tartu)
Eesti keele kohvikud	Integratsiooni Sihtasutus	Avalik	2018*	Harjumaa, Ida-Virumaa
Eesti keele majad (1x Tallinn, 1x Narva)	Integratsiooni Sihtasutus	Avalik	2018	Tallinn, Narva
Koolitustoetus töötaja eesti keele oskuse arendamiseks	Töötukassa	Avalik	2018	Üleriigiline
Eesti keele <i>online</i> õppematerjalid	Erinevad ettevõtted, asutused	Avalik, Era, Kolmas	2006	e-teenus
Mitteformaalne keeleõpe	Erinevad vabaühendused	Avalik, Kolmas	N/A	Suuremad linnad

* lõpeb 2020. aastal

3.3.4. Probleemid ja vajadused

Motivatsioon ja vajadus eesti keelt õppida

Ussissrerändajate **peamine põhjus eesti keele õppimiseks on praktiline ehk instrumentaalne.**⁷² Siinses uuringus tehtud intervjuudest ilmnes ühe selge õpimotiivina just tööturul parem hakkamasaamine, kusjuures oluliselt enam just venekeelsete kui ingliskeelsete uussissrerändajate hulgas: „Eesti keel on oluline, kui tahad paremat töökohta, loomaks paremat võrgustikku” või ”Kui sa plaanid [Eestis] elada pikemat aega, siis on [eesti keele õppimine] hea investeering”.

Ussissrerändajatele suunatud kohanemisprogrammis osalejate hulgas 2019. aasta suvel läbiviidud küsitluses hindavad vene keeles küsitlusele vastanud keeleoskust samuti kui olulist tegurit tööturul edasilikumiseks, ning seda kaks korda sagedamini kui ingliskeelsed vastajad. Ka 2017. aasta integratsiooni monitooringu andmed kinnitavad, et nn venekeelsed uussissrerändajad tunnevad võrreldes nn ingliskeelsetega oluliselt enam, et eesti keel on Eestis hea töökoha saamiseks vajalik (vt joonis 6 allpool).

Taolisi erinevusi võib selgitada asjaolu, et teatud sektorites, nagu nt IT-sektor, tegutsevad paljud ettevõtted ingliskeelsena, mistõttu ei ole ingliskeelses keskkonnas töötamiseks eesti keele oskus hädavajalik. Teisalt toovad tööandjad siinsse uuringu intervjuudes välja, et (ainult) vene keelega saab hakkama ka mõnes teises spetsiifilises sektoris, nt ehitusel. Teisisõnu, eesti keele oskust ja õppimist ei peeta teatud sektorites töötamisel ja teatud välismaalaste sihtrühmade hulgas eriti oluliseks (vt

⁷² Seda on märgitud ka nt uuringus: Eesti Rakendusüuringute Keskus Centar ja Tallinna Ülikool. (2018). “Eesti keelest erineva emakeelega täiskasvanute eesti keele õpe lõimumis- ja tööhõivepoliitikas: kvaliteet, mõju ja korraldus”.

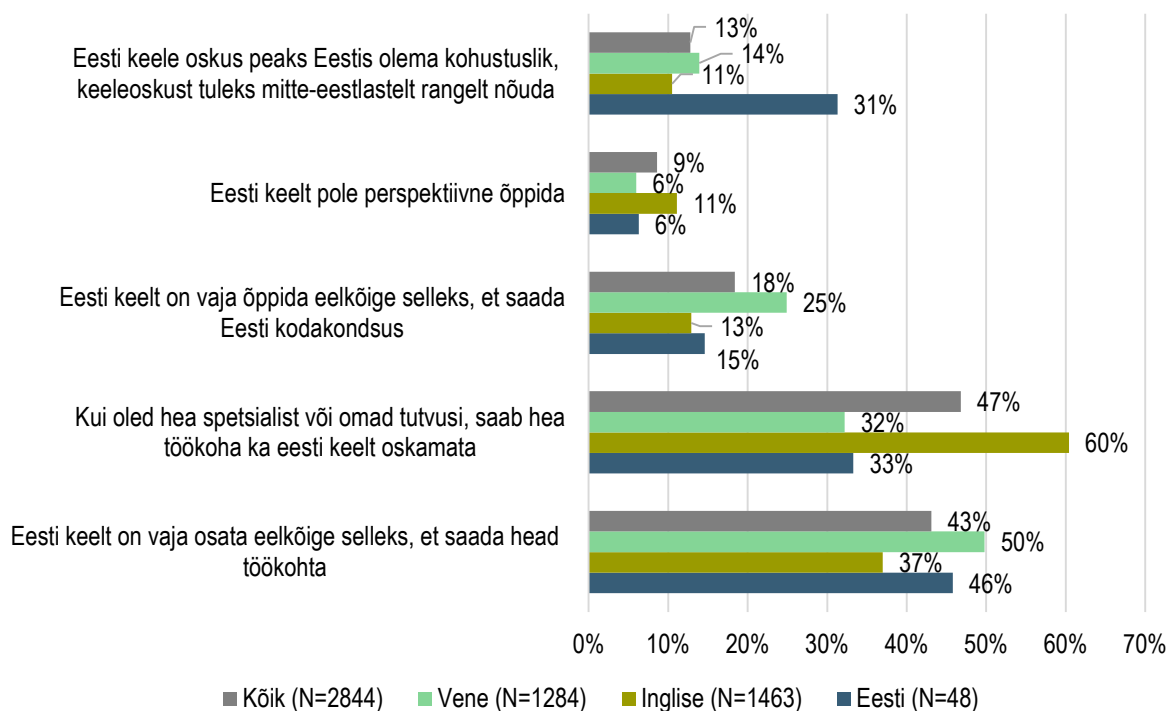
Eesti tööandjate ja eestlastest kolleegide hoiakud eesti keele vajalikkuse kohta ka tööturu peatükis 3.6).

Siiski on Eesti tööandjate sõnul mitmeid töökohti, kus eesti keele oskus on hädavajalik, tulenevalt kas keelenõuetest või töö iseloomust (nt kliendisuhetus), aga ka ülejäänud kollektiiviga suhtluse või tööohutuse tõttu näiteks masinate kasutamisel või vahetuste üleandmisel. Need on samal ajal valdkonnad, kus suurema tõenäosusega töötavad pigem venekeelsed uussisserändajad.

Lisaks tööturul hakkama saamisele motiveerib eelkõige just venekeelseid uussisserändajaid eesti keelt õppima ka teine praktiline kaalutlus – **soov Eestisse pikemalt jääda ning sh kodakondsuse taotlemine**. Nii selle uuringu käigus läbiviidud küsitluses kui ka integratsiooni monitooringu 2017. aasta küsitluses peavad vene keeles vastanud eesti keele õppimist just sel põhjusel ligikaudu kaks korda olulisemaks kui nn ingliskeelsed uussisserändajad (vt joonis 6 allpool).

Eesti keele oskust peetakse oluliseks ka igapäevase esmatasandi suhtlusel. Nii inglis- kui ka venekeelses fookusgrupis osalenud uussisserändajad pidasid eesti keele oskust vähemalt põhiväljendite valdamise tasandil oluliseks. **Piiratud eesti keele oskus on igapäevaselt probleemiks aga pigem ingliskeelsetele uussisserändajatele, sest ligipääs erinevatele teenustele on Eestis vene keeles oluliselt parem**. Siinse uuringu fookusgrupi intervjuudes tuuakse välja, et vähene eesti keele oskus on raskendanud tegutsemist paljudes erinevates elusfäärides, seejuures mainitakse kõige enam koolitustel ja hobitegevustes osalemist, aga ka teenustele ligipääsus nagu näiteks arstiabis või majutuses.

Joonis 6: Uussisserändajate hoiakud eesti keele õppimise osas

*2017. aasta Integratsiooni monitooringu andmed, grupeeritud küsitlusele vastamise keele järgi ja vastanute osakaal, kes nõustub esitatud väitega, %

Vene keelt kõnelevatel uussisserändajatel pole Eesti igapäevaelus hakkamasaamisel olulisi keelelisi raskusi, iseäranis kehtib see Tallinna ja Narva või Ida-Virumaa teiste suuresti venekeelsete linnade puhul (Kohtla-Järve või Sillamäe, aga ka Jõhvi). Oluline on siinjuures märkida, et vene keelt kõnelevad

uussisserändajad eeldavad märkimisväärselt sageli, et Eestis saab oma igapäevaasjad vene keeles ära aetud. Samas pole see aga mitte ainult venekeelsete uussisserändajate ootus ja eeldus, vaid sarnaselt arvavad ka Eesti tööandjad – näiteks intervjuudes osalenud lühiajalist tööjõudu värbavad tööandjad tõid esile, et Eesti eelis teiste sihtriikide ees on suuresti asjaolu, et Eestis saab vene keelega hakkama, ning rumal oleks tööandjatel välistöötajate värbamisel või meelitamisel sellele asjaolule mitte panustada:

„**Valiku juures on see kõige-kõige olulisem teema, et meil saab hakkama vene keeles. Ja need inimesed, kes tulevad, seda nad on igal pool välja toonud ja rõhutanud, et valiku põhiline kriteerium on olnud see, et vene keelega saab hakkama.**“ (tööandja, intervjuu)

Samal ajal tunnistavad vene keelt kõnelevad uussisserändajad ise siiski taolise, enda jaoks mugava keelekeskkonna demotiveerivat ja takistavat mõju eestikeelsesse keelekeskkonda sulandumisel (vt selle osas ka nt sotsiaalmeedia peatükki 4.2):

„**Õnneks või õnnetuseks on eestlastel palju venekeelseid tegevusi, mida on raske vältida. Raske on võidelda ka internetis toimuva vastu. Kuid loomulikult pärsib see mul eestlastega segunemist.**“ (venekeelne uussisserändaja)

Lisaks instrumentaalsele motivatsioonile on keeleoskus oluline ka integratiivsel motivatsioonil ehk **sotsiaalseks suhtluseks ja võrgustiku tekitamiseks**.⁷³ Fookusgrupi intervjuudest ilmneb kaks eraldiseisvat aspekti sotsiaalses suhtluses. Nimelt tuuakse korduvalt välja, et juba üksikute sõnade teadmine ja kasutamine või vähesel määral keele rääkimine muudab eestlaste suhtumist positiivsemaks, tekitab uusi võimalusi ning motiveerib keelt õppima. Teiseks tõdetakse, et kuigi pinnapealseks suhtluseks ja igapäevaselt hakkama saamiseks ei ole eesti keelt vaja osata, on pikemaajalisemaks ja sügavamaks suhtluseks, sõprussuhete loomiseks jms eesti keele oskus vajalik:

„**Keel on peamine põhjus, mis takistab võrgustiku laiendamist!**“ (fookusgrupi intervjuu)

Oluline on ka mitmete uussisserändajate tõdemus ja tunnetus (mida kinnitavad ka teised uuringud ning mh ka siinse uuringu sotsiaalmeedia analüüs), et eesti keele mitteoskamise tõttu **leiavad uussisserändajad ennast grupisuhtlusest väljajäänuna**. Sealjuures väga erinev on see, kuidas seda asjaolu tõlgendatakse – ühelt poolt eestlaste erakordse sooviga just enda keeles rääkida, või teisalt kui üldise trendi kaudu, et inimesed üleüldse (eriti need, kes ei ole ise elanud võõras keelekeskkonnas) kipuvad kiiresti üle minema grupis domineerivale keelele, sest nad ei oska ühe inimese ebamugavust situatsioonis tähele panna.

Kolmandaks motiveerib uussisserändajaid keelt õppima lihtsalt ka integratiivne soov osata asukohariigi keelt. Leitakse, et **kohaliku keele õppimine väljendab austust riigi vastu**. Kuigi sarnane motivatsioon on oluline nii inglis- kui ka venekeelsete uussisserändajate seas, kirjeldavad need kaks

⁷³ Märgitud ka nt uuringus: Eesti Rakendusuuringute Keskus Centar ja Tallinna Ülikool. (2018). “Eesti keelest erineva emakeelega täiskasvanute eesti keele õpe lõimumis- ja tööhõivepoliitikas: kvaliteet, mõju ja korraldus”.

vastajate grupp oma põhjuseid mõneti erinevalt. Inglisekeelsed uussisserändajaid motiveerib teatud uudishimu, isegi tänutunne, soov ennast Eestis kodusemalt tunda:

„Rääkides motivatsioonist, siis mina teen seda peamiselt austusest. Arvan, et kui ma siin riigis elan, siis peaksin ka riigikeelt rääkima.” (IT spetsialistide fookusgrupp)

“Nad on lahked ja ma tahan siia jäädes tunda ennast nagu kodus ja ning austust [riigi/keele vastu].” (välisüliõpilaste fookusgrupp)

Venekeelsed uussisserändajad nimetavad seevastu tihedamini “riigikeele oskamist”, ning soovivad vältida negatiivset tagasisidet (stigmatiseerimist) eesti keele mitteoskamise ja vene keeles suhtlemise tõttu:

„Otsin turult juurvilja, ütlesin eesti keeles, ju ei tulnud päris õigesti, müüja hakkas tänitama, et elavad siin 20 aastat ja keelt ikka ära ei õpi.“ (uussisserändaja Venemaalt)

„Günekoloog küsis, kuidas nimi on – ma olin just tulnud, ma ei saanud üldse aru, mida ta küsib... ja siis ta lihtsalt kargas mulle kaela, et „vähemalt nime ütlemise oleks võinud selgeks õppida!“ (uussisserändaja Venemaalt)

Need uussisserändajad, kes eesti keelt ei oska ega ei soovi seda õppida, on selleks ka vähe motiveeritud. Motivatsiooni keeleõppeks vähendab ühelt poolt **eestlaste kalduvus erasuhtluses kiirelt inglise keelele üle minna**, teisalt aga ka **ühiskondliku surve ja kohustuse puudumine eesti keelt õppida**. Sarnased põhjused ilmnesid ka 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuringus. Ka teised uuringud viitavad, et näiteks välisüliõpilaste vähese motivatsiooni taga keeleõppeks on ümbritsev keskkond (nt inglise keelega hakkamasaamine igapäevaelus, eestlaste endi eelistus mitte suhelda välisüliõpilasega eesti keeles), aga ka eesti keele keerukus ja piiratud ajaressurss selle õppimiseks.⁷⁴

Lisaks sellele näitavad läbiviidud intervjuud, et vajadust eesti keele järele vähendab ka **arusaam ja tõdemus, et igapäevaselt saab Eestis ilma eesti keeleta hakkama**, nii tööalaselt, asjaajamises kui ka vaba aega viites, lisaks ka **keeruline võimaluste leidmine eesti keele harjutamiseks ja rääkimiseks**. Paljud intervjuudes osalenud uussisserändajad tõdesid kahetsusega, et neil ei ole kellegagi eesti keeles suhelda – töö- või õpingukaaslased on välismaalased, nad ei tunne eestlasi või on eestlased tagasihoidlikud ja ei suhtle. Harvadel juhtudel võivad ka eestlased ise oma suhtumise ja käitumisega vähendada motivatsiooni õppida eesti keelt: „*Mu eestlastest sõbrad ei saa aru, miks ma eesti keelt õpin. Nad küsivad: “Miks Sul seda vaja on? Sa õpid ju küberturvalisust!”*”.

Sarnast, osati ka pragmaatilist põhjendust nimetavad ka uussisserändajad ise: kuna eesti keel on väike keel, mille kasutusvõimalus piirdub eelkõige Eestiga on selle õppimine pragmaatiliselt vähem kasulikum kui mõne suurema keele õppimine. Samal ajal näitavad 2017. aasta integratsiooni

⁷⁴ Välja toodud peamised eesti keele õppimise demotivaatorid: Reile, Liis. 2018. Eestis õppivad välisüliõpilased ja eesti keel: hoiakud ja keeleõppimise motivatsioon. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool, lk 69.

monitooringu tulemused, et eesti keele õppimist mitte-perspektiivikaks pidanud uussisserändajad oli kokku vaid kümnendik (vt joonist 6 ülal).

Eesti keele oskuse saadakse paremini hakkama suurtes linnades ja noortega suheldes, raskusi võib tekkida pigem väiksemates kohtades ja vanemate inimestega suheldes. Eelnimetatud tegurid on kõik suuresti ka põhjused, mis korduvad aasta-aastalt ka teistes välismaalaste eesti keele õppimist ja õppe motivatsiooni käsitlevates uuringutes.

Keeleõppe motivatsiooni mõjutab oluliselt ka Eestis elamise aeg, eriti aga see, kui pikaks ajaks plaanitakse Eestisse jääda. Kui uussisserändaja plaanib Eestis viibida vaid pool aastat, aasta või paar, ei pea nad eesti keele õppimist tihti kulu-tulu arvestuses mõistlikuks. Ka intervjuueritud tööandjad tõdevad, et Eestis lühikest aega viibivatel välismaalastel puudub enamasti motivatsioon keelt õppida. Kuigi ka tippspetsialistidena ja IT ekspertidena töötavad nn mobiilsed talendid ei pruugi näha vajadust eesti keele õppimise järele, nägi üks intervjuueritud tööandja probleemi just pikaajalise töötamise rangelt piiritlemises, mis töötab vastu kohanemise ja lõimumise põhimõttele: „*Sellepärast selle pikaajalise töötamise nii rangelt piiritlemine on ka kontra-produktiivne. Siis tuuaksegi lühiajaliselt, ja need inimesed ei ole väga keeleõppest huvitatud*“. Need uussisserändajad, kes plaanivad jääda pikemaks, väljendasid ka intervjuudes kõrgemat motivatsiooni keeleõppeks.

Nii nagu varasematest uuringutest on välja tulnud venekeelsete uussisserändajate nn üllatus kohalike, pikaajaliselt Eestis elanud aga eesti keelt mitteoskavate venekeelsete püsielanike osas, pidasid ka siinse uuringu ingliskeelsetes fookusgrupi intervjuudes osalenud uussisserändajad imelikuks olukorda, kus pikalt Eestis elanud inimesed ei oska, ei õpi ega ei soovi õppida kohalikku keelt.

Oluline on märkida, et enamik intervjuueritud tööandjatest nägid pikemas perspektiivis Eestisse jääda soovivate töötajate puhul eesti keele õpet siiski olulisena. Leitakse, et isegi kui ettevõttes töötamiseks ei ole eesti keelt vaja, siis lihtsustaks keeloskus nende inimeste üldist hakkama saamist Eestis. Teisisõnu võivad ka ettevõtjad olla riigi jaoks nõ *unexpected allies* ehk siis liitlased, kelle kaudu võimestada ja toetada uussisserändajate soovi eesti keele omandamiseks.

Vähene vajadus eesti keele järele vähendab eelkõige uussisserändajate eesti keele õppimise instrumentaalset motivatsiooni, kuid vähesed suhtlusvõimalused ka integratiivset motivatsiooni. Siinse uuringu põhjal võib väita, et üldiselt (eriti aga ingliskeelsete) uussisserändajate seas on domineerivam eesti keele õppe integratiivne motivatsioon.⁷⁵ Sama trendi kinnitab ka välisüliõpilaste eesti keele õppe motivatsiooni uuring – välisüliõpilasi motiveerib eelkõige soov suhelda kohalikega, mõista kohalikku kultuuri ja kaasa lüüa kohalikes tegevustes; mitte aga niivõrd arvamus, et see on neile kasulik edasistel õpingutel, töö leidmiseks või karjääri tegemiseks.⁷⁶

Pikaajaliselt Eestis viibida plaanivad uussisserändajad hakkavad eesti keelt üldjuhul väärtustama ka instrumentaalselt, st tekib rohkem seoseid eesti keele oskuse, võimaliku tulevase töö ja karjääriga Eestis.⁷⁷ Seejuures näitavad uuringud, et tähelepanuväärne on just IT-erialade välistudengite, kes soovivad ja jäävad keskmisest enam lõpetamise järel Eestisse tööle, keskmisest suurem instrumentaalne motivatsioon keele õppimiseks.⁷⁸ Teisisõnu **tasub eesti keele pragmaatilisele**

⁷⁵ Venekeelsetele uussisserändajatele kandub teatud määral üle pikemalt Eestis elanud venekeelseid inimesi kannustav instrumentaalne eesti keele õppe motivatsioon, mis on välja toodud siin: Lukk, Maarika; Koreinik, Kadri; Kaldur, Kristjan; Vihman, Virve-Anneli; Villenthal, Anneli; Kivistik, Kats; Jaigma, Martin; Pertšjonok, Anastasia 2017. „Eesti keelseisund“. Tartu: Tartu ülikool ja Balti Uuringute Instituut (IBS).

⁷⁶ Birute Klaas-Lang, Liis Reile. (2019). „Miks õppida “väikest keelt”? Integratiivne vs. instrumentaalne motivatsioon välisüliõpilaste eesti keele õppimisel“, Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 15, lk 89-90.

⁷⁷ ibid

⁷⁸ ibid

väärtusele tähelepanu juhtida juba õpingute alguses, selgitades või populariseerides nt eesti keele oskusega seotud karjäärivõimalusi. See soovitus on kohaldatav ka teistele asutustele, ettevõtjatele, keeltekoolidele vmt, kes uussisserändajatega tegelevad (sh kohanemisprogramm).

Keeleõppe kättesaadavus ja rahulolu

Uuringud näitavad, et eesti keele õpet ei pakuta Eestis piisavalt – nt Riigikontrolli (2019) auditi põhjal ei pääse kursustele kõik soovijad – tegemist on kümnekordse vahega pakkumise ja nõudluse vahel.^{79,80} Samas näitab hiljuti uussisserändajate seas tehtud küsitlus (WiE 2019),⁸¹ et tasuta keeleõppe võimaluste ja kättesaadavusega ollakse sihtrühma hulgas küllaltki rahul – küsitlusele vastanud uussisserändajatest välistöötajatest 47% oli rahul ja 9% ei olnud rahul (43% ei osanud vastata või ei olnud keeleõppega kokku puutunud). Ligi pooled WiE 2019 küsitlusele vastanud uussisserändajatest olid vähemalt ühel eesti keele kursusel juba osalenud. Küsitlusele vastanud tööandjad seevastu olid keeleõppe võimaluste kättesaadavusega märksa rahulolematumad – neist 14% oli rahul ja 19% ei olnud rahul.

Algtasemel keeleõpe (A1) on viimastel aastatel paranenud, näiteks on kõigile keelehuvilistele kasutamiseks arendatud tasuta veebikursust keeleklikk.ee, lisandunud on erinevad eesti keele õppimise mobiilirakendused (Speakly, WalkTalk, Multikey) ja keeleklubid. Samas näitavad siinse uuringu intervjuud, et **erinevatest keeleõppe võimalustest ei olda eriti teadlikud**. Mitmed fookusgrupi intervjuudes osalenud uussisserändajad soovisid keele õppimiseks mobiilirakendusi, olemata juba teadlikud olemasolevatest võimalustest. Lisaks nähti probleemi selles, et veebikeskkond ei võimalda õppida edasi järgmistel keeletasemetel, vaid piirdub vaid algtasemega (Keeleklikki lisandus hiljuti ka A2 tase). Oluline on siinkohal siiski märkida, et ükski veebipõhine keeleõppe programm ei asenda kontakttundide ja reaalse õpetajaga toimuva keeleõppe tõhusust ja väärtust, seda asjaolu nimetasid ka mõned intervjuueeritavad.

Just **edasijõudnutele mõeldud keelekursuste vähesus**, aga ka võimalus järjepidevalt eesti keelt õppida, liikudes ühelt tasemelt kohe teisele,⁸² osutusid kõige teravamaks murekohaks siinse uuringu fookusgrupi intervjuudes:

⁷⁹ Riigikontroll, 2019. “Täiskasvanute eesti keele õppe korraldus ja riiklik rahastamine”. Riigikontrolli aruanne Riigikogule, Tallinn.

⁸⁰ Tuleb siiski arvestada, et Riigikontrolli auditi käib kõigi Eestis elavate inimeste kohta, kes sooviksid eesti keelt õppida, mitte ei piirdunud ainult uussisserändajatega.

⁸¹ Anniste, K., Masso, M. 2019. Work in Estonia sihtrühmade välisvärbamise protsessi kogemuse ja rahulolu uuringud 2019. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, lk 9.

⁸² Sarnaselt on välja toodud ka uuringus RITA-ränne. (2018). Täiskasvanud uussisserännanute eesti keele õppe korraldusest.

“Mul on tunne, et A1 keeleõppe materjale ja kursuseid on rohkem, kui ma neid jõuan hoomata. On nii palju tasuta kursuseid ja materjale. Tasuta asjad paremal ja vasakul. Aga pärast seda - võimalused vähenevad märkimisväärselt.” (kõrgharidusametuse töötajate fookusgrupp)

“Kuni B1 tasemeni on vaja tõsist tuge. A1, jah, leiab kõikjalt. Aga siis A2 ja B1, need on samuti väga olulised. Sest ainult “tere” ütlemisest ei piisa.” (välisüliõpilaste fookusgrupp)

„Tööga oli probleem, kuniks ma sain B1. Enne seda keegi isegi ei lugenud mu CV-sid. Ja siis, kui sain B1, siis võeti mind tööle... Maximasse. Nii tore, eks... no ma töötasin seal pool aastat, kuid nüüd olen sekretär.“ (Ukrainast pärit uussisserändajate fookusgrupp)

„Jah, [vajalik on] vähemalt A2, aga tegelikult ka B1, sest kui B1 on saavutatud, võime öelda, et inimene on minimaalselt kohanenud, siis on töö tehtud. Aga see, mida meie täna teeme, see on eeltöö.“ (Kohanemisprogrammi keeleõpetajate fookusgrupp)

Töötavale uussisserändajale, kes on Eestisse tulnud eelkõige töö pärast, piirab eesti keele õppe võimalusi ka õppe toimumine tööpäevadel (töö ajal ei ole võimalik ja pärast tööd ei ole enam jaksu), nädalavahetusel kursusi enamasti ei toimu. Osad intervjueritud tööandjatest ei soosi keeleõpet töökohal tööajast, teised jällegi soosivad: näiteks kutsudes kohanemisprogrammi keeleõppe oma ettevõtte juurde, seades üles eraldi keeleõppe ja kultuuriprogrammi koostöös Töötukassaga või palgates ettevõtte juurde eraldi keeleõpetaja, kes pakub erineval tasemel kursuseid.⁸³

Uuring kinnitab ka juba 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuringus väljatoodud kitsaskohti – **keeleõppe võimaluste kohta on informatsiooni keeruline leida ja/või selle info leidmiseks kulub välismaalastel palju aega**. Lisaks sellele näitavad intervjuud tööandjatega, et ka nemad ei pruugi olla teadlikud pakutavatest võimalustest, sh kohanemisprogrammi jt meetmete kaudu pakutavatest tasuta keelekursustest, et neid ka enda töötajatele edastada. Vähene info ja info killustatus eesti keele õppe võimaluste tuuakse välja ka WiE 2019 uuringus.

Uussisserändajad peavad üldjuhul eesti keele õppimist keeruliseks ning ka fookusgrupi intervjuudes toodi keeleõppe katkestamise põhjustena välja selle liigne keerulisus, liigne või prognoosimatu ajakulu, või üliõpilaste puhul ka keskmise hinde langemine ülikoolis. Mitu korda nimetati intervjuudes, et grammatikast alustamine, või keele raskusele rõhumine ei ole õige viis keeleõppeks: „*Nad alustasid grammatikast, mis on minu arvates vale viis lähenemiseks*” (IT-spetsialistide fookusgrupp). Sama mõtet väljendati mh ka kohanemisprogrammi fookusgrupi intervjuudes eesti keele õpetajate poolt (vt siinse uuringuaruande II osa).

⁸³ Ühe intervjueritud tööandja sõnusti nägi ta keeleõppe ettevõttesse toomist ainsa võimalusena, kuidas keeleõppe töötajate kättesaadavaks teha. „*Kuna ma näen, kui keeruline on leida neil sedasama tunnikest siin või kahte tunnikest nädalas, et tulla siiasamasse ruumi või mõnda teise eesti keelt õppima. Et nad ei peaks kuhugi mujale minema õhtuti võib-olla. Las ta siis teeb töö ajal, tunnikese vahepeal õpib eesti keelt. Ehk ././ kui ta on selle otsuse teinud, siis ta kasutab seda aega. Me usume, et nii on ././ osalusprotsent kõrgem. Et vastasel juhul nad ei pruugiks jõuda sinna või mis iganes. Nad ei jõua siia tundi ka iga kord, ikkagi ütlevad oi ei, mul praegu oli kiire, aga muidu ma tahan käia.*“

Keeleõppevormidest on kõrgelt hinnatud keelekohvikuid, kohanemisprogrammi keeleõppe ülesehitust ja Keelekliki veebiõppeprogrammi⁸⁴, sh ka tööandjate poolt: „*Mida enim armastatakse, on keelekohvikud või mingid sellised asjad. Seal on reaalne suhtlussituatsioon*“. Neid õppevorme hinnataksegi tõenäoliselt eelkõige seetõttu, et see võimaldab arendada suhtlust ka igapäevaelu situatsioonides. Seega kinnitavad tulemused jätkuvalt 2014. aastal antud soovitusi, et **parim esmatasandi keeleõpe uussisserändajatele peab toimuma vestlusena, mitte akadeemiliste tundidena.**⁸⁵

Kuigi eesti keele õppe võimalused on viimaste aastate jooksul mitmete vormidega täiendunud – arendatud on veebikeskkondi, lisandunud on mobiilirakendused ning ka riigi poolt toetatud keelekohvikud, on uussisserändajate jaoks keeleoskus ja -õpe siiski üheks peamiseks takistuseks kohanemisel. Nii on ka erinevates uuringutes välja toodud eesti keele õppimise ja õppe korraldusega seotud probleemid viimase aastakümne jooksul olnud sarnased.

Ka siinse uuringu raames tulevad välja varem korduvalt eri uuringutes väljatoodud probleemid nagu keeleõppe killustumine ja koordineerimatus – keeleõpe jaguneb paljude vahendajate ja teenusepakkujate vahel, institutsioonidevaheline tööjaotus on ebaselge, keelekursustest teavitamine on puudulik, info on fragmenteerunud ning vajaliku teabe leidmine ajamahukas ja keeruline (vt nt RITA-RÄNNE,⁸⁶ Kallaste jt 2018,⁸⁷ Eesti keeleseisundi uuring 2017⁸⁸). See tähendab omakorda seda, et ka uussisserändaja jaoks on keeruline saada head ülevaadet keeleõppe võimalustest.

Teiseks probleemiks on endiselt uussisserändajaja jaoks sobilike keeleõppe võimaluste kättesaadavus – paindlike keeleõppeaegade- ja kohtade puudumine, kõrgema taseme (alates B1) kursuste vähesus. Kui arvestada, et keelekohvikuid hinnatakse kõrgelt, võiks toetada ka nende jätkumist pärast 2020. aastat.⁸⁹

3.3.5. Lahendused ja soovitused

Järgnevalt on esitatud mõned võimalikud lahendused keeleõppe osas tuvastatud olulisimatele probleemidele.

Uussisserändajate motivatsiooni eesti keelt õppida on keeruline suurendada, kuna see sõltub paljudest teguritest, ning eesti keele järele vajaduse suurendamine ei saa olla eesmärk iseeneses. Samal ajal võib huvi keeleõppe vastu suurendada nii välismaalaste kui ka eestlaste endi hoiakute ja harjumuste muutmine. Nii võiks panustada eesti keele õppimise kasulikkuse rõhutamisele (sh tööandjate hulgas) ning vastavate argumentide ja sõnumite väljatöötamisele ja edastamisele ehk strateegilisse kommunikatsiooni – seejuures on oluline inimesi motiveerida keelt õppima nii pragmaatilistel põhjustel kui ka sisemisel motivatsioonil ja kohalikega suhtlemiseks. Üheks heaks

⁸⁴ Anniste, K., Masso, M. 2019. Work in Estonia sihtrühmade välisvärbamise protsessi kogemuse ja rahulolu uuringud 2019. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis, lk 9.

⁸⁵ Balti Uuringute Instituut. (2014). Uussisserändajate kohanemine Eestis: valikud ja poliitikaettepanekud tervikliku ja jätkusuutliku süsteemi kujundamiseks. Lk 40.

⁸⁶ RITA-ränne. (2018). Täiskasvanud uussisserännanute eesti keele õppe korraldusest.

⁸⁷ Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar ja Tallinna Ülikool. (2018). Eesti keelest erineva emakeelega täiskasvanute eesti keele õpe lõimumis- ja tööhõivepoliitikas: kvaliteet, mõju ja korraldus.

⁸⁸ Lukk, M., Koreinik, K., Kaldur, K., Vihman, V.-A., Villenthal, A., Kivistik, K., Jaigma, M., Pertšjonok, A. (2017). Eesti keeleseisund. Tartu Ülikool ja Balti Uuringute Instituut (IBS).

⁸⁹ Keelekohvikute rolli keelekeskkonna tekitamises eesti keele taseme hoidmiseks ja arendamiseks sellistes piirkondades, kus suhtluskeskkond muidu puudub, on rõhutatud ka eelnevas uuringus: Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar ja Tallinna Ülikool. (2018). Eesti keelest erineva emakeelega täiskasvanute eesti keele õpe lõimumis- ja tööhõivepoliitikas: kvaliteet, mõju ja korraldus

võimaluseks on uussisserändajatelt nende enda kogemuse põhjal positiivsete sõnumite kogumine, analüüsimine ja edastamine.

Kuigi erinevad keeleõppevõimalused leiab üles pika ja põhjaliku internetiotsinguga, nõuab see palju süvenemist, sh sellesse, kes võib keeleõppest osa võtta jne. Seega tuleb koondada info keeleõppe võimaluste kohta ühtsesse kohta, sh peab olemas olema informatsioon selle kohta, millise taseme kursus/vestlusingiga vms on tegemist, kellele on see mõeldud, kus ja millal toimub, millal toimub registreerimine, millise keele baasil jne. Siinse uuringu Eesti keeleõppevõimaluste ülevaatlik kaardistus näitab, et erinevad leheküljed esitavad info eelkõige vaid erasektori või avaliku sektori keeleõppe teenuste või enda piiratud ringi võimaluste kohta.

Lisaks on oluline tagada, et keeleõppe süsteem aitaks kaasa keele järjepidevale õppimisele. On vaid positiivne, et Haridus- ja Teadusministeerium on tulenevalt Riigikontrolli (2019) auditist hakanud keeleõppest süsteemsemat pilti looma. Varasemalt on soovitatud paindlikkuse ja järjepideva õppimise saavutamiseks kaaluda keeleõppe jagamist nt standardseteks mooduliteks (algtaseme kursuste kaupa või muul moel). Siinjuures võib inspiratsiooni saada näiteks Saksamaa keeleõppe süsteemist⁹⁰, mis koosneb väiksematest moodulistest, võimaldades õppida 600 tundi saksa keelt, sh võib soovi korral mõnda moodulit korrata. Teatud tingimuste täitmise korral on soovi korral võimalik pärast kursuste läbimist ka kuni 300 tunni õppetasu tagasi saada. Ühtlasi on võimalik valida täiskoormuse ja osalise koormusega keeleõppe läbimise vahel.

Lisaks on oluline välja tuua, et kuigi algtaseme kursuste pakkumine on vajalik, on Eestisse saabuvatel uussisserändajatel eelkõige soov (tasuta) B1 taseme kursuste järele. Ka siinkohal võib õppust võtta Saksamaa süsteemist, kus õppija ise valib, milline kursus on tema jaoks vajalik ja millise ta võtab (näiteks õppides iseseisvalt A1/A2 taseme ning riikliku rahastamise toel minnes edasi õppima B1 tasemel).

Lisaks riigile peaksid uussisserändajate eesti keele õppimist toetama senisest enam ka kohalikud omavalitsused, kellel on mitmeid võimalusi soosida ja toetada mitteformaalsete keeleõppe võimaluste teket koostöös vabaühenduste ja/või erasektoriga, näiteks eesti keele mitteformaalse praktiseerimise võimaluste pakkumisega, mis mh võimaldaks välismaalaste ja kohalike elanike võrgustumist ja sidususe teket.

Oluline on keeleõppe juures silmas pidada, et kuna suur osa eesti keele õppe alastest tegevustest on rahastatud Euroopa Liidu tõukefondidest, ei ole täit kindlust selle osas, milline on nende rahastus samadest allikatest tulevikus, uuel eelarveperioodil.

3.4. Tervishoid

3.4.1. Teemavaldkonna lühikirjeldus

Uussisserändajate tervishoiuküsimused on väljakutseks nii sisserändajatele kui ka Eesti tervishoiusüsteemile. Selles alapeatükis kirjeldatakse erinevate osapoolte toimimisloogikat, takistusi ning mida osapooled süsteemis lahendustena näevad.

3.4.2. Analüüsi lühikokkuvõte

Tervishoiuga seotud peamised väljakutsed on peamiselt seotud info liikumisega (kas uussisserändaja teab, kuhu ja kuidas minna), finants- ja administratiivvõimekusega (nt perearstile aja saamine) ja

⁹⁰ Saksamaa süsteem on küll teatud alustel kohustuslik ja väikese tasuga, samuti eelarveliselt kallis ning keeruline hallata, kuid on hea näide põhimõtteliselt laiaulatuslikust ja järjepidevast keeleõppesüsteemist. Vt täpsemalt [siin](#).

inglise keeles tervishoiuteenuseid pakkuda nõus olevate arstide või tugipersonali vähesusega. Probleemina nimetatakse ka ebaühtlast arstiabi kvaliteeti ning raviteenuste üldist kättesaadavust Haigekassa kindlustusest erinevate kindlustusliikide alusel, samuti lühiajaliselt Eestis viibivate töötajate tervisekindlustus. Läbivalt on tervishoius probleemkohad ka eesti, vene ja inglise keelt mittevaldavatel uussisserändajatel, kelleks eelkõige on rahvusvahelise kaitse saajad, kellel ei ole enam õigust saada tõlget juhtudel, kui tõlkekulud isiku kohta on lõppenud.

Kõige rohkem on uussisserändajad rahul erakorralise meditsiiniga, lastele suunatud arstiabiga ning sõbraliku teenindusega, samuti tervishoiusüsteemi digivõimalustega (digireseptid jm). Üldiselt pigem kiidetakse ka tervishoiusüsteemi rahalisi võimalusi (tasuta meditsiiniabi), v.a. perearstisüsteemis. Kuigi võrreldes 2014. aastal tehtud uuringuga on toimunud areng mitmete uute teenuste, materjalide ja infopakujate osas, on peamised probleemid samad. Arvestades, et sisseränne Eestisse on pigem tõusuteel, on vaja suuremat ja koordineeritumat panust nende probleemide lahendamisse.

3.4.3. Valdonna teenuste ja teenuste arendamise ülevaade

Igal kehtiva elamisloaga või elamisõigusega uussisserändajal on õigus perearstile. Juhul, kui uussisserändaja ei suuda leida perearsti, on võimalik talle see määrata, ent arstil ei ole kohustust osata muid keeli peale eesti keele. Uussisserändajad saavad kasutada ka perearsti nõuandetelefoni, kus helistajad saavad eesti ja vene keeles ööpäevaringselt nõu lihtsamate terviseprobleemide korral, juhiseid esmaseks abiks ning vajadusel ka infot tervishoiukorraldust puudutavates küsimustes. Alates jaanuarist 2020 hakkab nõuandetelefon pakkuma teatud kellaaegadel infot ka inglise keeles, esialgu 2 tundi päevas, potentsiaalse võimalusega teenuse mahtu tulevikus suurendada kui vajadus selle järele saab olema suur. Kõikidel uussisserändajatel on lisaks juurdepääs ka erakorralisele meditsiinile.

Kuna läbivaks probleemiks viimastel aastatel on olnud uussisserändaja teadlikkus tervishoiusüsteemist ja teenustest, valmisid 2019. aastal Terviseameti, Haigekassa ja Siseministeeriumi koostöös inglise ja venekeelsed **infomaterjalid**, mis tutvustavad välismaalastele Eesti tervishoiu- ja perearstisüsteemi korraldust. Lühimaterjal vastab näiteks küsimustele, kuidas leida perearsti, kellel on õigus ravikindlustusele ja kuidas seda on võimalik saada, ning kuhu oma tervisemurega pöörduda.

Kuna tänase seisuga puudub Haigekassa kodulehel teave arsti keeleoskuse kohta, on mõned kohalikud omavalitsused ja teised osapooled hakanud ise olukorrale lahendust leidma. Näiteks on Tartu linnavalitsus alates 2018. aastast nimetanud linna kodulehel perearste, kellel on võimekus ja valmisolek pakkuda teenust inglise keeles. Tallinnas avati 2019. aastal Ülemiste Tervisemaja, mis koondab erinevate tervishoiuvaldkondade spetsialiste, kes pakuvad eriarstiabi ja esmatasandi peremeditsiini teenust. Selle perearstikeskuse veebilehel on märgitud riigilipu tähistega arstide keeleoskus ning lisaks vene ja inglise keelele on perearste, kes on nõus võtma patsiente vastu saksa, norra või soome keeles.

Lisaks on loodud kaks uuenduslikku erasektori teenust: Minudoc.ee on Eesti juhtiv tervisenõustamise platvorm, kus klient saab videokonsultatsiooni käigus oma terviseküsimustele vastused arstilt, psühholoogilt, füsioterapeudilt või tervisespetsialistilt. Viveo Health on ühendab kindlustuse ja tervishoiuteenused. Viveo Tervise Teejuhi teenus annab ligipääsu eriarstiabile ja toob koostöös tööandjatega sektorisse lisaraha.

Tabel 9: Ülevaade tervishoiuteenustest

Tervishoid	Teenuse osutaja	Sektor	Algus
------------	-----------------	--------	-------

Võõrkeelne perearstiabi (Ülemiste Tervisemaja)	Ülemiste Tervisemaja	Era	2019
Perearsti nõuandetelefon (eesti ja vene keeles)	Arstlik Perenõuandla OÜ / Haigekassa	Avalik	2005
Veebipõhine arsti vastuvõtt (MinuDoc, Viveo Health)	Minudoc OÜ / Viveo Health OÜ	Era	2018
Riiklik perearstisüsteem	Haigekassa	Avalik	n/a
Eesti tervishoiu- ja perearstisüsteemi tutvustav infomaterjal ja veebileht (alustaperearstist.ee) eesti, inglise ja vene	Siseministeerium / Haigekassa / Terviseamet	Avalik	2019

3.4.4. Probleemid ja vajadused

Uussisserändajate ligipääs ja rahuolu tervishoiuteenustega on laias plaanis rahuldaval tasemel. Sarnaselt 2014. aasta uuringuga on üheks jätkuvalt suureks kitsaskohaks **uussisserändajate juurdepääs infole** - nii selle kohta, kuidas süsteem tervikuna toimib kui ka selle kohta, kuidas toimub süsteemi sisenemine (arsti leidmine, registreerumine), kindlustus (era- või riiklik, erakindlustus, kus kindlustaja ei asu Eestis), õige tasandi arstiabi (millisel juhul kutsuda kiirabi, millal minna perearsti juurde, eriarsti juurde või EMOsse), vene- või ingliskeelsete arstide tuvastamine, patsientide õigused jm. Uussisserändajad nimetavad neid teemasid probleemsetena olenemata enda keelest või päritoluriigist.

Arusaama süsteemist aitab mõnikord leevendada tööandja, kellel on parem juurdepääs vajalikule infole (WiE uuringus vastanud tööandjad olid perearsti kättesaadavusega rohkem rahul (26%) kui mitte rahul (21%)); abi saadakse ka ülikoolidest, rahvusvahelistest majadest või nõustamisteenustest, abi saamiseks pööratakse ka otse Haigekassasse.

Abi saamisel nimetatakse sealhulgas kohanemisprogrammis osalemist („*Kõige kasulikum asi mis ma kohanemisprogrammist sain oli arusaam, kuidas end arstivisiidile registreerida*”). Siiski jääb mõnedel juhtudel kohanemisprogrammis omandatud informatsioon süsteemi mõistmiseks ebaühtlaseks, kuivõrd mitme kohanemisprogrammis osaleja sõnutsi jääb ka peale programmi läbimist arusaamatuks, mida täpselt tuleb konkreetses olukorras ette võtta, nt:

“**No oli [juttu], et üldiselt, et registreerige ja nii... aga kuidas konkreetselt, sellest ikka aru ei saanud ... seal on palju küsimusi, mida nad püüavad kõik läbi võtta.**” (fookusgrupp uussisserändajatega Ukrainast)

Taolist kohati puudulikku arusaama tervishoiusüsteemist, nt milliste muredega arsti juurde tasub pöörduda (nt kas valuvaigisteid saab ainult arstilt või saab ka otse apteegist, millistel juhtudel minna erakorralist arstiabi küsima jmt), nimetati ühe olulise kitsaskohana ka intervjuus perearstide liidu esindajaga. Olukorras, kus inimene mureseb enda või enda lähedaste pärast, on adekvaatse info mitteomamine ka äärmiselt stressitekitav:

„**Me olime šokis, et ägeda kõrvavaluga lapse juurde kiirabi ei tule. Laps kisendas valust. Kui ei oleks olnud [koduriigist] toodud ravimeid... ei tea, mida oleksime teinud.**“ (fookusgrupp Venemaalt tulnud uussisserändajatega)

Intervjueeritud uussisserändajad näevad lahendusena taolisele infosulule olemasolevate suuniste täiendamist, info kogumist ühele veebisaidile ning selle tõlkimist inglise keelde. Lisaks soovivad mõned intervjueeritud kasutada tervisekeskustes ning haiglates ingliskeelseid postreid ning lendlehti, kuhu oleks kantud info vastuvõtule pääsemisest, selle eest tasumisest ning olulistest veebilehtedest. Infot võiks uussisserändajate arvates laiemalt jagada välismaalastele ette nähtud kohtumistel ning infoõhtutel. Siinkohal on oluline, et infot tervishoiusüsteemi ja erinevate tasuta ja tasuliste teenuste kohta ning ingliskeelse arstiabi võimaluste kohta paikneb mitmes kohas (kõrgkoolid, WiE veebileht ja 2019. aastal ilmunud brošüürid, kohanemisprogrammi käsiraamatud, Haigekassa veebileht, omavalitsuste kodulehed, nt Tartu linna koduleht jm), mistõttu on keeruline leida ühte kohta, kuhu info on ülevaatlikult, inglise/vene keeles ja arusaadavas sõnastuses oleks kokku koondatud.

Sarnaselt erinevatele varasematele uuringutele, näitab ka siinne uuring, et probleemiks on **ingliskeelsete sisserändajate juurdepääs arstiabile**. Perearsti leidmine võib sageli olla probleemiks ka eestikeelsele patsiendile – perearstikonkursside luhtumine, ülekoormatud perearstid jm -, ent uussisserändajal lisandub selle juurde lisaks ka üldine informeerituse probleem (vt ülal) ja keeleprobleem.

Kuna tervis on inimeste vajaduste hierarhias üldjuhul olulisel kohal, on paljudele patsientidele oluline, et nad arstiga üksteist mõistavad. Nii nagu venekeelsetel uussisserändajatel on (eriti teatud piirkondades) keerukam leida vene keelt valdavat arsti, on ingliskeelsete uussisserändajate jaoks probleem veelgi suurem. See võib olla tingitud nii sellest, et perearst või pereõde ei räägi piisavalt inglise keelt (harva juhtub ka, et patsient ei valda ühtegi Eestis sagedamini kasutatavat võõrkeelt, vaid räägib ainult mõnda vähemlevinud keelt); võõrkeelne tõlkega patsient suurendab aga omakorda sageli aega, mida arst ühe patsiendi peale kulutab, mistõttu frustratsioon võib olla mõlemapoolne, kuigi erinevatest põhjustest tingituna.

Perearstid on ettevaatlikud enda kui inglise keeles abi andjana väljatoomisega, sest vahel raskendab patsiendist aru saamine mitte ainult arsti, vaid ka patsiendi kehva inglise keel või spetsiifiline aktsent, mida arst ei mõista - sellisel juhul ei taha arst endale vastutust võtta. Kuigi keeleprobleemid ilmnesid intervjuudes ennekõike just seoses perearsti teenusega, märgiti mitmel korral, et **inglise keeles suhtlejad võivad hätta jääda ka EMOs**, kui personal ei valda inglise keelt. Ka tööandjad toovad murekohana välja, et ingliskeelseid perearste napib ja olemasolevatel on nimekirjad täis või lihtsalt ei taheta enam juurde võtta:

„Teine kord neil on nimistud täis, või nad ütlevad et nimistud on täis, kuna inglise keelseid patsiente ei taheta saada.“ (tööandja)

Lisaks on juurdepääsuprobleem ka lühiajalisel renditööjõul - ühe intervjueeritud tööandja sõnul see ränderühm isegi ei otsi esmatasandi tervishoiuteenuseid, vaid töötatakse ka haigena või minnakse lühikeseks ajaks tagasi kodumaale ennast ravima.

Kui tööandjad, kelle välistöötajad on pärit näiteks Ukrainast, Lätist või Venemaalt, ei pea perearsti teenuse kättesaadavust probleemiks, siis tööandjad, kelle välismaalastest töötajaskond pole venekeelne, märgivad sageli kohanemise alase takistusena tervishoiu teenuste kehva kättesaadavust. Osad tööandjad on toetanud enda töötajaid perearsti leidmisel, kuid kui see pole õnnestunud, on kompenseeritud ka erameditsiiniteenuste kasutamist. „Meie pakume siis neile seda, et nad saavad käia *Qualitases vajadusel oma perearsti juures. See kulu saab hüvitatud, aga on teatavasti tasuline*“ (tööandja).

On ka veelgi põhjalikumaid lahendusi, näiteks ühes ettevõttes on igapäevaselt tööl medõde, kelle poole saavad nii kohalikud kui ka välismaalastest töötajad pöörduda esmaste tervisemuredega, mis sageli tähendab, et selle tulemusena ei pea ka perearsti juurde minema. Vastav positsioon loodi just välistöötajate arstiabi kättesaamise probleemi lahendamiseks. Kuna erasektori esindajad tunnevad, et nende töötajate juurdepääs arstiabile on ebapiisav, jagati ühe intervjuueeritu poolt ka seisukohta, et välistöötaja maksustamist tuleks muuta: kui välistöötaja ei saa oma maksuraha eest (kvaliteetset) terviseteenust, siis on ta ebaõiglaselt seisus võrreldes kohalikega.

Aktuaalsed on ka **erakindlustusega seotud küsimused**, kuna erakindlustusega uussisserändajat on mõnikord keerulisem teenindada – näiteks kui mõnel patsiendil on vaja diagnoosi ingliskeelset vormistust, kui mõni ei ole suuremaid summasid valmis ise maksma, vaid ootab, et arst küsib need ise kindlustuselt tagasi; mõnedel juhtudel on tekkinud segadus ka sellega, et patsiendil ei ole isikukoodi ja õed ei ole kindlad, kuidas teda sel juhul süsteemi registreerida. Kindlustusega seotud probleemid on aktuaalsed eeskätt perearsti leidmisel (vt ülal), aga ka krooniliste haiguste puhul, kus erakindlustus neid ei kata ning riiklikku Haigekassa poolt pakutavat kindlustust ei ole aga võimalik teha.⁹¹

Intervjuudes tuleb välja ka **uussisserändajate murekoht Eesti tervishoiusüsteemi korralduse ja pikkade ooteaegade üle** – mõnel on keeruline perearsti aega saada (olenedes küll ka konkreetse perearsti töökorraldusest), paljude jaoks on probleemiks aga eriarsti juurde suunamine ja spetsialisti juurde tasuta aja saamise järjekordade pikkus.

Lisaks tuleb intervjuudes välja küsimus **arstiabi kvaliteedi kohta**, nt hinnangud Eesti tervishoiusüsteemi vähesel orienteeritusel profülaktikale, kohatised probleemid haiguste diagnoosimisega jm. Negatiivsed kogemused tekitavad mõnedel uussisserändajatel usaldamatust tervishoiusüsteemi vastu tervikuna, ning mitmed intervjuueeritud uussisserändajad (nii EL kodanikud kui ka väljastpoolt ELi tulijad) tõid intervjuude käigus välja, et suuremate probleemide ilmnemisel usaldaksid nad pigem enda kodumaa tervishoiusüsteemi. Paaril korral on kokku puutunud ka diagnostikaprobleemidega nii eriarsti kui perearsti juures. Nagu ka infopuudus arstile pöördumise tavateekonna kohta, võib ka perearsti mitteusaldamine suurendada nende arvu, kes pöörduvad EMO-sse. Kuigi kõikidel uussisserändajatel on võimalik kasutada erateenus, st erakindlustust, võib see osadele (nagu ka alalistele elanikele) jääda hinna tõttu kättesaamatuks. Samas erakindlustusega uussisserändajatele, kelle kindlustus hüvitab ka eraarsti kulud, võib soovitada selle erateenuse kasutamist – seega on oluline, et ka antud info jõuaks sisserändajani.

Oluline on siinkohal ära märkida, et paljud eelnimetatud Eesti tervishoiusüsteemiga seotud kitsaskohad on sageli mureks ka Eesti alalistele elanikele.

Uuringus koguti andmeid ka uussisserändajate **vaimse tervisega** seotud murede kohta. Kuigi andmekogumise fookus oli antud teema puhul piiratud, kitsendatud eelkõige välistudengite sihtrühmale (sh andmed koguti vahendajate ehk psühholoogide ja tuutorite kaudu, st mitte otse uussisserändajatelt endilt), arutleti neil teemadel mõnedel kordadel siiski ka intervjuudes uussisserändajatega. Vaimse tervise teema on uurimise mõttes raskendatud juurdepääsuga - grupiintervjuudes on teemat raske avada, sest mõne inimese jaoks on teema liiga isiklik, mõne jaoks aga liiga stigmatiseeritud avalikuks ehk grupisiseseks teistega jagamiseks. Siiski toodi ka fookusgrupi intervjuudes välja, et vaimse tervise probleemide juures on väljakutseks sobivates keeltes töötavate spetsialistide olemasolu, kohati ka spetsialistide kogemus ja teraapiameetodite ühekülgsus (vt pikemalt selle teema kohta ka ptk 4.4).

⁹¹ Täna saavad Haigekassa pakutava vabatahtliku kindlustuse teha näiteks vaid need, kellel see on juba olnud või nende inimeste lähedased. Samal ajal on Haigekassa vabatahtlik kindlustus suhteliselt kalline (veidi üle 2000 euro aastas), mistõttu ei pruugi kõik seda endale lubada saada.

Vaimse tervisega seonduvate teemade juures nimetatakse sobiva info puudumist (nt et depressiooniga saab pöörduda perearsti poole; kahtlused vaimse tervise probleemide ravi konfidentsiaalsuse – nt kas sellest teavitatakse ka uussisserändaja töökohta/tööandjat). Mõned venekeelsed uussisserändajad kommenteerisid ka ohvriabi teenust, tõdedes, nad ei ole vene keeles saadetud kirjadele vastust saanud, või - hoolimata kampaaniast, kus kutsutakse üles ka vene keeles pöörduma - on kirjadele vastatud, et olemas on ainult eestikeelsed spetsialistid ja vene keeles abi ei saa.

Lisaks sellele, et info ohvriabi teenuse olemasolust ka vene keeles on raskelt leitav, on ka vastavad kodulehed poolikult tõlgitud⁹² või suunatakse veebis automaatselt edasi eestikeelsele lehele. Lisaks väljendati vägivallega kokku puutuvatel uussisserändajatest naiste poolt hirmu, et kui nende viisa on seotud nendega abikaasaga, võidakse neid vägivalaintsidendiga abi saamiseks pöördumisel koduriiki tagasi saata, sh nt lapsed ära võtta.

Ka vaimse tervise probleemide ennetamise ja raviga seotud kitsaskohad ei ole vaid uussisserändajate probleem, vaid oluline murekoht ka Eesti püsielanike hulgas.

Mõningatel kordadel nimetasid uussisserändajad probleemina ka arstide ebaviisakat suhtlusstiili või arstide/õdede eelarvamusi. Need võivad olla seotud keele valdamisega (nt nähvatakse, miks eesti keelt ei ole ära õppinud) või kultuurilised (nt nähtavad vähemused). Kuna sageli on uussisserändajast patsient niigi haavatavamas olekus (muretsedes enda tervise pärast, tundes ennast nõrgalt või selle tõttu, et on võõras keskkonnas), võib taoline olukord Eesti alaliste elanikega võrreldes muutuda võimendatult negatiivseks kogemuseks.

3.4.5. Lahendused ja soovitused

Informatsiooni pakkumise juures on oluline, et uussisserändajatel oleks üks koht, kust saada infot tervishoiusüsteemi kohta, mis oleks lihtsalt arusaadav ja juhataks inimesed edasi ka nõustamisvõimaluste juurde (nt Haigekassa veebileht, või osaliselt eesti.ee veebileht). Tervishoiusüsteemi süsteemi selgitamist saab toetada mh lihtsalt arusaadavate skeemide, infograafika või teekaardiga (*roadmap*), mis näitaks samm sammult ära, kuidas leida endale sobiv tervishoiuteenus. Samuti on äärmiselt oluline **erinevate profiilidega uussisserändajate infootsingu kasutajakogemuse testimine ja analüüs**. Oluline on ka, et kuivõrd inimesed on harjunud infot erinevatel viisidel omandama, on võimalik lisaks veebiinfole tutvustada tervishoiusüsteemi- ja võimalusi ka postritega, voldikutega või näiteks infoüritustega.

Täna on mitmeid kohti, kus informatsioon on juba teatud kujul olemas, samas ei ole aga näiteks tervikuna võimalik teha läbi inglise keeles perearsti leidmise protsessi – osades kohtades on info ainult eesti keeles; lisaks on info kohati ka keeruliselt sõnastatud. Lisaks on küsimus teenuste reklaamimise keeles – nt 2019. aastal oli väljas nõuandeliini tänavareklaam, ning kuigi teenust pakutakse eesti ja vene keeles, on reklaam ise ainult eestikeelne (või vastupidine olukord Ohvriabi teenuse reklaamimisega, kus reklaam oli mitmekeelne kuid teenust ennast võimalik saada suuresti vaid eesti keeles). Kuna terviseteenused on inimese vajaduste hierarhias olulise tähtsusega, oleks mõistlik reklaamida neid vähemalt nendes keeltes, milles teenust pakutakse, sh ennetada eksitava reklaami pakkumist.

Lisaks sellele, et info peab olema terviklik ja selges, lihtsas vormis esitatud, on tähtis on ka see, kuivõrd lihtne on seda leida ja milliste otsingusõnadega see seotakse. Näiteks ei leia WiE kodulehel sõnaga “doctor” kuigi lihtsalt infot perearsti kohta - perearste nimetatakse erinevate terminitega -

⁹² Vt nt [siin](#).

ning lisaks hakkavad paljudest riikidest tulijad arsti(abi) otsima mitte niivõrd “*healthcare*” või “*doctor*” märksõnade kaudu, vaid lähtuvalt enda kodumaa loogikast näiteks hoopis “*hospital*”; või otsitakse informatsiooni hoopis sümptomitest või oletatavast diagnoosist lähtuvalt.

Kuigi täna on võetud suund sellele (alates jaanuarist 2020), et perearstide nõuandetelefonil 1220 saaks nõu küsida ka inglise keeles (sh tervisekorralduslike küsimustes), on oluline tagada, et kogutakse andmeid ka selle kohta, kes ja milliste küsimustega sellele liinile pöördub (vt selle osas ka laiemalt metoodilisi soovitusi uuringu kokkuvõttes).

Infopuudus on ka nendel uussisserändajatel, kes on endale arsti juba leidnud. Teenuste kasutamisel võivad takistuseks osutada küsimused nagu: kas probleem kuulub pere- või eriarsti pädevusse (nt depressioon), kuhu teatada, kui arvatakse, et patsiendi õigusi on rikutud, kuidas liigub info erinevate institutsioonide vahel (nt stigmatiseerimisriskiga teemade korral – kui ulatuslikult saavad teada ka kolmandad osapooled inimese diagnoosist) ja muud taolised küsimused. Seega on oluline, et nende kohta on jagatud või levitatud võimalikult palju infot, ning seda mitte ainult kohanemisprogrammi kaudu, kuhu näiteks pikaajaliste viisadega aga lühiajalise töötamise registreerimisega sisserändajad tänase seisuga ei jõua (kuid kes võivad tulevikus omandada elamisloa, juhul kui lühiajalise töötamise registreerimis üks põhjus oli näiteks sisserändekvoodi täitumine, st sellest väljajäämine).

Ingliskeelsete perearstide lihtsamaks leidmiseks pakuvad uussisserändajad ise kõige enam välja, et internetis oleks leitav omavalitsuse täpsusega ingliskeelsete perearstide nimekiri. Tartu linna kodulehel on mõned nimed välja toodud, samuti on nimekirjad mõnede kõrgkoolide veebilehtedel. Taoline süsteem on küll osaliselt abiks olukorra leevendamisel (selline soovitus tehti ka 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuringu aruandes); ent kohtades, kus toimub suur ingliskeelsete uussisserändajate sisse- ja väljaränne (nt Tartu, Tallinn), saavad taoliselt “väljareklaamitud” arstid sageli kiiresti väga palju liitumistaotlusi ning nende töömaht suureneb ebaoproportsionaalselt (osaliselt ülalpool mainitud lisajakulu tõttu). Ühe võimaliku leevendusmeetmena nähakse koostöös Sotsiaalministeeriumiga Terviseameti juures täiendava nõustaja tööleasumist, kes saaks vajadusel aidata uussisserändajat soovitava keeleoskusega arsti leidmisel, kui selline arst antud piirkonnas olemas on.

Seega pikas perspektiivis on vajalik rohkem panustada meditsiinipersonali inglise keele oskuste parandamisse. Eesti perearstide selts näeb ühe võimaliku lahendusena, et töö ingliskeelse patsiendiga oleks suuremast ajakulust tingituna tasutatud teatud koefitsiendiga. See on aga ettepanek, mis võib tekitada pretsedendi ka teiste ühiskondlike gruppide osas, kelle kohta võib samuti öelda, et nendega tegelemine võtab arstil rohkem aega ning miks eelistatakse nt mittekodanikke vis-a-vis Eesti kodanikke või Eesti alalisi elanikke.

Lisaks võib kaaluda ka tõlkerakenduste ehk telefoniäpi loomist, mis sarnaneb nt Hollandi mudelile, kus rakenduse vahendusel saab operatiivselt ühendust võtta professionaalsete tõlkidega (nimetatud näide on eelkõige mõeldud rahvusvahelise kaitse saajatega töötavatele arstidele), Luksemburgis pakub aga tõlketeenust nt Punane Rist, mille eest tasub patsient (tunnitasu ja kohalesõitmise korral ka transpordikulud).

Analüüsida tuleb ka 2019. a suvel avatud Ülemiste tervisemaja pikemaajalisi kogemusi sellest, millised väljakutsed on süsteemil, kus perearstid pakuvad enda teenuse välja koos võõrkeelega – kui suure osa vajadusest see rahuldab, kuivõrd suurendab see arsti ajakulu, kuidas on seda mõistlik tasakaalus hoida jne.

Kuna vajadus ingliskeelse arstiabi järele (sh mitte kiire iseloomuga abi järele, vaid perearsti pädevusse kuuluva teenuse järele) on hüplikuma iseloomuga nende puhul, kes ei plaani jääda Eestisse pikaks ajaks elama, vaid kes viibivad Eestis lühemat aega kestvate õpingute või töö raames, võib ühe

lahendusvõimalusena kaaluda suurematesse keskustesse nõ ingliskeelse valvearsti lepingu tegemist. Sel juhul oleks roteerumispõhimõttel võimalik suunata ühekordselt arstiabi vajavaid patsiente nende arstide juurde, kes on nõus süsteemis osalema ja kes saaksid valvepäevade eest lisatasu.

Tervishoius peaks võrdse ja toetava kohtlemise põhimõte olema läbiv ja arsti poolt patsiendi stigmatiseerimine nahavärvi, usutunnistuse jms tõttu ei saa olla aktsepteeritav. Osana tervishoiutöötajate haridusest või täiendkoolitusest, või ka regulaarsetest arstidele mõeldud üritustest, võib pakkuda tervishoiutöötajatele uussisserändaja perspektiivi tutvustamist, sh erinevate kultuuriliste gruppide taustaarusaamu meditsiinist. Eelkõige võiksid sellised infoleengud või koolitused käsitleda teemasid, mis aitavad vältida stigmatiseerimist. Samuti võiks uussisserändaja arsti poole pöördumise hirmu vähendamiseks ning tundlike teemade käsitlemiseks (nt vaimne tervis, seksuaaltervis jt) oskama arst (ja perspektiivis ka arsti juurde suunav spetsialist, kes võib töötada hoopis nt haridussüsteemis) käsitleda vaimse tervise teemasid nii, et stigmatiseerivast kultuurist patsient ära ei ehmataks ja siiski läheks (vajadusel uuesti) abi saama.⁹³

Samas on seejuures väga oluline, et taoliste kultuuritundlikkuse koolituste tulemusel ei teki olukorda, kus ühele kultuurilisele või religioossele grupile hakatakse looma eritingimusi või suunama neid ära ühtede ja samade (sarnase kultuurilise taustaga) arstide juurde. See võib suurendada enklaavistumise tõenäosust, grupisisese kontrolli riski ning informatsioon potentsiaalselt ohtlikest praktikatest võib jääda pikemaks ajaks vaid kogukonna-siseseks teadmiseks, mistõttu pole võimalik sellele reageerida.

3.5. Majutus

3.5.1. Teemavaldkonna kirjeldus

Käesolevas alapeatükis käsitletakse uussisserändajate hetkeolukorda ja väljakutseid seoses elamispiinadega, eelkõige üüripindadega. Peatükis kirjeldatakse uussisserändajate takistusi üüripindade leidmisel kui ka ülikoolide ja ettevõtete tuge majutusega seondult.

3.5.2. Analüüsi lühikokkuvõte

Uussisserändajate probleemid majutusega sõltuvad paljuski nende rändeliigist, maksevõimekusest kui ka päritoluriigist. Elamispiinaga seotud peamised takistused on keelebarjäär ja kohaliku elanikkonna mittesoosivad hoiakud, kuid ka suured esmased kulud (nn sisenemisbarjäär). Samuti tekitab probleeme nn „must“ üüriturg ja üürile andjate tõrksus üürileandmist ametlikult vormistada, kuna enamik välismaalasi (nii EL kodanikud kui ka kolmandate riikide kodanikud) peavad oma elamiskoha ametlikult registreerima. Ülikoolid ja ettevõtted toetavad välismaalasi majutuse osas erinevas ulatuses, alustades info jagamisest kuni elamispiinna tagamiseni.

3.5.3. Valdonna teenuste ülevaade

Majutuse alaseid tugiteenuseid leiab ennekõike erasektorist. Ümberasustamisele keskenduvad ettevõtted nagu Baltic Relocation Services, Internations GO, Movemytalent, Velström Vallner Tohver, Expat Relocation Estonia OÜ, Jobbatical jt (vt tabel 10 allpool). Nende teenuste hulka kuuluvad ka elukoha registreerimine ja abi kohalike teenuslepingute sõlmimisel kui ka ajutise ja pikaajalise elamiskoha otsimine, sh vajadusel sisustamine. Erasektoris on ka üksikud üürituru vahendufirmad,

⁹³ Ekstreemsema näitena - günekoloog peaks oskama käsitleda FGM teemat sellisel viisil, et anda selgelt infot sellise praktika problemaatilisusest, mis jätab patsiendile võimaluse oma küsimuste ja kahtlustega uuesti nõu küsida, mitte nt saata oma last oma päritoluriiki.

mis on abiks usaldusbarjääride ületamisel. Tallinna Rahvusvaheline maja (IHE) pakub laiemat teavet ja konsultatsiooniteenuseid uussisserändajatele, kus mh on võimalik küsida nõu ka majutusega seotud teemadel.⁹⁴

Tabel 10: Majutuse valdkonna teenuste ülevaade

Teenus	Teenuse osutaja	Sektor	Algus
Tugiteenused ümberasuvatele uussisserändajatele (Mh ajutise ja pikaajalise elamiskoha otsimine, elukoha registreering ja abi kohalike teenuslepingute sõlmimisel)	Baltic Relocation Services	Era	2012
	Internations GO	Era	2007
	Movemytalent	Era	2014
	Velström Vallner Tohver	Era	2014
	Expatriation Estonia OÜ	Era	2013
	Jobbatical	Era	2014
Üürikodude vahendamine	Koduingel	Era	2014
	Bidrento	Era	2019
Mainor Ülemiste üürikorterid	Mainor Ülemiste	Era	2020
Info jagamine, nõustamine (rahvusvahelised majad)	International House of Estonia	Avalik	2018
	Tartu Rahvusvaheline Maja	Kolmas/ Avalik	2016
	Tartu Welcome Centre	Avalik	2019

3.5.4. Probleemid ja vajadused

WiE (2019) uuringu kohaselt hindas 46% vastanud välisõotajatest elamispinna leidmist lihtsaks ja 23% keeruliseks, sealjuures pidasid suurema sissetulekuga töötajad elamispinna leidmist lihtsamaks.⁹⁵ Hiljutise välisõotajate seas läbi viidud küsitluse järgi (EÜL 2018) oli majutuse leidmine 74% vastanute jaoks lihtne ning 26% esines majutuse leidmisega raskusi, paigutudes samasse suurusjärku WiE uuringu tulemustega.⁹⁶ Käesoleva uuringu fookusgruppides osalenud uussisserändajate kogemused elamispinna leidmisel on olnud samuti mitmekülgsed. Osade välismaalaste jaoks ei ole elamispinna leidmisel olnud mingeid takistusi ning protsess on sujunud kiirelt ja valutult, samas kui teiste jaoks on olnud tegu vaevalise ja segase protsessiga, mis takistab Eesti ühiskonnas kohanemist.

Positiivsete kogemuste korral on välismaalased leidnud elamispinna ise läbi kinnisvaraportalide, Facebooki gruppide, tööandja või kohalike tuttavate toel. Nii intervjueritud tööandjad kui ka kõrgkoolide esindajad tõid positiivse aspektina esile, et tihtipeale saavad välismaalased majutusala tuge oma kolleegidelt, näiteks vahetult ülemuselt, koolitajalt, meeskonna liikmetelt või üliõpilaste tuutoritelt ja juhendajatelt. Intervjuudes toodi näidetena olukordi, kus kolleeg leiab uuele välisõotajale elamispinna oma tutvuste kaudu.

Teisalt käisid fookusgruppides kui ka tööandjate ja nende esindajate intervjuudest läbi mitmed probleemid ja takistused, mida on kinnitanud ka varasemad uuringud. Üheks peamiseks läbivaks takistuseks majutuse leidmisel on **välismaalaste poolt tajutud ebavõrdne kohtlemine võrreldes kohalikega, kui ka tunnetatud ebavõrdne kohtlemine uussisserännanute sihtgrupi siseselt**. Kõik

⁹⁴ Näiteks on IHE korraldanud korteriotsingutega seotud seminare. Taolistel seminaridel on võimalik rääkida tagatisrahadest, kinnisvaraportalidest, mustast üüriturust, korteriühistute loogikast, oodatavad kommunaalkulud mingites piirkondades jms.

⁹⁵ Praxis. (2019), lk. 33.

⁹⁶ Tänav, T.; Villenthal, A. (2018). Rahvusvaheliste üliõpilaste teadlikkus pakutavate tugiteenuste kohta. Eesti Üliõpilaskondade Liit, lk 19.

üürileandjad ei ole alati oma korterit välismaalastele üürima. Takistuseks võib olla nii keelebarjäär kui ka kartus välismaalastele korterit üürida ehk usaldusbarjäär. Mitmed intervjueeritud tööandjad märkisid, et teinekord võib üüritava elamispinna leidmisel olla takistuseks töötaja nahavärv: teistsuguse nahatooniga inimestele ei taheta kortereid üürida:

„Kui inimene helistas ja ütles, et kolis just Lõuna-Aafrikast Eestisse, siis Eesti inimene kuulis ainult Aafrikat. Ja noh, minul oli talle piinlik nagu öelda seda, et tead, et võib-olla, kui oleksid otse öelnud [...], et ma olen valge mees Lõuna-Aafrikast, võib-olla siis ei oleks toru kohe ära pandud.“ (tööandja)

Fookusgruppides mainisid välistudengid, et nemad on kogunud üürihindade varieerumist sõltuvalt tudengi päritolust. Väidetavalt on üürileandjad teadlikud, et rikkamatest riikidest (nt Ameerikast) tulnud tudengite maksevõimekus on suurem. Samuti arvasid välistudengid, et üürileandjad on teadlikud majutusealasest toetusest, mida osade riikide tudengid saavad, mis samuti ajendab üürihinda tõstma. Sisuliselt tähendab see seda, et sõltuvalt välismaalase päritolust võidakse temalt küsida erinevat üürihinda. Kõrvalmõjuna tähendab see aga, et maksevõimekamad tudengid on üüriturul tõstnud üürileandjate ootusi, mis omakorda seab takistusi vaesematest riikidest või ilma stipendiumitena tulnud tudengitele.⁹⁷

Lisaks olid fookusgruppides osalenud välistudengid tunnetanud, et neile ei taheta kortereid üürida, eriti õpilasvahetuse olukordades, mil Eestis viibitakse vaid mõned kuud, ehk olukord mis võib olla rohkem seotud nende tudengistaatuse ja sellega kaasnevate eelarvamustega kui päritoluga.

Teiseks oluliseks takistuseks on nn „**must**“ **üüriturg**, kus pinda üüritakse mitteametlikult ja makse maksmata. Antud probleem oli aktuaalne ka 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuringus.⁹⁸ Sularahas arveldamine ja mitteametlik toimetamine ei teki välismaalastes sageli mingit kindlustunnet:

„Olin väga üllatunud sellest probleemist. See on oma olemuselt laiapõhjaline maksudest hoidumine korteriomanike poolt. Tundub nagu enamus inimesed maksavad üüri sularahas, mis on minu arusaamise järgi illegaalne. Aga see on täiesti oodatud ja normaliseeritud käitumine. [...] Immigrantide jaoks ei ole turvaline tasuda laua alt ilma lepinguta. [...] Meil ei ole valikut, kuna oleme välismaalased. Aga, niiväga kui nemad tahavad, et me teeksime asju reeglite päraselt, tahame meiegi, et asjad käiksid reeglite päraselt.“ (pererändega tulijate fookusgrupp)

„Must“ üüriturg on otsene takistus välismaalaste, kes peavad oma elukoha registreerima:

⁹⁷ Näiteks ühe fookusgrupis osalenud välismaalase kogemuses koheldi üliõpilaselamus ameeriklastest tudengeid paremini kui teisi tudengeid.

⁹⁸ Balti Uuringute Instituut. (2014), lk 43.

„Korteriomanik nõudis, et ta ei taha saada raha pangakontole ja ta isegi ei taha, et ma ennast elanikuna registreeriksin. See oli kohutav minu jaoks. Meile öeldakse, et see [registreerimine] on normaalne ja miski mida me peame tegema välismaalastena. Aga lihtsalt sellepärast, et mul oli vaja korterit, pidin ma need tingimused vastu võtma.“

(pererändega tulijate fookusgrupp)

Kolmas läbi käinud probleem on **kõrge esmane väljaminek ehk nn sisenemisbarjäär**. Fookusgruppides osalenud uussisserändajate jaoks olid majutuse leidmisel takistuseks suured esmased väljaminekud.⁹⁹ Esimese kuu üür, tagatisraha ja maakleritasud tõstavad esimese väljamineku kolmekordseks. Seda toodi esile ka takistusena oskusstöölisi palkavate tööandjate intervjuudes. Eestisse lühiajaliselt ja madalama elatustasemega riikidest tulnud inimesele on selline suur esmane väljaminek üle jõu käiv. Kuludega seoses mainiti ka üldist elamispindade kallidust, hinnatõusu üüriturul ja probleemset hinna-kvaliteedi suhet. Samuti tekitab intervjuueeritud uussisserändajates pahameelt üüri ootamatu tõstmine omaniku poolt ja maja remondifondi lisamine üüri hulka. Üürituru hindadega on tihedalt seotud ka **üldine pakkumine üüriturul**. Kuna välisüliõpilaste arv suureneb, on ka nõudlus majutuse järele kasvanud ning kõigile majutuse leidmine on keeruline. Üliõpilaste fookusgruppides toodi esile, et eriti on puudust pindadest, mis oleksid sobilikud peredele või üksikvanematele.¹⁰⁰

Soovimatust rentida korterit välismaalastele, „musta“ üüriturgu, kõrgeid väljaminekuid ja suurt nõudlust kui takistusi elamispinna leidmisel kinnitas ka hiljutine WiE (2019) uuring, kus need probleemid tõstasid küsimustiku käigus kogutud vabade vastuste hulgas.¹⁰¹ Lisaks üüriturile käisid käesoleva uuringu fookusgruppides põgusalt läbi ka takistused elamispinna soetamisel, konkreetsemalt takistused eluasemelaenu ja kinnisvaraturu pakkumisest täieliku ülevaate saamisel.

Majutusega seotud takistuste aktuaalsus sõltub sageli **välismaalase päritolust ja maksevõimekusest. Sama kehtib ka rändeliigi lõikes**. Majutuse osas on erinevusi välismaalaste vahel, kes tulevad Eestisse tähtajalise elamislooga ja tippspetsialistina, võrreldes nendega, kes on lühiajalise töötamise registreeringuga rakendatud ehitusel, töötlevas tööstuses või põllumajanduses. Näiteks lühiajalise registreeringuga tulnud oskustöölise puhul on levinud, et tööandja või tööjõuvahendusfirma korraldavad töötajate elamise ise. Näiteks on töötajaid paigutatud mitmekesi korteritesse või on tehtud koostööd ülikoolide ja kutsekoolide ühiselamutega, et pakkuda soodsat majutust. Renditööjõu puhul vastutavad majutuse eest tavaliselt just vahendusfirmad. Sellest tulenevalt on kättesaadava majutuse teema põletavam tippspetsialistide seas, kuna nende ootused on kõrgemad, nad tulevad pikema perspektiiviga ja nende päritolu on enamasti mitmekesisem ja eestlastest kultuuriliselt erinev kui oskustöölistel.

Täiesti eraldiseisev grupp on välistudengid ja ülikoolide töötajad¹⁰², kuna eluaseme pakkumine on levinud praktika ülikoolide hulgas. Enamik üli- ja kõrgkoolidest pakub uussisserändajatest välismaalastele – üliõpilastele ja töötajatele – võimalust elada teatud perioodi ühiselamus. Lisaks

⁹⁹ Sarnaselt ka kohalikele eestlastele.

¹⁰⁰ Peredega tulnud tudengite eripärased probleemid on läbi käinud ka teistest varasematest uuringutest. Näiteks leidis Eesti Üliõpilaskondade Liidu uuring, et peredega ja abielus üliõpilaste vajadused informatsioonile erinevad paljuski ilma perekonnata tulnud välistudengitest ja seega vajavad nad enne saabumist või saabumisel teist laadi kohanemise alast tuge. Tänav, T.; Villenthal, A. (2018), lk. 14.

¹⁰¹ Praxis. (2019), lk 33.

¹⁰² Intervjuude kohaselt proovitakse ühiselamu majutusega katta siiski esmalt välisüliõpilaste vajadused.

suunavad koolid välisüliõpilasi ja -töötajaid ka eramajutust otsima, juhatades kätte portaaleid ning jagades muid juhiseid majutuse leidmiseks. Mõnel ülikoolil on kohalikud infokanalid, nagu nt (eriala)organisatsioonid, ülikoolide listid või välisüliõpilaste grupid Facebookis, kus jagatakse muuseas infot elukohtadest. Ülikoolid ise praktilisel tasandil majutust üldjuhul ei otsi, kuid teatud määral tehakse koostööd majutusasutustega ning otsitakse infot pikemaajaliste ja soodsamate elamiskohtade kohta nt hostelides ja muudes majutusasutustes.¹⁰³ Sellele toele vaatamata on ka EKKA (2019) uuringu kohaselt majutusega seotud takistused üheks peamiseks probleemiks välisüliõpilastele ning eriti probleemsed on olukorrad, kus vastuvõtuotsus saabub liiga hilja või kui ülikool ei garanteeri ühiselamukohta.¹⁰⁴

3.5.5. Lahendused ja soovitusel

WiE (2019) uuringu kohaselt on välisüliõpilaste värbamise kogemusega tööandjate seas kõige levinum kohanemisalane toetus just abi majutuskoha leidmisel või selle pakkumisel.¹⁰⁵ Keele- ja usaldusbarjääri ületamisel aitavad osad tööandjad oma töötajaid: ettevõtete personaliosakond aitab näiteks otsida sobivat korterit või aidatakse ületada keelebarjääri kohtudes maakleri või omanikuga. Ühes intervjuus mainiti, et on olnud olukordi, kus leping on sõlmitud tööandja nimele, aga korteris elab töötaja. Saamaks üle takistusest, kus korterit ei taheta välismaalasele üürida, on ettevõtteid pidanud tõendama ka välisüliõpilaste regulaarset sissetulekut. Neist lahendustest tulenevalt soovitate sarnaseid praktikaid – tööandja tugi, keelebarjääri ületamiseks kaasatulek/abistamine – kasutada ka edaspidi, seniks kui olukord üüriturul normaliseerub.

Keele- ja usaldusbarjääri ületamiseks ei ole ühtegi lihtsat lahendust ning see on tihedalt seotud laiemate probleemidega, nagu näiteks eesti keele oskus ja ühiskonna avatus. Üks lahendus probleemile oleks nn vahelülid tekitamine välismaalasest üürniku ja kohaliku üürileandja vahele ehk täita seda rolli, mida osad tööandjad on oma töötajate jaoks omale kanda võtnud. Erasektorist on turule ilmunud ka üürituru vahendamise tegelevad firmasid, mis võiksid samuti aidata usaldusega ja keelebarjääriga seotud turutõrkest üle saada.

Esineb ka ettevõtteid, kes korraldavad ise majutust, mispuhul ei ole uussisserändaja jaoks majutusega seonduvalt takistusi. Sisenemisbarjääri ehk esmaste kõrgete kulude ületamiseks toetavad osad ettevõtteid oma töötajaid ka lühiajalise üüripinna pakkumisega. Enamasti tehakse seda mõneks kuuks, et välisüliõpilaste jaoks saaks rahulikult sisse seada, raha koguda ja ise kohapeal sobivat elamispinda otsida. Sellisel juhul lahendatakse esmaste kõrgete kulude probleem. Siiski on selliste korteripindade omamine võimalik vaid suurematel tööandjatel.

Üks, pigem ekstreemsem lahendus pärineb Ülemiste linnakust, kuhu ehitatakse üürikorteritega maja spetsiaalselt eesmärgiga pakkuda ümbruskonna ettevõttele pinda välisüliõpilaste majutamiseks. Eraldi hoone ehitamine pole enamasti aga realistlik lahendus, eriti kohtades, kus kinnisvaraturg ei ole aktiivne. Samuti on oht, et säärase praktika laialt levimine võib tekitada täiendavat linnapõhist segregeeritust.

3.6. Tööturg

3.6.1. Teemavaldkonna lühikirjeldus

¹⁰³ Info pärineb EKKA raporti hindamise käigus ülikoolide poolt antud vastustest.

¹⁰⁴ EKKA raport. (2019). lk 17.

¹⁰⁵ Praxis. (2019), lk 19.

Siinne alaosa keskendub tööturule, puudutades sealjuures teemasid nagu tööjõuvajadus, tööandjate kohanemisalane tugi, välistudengite praktika ja töövõimalused ning levinud kohanemisalased takistused Eesti tööturul uussisserändajate jaoks. Esmalt loome laiema pildi tööandjate vajadustest ja nende poolt pakutavatest toest, seejärel kirjeldame üldisemaid probleeme ja takistusi tööturul ning välistudengite praktika tegemisel.

3.6.2. Analüüsi lühikokkuvõte

Tööandjate vaates on kohanemisest tähtsam värbamine ja meelitamine, kuid tööandjad pakuvad ka omalt poolt erinevas ulatuses kohanemisalast tuge. Uussisserändajate vaates on tööturul peamiseks takistusteks eesti keele oskamise vajadus, sobilike töökohtade puudus väljaspool IT-sektorit, kohati läbipaistmatu värbamisprotsess, ning töökultuuridest tulenevad erinevused, millega võib olla keeruline harjuda. Hirm erineva kultuuriruumi ees võib seada takistusi ka tööandjatele. Puuduva tööjõu tingimustes on välistudengite sihtrühm täna alakasutatud, ning nende praktika ja tööle asumise võimalused vajavad parandamist.

3.6.3. Valdkonna teenuste ülevaade

Tööturul kohanemise teenused on Eestis enamjaolt koondunud EURES, EURAXESS ja EAS pädevusvaldkonda. Viimase viie aasta tegevustes paistab eriti silma EAS Work in Estonia (WiE) programm, mis on märgatavalt laiendanud oma tegevuste amplituud. Nii on viimastel aastatel loodud välisvärbamise toetus välisriigist info- ja kommunikatsioonitehnoloogia ning loodus- ja tehnikateaduste tippspetsialistide värbamiseks kui ka uussisserändajate karjäärinõustamine ja programm „*Reinvent yourself*“ sisserändajate kaaslaste kohanemise toetamiseks. Teiste teenuste seast saab esile tuua PPA migratsiooninõustamise, mis pakub tuge Eestisse elama asumisel nii uussisserändajatele kui ka värbavatele tööandjatele, ettevõtjatele ja õppeasutustele ja teistele seotud osapooltele (sh kolmas sektor ja teised riigiasutused).

Tabel 11: Tööturu valdkonna teenuste ülevaade

Teenus	Teenuse osutaja	Sektor	Algus
Praktikavahetus ettevõtetele, vabatahtliku töö ja meeskonnajuhtimise programmide pakkumine (AIESEC)	AIESEC Eesti	Kolmas/ Avalik	1989
Töövahendus, Eestis elamis- ja töötingimuste tutvustamine (eures.ee)	EURES, Töötukassa	Avalik	2004
Startup Visa	Startup Estonia	Avalik	2011
Teadlastele teabe ja tugiteenuste pakkumine (www.euraxess.ee)	EURAXESS	Avalik	2004
Välis­tööjõu värbamisprotsessi tutvustav online-tööriist (roadmap.workinestonia.com)	Balti Uuringute Instituut	Kolmas/ Avalik	2010
	EAS (WorkinEstonia), Balti Uuringute Instituut	Avalik	2018
Migratsiooninõustamine	Politsei- ja Piirivalveamet	Avalik	2017
Värbamiskampaaniad valitud sihtturgudel (careerhunt.eu)	EAS (WorkinEstonia)	Avalik	2018
Välisvärbamise toetus	EAS (WorkinEstonia)	Avalik	2018
Uussisserändajate (kaaslaste) karjäärinõustamine	EAS (WorkinEstonia), Töötukassa	Avalik	2018
Tööandjate võrgustik välisvärbamise toetamiseks	EAS (WorkinEstonia), Eesti Kaubandus-Tööstuskoda	Avalik	2018

Karjääri- ja ametialase võrgustiku programm sisserrändajate kaaslastele (<i>reinvent yourself</i>)	EAS (WorkinEstonia)	Avalik	2019
Tugiteenused ümberasuvatele uussisserrändajatele (Mh ajutise ja pikaajalise elamiskoha otsimine, elukoha registreering ja abi kohalike teenuslepingute sõlmimisel)	Baltic Relocation Services	Era	2012
	Internations GO	Era	2007
	Movemytalent	Era	2014
	Velström Vallner Tohver	Era	2014
	Expat Relocation Estonia OÜ	Era	2013
	Jobbatical	Era	2014

3.6.4. Probleemid ja vajadused

Tööjõuvajadus

Hiljuti tööandjate seas läbiviidud WiE (2019) uuringus leiti, et 15% viie ja enama töötajaga era- ja riigiettevõtetest info ja side, tööstuse, energeetika, finants-, loomemajanduse ja ehitussektoris on palganud viimase viie aasta jooksul välistööjõudu. Kõige enam on Eesti tööandjad palganud välismaalt oskustöötajaid – neid on tööle võtnud 51% välisvärbamiskogemusega ettevõtetest, 40% tööandjatest on palganud ka tippspetsialiste/spetsialiste ning 24% lihttöölisi. Sama uuringu tulemused näitavad veel, et vaid 5% tööandjatest on välistööjõu värbamise plaan järgmise 12 kuu jooksul.¹⁰⁶ Kuigi taoline osakaal võib paista väike, on välistööjõu tähtsus sektorite ja ettevõtete lõikes erinev (st välismaalasi värbavad eelkõige suuremad ja IT ettevõtted). Ka siinse uuringu intervjuudes tuuakse välja, et kohati on välistööjõu kaasamine ellujäämise jaoks elulise tähtsusega:

„[Meie sektori] ettevõtete tiimides on täna umbes 30% välistööjõud, ilma nendeta paneks päris paljud ettevõtted oma tootmise kinni [...] Ilma välistööjõuta ei oleks meie sektoril mingitki konkurentsivõimekust.“ (tööandjate esindaja)

Kuigi käesoleva uuringu andmekogumise fookus oli eelkõige suunatud kohanemisega seotud teemadele, rõhutasid mitmed intervjuueeritud tööandjad ja nende esindajad, et nende jaoks on tähtsaim küsimus see, kuidas lahendada tööjõupuuduse probleemi ning kuidas võimaldada kompetentse välistööjõu sissetoomist Eestisse.¹⁰⁷ Välistööjõudu nähti vajalikuna arvestades Eesti pikemaajalisi sotsiaal-demograafilisi trende, töötleva tööstuse vähest atraktiivsust Eesti noorte seas kui ka vajalike kompetentside puudumist kohalikul tööjõuturul, sh ekspordivate ettevõtete hulgas ka vajadust enda konkurentsivõime tagamiseks maailmaturul. Ka WiE (2019) uuringu kohaselt on sagedaseim põhjus välistöötaja värbamiseks asjaolu, et Eestis ei leia piisavalt vajalikke spetsialiste.¹⁰⁸

Sealhulgas jagasid käesolevas uuringus intervjuueeritud tööandjad ja nende esindajad oma seisukohti seoses sisserrändele kehtestatud kvoodiga. Mitmed leidsid, et arvestades tööjõutrende on kvoot liiga väike ning seda tuleks kas tõsta või ära kaotada:

¹⁰⁶ Praxis/WiE (2019), lk. 11-12; 17.

¹⁰⁷ Siinkohal tuleb mees pidada, et intervjuueeritute valim moodustati tööandjate ja nende esindajatest kellel on juba pikemaajalisem kogemus ja kokkupuude välistööjõudu puudutavates teemades (vt ka meetodika ptk).

¹⁰⁸ Seda põhjust pidas oma ettevõtte puhul oluliseks 86% küsitletud välisvärbamiskogemuse ja värbamisplaanidega tööandjatest (N=251). Praxis (2019), lk 14.

„Mida keerulisemaks teeme välismaalaste siia toomise, seda rohkem väheneb meie konkurentsivõime maailmaturul.“ (tööandjate esindaja)

Üks intervjuueritu nägi, et rohkemate elamislubade väljaandmine võimaldaks riigil omada paremat ülevaadet siinsest välistööst, sh kohaldada nõudeid ja sätteid, ning see motiveeriks ka välismaalasi Eesti ühiskonda rohkem kohanema/lõimuma, sest erinevalt lühiajalise töötamise registreerimisest tulla sel juhul riiki pikemaajalise perspektiiviga. Näiteks ehitussektoris tagaksid elamisload ka stabiilsema tööjõu kogu ehituse ajaliseks kestuseks. Üks intervjuueritu oli teistest tööandjatest ja nende esindajatest erineval seisukohal leides, et tänane viisapõhine süsteem toimib.

Paar intervjueeritut tõid negatiivse näitena olukorrad, kus alguses on välistöötaja toodud Eestisse lühiajalise töötamise registreeringuga, andmaks osapooltele (nii töötajale kui ka ettevõttele) aega otsustada, kas omavaheline koostöö toimib. Kuid kui mõne kuu möödudes tahetakse sõlmida pikem koostöö ja vormistada elamisluba, on kvoot juba täis. Lisaks heitis üks intervjuueritu praegusele süsteemile ette, et tööandjad peavad oma välistööstajate vajadusi ette teadma ja värbamise otsused ära tegema juba aasta alguses, sest kvoot saab kiirelt täis.

Kvoodiväliste kriteeriumitega seoses toodi esile probleeme töötasudes. Üks intervjuueritu nägi suure probleemina Eesti keskmise brutopalgaga nõuet ja pidas mõistlikumaks kehtestada sektoripõhise keskmise brutopalgaga nõue. Teine nägi kahekordse Eesti brutopalgaga nõuet ebaõiglasena just Eesti tööjõu suhtes:

„Me ei tohiks ära unustada seda, mis on meie Eesti inimeste palgatase. Miks välismaalased peavad saama nii palju kõrgemat töötasu. Välismaalasele pakutav töötasu ja kohalik samasuguse positsiooni eest saadav töötasu peaksid olema omavahel rohkem võrreldavad.“ (tööandja)

Kohanemine töökohal ja tööandja tugi

Kuigi tööandjate jaoks on esmatähis tööjõu kättesaadavus ja nende Eestisse meelitamine, on ettevõtete valmisolek omalt poolt kohanemisel tuge pakkuda väga erinev. WiE (2019) uuringu kohaselt tegeletakse välistöötajate kohanemise toetamisega ligikaudu pooltes (46%) ettevõtetes.¹⁰⁹ Välistööstajate jaoks on tööandja just enamasti esimene ja peamine puutepunkt, mis tal Eesti ühiskonnaga tekib. Ka käesoleva uuringu intervjuudes toodi seda mitmel korral esile:

¹⁰⁹ Sealjuures näitas uuring, et töötajaid toetatakse rohkem suurema töötajate arvuga ning näiteks oluliselt sagedamini info ja side valdkonnas kui tööstuses tegutsevates ettevõtetes (65% vs 36%). Praxis (2019), lk 19.

„Siis ongi adapteerumine, et saada aru, mis on normid Eestis, käitumisreeglistik. Kus sa seda ikka õpid. Kui sa tuled teise ühiskonda siis tõenäoliselt on tööandja esimene, kelle juures. Siis tulevad need sellised praktilised küsimused, et kuidas pangakonto avada, kust leida elukoht, milliseid portaale kasutada, kuidas sõlmida vettpidavad üürilepingud, kuidas lapsed kooli registreerida, kuidas ennast registreerida.“ (tööandja)

„Siin toimub esimene kõige olulisem sisseelamine. [...] Siit hakkab pihta austamine nii riigi suhtes kui ka meie suhtes.“ (tööandja)

Ka käesoleva uuringu fookusgruppides osalenud uussisserändajad töid järjepidevalt tööandjat ja/või kolleege esile olulise sotsiaalse tugivõrgustikuna Eestis kohanemisel.

Ettevõtete poolse kohanemise alase toe iseloom sõltub paljuski ettevõtte võimekusest panustada aega ja ressursse teemasse, mis ei ole tema põhitegevus. Enamasti on just suuremad infotehnoloogia ettevõtted selleks võimelisemad. Ettevõttes pakutava toe ulatusest sõltub ka see, kuivõrd olulised on ettevõtte jaoks riigi poolt pakutavad tugiteenused. Ühe intervjuueeritu tunnetus oli, et riigi tugiteenused on tänaseks „paika loksunud“ ega ei tundnud vajadust ühegi uue teenuse järele – see tulenes ka sellest, et nad on oma ettevõttes aastate jooksul kogu protsessi välja töötanud ja neil on majasisene kogemus, kuidas uusi välistöötajaid aidata. Riigi poolt pakutavaid kohanemislaseid teenuseid peetigi intervjuudes ennekõike kasulikuks väiksematele ettevõtetele ja neile, kel puudub varasem kogemus välistööjõu värbamisel.

Osadel ettevõtetel on palgatud eraldi inimesed kohanemislase toe pakkumiseks või välja töötatud enda sisseelamisprogrammid (nn *onboarding*). Järgmine väljavõte ühest intervjuust illustreerib, milline on sellise tugitöötaja roll ettevõttes:

„Meil on üks inimene, kelle roll on kõiki saabuvaid välismaalasi aidata ja toetada kõigis küsimustes. Mida see inimene igapäevaselt teeb, nõustabki teda, valmistab ette dokumendid PPA jaoks, et saaks minna elamisluba taotlema. Juhatab inimese õigete koolideni, kui vaja, kuhu lapsed saaks panna. Aitab sisse kirjutamisega, aitab pangakonto avamisega, aitab perearsti leidmisega. See ongi tema igapäevane töö. Alguses käivad uued töötajad selle inimesega rohkem suhtlemas ja oma muredest rääkimas. [...] Selline praktiline info on see mida saab. Ja siis samal ajal käib ka kogu aeg integreerumine, millised käitumisreeglid on eestlastele omased ja kohased.“ (tööandja)

WiE (2019) uuringu kohaselt sai suurem osa (82%) küsitlusele vastanud välistöötajatest Eestisse saabumisel tuge oma esimeselt tööandjalt.¹¹⁰ Taolist tööandja poolse toe pakkumist kinnitasid ka siinse uuringu fookusgruppides osalenud:

¹¹⁰ Sealjuures leiti WiE küsitluses, et kogetud tugi erines mõneti keele, soo, sissetuleku kui ka haridustaseme lõikes. WiE (2019), lk 33.

„Minu puhul aitas firma mind viisaga ja selle ID-kaardiga. Firma isegi maksis selle eest. Nad ostsid mulle kindlustuse. Kõik tehti minu eest ära. Minu puhul oli integratsioon lihtne, sest firma töökeel on peamiselt vene keel.“ (IT spetsialistide fookusgrupp)

„[Tööandja tugi] sõltub, sest ma olen töötanud juba paaris ettevõttes Eestis. Kõige esimeses kohas, kus ma töötasin, oli neil inimene just selle jaoks. Meie vastuvõtmiseks ja ettevalmistamiseks; aitamaks dokumente ettevalmistada. Ma isegi ei käinud eriti immigratsiooni kohas [PPAs] enamus ajast, sest see inimene tegi kõik minu eest ära. Aga teises kahes ettevõttes sellist asja ei olnud. Seega, kui ma räägin inimestega neist asjadest, olen ma märganud, et enamus firmades ei ole seda [tuge].“ (IT spetsialistide fookusgrupp)

Läbiviidud tööandjate ja nende esindajate intervjuude põhjal on tabelis 12 toodud mõned näited ettevõtte poolsest toe pakkumises uussisserändajatele (ja teistele välismaalastele).

Tabel 12: Näiteid ettevõtete poolsest toest uussisserändajatele

Tööandjate poolne tugi

- Aidatakse vormistada kõik vajalikud dokumendid
- Tõlgi abi näiteks korteriotsingutel või arstivisiidil
- Käiakse koos välismaalasest töötajaga PPA büroos
- Aidatakse koolikohtade leidmisel
- Riigi poolt loodud materjalide (nt WIE materjalid) kui ka enda loodud materjalide jagamine
- Ettevõtte siseveebi on loodud eraldi koht, kus saab vajalikku kohanemisalast infot
- Pakutakse ettevõtte poolt majutust esimestel kuudel ja/või abistatakse korteri otsingutel (vt. ka ptk 4.5)
- Igale uuele välistöötajale määratakse kohanemisalane sõber või mentor
- Tugi välistöötaja abikaasale töö leidmisel
- Kaks korda aastas sisseelamis kultuurikoolitus uutele välistöötajatele (kui ka kohalikele töötajatele tutvustamiseks välismaalaste kultuuriruumis aktsepteeritavat)
- Saabumisel kahepäevane kohanemiskoolitus, mille järgneb kuuajane kohanemisalane toetus.¹¹¹

Mitu intervjuueeritud tööandjat ja nende esindajat tõid esile, et uued välistöötajad saavad palju tuge ka teistelt kaastöötajatelt, näiteks elukoha leidmisel. Teised välistöötajad, kes on sama protsessi varem läbi teinud, oskavad samuti erinevaid soovitusi uutele kolleegidele edasi anda, nt soovitada Kohanemisprogrammis osalemist (vt lisaks ptk 4.8).

Tööandjate intervjuudest jäi kõlama, et välistöötaja poolt vajatud tugi toimib „case by case põhiselt“ ehk sõltub paljuski iga uussisserändaja individuaalsetest eripäradest, nt kodakondsusest (EL vs kolmandad riigid), kas ta tuleb üksi või perega, kas ta on varem välismaal elanud, kuivõrd erinevast kultuuriruumist ta Eestisse tuleb, jmt.

¹¹¹ Ühe tööandja sõnusti: “Meie A&O Eestist hakkabki pihta sellest, kui suur riik meil on, kui palju rahvast on, mis siin vaadata on, mis piirkonnad erinevad on, mingid eesti keelsed sõnad juba ja natukene rohkem teada, kus kohas oled. Sedasi hakkab pihta sisseelamine. See ongi see, et kui ta siia tuleb, siis ta ei oleks nii suures stressis enam”.

Kuigi ühelt poolt on sellise kohanemiselase toe pakkumine vajalik uussisserändaja kohanemise sujuvuseks, võib toes näha ka ettevõtete konkurentsieelist võitluses töötajate nimel. Üks intervjueeritud osapool tõi välja, et põhjus, miks osad tööandjad pingutavad omalt poolt toe andmisega isegi siis, kui on olemas ka teenused väljaspool ettevõtet, on selleks, et töötajat enda juures hoida. See tähendab, et täiendav tugi on justkui lisaboonus töötajale, mis eristab tööandjat konkurentidest.

Tugi töötajate abikaasadele

Paar intervjueeritud tööandjat selgitasid, et nad on **kaardistanud ja nõustanud ka töötajate abikaasasid**. Seegi on täiendav tugi, mida ettevõtte oma välistöötajale pakkuda võib. Peredega tulnud töötajate puhul võib abikaasa kohanemise ja võrgustiku loomise seisukohalt olla tema tööle aitamine hädavajalik:

„Teine väga raske osa on leida sellele kaasale väljund, et ta saaks oma teadmisi ja oskusi rakendada. [...] Kui kaasa ei ole siin õnnelik, siis aasta pärast annab mehele teada ja minnakse minema ning siis on meie IT spetsialist läinud.“ (tööandjate esindaja)

Sellist ohtu kinnitab ka WiE (2019) uuring, kus 21% välisvärbamise kogemusega tööandjatest, märkis välistöötaja Eestist lahkumise põhjusena asjaolu, et välistöötaja elukaaslane/abikaasa ei leidnud sobilikku rakendamist Eestis.¹¹² Seega võib ettevõtte poolne täiendav tugi töötaja perele tagada selle, et Eestisse meelitatud spetsialist jääb ettevõtte juurde kauemaks. Hea praktikana võib välja tuua näiteks ühe ettevõtte tegevuse ka kaasatunud abikaasade intervjueerimisel, et kaardistada nende huvid ja hariduslik-kogemuslik taust, misjärel on neid värbajate võrgustiku toel teistele ettevõtetele tutvustatud.

Abikaasadega seoses kiideti intervjuudes ka Work in Estonia abikaasade programmi (nn *spouses* programm):

„On näha et sellist programmi on väga vaja. Nii kui sa pole IT sektoris ja ei räägi eesti keelt, siis vaatamata kõrgele kvalifikatsioonile on keeruline tööd leida. *Spouses* programm on väga hea. Lühiajaline ja intensiivne. Räägitakse tööjõuturust. Konkreetset soovitusi, kuidas kandideerida, sest ka kandideerimine on riikides erinev ja kuidas välja tuua oma tugevused. Ja sealt tekib mitteformaalne suhtlus ka, mis pole välismaalaste puhul vähetähtis.“ (tööandjate esindaja)

Üks intervjueeritu märkis, et nemad on käinud oma ettevõtet selle programmi raames tutvustamas ning on selle tulemusena ka omale uusi töötajaid leidnud. Paar intervjueeritud on oma firmadesse vastava kvalifikatsiooni olemasolu korral tööle võtnud ka välistöötaja abikaasasid. Sellistes olukordades on protsess tööandja jaoks lihtsam, sest pererändega tulijad ei lähe kvoodi alla ja ei kehti ka palgakriteerium. Üks peamiselt lühiajalise välistööjõuga kokkupuutuv intervjueeritu märkis, et nemad eelistavadki ennekõike paaridena tulevaid töötajaid, sest sellisel juhul on tööjõud stabiilsem.

¹¹² Levinumateks lahkumise põhjusteks olid uuringu kohaselt ajutise viisa lõppemine (55%) ja uue tööalase väljakutse leidmine Eestist väljaspool (27%), N=112. Praxis (2019), lk 22.

Takistused tööturul

Nii tööturule jõudmisel kui ka tudengite puhul praktikakohtade leidmisel on mitmeid takistusi. Siinse uuringu tulemused näitavad, et **üheks peamiseks takistuseks tööturule sisenemisel on eesti keele (ebapiisav) oskus**. Mitmed tööandjad ja nende esindajad tõdesid, et välistudengite praktikale tulekut kui ka tööle võtmist raskendab ennekõike ettevõtete keelekeskkond. Sama olid kogenud fookusgruppides osalenud. Eesti keele mittevaldamist kui olulist takistust on esile tõstnud ka varasemad uuringud.¹¹³ Näiteks töötlevas tööstuses sõltub keeleoskusest see, kas masinaid suudetakse ohutult kasutada ja vahetust selgelt üle anda. Teisalt on teenindavas sektoris otseseks takistuseks keelenõuded kliendiga suhtlusel.

Erandiks on ennekõike IT sektor, kust leiab üha rohkem ingliskeelse töökeelega ettevõtteid. Kuid see erandlikkus ilmestab ka teist takistust Eesti tööturule sisenemisel, nimelt olukorda, kus **väljaspool IT-sektorit napib töökohti**, kuhu värskest kõrgkooli lõpetanud välistudeng või pererändega tulija saaksid kandideerida – see on enamjaolt tingitud olukorrast, kus välistudengi profiil sobitub esmajärjekorras kõige paremini just IT-sektori töö iseloomu, töökeskkonna ja keelekeskkonnaga, aga osaliselt ka tingituna infopuudusest selle osas, milliseid töökohti pakutakse teistes sektorites.¹¹⁴ Seda probleemi tõstatati mitmetes käesoleva uuringu fookusgruppides, nii ingliskeelsetes kui ka venekeelsetes, nt:

„**Ainult IT-s on head pakkumised, teistes sektorites – nõudlus on null, sul võivad olla oskused, haridus – nõudlust pole**“ (fookusgrupp uussisserändajatega Venemaalt)

Eesti keele mitteoskamine ei pruugi olla takistuseks vaid tööle saamisel, vaid ka töökohal kohanemisel. Isegi kui tööandja on valmis välismaalast värbama, ei pruugi kõik inimesed ettevõtte siseselt olla valmis inglise keeles uute kolleegidega suhtlema. Näited säärastest olukordadest toodi nii intervjuudes tööandjate ja nende esindajatega kui ka fookusgruppides.

„**Ma olen meeskonnas, kus 80% on eestlased ja ainult 20% on välismaalased. Firma siseselt peaks kõik käima inglise keeles. [...] Mind tugevalt häirib kui kuulen enda nime suvalistes vestlustes. [...] Kui ma olen ainukene inimene ruumis siis ma pean põhimõtteliselt anuma, et nad hakkaksid rääkima inglise keeles. Ma leian, et see on ebaviisakas ja ma ei ole sellest veel üle saanud. On olnud aasta ja see ei ole OK. Ma ei ole seda näinud üheski teises riigis.**“ (IT-spetsialistide fookusgrupp)

Käesoleva uuringu raames läbi viidud fookusgruppide ja intervjuude kohaselt tekitavad töökohal ja Eesti töökultuuriga kohanemisel takistusi ka teistsugune juhtimiskultuur ehk (pigem mitteformaalsed) ülema ja alluva vahelised suhted, katseaja pikkus ning puhkusepäevade arv (vastavalt EL-is lubatud maksimum ja miinimum) kui ka näiteks eestlaste e-kirjade (mitteformaalse) etikett. Ka WiE (2019)

¹¹³ Sh 2014. aasta sisserändajate kohanemise uuring, Tänav ja Villenthal 2018 uuring, EKKA 2019. aasta hindamine ja WiE 2019. aasta uuring.

¹¹⁴ Eesti Üliõpilaskondade Liidu uuringus töid välistudengid samuti esile, et tahaksid saada rohkem informatsiooni töötamise võimalustest väljaspool IT valdkonda. Tänav, T.; Villenthal, A. (2018)., lk 25.

välisvärbamise uuringust käisid töökultuuri takistuste osas läbi suhtlemisraskused, eestlaste reserveeritus ning avatus uutele ideedele ja inimestele.¹¹⁵

Tööandja vaatepunktist on töökultuuri osas tähis, **kuidas välismaalane sobitub töökeskkonda**. Osad tööandjad tunnetavad, kuidas erinev kultuuriline taust või päritolu võib esmasel kohanemisel olla takistuseks, ning et nad peavad vajalikuks välismaalaste nõ harimist neil teemadel.¹¹⁶ Kui IT-valdkonna ja rahvusvahelised ettevõtted otsivad tavaliselt talente üle maailma, siis teiste sektorite intervjuudest jäi kõlama ka ühtse või sarnasema kultuuritaustaga inimeste värbamise tähtsus.

„See kultuuriteema on ka hästi oluline, et nad ikkagi nagu saavad aru, mis tähendavad mingid kokkulepped, mis tähendab mingi töökorraldus, mingisugune nii-öelda töö organiseerimine.“ (tööandjate esindaja)

„Ongi öeldud, et me ei tunne neid inimesi, kes tulevad Aafrikast või kaugemalt. Lihtsam on tegeleda nendega kellel on sarnane keel, arusaamine asjadest, töökogemus ja töökultuur.“ (tööandjate esindaja)

Üks intervjuueeritud tööandjate esindaja märkis, et on kuulnud tööandjate seas müütide levimist seoses teise kultuuritausta ja nahavärviga tudengite kohta (nt kellaegadest kinni pidamine, sugudevahelise suhtluse normid töökohal), mistõttu ei taheta sellest sihtrühmast omale töökäsi otsida. Ometigi takistab see tudengite ja teiste uussisserändajate kaasamist praktikantide või töötajatena töökäte nappuse olukorras. See kõik viitab osade sektorite **vajadusele arendada teadmisi ja oskusi mitmekesisusega toimetulemiseks töökohal** (nn *diversity management*).

Kogemuste puudumisest tulenevalt ei pruugi tööandja alati osata hinnata tööotsija kompetentse – ka 2017. aasta WiE välisvärbamise uuringus tuleb välja, et üheks suurimaks probleemiks ettevõtjate hinnangul on kandidaadi taustainfo ja reaalse kvalifikatsiooni hindamine.¹¹⁷ Sarnast mure jagasid ka mõned siinse uuringu fookusgruppides osalenud uussisserändajad, kes töid esile takistusi seoses oma (formaalsete) **kompetentside ehk kvalifikatsiooni tõestamisega**. Eriti puudutas see kolmandatest riikidest, nt Venemaalt või Iraanist, pärit uussisserändajad, kelle varasemat haridusteed või töökäiku ei osanud või ei tahtnud potentsiaalne tööandja hinnata.

¹¹⁵ Praxis (2019), lk 34.

¹¹⁶ EKKA (2019) raporti kohaselt ootavad ettevõtjad, et kõrgkoolid valmistaksid üliõpilased juba enne praktikale saatmist Eesti ettevõtluskeskkonnas toimetulekuks ette.

¹¹⁷ Faktum & Ariko. (2017). Eesti ettevõtete ootused ja kogemused välismaalt spetsialistide värbamisel.

„Ei hinnata haridust, st vene haridust, see on nullväärtusega. Jah, kogemus on halvem, oskusi oluliselt vähem... aga TÜ diplomiga inimene, kes töötab suures Eesti firmas, saab palju kõrgema koha, kui inimene Venemaalt, Ukrainast, kust iganes, kes oli sellistel ametikohtadel, kuhu see TÜ inimene jõuab heal juhul alles 15 aasta pärast. Isegi kui ta oskab keelt, see ei ole absoluutselt oluline.“ (fookusgrupp uussisserändajatega Venemaalt)

„Ma ei usu, et nad [tööandjad] said aru minu kogemuse tõsidusest koduriigist. Mul oli [teise tööandja poolne] soovitus, aga nad ei hakka sinna helistama. Nad ei hakka helistama nendele iraanlastele. Ma arvan, et selles oli asi ja nad lihtsalt ei uskunud mind. Okei, andke mulle lihtsalt võimalus, ma olen riskide võtja, ma tulen siia ja tõestan ennast. Ma saan aru ja aktsepteerin, miks nad ei suutnud usaldada kedagi teistsugusest maailmast. Ma läksin tööle ja paari nädala pärast sain ametikõrgendust, sest ma suutsin ennast tõestada.“ (välistudengite fookusgrupp)

Ühe suure teemana tõstatus uussisserändajate fookusgruppides **Eesti tööturu värbamisprotsesside läbipaistmatus**. Mitmed fookusgruppides osalenud uussisserändajad jagasid negatiivseid kogemusi tööotsingutest. Ennekõike puudutasid säärased negatiivsed kogemused olukordi, kus pärast avalduse saatmist või isegi intervjuul käimist ei saadud enam vastust tööandja otsuse kohta.

„[Saad vastuseks] “Me oleme valinud kellegi teise, aitäh kandideerimast!” ja nädala aja pärast näed samasuguse töökohta postitust kodulehel. Mida see tähendab? Pole üldse läbipaistvust ja see teeb mind tõsiselt õnnetuks.“ (pererändega tulijate ingliskeelne fookusgrupp)

„Näiteks tuled, ütled, et kas te tahaksite mind tööle. Vastatakse: jaa, jaa, muidugi, saatke oma CV! Ja pärast selgub, et nad pole seda avanudki. Siis ütled endale: ok, lähen uurin, sest nad ju ei vastanud. Nad on jälle: oo, kui hea, et tulite! Mina: Aga CV? CV... läks kusagile kaduma. Seda juhtus töö otsimise käigus palju kordi.“ (fookusgrupp uussisserändajatega Venemaalt)

Samuti toodi esile, et tööportaalides või ettevõtete kodulehtedel on olemas töökuulutused, kuid nende peale reageerides vastatakse, et kohti pole. Uussisserändajad ise tõlgendavad sellist olukorda erinevalt. Paar potentsiaalset töötajat arvas, et vastuste mitte saamise või äraütlemiste taga võib olla nende religioon või nahavärv. Ühe jaoks oli see märk tutvuste tähtsusest Eesti tööturul:

„Eesti on väike riik ja 90% töökohtadest pakutakse läbi isiklike kontaktide. Need ei ole internetis. Sa pead teadma kedagi, et saada firmasse.“ (välistudengite fookusgrupp)

Ennekõike on need värbamisprotsessi näited ilmekad selles osas, kuidas uussisserändajad tajuvad tööle kandideerimistel äraütlemisi. On mõistagi võimalik, et avaldused lükati tagasi, kuna kandidaat ei vastatud nõuetele või osutus mõni teine inimene sobivamaks. Selliseid kogemusi on ka kohalikel

eestlastel, kuid oluline on siinkohal rõhutada, et äraütlemisvastuste mittesaamine tekitab uussisserändajates umbusaldust Eesti ettevõtete, aga ka laiemalt ühiskonna suhtes, ning võib tekitada tunde, et neid diskrimineeritakse või koheldakse ebavõrdselt võrreldes kohalikega. Eriti võivad sellised kogemuse eemale peletada välistudengeid, kes kaaluvad pärast lõpetamist jääda Eestisse tööle.

Tööle kandideerimisega seoses käis venekeelsetes fookusgruppides läbi veel üks takistus, kus mitmele uussisserändajatest töötajale oldi öeldud, et neid alaliselt tööle palgata ei soovita, kuid ollakse põhimõtteliselt valmis nende teenuseid kasutama juhul, kui nad vormistavad ennast juriidiliste kehadena, näiteks OÜ või MTÜ. Seejuures intervjuueeritavad ka täpsustasid, et kui nad oleksid juba algusest peale teadnud, et tasub kaaluda hoopis sellist võimalust enda kompetentsi pakkumiseks, oleksid nad võinud palju aega kokku hoida:

„(...) oleks siis keegi mulle seda alguses kohe öelnud! Sest ma pool aastat püüdsin asju ajada nii nagu ma [kodumaal] ajan!“ (fookusgrupp uussisserändajatega Venemaalt)

Lisaks väljatoodud probleemidele nii tööle saamisel kui ka töökohal kohanemisel oli fookusgruppides osalenutel jagada aga ka positiivseid kogemusi väga abivalmitest tööandjatest, kolleegidest, edutamistest, avatusest ja tolerantsusest.

Praktika võimalused ja välistudengite tööturule kaasamine

Osad intervjuueeritud tööandjad ja nende esindajad nägid välistudengeid ühe olulise alarakendatud sihtgrupina Eesti tööturul. Üks intervjuueeritav tõi esile, et kuna välistudengid on iseseisvalt juba Eesti üles leidnud, on nad oma „isikuomadustelt [ja] kohanemisvõimelt väga hea sihtrühm, keda võiks Eesti majanduse ja ühiskonna jaoks ka tulevikus ära kasutada kui õpingud lõppevad“.¹¹⁸ Seda toetas teinegi seisukoht:

„Nad on olemas, istuvad jõude, otsivad ülikoolist saadavatele teadmistele praktilisi väljakutseid või rakendusi ettevõtetes.“ (tööandja)

Seda näitab ka 2015. aasta Riigikontrolli audit, mille kohaselt jääb Eestisse alaliselt tööle keskmiselt 21% välisüliõpilastest.¹¹⁹ WIE (2019) välisvärbamise uuringu kohaselt on välisvärbamise kogemuse ja plaanidega tööandjate jaoks välistöötajate värbamisel suurimateks takistusteks just värbamise ajakulukus ja kandidaadi kvalifikatsiooni hindamine – neid pidasid oluliseks vastavalt 76% ja 62% uuringus osalenud tööandjatest.¹²⁰ Kuna välistudengid on juba Eestis kohapeal, neil on juriidiline alus riigis viibimiseks, on nii nende tööle toomine kui ka nende oskustest ülevaate saamine tunduvalt kergem. Lisaks on välistudengite osakaal Eesti õpilaskonnas järjepidevalt kasvamas ehk ka vastav potentsiaal on suurenemas.

¹¹⁸ Eesti firmades käib ka välistudengitest praktikante, kes ei ole Eesti ülikoolide tudengid, vaid on tegemas rahvusvahelist praktikat oma õppekava osana mõne muu riigi ülikoolis. Ka nende puhul on olemas sarnane potentsiaal Eesti tööturule panustamiseks. Ka käesoleva uuringu fookusgruppides osalenute seas oli välismaalasi, kes olid algselt tulnud Eestisse praktikale ja seejärel otsustanud astuda siin tööle või järgmise astme õpingutesse

¹¹⁹ Riigikontrolli audit (2015). Ülevaade riigi rändepoliitika valikutest. Milline on rände roll tööjõupuuduse vähendamisel? Riigikontrolli ülevaade Riigikogule, Tallinn, 16. juuni, 2015, lk 32.

¹²⁰ Praxis (2019), lk 19.

Käesoleva uuringu intervjuudes nähti välistudengites potentsiaali sihtturgudel tegutsemisel.

„Suurim potentsiaal on tudengitel, kes on mingitelt sihtturgudelt, kes aitaksid ettevõtteid ka turundusega, kontaktide ja reklaammaterjalidega. Nad räägivad seda keelt; võiks rohkem rakendust pakkuda. Otsetee sellele turule, millest teada tahaksime saada.“

(tööandja)

Kuigi tahet välistudengeid kaasata näib olevat, mööndi intervjuudes, et ettevõtete praktiline kogemus sellel alal on senini olnud kesine. Tudengitel on praktika ja tööotsingutel sarnased takistused, nagu ülejäänud uussisserändajatel – keelebarjäär, töökultuuri erinevused, varasemate töökogemuste tõestamine jms. Probleem oli aktuaalne ka 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuringu kohaselt, mil leiti, et töökoha leidmise muudab keeruliseks puudulik eesti keele oskus, vähesed teadmised Eesti tööturu toimimisest, praktikakohtade vähesus ning Eesti tööandjate leige huvi välismaalaste vastu.¹²¹

Ka EKKA (2019) uuringus leitakse, et üheks suureks probleemiks välistudengitega seoses on just **praktikakohtade vähesus**. Lisaks toob Eesti Üliõpilaskondade Liidu (2018) uuring välja, et välistudengitest on 20% kandideerinud praktikale ja edukad olid seejuures kaks kolmandikku.¹²² Rahvusvahelise uuringu „iGraduate: International Student Barometer“ kohaselt on Eesti välisüliõpilased võrreldes teistes riikides õppivate välisüliõpilastega keskmisest vähem rahul võimalusega omandada töökogemus õpingute ajal (57%, maailmas 68%) ning leida pärast lõpetamist tööd (69%, maailmas 78%).¹²³

Praegu jõuavad praktikandid ettevõtteni nendega ise kontakti võttes, ülikoolide praktika-koordinaatorite, aga ka ülikoolide ja ettevõtete vahelise koostöö (nt ettevõtte esindajad käivad loenguid andmas, töövarjupäevad) kaudu, ning ka ettevõtteid tutvustavate üritustega.¹²⁴ Mitmed intervjuueeritud tööandjad tõid nimeliselt esile *Võti Tulevikku* ürituse. Eesti kõrgharidusametused pakuvad täna mitmeid praktikaga seotud tugiteenuseid nagu karjäärinõustamine, karjäärikonverentsid, vabatahtlikud või kohustuslikud õppeained Eesti tööturu või karjääri kohta. Praktika on paljudel õppekavadel kohustuslik. EKKA uuringu kohaselt on kõigis kõrgkoolides nii ülikooli kui ka akadeemilise üksuse tasandil tööl praktikakoordinaatorid, kes vahendavad praktikakohti ja nõustavad üliõpilasi praktika sooritamisel.¹²⁵ Tööturule aitamise loogikast tulenevalt on Mainori kõrgkoolis alates 2019. õppeaastast kõigil tudengitel kohustuslik eesti keele õpe. Mitmel ülikoolil on ka välja kujunenud omad praktikapartnerid või on kaardistatud kohalikke ettevõtteid, kes on valmis võtma inglisekeelseid praktikante.¹²⁶

Siiski näib, et praktikakohtade tutvustamisel ja vahendamisel on jätkuvalt ruumi suuremaks koostööks ja koordineerimiseks, sest käesolevas uuringus tehtud intervjuudes tegid tööandjad ja nende esindajad ettepaneku, et ülikoolid võiksid ühiselt hallata praktikate arupärimisi ja panna kokku nimekirju ettevõtetest, kes on avatud välistudengitele. Kuna mitmed ülikoolid seda juba täna teevad,

¹²¹ Balti Uuringute Instituut (2014), lk 33.

¹²² Tänav, T.; Villenthal, A. (2018), lk 17.

¹²³ EKKA. (2019). Välisüliõpilaste õppimine ja õpetamine Eesti kõrgkoolides. Hindamisaruanne, lk. 16.

¹²⁴ Lisaks leidub uussisserändajaid, kes saavad Eestisse praktikale otse välismaalt, st välisülikoolidest. Eduka praktika sooritamise järel võivad nemadki tahta Eestis tööle või edasi õppima jääda.

¹²⁵ EKKA. (2019). Välisüliõpilaste õppimine ja õpetamine Eesti kõrgkoolides. Hindamisaruanne, lk 15.

¹²⁶ Info pärineb EKKA raporti hindamise käigus ülikoolide poolt antud vastustest.

illustreerib see, et tööandjad ei pruugi olla teadlikud nendest protsessidest ja toetusmehhanismidest, mis on juba täna ülikoolides olemas. Teadlikkuse tõstmist tööandjate seas kajastab ka ptk 3.3.5.

Paar intervjueritud tööandjat leidsid, et nende valdkonnas vajalikke teadmisi omandavaid tudengeid ei pruugi ülikoolides leiduda; vähemalt mitte nendes ülikoolides, mis asuvad ettevõttega samas linnas. Siin võib aga olla arusaamisega, justkui tudengite kompetentsid piirduvad praeguse valdkonna õpingutega. Ei ole aga võimatu, et ka sotsiaalteaduste erialal õppival välistudengil on koduriigist mitmeaastane töökogemus masinaoperaatorina. Täiendavalt toodi ühes intervjuus esile, et ettevõttele on julgem võtta tudengit praktikale, kui tudengil on kooli soovitus. See viitab, et kohati peaksid ülikoolid olema ka proaktiivsemad oma tudengite praktika otsingute toetamisel ja pelgalt tudengi kirjadest tööandjale ei pruugi piisata praktikakoha leidmiseks. Suuremat kõrgkoolide poolset tuge töö- ja praktikakohtade leidmisel, sealjuures just isikliku kontakti saamiseks ettevõttega, ootavad välistudengid ka Eesti Üliõpilaskondade Liidu uuringu (2018) kohaselt.¹²⁷

Üks probleem, mida käesolev uuring ei puudutanud, kuid toodi esile EKKA raportis oli järgnev: „Üldiselt ei tunneta Eesti kõrgkoolid rahvusvaheliste õppekavadega seoses vajadust koolitada tööjõudu Eesti tööturule“.¹²⁸ Sarnane probleem toodi välja ka WiE uuringus küsitletud ettevõtjate hulgas – ettevõtjate hinnangul peaksid kõrgkoolid üliõpilasi ettevõtte praktikaks paremini ette valmistama ning nähti vajadust suurendada Eestis õppivate välisüliõpilaste teadlikkust võimalustest jääda Eestisse erialast tööd tegema. Seega juhul, kui tööandjatel ja riigil on soov ja valmisolek Eestis õppivaid välistudengeid tööle rakendada ja Eestis hoida, tuleks teha kõrgkoolidega tihedamat koostööd, et sellest barjäärist üle saada.

Seoses kõrgkoolidega tõi üks uuringus intervjueritud personalijuht välja soovi lisada kõrgkoolide personalijuhtide õppekavadesse ka välisvärbamisega seonduv eraldi ainekursusena, kuna tema hinnangul ei ole paljud personalijuhid kõigist välistööjõuga seotud võimalustest ning toetavatest teenustest teadlikud:

„Seadus on natukene keeruline. Võib-olla ei tekiks nii palju lihtsamaid küsimusi kui seda koolis õpetada ja sellega saaks vähendada [päringute] järjekordi. Ma arvan, et teenustena on kõik olemas. Nüüd on ise küsimus kas sa tead kust küsida. [...] Väga palju teenuseid ei teata. [...] On näha et need inimesed kes välismaalastega tegelevad nad lihtsalt ei tea.“

(tööandjate esindaja)

3.6.5. Lahendused ja soovitused

Nii 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuring kui ka käesoleva uuringu intervjuud ning hiljutine WiE (2019) välistööjõu värbamise uuring ilmestavad, et väärtuslikku välistööjõudu võib ajendada lahkuma abikaasade rahulolematuse, ennekõike seoses töökoha või võrgustiku puudumise tõttu. Selles valguses tuleks edaspidigi jätkata EAS Work in Estonia uussisserännanute abikaasadele suunatud „Reinvent yourself“ programmiga või muude sarnaste meetmetega antud sihtgruppi aktiveerimiseks. Ühelt poolt aitaks see tuua tööturule väärtuslikke lisakäsi ning teisalt teeb Eestisse tulnud uussisserändajate pere Eestisse jäämise stabiilsemaks. Võttes arvesse suurenevat sisserännet venekeelsest keeleruumist, võiks kaaluda programmi pakkumist ka venekeelsena.

Kuna uuringu tulemusena paistab olevat töökultuuriga seotud tõrkeid nii tööotsijate kui ka tööandjate poolt, on vaja senisest enam pöörata tähelepanu mitmekesisusega toimetulekule ja juhtimisele

¹²⁷ Tänav, T.; Villenthal, A. (2018), lk 28.

¹²⁸ EKKA. (2019). Välisüliõpilaste õppimine ja õpetamine Eesti kõrgkoolides. Hindamisaruanne, lk 16.

töökeskkonnas ehk nn *diversity management*-ile. See ilmestab, et tuge ei vaja mitte ainult uussisserändajad, vaid ka nendega kokkupuutuvad teised osapooled (näiteks nii asutuste juhtkond kui ka eestlastest töötajad). Näiteks viidi projektis MIGRASCOPE (2018, vt täpsemalt teenuste tabelit) läbi koolitused just tööandjatele välismaalaste sihtrühma silmas pidades. Selliseid ettevõtmisi tasub toetada ka edaspidi.

Võttes arvesse, et uussisserändajad töid korduvalt esile rahulolematust olukordadega, kus nad ei saa kandideerimisele vastust või adekvaatset selgitust, miks neid ei võetud tööle, peaksid tulevased tööturu koolitused ülikoolides, rahvusvahelistes majades ja teistes kohanemisprogrammides pöörama sellisele tavale Eesti töökultuuris tänasest rohkem tähelepanu. Kuigi see ei leevenda üldist probleemi Eesti töökultuuris, võiks see aidata vältida müütide levimist, et Eestis saab tööle vaid tutvuste kaudu või et tagasilükkamise põhjuseks on diskrimineerimine.

Hea praktika, mis tõstus EKKK (2019) aruandes ning väärib ka siin ära toomist on Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias (EMTA) pakutav esimese semestri kohustuslik õppeaine „Ülikooliõpingud ja töömaailm”, mis tutvustab muusika- ja teatrivaldkonna tööturule sisenemise võimalusi, annab baasteadmised ettevõtlusvormidest, avab ettevõtliku käitumise ja ettevõtluse olemust.¹²⁹ Ka teised ülikoolid võiksid sellised põhjalikke kursuseid pakkuda, valmistamaks tudengeid ette Eesti tööturule sisenemisel. Kuigi üht-teist tehakse kõigis kõrgkoolides, on siin võtmesõnaks kohustuslikkus, mis tagab, et iga tudeng saab esmainfo sellest, kuidas Eesti tööturule siseneda ning millised on tema täiendavad võimalused ja väljavaated Eestis pärast lõpetamist.

Tegelemaks töökäte puudusega on vajalik leida õppeasutuste ja tööandjate vahel ühisosa ehk jätkuvalt on vajalik senisest suuremat koordineeritust kõrgkoolide ja tööandjate vahel praktika- ja töökohtade vahendamisel. Seega kehtib ka täna 2014. aasta uuringust pärit soovitus, et välistudengite ja pereliikmete tööturule sisenemiseks on vajalik luua koostöömehhanismid ja regulaarne infovahetus ülikoolide ning tööandjate vahel.¹³⁰ On positiivne, et täna pakuvad mitmed kõrgkoolid juba omaltpoolt tuge tööturule sisenemiseks ning *Study in Estonia* programmi raames selle teemaga üldiselt tegeletakse, kuid intervjuude põhjal näib siiski, et endiselt on tegemist killustunud ja vähe koordineeritud protsessiga.¹³¹ Näiteks võiks olla olemas välistudengitele avatud keskne ettevõtete praktikabaas, mida hallataks ülikoolide üleselt. Ühtne suhtlusvõrgustik aitaks hoida kokku ka (aja)ressursse nii ülikoolide kui ka tööandjate jaoks. Üks taoline eeskujulik koostöö akadeemia ja tööandjate vahel pärineb näiteks IT tööstusmagistrantuuri programmist, kus pool õppest toimub ülikooli partnerettevõttes.¹³²

Kuna üheks takistuseks on praktikakohtade vähesus ja eelduseks on, et praktika aitab tudengil siseneda tööturule, on vaja edasi arendada tegevusi, mis julgustavad välisüliõpilasi praktikantidena kaasama. Kõige rohkem võiks olla kasu dialoogist välistudengeid värbavate ja seda plaanivate tööandjate vahel kui ka üldistest edulugudest. Siinkohal saab hea näitena tuua Tööandjate Keskliidu videod tööandjate positiivsetest kogemustest praktikakohtade pakkumisel.¹³³ Edulood sellest, kuidas praktika järgselt on välistudeng ka ettevõttesse tööle palgatud, julgustaksid ka välistudengeid otsima rohkem võimalusi Eesti ettevõtetes praktika tegemiseks.

¹²⁹ EKKK. (2019)., lk 19.

¹³⁰ Balti Uuringute Instituut. (2014)., lk 128.

¹³¹ Üheski intervjuus ei nimetanud ei tööandjad ega ülikoolid *Study in Estonia* programmi antud kontekstis ehk välistudengite aitamisel tööturule.

¹³² EKKK. (2019)., lk 20.

¹³³ Vt: Eesti tööandjate keskliit. (2019). Välistudengid annavad ettevõttele uusi ideid.

Intervjuudes leiti ka, et välistudengitest võiks olla ettevõtetele kasu sihtturgudele sisenemisel. Euroopast leiab erinevaid initsiatiive, kuidas kolmikpartnerlusena ülikooli, avaliku- ja erasektori vahel on edendatud ühelt poolt ettevõtete ekspordisuutlikkust ja teiselt poolt laiendatud tudengite praktika võimalusi.¹³⁴ Nende näidete põhjal annaks midagi sarnast luua ka Eesti kontekstis. Näiteks kui EAS või mõni teine ettevõtlast toetav institutsioon seab üles toetusmeetmeid ettevõtete ekspordi suurendamiseks, näiteks sihtturgude turuanalüüsi teostamiseks, partnerite leidmiseks või turundustegevuseks sihtturul, siis üks pakutavatest toetusmeetmetest võiks olla vastavast riigist pärit (majandusteaduste) taustaga tudengi praktikale võtmine, täitmaks seda konkreetset ülesannet sihtturu suunal. Sellisel juhul loob avalik sektor koostööraamistiku ja pakub ettevõttele toetust, vahest ka tasustades mingis osas praktika. Erasektor pakub töökogemust tudengile, saades vastukaaluks sihtturu keelt ja kultuuri tundva tudengi, hoides sedasi kokku ka oma olemasolevaid inimressursse. Ülikool toimib vahendajana, kes leiab oma asutusest potentsiaalsed tudengeid, kellel on huvi ja kellest võiks olla kasu eraettevõttel.

Hea praktika uussisserändajate tööle aitamisel pärineb Taanist, kust on loodud ingliskeelne sissejuhataja veebipõhine kursus tööturule sisenemiseks. Kursus *Make It Work in Denmark*¹³⁵ on jaotatud neljaks mooduliks: „Tööotsingud Taanis“, „Firmadega ühendust võtmine ja tööintervjuude edukas läbimine“, „LinkedIn kasutamine tööotsingul“ ja „Sissejuhatus Taani töökultuuri.“ Töökultuuri moodul kõnetab ka käesolevas uuringus välja tulnud tööandjate vajadust, kus näiteks tööturule sisenevatelt välistudengitelt oodatakse suuremat valmisolekut Eesti töökultuuri eripäradega toimetulemiseks. Selline lihtsasti ligipääsetav (st vastavalt igaühe oma vabale ajale ja kohale) sissejuhatus võiks olemas olla ka Eestis, nt WiE kodulehel või osana kohanemisprogrammist. Eesti kontekstis tasub moodulite sekka lisada ka eraldi teemaploki, mis jagaks tudengitele soovitusi praktikakohtade leidmisel.

3.7. Haridus

3.7.1. Teemavaldkonna lühikirjeldus

Käesolevas alapeatükis käsitletakse uussisserändajate väljakutseid seoses haridusega, sh eelkõige alus- ja üldharidusega, vähesemal määral ka kõrghariduse ning täienduskoolitusega. Lisaks kirjeldatakse haridusasutuste ja haridusasutustest tekkinud võrgustiku rolli kohanemisel.

3.7.2. Analüüsi lühikokkuvõte

Eesti haridussüsteem, sh kõrged tulemused PISA testides, on üheks põhjuseks, miks osad uussisserändajad esimese valikuna Eestisse tulevad. Tulenevalt asjaolust, et uuringu intervjuudes osalenutel oli haridusvaldkonnaga võrreldes suuremaid probleeme pigem teistes teemavaldkondades, ning needki hariduses üles kerkinud murekohad olid pigem sarnased kohalike elanikega, ei leidnud see valdkond andmekogumises ja läbiviidud intervjuudes väga põhjalikku kajastust.

Küll aga ilmneb intervjuudest, et sõltumata haridusastmest tekitab raskust Eesti haridussüsteemi mõistmine, ning seda eelkõige oma lapsele sobiva koha (lastaias, koolis) leidmise osas. Arvestades, et kohaliku haridusasutuse „läbimine“ on oluline nii konkurentsivõime tõstmiseks kui ka

¹³⁴ Vt nt parimaid praktikaid Interreg Europe Policy Learning Platform'ilt: Higher education in support of internationalization processes (Emilia-Romagna, Itaalia), International Trade Support (Province of Fryslân, Holland); InterTradeIreland FUSION Programme (Põhja-Iirimaa, Suurbritannia).

¹³⁵ Work in Denmark. E-learning course about job search in Denmark.

sotsiaalvõrgustiku tekitamiseks, ning võib mh soodustada vaba aja veetmise võimaluste leidmist ja keele praktiseerimist, on oluline ka haridusele senisest suurema tähelepanu pööramine.

Üheks vähesel määral üles tõstatunud, aga samal ajal oluliseks teemaks on küsimus sellest, millisesse haridusasutusse suunatakse teadlikult või tahtmatult just Venemaalt, Ukrainast ja Valgevenest tulevate uussisserändajate lapsed – kas eesti või vene õppekeelega koolidesse/lasteaedadesse.

3.7.3. Valdkonna teenuste ülevaade

Hariduse valdkonnas on mitmeid nii avaliku, era kui kolmanda sektori poolt pakutavaid tugiteenuseid. Nimetatud tugiteenusteks võib pidada nii muu kui eestikeelse alus- ja üldhariduse omandamise võimalust, haridusasutuste toetamist rändetaustaga inimeste vastuvõtmise toetamisel, Eesti haridussüsteemi tutvustava info jagamist, sihtrühmade kiiremat orienteerumist toetavaid materjale või keskkondi ja eesti keele õpet (vt tabel 13).

Üksikud ingliskeelsed lasteaia- ja koolikohad olid Tallinnas kättesaadavad juba 2000. aastate alguses, ning viimase kümne aasta jooksul on võõrkeelsed haridusvõimalused laienenud. Siiski on ingliskeelne alus- ja üldharidus kättesaadav vaid Tartus ja Tallinnas. Lisaks on võimalik Tallinnas õppida soome ning prantsuse keeles. Vene õppekeelega lasteaedu ning üldhariduskoole leidub lisaks kahele suurimale linnale ka mujal Eestis (sh Ida-Virumaal, Pärnus jne).

Samuti on viimastel aastatel Haridus- ja Teadusministeerium pööranud suuremat tähelepanu õppematerjalide loomisele ning koolipersonali (eriti õpetajate) täiendkoolitustele, et toetada välispäritolu laste õppimist Eesti üldhariduskoolides. Selles valdkonnas toimuvast pakuvad täpsema ülevaate nt mitmekultuurilise hariduse uuring (2019) ja RITA-rände projekti hariduse teemapeatükk.¹³⁶

Tabel 13. Hariduse valdkonna tugiteenuste ülevaade

Teenus	Teenuse osutaja	Sektor	Algus
Ingliskeelne alusharidus	Rahvusvaheline Lasteaed	Era	1997
	Eesti Rahvusvahelise Kooli lasteaed	Era	2000
	Tartu Rahvusvaheline Lasteaed	Kolmas/ Avalik	2011
	Eralastehoid Väike Päike	Era	2018
	Eralasteaed TERAKE	Era	2008
Inglis- ja prantsuskeelne alusharidus	Eralasteaed Kalli-kalli	Era	2014/2018
Eesti-saksa kakskeelne alusharidus	Volta Lastehoid	Kolmas/ Avalik	2017
Inglis- ja prantsuskeelne alus- ja üldharidus (EB õpe)	Tallinna Euroopa Kool	Era	2013
Ingliskeelne üldharidus (IB õpe)	Eesti Rahvusvaheline Kool	Era	1995
	Miina Härma Gümnaasium	Avalik	2011
	Tallinna Inglise Kolledž	Avalik	2009
	Audentese Erakool	Era	2011
	Tartu Rahvusvaheline Kool	Kolmas/ Avalik	2001
	Tallinna Rahvusvaheline Kool	Era	?
	EBS Gümnaasium	Era	2004

¹³⁶ Vt siin ja siin.

Soomekeelne üldharidus	Tallinna Soome Kool (lasteaed-keskkool)	Era	1995
Venekeelne alus- ja üldharidus	Vene õppekeeleaga koolid (kokku ca 80) ja lasteaiad	Avalik, Era, Kolmas	N/A
Üldhariduskoolide ja lasteaedade ettevalmistamine ja toetamine rändetaustaga laste vastuvõtmisel	Haridus- ja Teadusministeerium / Innove / Rajaleidja / Siseministeerium / Välisministeerium / SA Archimedes / Pagulasabi, Tartu Rahvusvaheline Maja jt	Avalik, Kolmas	N/A
(Välis-)üliõpilaste vastuvõtmise platvorm	Dreamapply	Era	2011
Teadlastele teabe ja tugiteenuste pakkumine	EURAXESS	Avalik	2004
Uussisseändajate nõustajate pädevuse arendamine (<i>Euroguidance network</i>)	SA Archimedes	Avalik	1998
(Üli-)õpilasvahetusprogrammid (Erasmus, Comenius, Leonardo da Vinci jt)	SA Archimedes	Avalik	N/A
Formaalne eesti keele õpe (sh keelekümblus)	SA Innove	Avalik	?
Mitteformaalne eesti keele õpe (sh õpilasvahetused, pereõpe, keelelaagrid)	INSA, MTÜ VeniVidiVici, MTÜ HeadEst, SA Archimedese noorteagentuur	Avalik, Kolmas	?
Eesti haridussüsteemi tutvustav materjal "Tere tulemast Eesti kooli!"	SA Innove	Avalik	2011
Haridussüsteemi puudutava info pakkumine ja toetavate materjalide koondamine	Haridus- ja Teadusministeerium, Integratsiooni Sihtasutus (INSA)	Avalik	?

3.7.4. Probleemid ja vajadused

Viimaste aastate lõimumisalased uuringud näitavad, et Eesti ühiskonna lõimumise üks olulisemaid takistusi on eestlaste ja eestivenelaste ühiste kontaktide ehk sotsiaalvõrgustike vähesus, aga ka ühise meedia- ja aruteluvälja puudumine. Nende probleemide algpõhjused tulenevad paljuski just tänasest hariduskorraldusest, mis on suures osas kakskeelne ning kus lapsed ja noored on jagunenud laias laastus kahe süsteemi vahel – eesti õppekeeleaga haridusasutused (lasteaiad, koolid), vene õppekeeleaga haridusasutused, ning lisaks ka vähesel määral keelekümblus.¹³⁷

Samal ajal ei ole aga ka Eesti haridussüsteem sisserändest puutumata – uussisserändajad tulevad Eestisse sageli koos perega, sh koos alaealiste lastega ja/või saadakse Eestis lapsevanemaks ning soovitakse laps panna Eesti lasteaeda või kooli. Selliseid uussisserändajast lapsi on erinevatel hinnangutel täna ligikaudu 500.

Peamine siinse uuringu intervjuudest välja tulnud murekoht Eesti haridussüsteemi suunal on uussisserändajate, eelkõige uussisserändajatest lapsevanemate hulgas **teadmatus Eesti haridussüsteemist**, ning selle algpõhjusena **piisava või usaldatud ja kvaliteetse info puudumine** –

¹³⁷ Realo, A. Sisseränne ja lõimumine.

näidetena nimetati nii süsteemse ülevaate puudumist Eesti haridussüsteemi toimimisest tervikuna, erinevaid süsteeme ja suhtumist ühe haridusastme erinevate haridusasutuste vahel kui ka kahtlusi muu õppekeelega koolide ja nende toimimise/kvaliteedi osas. Kuigi kohanemisprogramm osasid neid teemasid katab, jääb kohanemisprogrammi mõju ulatus täna veel siiski suhteliselt väikese arvu uussisserändajate piiresse.

Eesti õppekeelega kooli oma lapse panemisel on takistuseks peamiselt asjaolu, et uussisserändajast lapsevanem muretseb selle üle, kas ja kuidas suudavad nende lapsed eesti keele selgeks saada ja eesti keeles õppida, st eesti õppekeelega koolis toime tulla. Samuti tuntakse muret selle üle, milliseks kujuneb lapse sotsiaalne keskkond koolis, kus laps algul keelest aru ei saa. Väiksemate laste puhul (lasteaialapsed) kardetakse ka, et kui lapsel on mure ja ta palub abi, siis teda ei mõisteta ning tekib lapse jaoks ebatavaline olukord.¹³⁸

Vene õppekeelega koolide puhul on murekohaks peamiselt küsimus, kas ja milline on antava hariduse kvaliteet ja üldine korraldus – näiteks kerkisid intervjuudes üles küsimused vene õppekeelega koolide õpetajate pedagoogiliste oskuste kohta, samuti väljendati arvamust, et vene õppekeelega koolide suhtumine õpilastesse on „problemaatiline“. Samal ajal pole paljudel venekeelsetel sisserändajatel mõnedes Eesti linnades (nt Ida-Virumaal) validagi muu kui vaid vene õppekeelega koolide vahel.

Siinkohal on oluline märkida, et vene õppekeelega haridusasutuste olemasolu on osade uussisserändajate jaoks ka positiivne asjaolu - mitmedki uussisserändajad nimetavad ühe põhjusena Eesti kui sihtriigi valimisel just seda, et nende põhikoolis või gümnaasiumis olevad lapsed saavad Eestis oma haridused jätkata vene keeles.¹³⁹

Ühe täiendava murekohana tuuakse paaris intervjuus välja olukord, kus lapsevanem soovib enda vene- või ukrainakeelset last panna eesti õppekeelega kooli, kuid erinevatel põhjustel suunatakse või soovitatakse lapsevanemale vene õppekeelega kooli. Sellistel juhtudel võib rolli mängida asjaolu, kui vene keelt valdavad uussisserändajad kasutavad ühe või peamise infoallikana venekeelset inforuumi või sotsiaalmeediat (vt selle osas ptk 4.2) või kohalikku venekeelset kogukonda. Sellest tulenevalt võib omakorda juhtuda, et samast inforuumist võetakse üle või omaks ka kahtlused eesti õppekeelega koolis õppimise suhtes – näiteks kartes tõrjuvat suhtumist või lapse kiusamist, või asjaolu, et eesti keelt mitteoskav lapsevanem ei suuda oma last eestikeelse õppe juures piisavalt toetada.

Niinimetatud ingliskeelsetel ehk vene keelt mittevaldavatel uussisserändajatel on valikuid koolide osas vähe ja Eestisse tulemisel võib negatiivseks kaalukohaks olla ka tasuliste muukeelsete haridusasutuste (nt rahvusvaheline kool) vähesus ja/või olemasolevate õppemaksude suurus.¹⁴⁰

Ühes intervjuus tuuakse välja vastuolu, kus eelnevalt omandatud või pakutud informatsioon õppimisvõimaluste või -tingimuste kohta (sh koolilt saadud info) ei kattu hilisema, saabumisejärgse tegelikkusega - näiteks, kui esialgu lubatakse individuaalprogrammi alusel õpet ja abiõpetajat ning kodumaal pooleli jäänud klassi jätkamist, siis tegelikkus võib olla erinev. Ka tuuakse intervjuudes välja, et päritoluriigi ja Eesti haridussüsteemide erisus hindamises või läbitava materjali mahus võib kaasa tuua olukorra, kus Eesti kool arvab uussisserändajast lapse õppeedukuse kehvemaks kui see tegelikult on. Samuti toodi ühes intervjuus lapsevanemaga välja, et kool keeldus lapse vastuvõtmisest

¹³⁸ Need mured on sageli ka vähemalt osaliselt põhjendatud – mitmed varasemad Eesti uuringud näitavad, et Eesti haridusasutuste kasvatajate ja õpetajate oskus töötada erinevatest keelegruppidest ja erineva kultuuritaustaga lastega täna on veel vähene. Vt näiteks Eesti keeleseisundi uuring (2017).

¹³⁹ Teiste Eestisse tuleku põhjustena nimetati mh ka Eesti koolide häid tulemusi PISA testides.

¹⁴⁰ Eelkõige panevad nn ingliskeelsed uussisserändajad oma lapsed eesti õppekeelega või ingliskeelse IB-õppega koolidesse; vene õppekeelega koolidesse üldjuhul ingliskeelsed uussisserändajad oma lapsi ei pane.

kartuse tõttu, et sisserännanu staatusest tulenevalt ei olda võimalised piisavalt hästi õppima ning riigieksameid sooritama, mistõttu kool langeb eksamitulemuste edetabelis.

Kõik eelnimetatud mured ja hirmud (millest osad on põhjendatud, osad mitte) tingib osaliselt **kvaliteetse tugisüsteemi puudumine Eesti haridusasutustes**. Selle illustratsiooniks on näited intervjuudes kirjeldatud olukordadest, kus tugiopet pakutakse vaid eesti keeles, olukorrad, kus lapsele nt õpiraskuste diagnoosi panemisega ei kaasne täiendavaid tugivõimalusi; või mittespetsiifilised olukorrad, kus üldisemad nõustamisvõimalused eesti keelest erineva emakeelega lastevanematele puuduvad – näiteks taolised, mis aitaksid vanematel teha kaalutud ja kvaliteetset otsust oma lapse kooli õppekeele osas.

Nii pole harvad ka juhtumid, kus uussisserändajast lapse vanemad panevad oma lapse inglise või vene õppekeelega kooli, kuid hiljem seda kahetsevad – põhjusel, et (vene õppekeelega) koolid ei õigusta nende ootusi koolikeskkonna või hariduse kvaliteedi osas. See on juhtunud ka olukordades, mil algselt ei ole planeeritud Eestisse pikaks ajaks jääda, kuid kui hiljem taoline otsus tehakse, on lapse eestikeelsesesse kooli üleviimine keerukam.

Mitmel juhul nimetati probleemidena ka takistusi, kus lasteaeda või kooli registreerimisel on vaja lapse registreeritud elukohta rahvastikuregistris, mis kolmandate riikide kodanike puhul eeldab mh elamisloa olemasolu. Nii võivad näiteks D-viisaga saabunud peredes jääda koolikohustuslikus eas lapsed koolist lühemaks või pikemaks ajaks eemale kuni sissekirjutuse saamiseni, või nad leiavad kooli, kes on valmis lapsed vastu võtma ka ilma sissekirjutuseta. Selliseid juhtumeid on teadaolevalt nii ukrainakeelsete kui ka arabiakeelsete lastega, kelle vanemad on tulnud Eestisse tööle või kõrgkooli õppima (vt selle osas ka kohaliku omavalitsuse peatükki 4.1).

Lisaks toodi mõnedel juhtudel välja, et haridusasutusse kohta taotledes ei selgitata keelduvat otsust (sama olukorda kirjeldati ka ülikoolidesse kandideerimisel). Näiteks väljendati ühe välisüliõpilase poolt muret, et Eesti ülikoolidesse samade dokumentidega kandideerides saadi ühest kohast 0 punkti, teisest 20 punkti.

Kõrghariduse vaates tuli intervjuudes peamiselt välja just üldine suhtumine eesti keele õppimisse (nt välisüliõpilaste hulgas eesti keele mittevajalikuks pidamist kuna õpingute järgselt plaanitakse Eestist lahkuda, aga ka põhikoolis/gümnaasiumis eesti keele õpetamist kehvast tasemest, mis ei võimalda gümnaasiumis või kõrghariduses eesti keeles edasi õppida) ning õppejõudude vähest võimekust tudengeid juhendada.

Siinse uuringu tulemused viitavad asjaolule, et välisüliõpilaste ja kõrghariduse rahvusvahelistumise juures on suuresti tagaplaanile jäänud **välisüliõpilaste töötamisega seonduvad teemad**, mille fookusesse võtmise vajadust kinnitavad ka EKKA (Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur) 2019. aasta kevadel valminud hindamise tulemused.¹⁴¹ Oluline on siiski märkida, et alates 2015. aastast on kõrghariduse rahvusvahelistumise strateegias võrreldes varasema perioodiga toimunud oluline muudatus: Eesti tutvustamise kõrval loetakse prioriteetseks ka välisüliõpilaste loimist Eesti ühiskonda, sh neile info jagamist ja töö- ja praktikakohtade kättesaadavuse parandamist, aga ka eesti keele oskuse arendamist.^{142, 143} EKKA uuringu tulemusest siiski selgub, et vaatamata toele, mida osad kõrgkoolid tudengite praktikale- või tööle aitamisel pakuvad, ei ole Eesti kõrgharidusasutused üldjuhul tunnetanud vajadust koolitada tööjõudu Eesti tööturule.

¹⁴¹ EKKA (2019). Välisüliõpilaste õppimine ja õpetamine eesti kõrgkoolides 2018/2019.

¹⁴² Sihtasutus Archimedes. (2015). Eesti kõrghariduse rahvusvahelise tutvustamise strateegia.

¹⁴³ Näiteks 2018. aasta lõpus ülikoolidega sõlmitud halduslepingutesse on muuhulgas kirjutatud nõue tagada kõigis vähemalt kaheaastastes ingliskeelsetes õppekavades eesti keele ja kultuuri õppe vähemalt 6 EAP mahus.

Eelnevaga seotult osutab ka „iGraduate: International Student Barometer“ (2018) uuring töökohtade ja tööturu osas, et Eesti (välis)üliõpilased on maailma keskmisega võrreldes vähem rahul võimalustega omandada õpingute ajal töökogemus (Eestis 57%, teistes riikidest keskmiselt 68%) ning leida pärast lõpetamist tööd (Eestis 69%, teistes riikides keskmiselt 78%). Teised sel teemal läbiviidud uuringud Eestis, sh EKKA uuring ning ka siinse uuringu intervjuud viitavad asjaolule, et üheks takistuseks on **kesine informatsioon välismaalaste töö- ja praktikavõimaluste kohta Eestis**. Kuigi teatud informatsiooni pakutakse, ei jõua seegi vähene alati välisüliõpilasteni.

Välitudengite rakendamise seotud raskusi tööturul on täpsemalt käsitletud siinse uuringuaruande peatükis 3.6.

Sarnaselt üldharidusele tuuakse ka täiendkoolituste osas välja informatsiooni kohatist puudust: millises keeles ja kellele täiendkoolitusi pakutakse, kas erinevate sihtrühmade puhul on erisusi koolitushindade osas (nt kas ja kellele pakutakse tasuta koolitusi jmt). Kuigi enamasti on selline informatsioon Töötukassa veebilehel või mujal olemas, võime eeldada, et antud juhul on probleemiks selle info kättesaadavus/leidmine. Lisaks tuuakse välja, et täiendkoolitused toimuvad sageli ebasobival ajal (sõltuvalt tööajast on oodatud hommikused, päevased, õhtused või veelgi paindlikumad võimalused). Sarnased probleemid esinevad aga ka eestlastel täiendkoolituste kättesaadavuse ja ligipääsetavuse osas.

Korduvalt tuli välja ümberkvalifitseerumise vajadus või kvalifikatsiooni ajakohastamise vajadus ning vastavate sobivate võimaluste leidmise keerukus. Sarnaselt siinse uuringu intervjuudele toob ka WiE (2019) uuring välja, et täiendkoolituste puhul on välisõppijad rahulolematud eelkõige vastava info puudumisega, Töötukassa ebapiisavate teenustega ning ingliskeelsete koolitusvõimaluste vähesusega.¹⁴⁴

Kuna täiendkoolitused on sageli tasulised või tagastatakse osalustasu alles mõni aeg peale kursuse edukat läbimist, on eelkõige just välitudengite, madalapalgaliste ja töötute uussisserändajate puhul probleemiks sissetuleku puudumine või selle vähesus. Sissetuleku vähesus raskendab nende üldist toimetulekut Eestis, vähendab ka motivatsiooni ja/või võimalusi enesetäiendamise tegeleda. Seega tasub suuremat tähelepanu pöörata ka taoliste uussisserändajate sihtrühmadele; samal ajal silmas pidades, et sarnased mured ja väljakutsed esinevad ka kohalike Eesti tudengite, madalapalgaliste ja töötute elanike hulgas. Üheks võimaluseks on registreerimine Töötukassas, kes pakub teenuseid ka töötutele uussisserändajatele – näiteks karjäärinõustamist pakutakse täna eesti, vene ja inglise keeles, lisaks on olemas ka karjäärinõustajad, kes teiste sihtrühmade hulgas nõustavad mh ka välismaalastega kaasatunud abikaasasid.¹⁴⁵

3.7.5. Lahendused ja soovitused

Eelnimetatud probleemkohtade lahendamiseks soovitame mõelda alljärgnevate lahenduste peale.

Lua või olemasolevate materjalide (nt kohanemisprogrammi käsiraamatu) põhjal edasiarendada põhjalik ülevaade Eesti haridussüsteemi toimimisest ja erinevate õppekeeltega haridusasutustest (sh ka nt keelekümbelklassid jms). Seda infot tuleb edastada uussisserändajatele nii kohalike omavalitsuste, tööandjate, haridusasutuste, kui ka teiste uussisserändajatega kokkupuutuvate sidusrühmade kaudu (nt kohanemisprogramm, PPA ja migratsiooninõustajad, INSA nõustajad, vabaühendused jt).

¹⁴⁴ Protsent vastavalt kõikidest küsitlusele vastajatest; ülejäänutel kontakt või kogemus puudus.

¹⁴⁵ WiE veebilehel on välja toodud konkreetsed just välismaalastele spetsialiseerunud nõustajad, kuid Töötukassa esindajate sõnul on mõnel spetsialistil küll välismaalastega suurem kogemus, kuid mitte vastavat spetsialiseerumist.

Senisest enam tuleb toetada uussisserändajate peresid laste haridustee osas informeeritud ja kvaliteetse otsuse tegemiseks. Selleks on oluline, et lastevanemad saaksid küsida nõu kooli valikute kohta, sh keelelise arengu ja lapse toetamise võimaluste kohta. Üheks võimaluseks taolise info pakkumiseks on kohalikud omavalitsused ja nende haridustöötajad, kuid teatud juhtudel võib uussisserändajast lapsevanemal olla soov valideerida saadav informatsioon üle ka muudest allikatest. Sotsiaalmeedia võimaldab küll ühe allikana taolist infot valideerida, kuid oluline on, et see ei jääks lapsevanemale ainsaks alternatiiviks või valikuks.

Oluline on ka (osade) koolide toetamine töös uussisserändajast lapsega. Sellise info pakkumiseks on täna potentsiaalselt olemas pädevad inimesed nii Innove, Rajaleidja, ülikoolide, mõne vabaühenduse vmt kompetentsikeskuse juures. Eelkõige on aga vajalik taolise süsteemi tekitamise puhul selge vastutuse ja ülesannete jaotuse koordineerimine – taolise süsteemi algatamine võiks suuresti toimuda Haridus- ja Teadusministeeriumi eestvedamisel.

Lisaks tuleb leida lahendused nende uussisserändajast lapsevanemate laste haridustee jätkamiseks, kellel pole Eestis sissekirjutust (nt pikaajalise viisa ja lühiajalise töötamisega Eestis viibivad isikud), kuid kes soovivad ja kellel on põhiseadusest tulenev õigus hariduse omandamisele Eestis.

Kõrghariduse vaates tuleb omavahel rohkem koostööd teha ka kõrgkoolidel ning suunata üliõpilasi, eriti uussisserändajaid, teistesse ülikoolidesse (nt Tallinna Ülikool) eesti keelt ja kultuuri õppima.

3.8. Vaba aeg ja kogukond

3.8.1. Info- ja meediaruum

Teemavaldkonna lühikirjeldus

Käesolevas peatükis käsitletakse uussisserändajate meediakasutust, Eestiga seotud informatsiooni tarbimist ja otsimist ning info- ja meediaruumiga seotud teemaderinge.

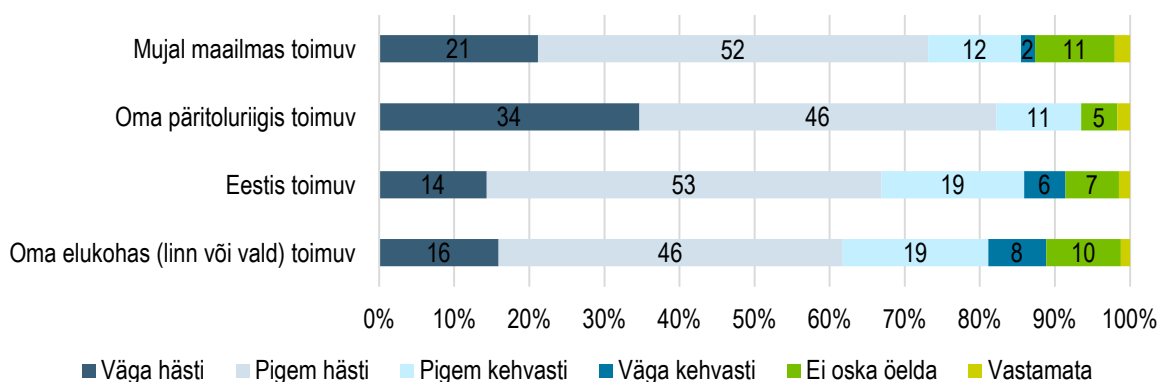
Analüüsi lühikokkuvõte

Eestis elavate uussisserändajate meediatarbimine informatsiooni saamise eesmärgil on küllaltki mitmekesine. Siinse uuringu fookusgrupi intervjuudest ja EIM2017 küsitlusandmete analüüsist ilmneb, et infot saadakse televisioonist, ajalehtedest, Eesti veebilehtedelt (nt eesti.ee), raadiost, teavitusüritustest, sõpradelt ja sotsiaalmeediast. Lisaks kuuluvad paljud meililistidesse ja (sotsiaalmeedia) gruppidesse, kuhu suunatakse info nt nii toimuvate ürituste kui ka tööpakkumiste osas (vt sotsiaalmeedia tarbimise osas ptk 4.2). Keskseks probleemiks on ainult eestikeelse info olemasolust tingitud infosulg ja liigne toetumine sotsiaalmeediale. Uuringus osalenud uussisserändajad peavad oluliseks ingliskeelse adekvaatse info saamist ning eelistaksid uudiseid Eesti kohta lugeda inglise keeles, kuid on küllalt umbusklikud Eesti meedia vastu.

Infoallikate jälgimine ja sellega seotud vajadused ja lahendused

2017. aasta Integratsiooni monitooringu järgi hindavad uussisserändajad oma informeeritust Eestis ja kohalikul tasemel toimuvast väiksemaks kui enda päritoluriigis ja maailmas toimuvast (Joonis 7). Kuigi kaks kolmandikku uussisserändajatest hindab oma informeeritust pigem heaks või väga heaks, on selles näitajas kindlasti kasvupotentsiaali.

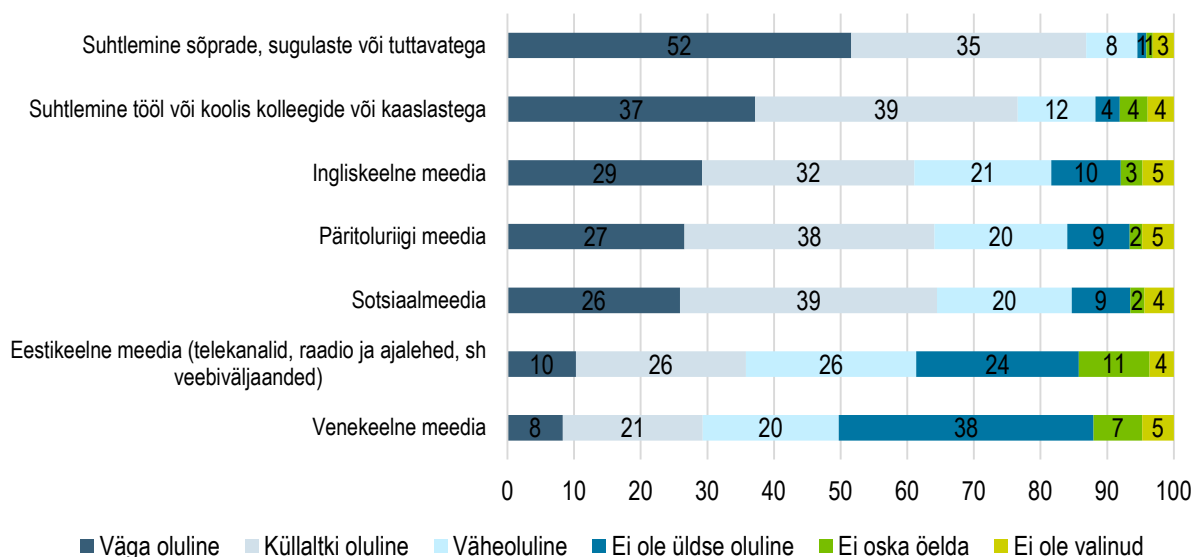
Joonis 7. Uussissrändajate üldine informeeritus

* 2017. aasta integratsiooni monitooringu (EIM2017) andmed, vastused küsimusele „Kui hästi Te olete informeeritud alljärgnevatest teemadest?“, N=2844, %

Kõige enam toetuvad uussissrändajad info saamisel oma sõpradele, tuttavatele, sugulastele ning töö- ja õpingukaaslastele (Joonis 8). Väiksemat informeeritust Eestis toimuvaga võrreldes teiste kohtadega ning võrreldes Eestis kohalikul tasandil toimuvast, selgitab osaliselt ka eestikeelse meedia jälgimise madal osakaal. Eestikeelset meediat peab mingil määral oluliseks infoallikaks vaid natuke üle kolmandiku uussissrändajatest, ingliskeelset ja enda päritoluriigi meediat aga natuke alla kahe kolmandiku vastajatest. Kõige olulisemaks peetakse siiski suhtlemist oma sõprade, sugulaste või tuttavatega.

Joonis 8. Infoallikate olulisus uussissrändajate jaoks

* 2017. aasta Integratsiooni monitooringu (EIM2017) andmed, „Kui olulised on Teile järgnevad kanalid infoallikana, uudiste ja teadmiste hankimise vahendina?“ N=2844, %

Integratsiooni monitooringu (EIM2017) tulemused näitavad, et üldiselt jälgivad vähesed uussissrändajad eestikeelset televisiooni, kuid kui jälgivad, siis ennekõike on jälgitavateks kanaliteks ETV ja Kanal 2. Peamiseks probleemiks selle juures peetakse võõrkeelsete subtiitrite puudumist, mistõttu on mõned intervjuueeritavad ka eestikeelsete kanalite tellimisest-vaatamisest loobunud.

Alternatiivina televisioonile nähakse eestlaste poolt tehtud ingliskeelseid raadiosaateid ja taskuhäälinguid (*podcast*), mida peetakse sisukaks ja populaarseks.

Kirjutavast meediast loetakse kõige tihedamini ingliskeelset Postimeest ja ingliskeelset ERR-i, seejuures Postimehe eestikeelset versiooni loetakse sageli ka keeleõppe eesmärgil (EIM2017). Läbiviidud intervjuudest johtub, et peamiseks probleemiks ajalehtede lugemisel ongi keelebarjäär, kuid ka meedia kontsentreeritusest tulenev üldine usaldamatus meedia vastu. Keelebarjääri ületamiseks kasutatakse Google Translate abi, kuid ka see ei taga artiklite sisu täielikku mõistmist, vaid pigem annab aimatava idee kontekstist, kuhu uudis paigutub. Vene keeles infot tarbivad uussisserändajad tarbivad infot peamiselt venekeelsetest portaalidest, mille puhul puudub keelebarjäär ning kus uudised on värsked.

Usaldamatust tuuakse välja nii ERR kui ka näiteks Baltic Times puhul. Siin mängivad rolli nii teadmatus ajalehtede omanike ja lugude autorluse osas, kui ka osade uussisserändajate arvates eestlaste meediakajastuse ühekülgsus ja teatud määral etnotsentrilisus – eestlased kirjutavad Eesti uudiseid ise ning puudub välismeedia “kainestav” kajastus. Intervjuudes tõdetakse korduvalt, et tarbimiseks otsitakse mitmekülgselt ning nn vaba meediat. Ka infot Eesti kohta peetakse usaldusväärsemaks, kui see pärineb välismeediast, eriti suurtest meediamajade poolt (nt Guardian). Usaldusväärset kohaliku meediamastiku vastu aitaks uussisserändajate hinnangul parandada ka selgitustöö tegemine, nt kes on lehtede omanikud.

Esineb ka neid uussisserändajaid, kes Eestiga seotud infole praktiliselt üldse ei keskendu ning kes tarbivad ainult rahvusvahelist meediat ja/või jälgivad kanaleid nagu YouTube. Viimasesse gruppi kuuluvad uussisserändajad ei tunne vajadust Eesti uudiseid lugeda, ennast kohaliku eluga siduda ega ei ole võtnud eesmärgiks suurendada oma keeleoskust meediatarbimise vahendusel. Tuuakse välja, et rahvusvahelisele meediale eesti meedia konkurentsi pakkuda ei suuda ning seega keskendutakse eelkõige vaid suurte meediamajade poolt pakutavale.

Mis puudutab info leidmist oluliste teemade kohta, siis riiklikest portaalidest, nagu nt eesti.ee saadakse aeg-ajalt informatsiooni ka igapäevatoimetusteks. Näiteks ei olnud mitu intervjuudes osalenud uussisserändajat teadlikud helkuri kandmise kohustusest, kuid üks intervjuueeritustest jõudis selleni hoopis riikliku portaali vahendusel. Peamine probleem seisneb nende sõnul eesti.ee portaalis pakutava info ebatäpsuses, info vähesuses ning selle keerulises sõnastuses, eriti tihti on rõhutatud tervishoidu puudutava info ebapiisavust (vt eesti.ee portaali osas ka peatükis 3.2.2 ja tervishoiusüsteemi suunalist informatsiooni peatükis 3.4).

Sotsiaalmeedia on levinud ja mitmekülgselt rakendatav infoallikas – selle kaudu otsitakse tööd, jälgitakse kohalikest sõpru aga ka välismaalastele mõeldud grupe (vt selle osas eraldi sotsiaalmeedia peatükki 4.1). Ka 2017. aasta integratsiooni monitooringu kohaselt on sotsiaalmeedia olulisus infoallikana võrdne päritoluriigi meediaga (vt joonis 8 ülal). Muuhulgas jälgitakse sotsiaalmeedias ka enda (Eesti) sõprade suhtumist poliitikasse ja nende poliitikakajastusi, mis aitab uussisserändajate hinnangul kaasa parema tunnetuse saamiseks Eestis toimuvast.

Välismaalasi koondavatest sotsiaalmeedia gruppidest saadakse eelkõige infot igapäevaste tegevuste, rännet puudutavate reeglite ning välismaalaste vastu suunatud sõnavõtte ja sündmuste kohta – see on ka loomulik, sest nendel aspektidel on uussisserändaja seisukohast ka kõige rohkem tähtsust. Twitteri vahendusel jälgitakse peamiselt Eesti poliitiku, seejuures toodi paaris intervjuus eraldi välja näiteks Eesti presidendi jälgimist.

Sotsiaalmeediat peetakse niivõrd oluliseks infoallikaks, et selle mittekasutamine või mitteomamine muutub uussisserändaja jaoks kohati ka piiravaks asjaoluks Eestis kohanemisel. Mitmed uussisserändajad ütlesid, et selleks, et Eestis hakkama saada, on nad loonud endale

sotsiaalmeedia konto. Sotsiaalmeediat kirjeldatakse kui vajalikku vahendit infokildude kogumiseks, välismaalaste kogukonna leidmiseks ning kohaliku igapäevaelu kaardistamiseks; sotsiaalmeediast eemalejäämine tekitab aga infosulu, mis pärsib ligipääsu kõikidele neile teemadele. Võimaliku lahendusena nähakse seda, et vajaminev informatsioon oleks leitav veebist, kuid selle takistuseks on asjaolu, et erinevad valdkonnad või teemad ei ole piisavalt hästi ingliskeelselt kajastatud.

Probleemi nähakse aga ka selles, kui sotsiaalmeediast saab peamine infoallikas. Võimalike ohtude juures tuuakse välja näiteks eksitav info (näiteks kui soovitusi antakse ilma viideteta originaallikale), aga ka informuumi kapseldumine ning *offline* ehk nn päriseluliste kontaktide puudumisest tulenev üksildustunne (vt ka vaimse tervise peatükki 4.4). Selle lahendusena nähakse päriselulisi kohtumisi kohalikega, mis ühtlasi soodustaks Eesti ühiskonda lõimumist, kuid millel on omakorda potentsiaali muuta ka kohaliku kogukonna hoiakuid avatumaks. Soovitud kontaktide osas nimetatakse paari korral ära ka naabrid, kelle puhul loodetakse rohkem võimalikku vahetut sideme tekkimist, võrreldes kõikide teiste gruppidega. Seejuures nimetati aga mitmel korral ka majakaaslastest kohalike ebasõbralikku ja/või passiivset suhtumist välismaalastesse - asjaolu, mis tuleb välja ka teistest Eestis varem läbiviidud uuringutest.

Lahendused ja soovitused

Uussisserändajate jaoks on info- ja meediatarbimises kaks suuremat probleemi: Eesti kohta käivate uudiste vähesus ja olemasolevate ebapiisav usaldusväärsus, ning igapäevaste küsimuste kohta ingliskeelse info puudumine veebikeskkonnas jt ametlikes kanalites. Sellest tulenevalt kasutatakse palju ka sotsiaalmeediat ning toetatakse sotsiaalmeediast saadavale infole.

Infotarbimist on võimalik suurendada olulisemate uudiste pideva ja paralleelse ingliskeelse levitamisega, mis ühtlasi suurendaks võimalust, et välismeedia korjab üles uudised Eesti kohta ning vähendaks seda, et Eesti kohta info puhul toetatakse vähem usaldusväärsetele allikatele. See aitaks ka välismaalastel paremini saada aimu Eestis ühiskonnas toimuvatest muutustest või sündmustest, mh aitaks see paigutada erinevaid sündmusi paremasse konteksti kui see toimub ainult tavameedia vahendusel.

Sotsiaalmeediast nn sõltuvuse vähendamist võiks toetada süstematiseeritud ja koondatud inglisekeelse info pakkumine, aga ka laiemalt sotsialiseerumist toetavate võimaluste pakkumine (nt vabatahtliku tegevuse vmt kaudu, vt selle osas ka järgmist alapeatükki).

3.8.2. Vabatahtlik tegevus

Teemavaldkonna lühikirjeldus

Vabatahtlik tegevus on oma aja, energia ja/või oskuste pakkumine vabast tahtest ja ilma rahalist või materiaalist tasu saamata. Vabatahtlikud tegutsevad peamiselt avalikes huvides ja ühiskonna heaks. See on väärtuslik meetod inimeste aktiivsemaks muutmiseks ja sidustamiseks ning ühise ja jagatud vastutustunde loomiseks ühiskonna heaolu nimel. Vabatahtlike, nii kohalike püsielanike kui ka uussisserändajate kaasamine võib aidata kaasa teenuste kvaliteedi parandamisele (nt hoolekandeteenuse osutamine koos vabatahtlikega) ja kättesaadavusele (nt vabatahtlik pääste) ning sotsiaalse kihistumise vältimisele (nt segregeeritud rühmade kaasamine).

Vabatahtlikkus aitab suurendada inimeste rahulolu kasvu ja enese väärtuslikuna tundmist, mis on eelkõige oluline ka uussisserändajate kohanemise ja lõimumise soodustamiseks nende uues elukohariigis. Käesolevas alaosas vaadatakse käesolevale ja vabatahtlikus tegevuses osalemise

uuringule (2019) tuginedes lähemalt uussisserändajate võimalusi vabatahtlikus tegevuses osaleda.

146

Analüüsi lühikokkuvõte

Vabatahtliku tegevusega kursis olijad peavad vabatahtlikku tegevust väga väärtuslikuks uussisserändajate kohanemise ja lõimumise toetamiseks, sh sotsiaalvõrgustiku loomiseks ja enese väärtuslikuna tundmiseks ühiskonnas. Paraku on Eesti organisatsioonide valmisolek uussisserändajaid vabatahtlikuna värvata madal ning uussisserändajatel on keeruline ka leida tegevusi, millesse vabatahtlikuna panustada. Olulisemateks organisatsioonide poolseteks takistusteks on aeg, rahalised võimalused, keeleoskus, hirmud ja eelarvamused; uussisserändajate poolseks peamiseks takistuseks aga keeleoskus.

Valdkonna teenuste ülevaade

Vabatahtlikus tegevuses osalemise toetamiseks on erinevatel aegade olnud erinevaid tegevusi, sh veebilehekülgi, kuid täna on neist peamiseks Vabatahtlike Värav, spordivabatahtlike koondav SCULT'i¹⁴⁷ ja erivajadusega inimeste ning eakate abistamist toetava Helpific (Tabel 14).

Nimetatud veebilehtedest on vähemalt osaliselt inglise ja vene keeles aga vaid Helpific, mh hõlmates nii vabatahtlike kui ka vabatahtlike abi otsijaid. Eesti Külaliikumine Kodukant on Siseministerium üheks strateegiliseks partneriks vabatahtliku tegevuse arendamisel Eestis ja tema ülesandeks on mh vabaühenduste nõustamine ja koolitamine vabatahtlike kaasamise suutlikkuse tõstmiseks ning valdkonna teavitustöö, sh Vabatahtlike Värava jooksev uuendamine (sh värava mitmekeelses muutmine 2019. aasta lõpuks).

Tabel 14. Valdkonna vabatahtlik tegevus teenused

Teenus	Teenuse osutaja	Sektor	Algus
Vabatahtlike või vabatahtliku tegevuse võimalusi koondavad veebilehed (nt Vabatahtlike Värav, SCULT, Helpific) eesti, inglise ja vene keeles (osaliselt)	Eesti Külaliikumine Kodukant MTÜ	Kolmas/ Avalik	1998
	Scult SA	Kolmas/ Avalik	2016
	HELPIFIC MTÜ	Kolmas/ Avalik	2015

Probleemid ja vajadused

Käesolev uuring kinnitab vabatahtlikus tegevuses osalemise uuringus (2019) leitud:¹⁴⁸ **potentsiaalsed vabatahtlikud, kaasajad ega vabatahtlikku tegevust tutvustajad ei mõista kohati vabatahtliku tegevuse ega kvaliteetse kaasamise olulisust.** Seda näitab näiteks ka asjaolu, et uussisserändajatele suunatud kohanemisprogrammis käsitletakse vabatahtlikku tegevust eelkõige ja peamiselt ainult tööturu võtmes – kohanemisprogrammi ettevõtluse moodulis kajastatakse vabatahtlikku tegevust kui võimalust töökogemus ja tööleping saada, muudes kohanemisprogrammi

¹⁴⁶ Käger, M., Lauring, M., Pertšjonok, A., Kaldur, K., Nahkur, O. (2019). Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring 2018. Balti Uuringute Instituut.

¹⁴⁷ SCULT & Sport Year Foundation HQ. SCULT International Sport Volunteers Movement kodulehekülj.

¹⁴⁸ Käger, M., Lauring, M., Pertšjonok, A., Kaldur, K., Nahkur, O. (2019). Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring 2018. Balti Uuringute Instituut.

moodulites käsitletakse seda teema harva, kui üldse (vt kohanemisprogrammi osas täpsemalt peatükis 3.1.6 ja kohanemisprogrammi mõjude hindamist uuringuaruande II osas).

Kuna vabatahtlik tegevus võimaldab mh luua tutvusi, tekitada võrgustikke ja luua usalduslikke suhteid kohalike elanikega, tutvuda kohaliku kultuuriga, praktiseerida keelt jmt, on vabatahtlikul tegevusel märkimisväärne potentsiaal uussisserändajate kohanemise ja lõimumise toetamisel. Sellele viidatakse mh ka Eesti inimarengu aruandes 2016/2017. Üks siinse uuringu intervjuudes osalenud vaimse tervise ekspertidest tõi vabatahtliku tegevuse suureks eeliseks ka täiendavatest kontaktidest ja tegevusest tuleneva võimaluse pingete maandamiseks, nii läbi suhtluse kui ka ühistegevuse. Seega omab vabatahtlik tegevus suurt potentsiaalset positiivset mõju uussisserändajate kohanemisele.

2018. aastal läbi viidud vabatahtlikus tegevuses osalemise uuringu (2019) kohaselt on aga **vabatahtlike, sh sisserännanute, potentsiaal alakasutatud**.¹⁴⁹ Integratsiooni monitooringu (EIM2017) kohaselt on sõltuvalt piirkonnast osalenud erinevates kodanikuühendustes ja seltsides 29-49% uussisserändajatest ja vabatahtlikus tegevuses soovib osaleda 39-50% vabatahtlikus tegevuses seni teadlikult mitte osalenud uussisserändajatest.¹⁵⁰ KODAR (2019) mõjuhindamise kohaselt kaasab uussisserändajatest vabatahtlikke vaid 7% vabatahtlikke kaasavatest MTÜ-dest (n=598; 4% kõigist MTÜ-dest, n=1121).¹⁵¹ Seega on oluline tõsta inimeste ja organisatsioonide teadlikkust vabatahtlikust tegevusest ja organisatsioonide vabatahtlike kaasamise valmidust ja võimekust.

Projekti AMIF IOM (2017) raames vabaühendust läbiviidud kaardistuse kohaselt võib Eesti vabaühenduste **peamised takistused välismaalaste kaasamisel oma tegevusse jagada viieks: aeg, rahalised võimalused, keeleoskus, hirmud ja eelarvamused** (Tabel 15).^{152, 153}

Tabel 15. Eesti vabaühenduste peamised takistused välismaalaste kaasamisel oma tegevusse

Aeg	Rahalised võimalused	Keeleoskus	Hirmud, Eelarvamused	Muud
Vähene või puuduv aeg mentorluseks ja muuks abiks välismaalase sisseelamisel	Rahanappus, vabaühenduste puudulik rahastus	Raske kaasata välismaalast iga-päevategevusse, kui ta ei räägi riigikeelt	Hirm enne esimest välismaalase kaasamise kogemust	Õiguskeskkond pole piisavalt soosiv ega paindlik
Olemasolevad töötajad on niigi üle koormatud	Arvamus, et välismaalased pole valmis õhinapõhiselt organisatsiooni tegevuses kaasa lööma	Keelebarjäärid kollektiivis, sellest tulenev lisakoormus ja tõlkes kaduv info	Hirm kollektiivi suhtumise ja/või käitumise tõttu välismaalase suhtes	Välismaalaste kaasamine pole organisatsiooni fookuses, kui selleks puudub praktiline vajadus

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Kaldur, K. (2017). Välismaalaste kaasamine mittetulundusühenduste töösse. Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon.

¹⁵¹ Tallinna Ülikool, Balti Uuringute Instituut, Turu-Uuringute AS. (2019). Kodanikuühiskonna arengukava mõjude vahehindamine.

¹⁵² Kaldur, K. (2017). Välismaalaste kaasamine mittetulundusühenduste töösse. Rahvusvaheline Migratsiooniorganisatsioon.

¹⁵³ Vt põhjalikumalt Käger, M., Lauring, M., Pertšjonok, A., Kaldur, K., Nahkur, O. (2019). Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring 2018. Balti Uuringute Instituut, ptk 2.6.4.

Välismaalase kaasamisest saadav kasu ei kompenseeri sellele kulutatud aega – selle asemel oleks võinud võtta kohaliku inimese	Projektipõhine tegevus, puudub baasrahastus	Vähene võõrkeeleoskus (inglise, vene vm) vabaühenduses või selle sihtrühmade seas	Hirm erinevate kultuuride põrkumise ees	Vabaühenduse vähene arusaam sellest, milliseid kohustusi kaasamine kaasa tooks
		Ei ole oskusi kaasata inimesi ilma, et peaks kasutama palju keelt (st seletada teiste meetoditega)	Üldine ühiskonna vähene avatus teiste kultuuride suhtes	Keeruline välismaalasi leida
		Võõrkeelse veebilehe puudumine	Võõrakartus/võõraviha	Välismaalaste ootused ületavad organisatsiooni igapäeva elu reaalsuse
				On kaasatud välismaalasi ja kogemus on olnud halb, see demotiveerib uuesti kaasama

Allikas: AMIF IOM 2017

Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuringu (2019) kohaselt osalevad uussisserändajad vabatahtlikus tegevuses kolmel peamisel põhjusel:¹⁵⁴

1. Isiklik-meelelahutuslik põhjus

- a. Vaba aja sisustamine, uute kohtade avastamine: „*Ma pelgasin, et hakkam suurt igavust tundma, sestap liitusingi mõne organisatsiooniga, et oleks midagi teha või põnevat teha*“; „*Ma armastan aktiivselt aega veeta, ma tunnen sellest puudust!*“; „*Mul avaneb võimalus tutvuda uute kohtadega*“

2. Isiklik-pragmaatiline põhjus

- a. Võrgustumine (eelkõige praktilises võtmes, nt kontaktide loomine kohalikega eri eesmärkidel, nt akadeemiliseks suhtluseks, tööotsinguks): „*Mul on suurem tõenäosus suhelda kohalikega*“
b. Kogemuste ja oskuste omandamine

3. Filosoofilis-ideeline põhjus

- a. Soov anda panus selle ühiskonna heaolu suurendamisse, kus elatakse: „*[...] sest ma tundsin, et ma soovin midagi tagasi anda sellele kogukonnale, kus ma elan*“
b. Soov mõista süviti uut ühiskonda, leida selles koht ja muutuda omaks

Uussisserändajate osalusaktiivsust mõjutavad nii isiksuseomadused, kultuuritaust kui ka planeeritud Eestis viibimise aeg. Sarnaselt kohanemisprogrammis osalemise soovile **näib aja möödudes vähenevat ka vabatahtlikuna panustamise soov**, st mida aeg edasi, seda väiksem on motivatsioon vabatahtlikus tegevuses osaleda (seda eri põhjustel, kuid peamise põhjusena võime oletada asjaolu, et kui vajadus näiteks kontaktiloomeks kohaliku elanikkonnaga saab täidetud muude tegevuste või

¹⁵⁴ Vt põhjalikumalt Käger, M., Lauring, M., Pertšjonok, A., Kaldur, K., Nahkur, O. (2019). Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring 2018. Balti Uuringute Instituut, ptk 2.6.2.

elusündmuste kaudu, siis kaob ära ka taoline isiklik-pragmaatiline põhjus vabatahtlikus tegevuses osalemiseks). Lisaks näitab vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring, et suurema tõenäosusega jätkavad Eestis või püüavad jätkata vabatahtlikuna tegutsemist eelkõige need, kes olid aktiivsed ka oma koduriigis.

Uuringu tulemused viitavad, et **varasemat vabatahtliku osalemise kogemust mitteomavaid uussisserändajaid on võimalik nõ aktiveerida või nügida teiste, Eestis aktiivselt juba vabatahtlikuna tegutsevate välismaalaste abil**. Nende kaudu on võimalik võimestada ja motiveerida osalema ka teisi Eesti uussisserändajaid. Teisalt on äärmiselt oluline võimestada ka Eesti organisatsioonide ehk vabatahtlikku tegevust pakkuvaid vabaühendusi või muid organisatsioone, et neil tekiks suurem soov välismaalasi kaasata, aga et neil oleksid selleks ka vajalikud oskused, st piisav kindlus, et nad saavad välismaalastest vabatahtliku toetamisega hakkama (vt põhjuseid, miks välismaalasi enda töösse kaasamisel peljatakse, tabelis 15 ülal). Üheks võimaluseks võib olla suurem kogemuste jagamine nende organisatsioonide poolt, kes välismaalasi täna aktiivselt juba kaasavad (nt Tartu Rahvusvaheline Maja jt). Oluline on siinkohal silmas pidada, et välismaalaste kaasamine organisatsiooni töösse või tegevustesse saab eelkõige olla vajadustepõhine, st organisatsiooni jaoks peab olema ka selge ja arusaadav, millist kasu ta välismaalase kaasamisega saab või saavutada soovib ehk millist organisatoorset vajadust sellega täidetakse.

Nii käesolev uuring kui ka vabatahtlikus tegevuses osalemise uuring näitasid, et üheks suurimaks takistuseks vabatahtlikuna panustamisel ja uussisserändajatest vabatahtlike kaasamisel on keeleoskus. Kui vabatahtliku kaasajal puudub vajalik keeleoskus, jäävad vabatahtliku maksimaalne potentsiaal kasutamata ja ootused vastamata. Lisaks on uussisserändajatel raskusi vabatahtlikku tegevust võimaldavate organisatsioonide leidmisel, sest organisatsioonid ei pruugi neile arusaadavas keeles ennast tutvustada ega vabatahtliku tegevuse võimalusi kajastada, samuti on parasjagu Vabatahtlike Värav vaid eestikeelne.¹⁵⁵ Seda kinnitab ka asjaolu, et vabatahtlikus tegevuses osalemise uuringu raames küsitlusele vastanute hulgas paistis silma eesti suhtluskeelega vastanute parem teadlikkus vabatahtlikust tegevusest, vabatahtlikuna tegutsemise valdkondadest-kohtadest, kasulikkusest jne. Vabatahtlikus tegevuses osalemise uuringus rõhutati ka käesolevast uuringust välja tulnud seisukohta, et organisatsioonil enese kohta teistes keeltes info pakkumist ei tohiks pidada järeleandmiseks või tüütuks kohustuseks, vaid pigem tuleb seda vaadata vahendina enda sõnumi paremaks edastamiseks, sh näitamiseks, et ka uussisserändajad kitsamalt või välismaalased laiemalt on nende juurde oodatud.

Lahendused ja soovitused

Senisest enam on vajalik vabatahtliku tegevuse väärtuste ja võimaluste laiem tutvustamine, näiteks erinevate ürituste ja koolituste raames ning läbi positiivsete kogemuste jagamise. Kuna nii potentsiaalsete kaasajate (Eesti organisatsioonide) kui ka uussisserändajate sihtrühm on väga mitmekesine, tuleb ka vabatahtlikku tegevust ja vabatahtliku tegevuse võimalusi tutvustades levitada võimalikult laia ning mitmekülgset vaadet vabatahtlikule tegevusele.

Lisaks organisatsioonide endi kodulehekülgedele tasub uussisserändajateni jõudmiseks arendada Vabatahtlike Värav mugavaks mitmekeelseks vabatahtlikkust toetavaks keskkonnaks, kasutada sotsiaalkanaleid, avaldada kuulutusi või üleskutseid osalemiseks (*call-for-action*) mh ühiselamute ja raamatukogude teadetetahvritel ning võimalusel tutvustada vabatahtliku tegevuse võimalusi ka e-posti teel (nt kohanemisprogrammis osalemise või elamisloa pikendamise käigus pakkuda võimalust registreeruda ka uussisserändajatele suunatud uudiskirja saajaks). Kaaluda võib ka professionaalselt

¹⁵⁵ 23.10.2019 seisuga peaks Vabatahtlike Värava inglise ja venekeelne versioon valmima novembris 2019.

kujundatud minivoldiku loomist Vabatahtlike Väravast ning selle jagamist kohanemisprogrammis osalejatele. Vajalik on ka välismaalaste endi suurem aktiveerimine endale rakendusvõimalusi otsides ning tegevustes kaasalõõmisel. Vabatahtlike kaasajate kuulutuste juurde võiks luua ka vabatahtlikuna panustada soovijate andmebaasi.

Vabatahtliku tegevuse alase teadlikkuse tõstmine omaks eeldatavasti positiivset mõju ka organisatsioonide valmidusele uussisserändajaid kaasata. Hirmude ja eelarvamuste vähendamiseks on osade vabaühenduste hinnangul vaja luua osapoolte vahel avatumat dialoogi (nt vastava võimekuse tekitamise ja ühisürituste kaudu), samuti arutada omavahel muresid ning laiemalt jagada ja levitada edulugusid.

Positiivse vabatahtlikus tegevuses osalemise kogemuse saamine eeldab aga ka organisatsioonide kaasamisvõimekuse tõstmist (teadlik vabatahtlike otsimine, juhendamine, toetamine ja tehtava väärtustamine). Uussisserändajate kaasamise valmiduse ja võimekuse tõstmiseks võib abi olla ka välismaalastele tugisüsteemi loomisest ja välismaalastest vabatahtlikke kaasavate organisatsioonide suuremast nõustamisest, sh kultuurierinevuste teemaliste teadmiste tõstmisest (nt koolitused, infomaterjalid).

Rahaliste takistuste vähendamiseks oleks vabatahtlikus tegevuses osalemise uuringu raames küsitletud vabaühenduste hinnangul vaja jätkusuutlikumat riiklikku baasrahastust, ja programme, mis vähendaksid vabaühenduste sõltuvust projektipõhisest sissetulekust ning võimaldaksid tegeleda ka üldisemate teemadega, sh (välismaalastest) vabatahtlike kaasamisega.

3.8.3. Vaba aeg, sh kultuurisündmustest osavõtt

Analüüsi lühikokkuvõte

Uussisserändajate vaba aja veetmise viisid on mitmekesised, kuid probleemiks on keelebarjäärist tulenev ebapiisav informeeritus erinevatest vaba aja veetmise võimalustest ja üritustest, kohalikest tuttavate puudumine ning neist põhjustest tulenevalt sageli kapseldumine oma rahvusaaslaste (või teiste välismaalaste) kogukonda.

Probleemid ja vajadused

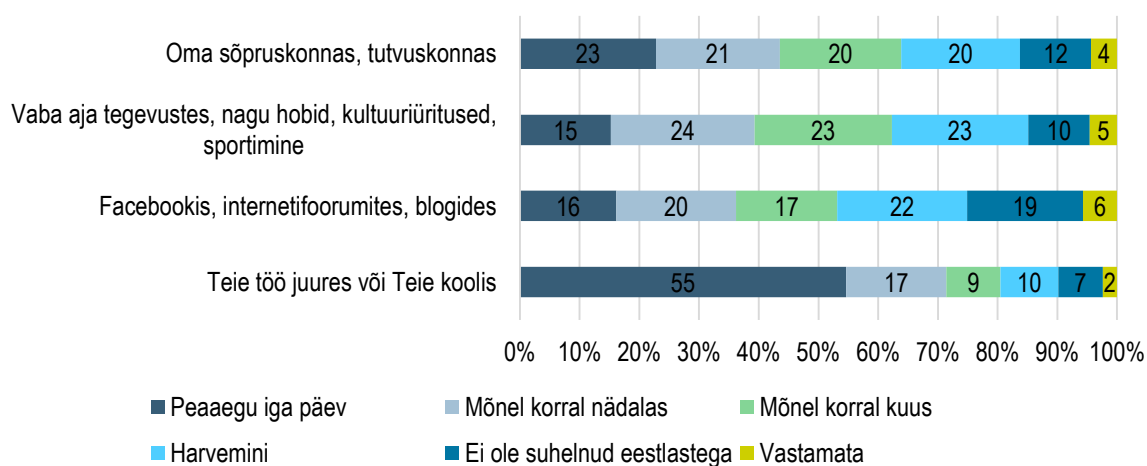
Vaba aja veetmise võimalused varieeruvad uussisserändajate lõikes – välisüliõpilased on keskmisest aktiivsemad vaba aja viitmisel ning suhtlevad aktiivselt rahvusvahelise kogukonnaga Eestis, aga tihti ka kohalike püsielanikega. Uussisserändajatest perekonnad on sageli rohkem kapseldunud – vaba aega veedetakse pigem oma enda perekonnaga, kodust lahkutakse võrreldes näiteks välisüliõpilastega harva, kuid tihti ollakse oma olukorraga ka rahul ning suuremaid muutusi ei sooviata.

Peamise probleemina vaba aja veetmise juures tuuakse intervjuudes välja just keelebarjäärist tekkivat infosulgu. Tihti on mõne toimuva ürituste andmed küll sotsiaalmeediast leitavad, kuid seda sageli ainult eesti keeles. Sama kehtib ekskursioonide, spordiretkede ja matkade kohta. Uussisserändajad jõuavad harva ka teatrisse, kinno ja kontserdile. Infot oodatakse ja otsitakse inglise keeles (enamasti Google ja Facebook vahendusel), kuid tihti tulemuseta. Lahendusena nähakse info rohkemat tõlkimist ning jagamist ka välismaalaste sotsiaalmeediagruppides. Samuti tekib probleem olukorras, kus treener või mõne retke korraldaja inglise keelt ei räägi. Selle puhul on tihti abiks olnud kohalikud eesti- ja inglise keele kõnelejad, kes instruksioone tõlkida aitavad. Taas nähakse lahendusena vastavasisulise info tõlkimist ja jagamist näiteks sotsiaalmeedias, müürilehtedel, lendlehtedel või välismaalastele suunatud kogunemistel.

Teiseks probleemiks on sarnaselt 2014. aasta uussisserändajate uuringule vähene suhtlus Eesti kohalike püsielanikega. Suhtlust kohalikega peetakse üheks olulisemaks eduka kohanemise

teguriks¹⁵⁶ ning kohapealse võrgustiku puudumine võib viia ka inimese lahkumiseni Eestist. 2017. aasta integratsiooni monitooringu andmete põhjal puutuvad uussisserändajad kohalike püsielanikega (nt eestlastega) kõige enam kokku tööl või koolis, oluliselt vähem aga teistes olukordades – sõpruskonnas, vaba aega veetes või internetikeskkonnas (vt joonis 9). Kuigi neid, kes ei puutu eestlastega üldse kokku, on pigem vähe, näitavad tulemused, et tihti jääbki kontakt kohalikega piirnema vaid töö või kooliga.

Joonis 9. Uussisserändajate kontaktide tihedus eestlastega

* 2017. aasta Integratsiooni monitooringu andmed, „Kui sageli olete viimase poole aasta jooksul suhelnud eestlastega?“, N=2844, %

Kokkupuudet kohalikega pärsib ka kapseldumine oma rahvuskaaslaste kogukonda – kuigi see aitab ühelt poolt välismaalastel kohalikust elust osa saada, võimaldades võtta ette nt suuremaid matku või spordiüritusi, jäädakse selle tõttu siiski sageli kõrvale ainult eesti keeles või eesti keelt kõnelevate elanike seas jagatud üritustest, mistõttu vaba aja veetmine võib jääda ühekülgses. Ka välistudengid, kui üldjuhul kõige aktiivsemaid suhtlejad, võivad väga hästi olla võrgustunud isekeskis, kuid mitte kohalike elanikega. Seega on jätkuvalt oluline luua võimalusi uussisserändajate ja kohalike koosõppeks ja kokkupuuteks.

Omaette probleemina tuuakse välja ajapuudust. Paljud uussisserändajad õpivad ja töötavad samaaegselt, mille koosmõjul ei jää neile aega keskenduda kultuurile, käia väljas või looduses. Juhul kui puudub kontakt töövälise eluga, võib see viia mingil hetkel taaskord kapseldumiseni ning sealt edasi üksilduseni (vt siinkohal ka vaimse tervise peatükki 4.4). Mitmed intervjueeritud näevad töökaaslastes ning töös piisavat vahendit vaba aja veetmiseks, nautides küll oma ülesandeid, kuid loomata tööväliseid sotsiaalseid suhteid.

Lahendus võiks olla tööandjate suunamine oma välismaalastest töötajatele vaba aja veetmise võimalustest rääkima. Samal ajal selgub intervjuudest tööandjatega, et tööandjad üldjuhul ei oma ülevaadet sellest, kuidas nende välistöötajad oma vaba aega sisustavad. Küll aga tuuakse tööandjate poolt esile, et lühiajaline tööjõud on väga motiveeritud tegema ületunde ja töötama nädalavahetuseti, et koguda võimalikult palju raha oma siin viibimise perioodil (mis omakorda vähendab nende võimalust sotsiaalseks kaasumiseks):

¹⁵⁶ Vt nt Hendrickson et al 2011. „An analysis of friendship networks, social connectedness, homesickness, and satisfaction levels of international students“, International Journal of Intercultural Relations, 35: lk 290; World Health Organization. 2018 „Mental health promotion and mental health care in refugees and migrants: Technical guidance“.

„Need, kes tulevad lühikeseks ajaks. Siis nad proovivad päevas võimalikult palju töötunde ära teha. Kui teised inimesed lähevad nädalavahetust veetma, siis ukrainlased on valmis edasi töötama ka nädalavahetusel - „Kas saate seda korraldada, kogume raha perekonna jaoks Ukrainas“. Nad on pigem keskendunud tööle. Mida teevad vabal ajal, kes nendega tegeleb, me ei tea.“ (tööandja)

Lahendused ja soovitused

Vaba aja veetmise kõige olulisemaks kitsaskohaks on uussissrändajate ja kohalike püsielanike omavahelise suhtlemise puudus. Suhtlus kohalikega võimaldab parandada uussisserändajate teadlikkust erinevatest vaba aja veetmises võimalustest. Eriti oluline antud valdkonna juures on silmas pidada ning leida viise, kuidas jõuaksid kohalikega suhtlema need uussisserändajad, kes kohalike kõige vähem kokku puutuvad – näiteks need, kes ei õpi ega tööta, sh pererändega tulnud uussisserändajad. Järgnevalt on esitatud mõned võimalused sotsiaalse suhtluse edendamiseks, millest osad sobivad rakendamiseks eelkõige haridusasutustele, teised aga laiemalt kõikidele teistele sidusrühmadele.

Eelkõige välisüliõpilaste puhul tuleb senisest enam soodustada viise majutamaks kohalikud ja välismaalased kokku elama, sest just koos olemine võimaldab luua regulaarset ja igapäevast kontakti ilma selleks eraldi pingutamata. Mõned ülikoolid sellest põhimõttest üliõpilaste majutamisel täna juba lähtuvad, osad siiski aga veel mitte.

Koolides, aga ka töökohtadel ja mujal, tuleb soosida üheskoos õppimist ja töötamist. Seejuures võib kaaluda nii ühiseid grupitöid kui ka ühisprojekte, nn väikeste õpigruppide loomist, mis võimaldab tekitada huvi üksteise kultuuri vastu.

Kuna intervjuudest johtub, et eestlastel peab olema selge põhjus koos ühise aja veetmiseks, peab ka uussisserändajatel olema võimalik leida ja ühineda ühistegevustega, nagu nt hobigrupp, tööalane tegevus, start-up ideeloome, häkatonid, vabatahtlik tegevus, (üliõpilaste)organisatsioonid jne, laiendamaks oma võrgustikku. Seejuures tuuakse vabatahtlikku tegevust kui võimalikku vaba aja sisustamist, suhtlust ja eneseteostust pakkuvat võimalust intervjuudes korduvalt välja. Seega on ka 2019. aastal ettevõetud Vabatahtlike Värava mitmekeelseks muutmine samm õiges suunas, kuid sealjuures on oluline silmas pidada, et informatsiooni välismaalaste kaasamisest oleks tõhusalt kommuniqueeritud mõlemapoolselt – nii uussisserändajatele võimaluste leidmiseks, kui ka tegevuste elluviijatele sõnumiga, et nende poolt pakutavates tegevustes võiksid osaleda ka välismaalased.

Samuti korraldavad mitmed organisatsioonid, teiste hulgas näiteks Pagulasabi ja Tartu Rahvusvaheline Maja, ühisüritusi, kus saavad kokku nii välismaalased kui ka kohalikud. Samuti on nende kahe organisatsiooni toel loodud sotsiaalsed ettevõtted (Siin&Sääl või Köömen), mis pakuvad välismaalaste poolt valmistatud toitu ja töötube, mis omakorda toetavad sisserändajate arengut ja lõimumist Eestis.

Üks lihtsamaid viise eestlastega kontakti otsimise lihtsustamiseks ning n-ö lihtsam tee eestlase sõprusringkonda on eesti keele õppimine – intervjueritud uussisserändajate hinnangul muudab juba üksikute sõnade ja väljendite ütlemine eestlased lahkemaks ja sõbralikumaks (vt selle osas ka eesti keele õppe peatükki 3.3). Eesti keele õppimine nõuab küll lisapingutust, kuid selleks ollakse motiveeritud juhtudel, kui selles nähakse lisaväärtust – kuigi igapäevaseks hakkamasaamiseks on eesti keele oskus Eestis järjest vähem hädavajalik, on sedavõrd palju olulisem **rõhutada eesti keele oskuse vajadust just suhtluses – nii isiklikus kui ka potentsiaalselt tööturule sisenemise võtmes**

(vt selle osas ka tööturu peatükki 3.6 ja tööandjate/töökaaslaste suhtumist eesti keele õppimise vajalikkusesse).

Uussisserändajate sotsiaalse võrgustiku loomist ja suhtlemist võib edendada ka teatud liiki mentorluse toetamine (ja tuutorlus), kus kohalik elanik (või hästi kohanenud välismaalane) viiakse kokku uussisserändajaga. Taolisi toimivaid praktikaid võib tuua näiteks Portugalist, aga ka teistest riikidest. Seejuures võib varieeruda see, kuidas taolist tegevust toetatakse – kas see toimub vaid vabatahtlikkuse põhimõttel, toetatakse vaid teatud tegevusi, või saavad kohalikud mentorid ka teatud määral tasu oma mentroluse eest. Ka võib varieeruda see, kui pikalt mentor ja uussisserändaja on seotud, näiteks on võimalik edendada ka nn vabatahtlikke ampse (nt tunni või paari kaupa konkreetseks tegevuseks kohtumine), üheks päevaks kohtumine, või ka korduvalt teatud perioodi jooksul tugisõbraks olemine jpm.

3.9. Välistööjõu meelitamine ja Eestisse jäämine

3.9.1. Teemavaldkonna lühikirjeldus

Selles alapeatükis käsitletakse teenuseid ja tegevusi Eestisse välistööjõu (eelkõige kõrgelt kvalifitseeritud sisserändajate ehk nn välistalentide) meelitamiseks ning nende Eestisse jäämise soodustamiseks, lähtudes eelkõige Eesti tööturu ja välistöötajate perspektiivist. Välistudengite tööturule siirdumist takistavaid probleeme on põhjalikult käsitletud tööturu peatükis 3.6.

3.9.2. Analüüsi lühikokkuvõte

Eesti on võrreldes teiste Euroopa suurriikidega maailmas võrdlemisi vähetuntud. Kõige enam teatakse Eestit eelkõige IT-sektori ja e-riigi kuvandi poolest. Siiski peavad välistööjõudu värbavad ettevõtted värbamisprotsessi jooksul tihtipeale lisaks töökohale põhjalikult tutvustama ka Eesti riiki ja ühiskonda. Välistööjõu meelitamisel ja Eestisse elama jäämisel on peamisteks argumentideks Eesti turvalisus, e-teenused ja tehnoloogia areng, lihtsus, mugavus ja vähene bürokraatia.

Peamisteks Eestist lahkumise põhjusteks on väljakutse leidmise väljaspool Eestit, probleemid kaasatunud elukaaslaste rakendamisel ja tööturule sisenemisel, sh kohanemisküsimused Eestis. Eesti elu negatiivsete külgedena tuuakse välja põhjamaine külm ja pime kliima, elukallidus, keelebarjäär ja raskused keele õppimisel, lennuühenduste vähesus ning lennupiletite kõrge hind, ksenofoobia ja vaenamine ning sellest tulenev turvatunde puudumine.

3.9.3. Valdkonna teenuste ülevaade

Eestisse välistööjõu (sh välisõppejõudude) meelitamiseks on loodud mitmeid riiki tutvustavaid veebilehti ja infomaterjale: erinevad veebiportaalid pakuvad Eesti kohta tutvustavat infot erinevatele sihtrühmadele: välisinvestorid (investinestonia.com), välistudengid (studyinestonia.ee), teadustöötajad (researchinestonia.eu), välispäritolu kõrgelt kvalifitseeritud töötajad (workinestonia.com), ning turistid ja külalised (visitestonia.com). Mitmed Eestit tutvustavad teenused ja materjalid on vaid inglise keeles ning suunatud kõrgelt kvalifitseeritud tööjõule (nn välistalentidele või tippspetsialistidele), kuid suur osa infomaterjale ja veebilehti on siiski vähemalt osaliselt kättesaadavad nii eesti, inglise kui ka vene keeles.

Välisspetsialistide meelitamiseks on aastatel 2018 ja 2019 Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) Work in Estonia (WiE) programm koos koostööpartneritega algatanud ja läbi viinud mitmeid tegevusi: kahel korral on organiseeritud välispäritolu IT spetsialistidele tutvumisreise Eestisse (careerhunt.eu), avaldatud on elektroonselt ja füüsilisel kujul ümberasumise juhend ([Relocation Guide](#), 2019, kolmas

täiendatud versioon), alates 2018. aastast jagatakse Eesti ettevõtetele välisvärbamise toetust, ning loodud on välistöajõu värbamisprotsessi tutvustav rakendus (roadmap.workinestonia.com, 2018).

Nii välistöajõu Eestisse meelitamise kui riiki püsivalt elama jäämise seisukohalt on olulised ka mitmekesisust, sallivust ja võrdset kohtlemist edendavad tegevused: näiteks mitmekesisuse kokkulepe, positiivse sõnumiga rändekommunikatsiooni jms tegevused.

Tabel 16: Välistöajõu meelitamise alased teenused

Teenus	Teenuse osutaja	Sektor	Algus
Välisinvesteeringute alase info ja nõustamise pakkumine (investinestonia.com)	Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (EAS)	Avalik	2000
Eesti kui õpirände sihtkoha tutvustamine (studyinestonia.ee)	SA Archimedes	Avalik	?
Eesti kui teadustegevuse sihtkoha tutvustamine (researchinestonia.eu)	SA Eesti Teadusagentuur	Avalik	?
IT ja tehnika-alaste õpingute ja ettevõtluse võimaluste tutvustamine ja toetamine (studyITin.ee)	IT-akadeemia (TÜ, TTÜ, HITSA)	Avalik	2012
Eesti kui professionaalse töörande sihtkoha tutvustamine (workinestonia.com)	EAS, Teenusmajanduse Koda	Avalik	2014
Eesti riigi tutvustamine (estonia.ee)	EAS	Avalik	2016
Eesti kui reisisihtkoha tutvustamine (visitestonia.com)	EAS turismiarenduskeskus	Avalik	?
Eesti tutvustamine läbi välismaalaste blogide keskkonna	Expatriate Blog	Era	2005
Mitmekesisuse kokkulepe, mitmekesise töökoha märgis ja mitmekesisuse päev	Eesti Inimõiguste Keskus / Sotsiaalministeerium	Avalik	2015 / 2018
Ristmeedia programm "LIVEstonia. Ma elan siin"	LIVEstonia / ERR	Avalik	2016
Teadlikkuse suurendamine Eesti inimvara seisust ja ühisloome võimalikest lahendustest	OÜ Kommunikatsiooni-büroo JLP	Avalik	2018
Uussisserändajate kohanemise tugivõrgustik (infolist ja võrgustikukohtumised)	Siseministeerium	Avalik	2016
Välistöajõu värbamisprotsessi tutvustamine	Balti Uuringute Instituut	Kolmas/ Avalik	2010
	EAS (Workinestonia), Balti Uuringute Instituut	Avalik	2018
Värbamiskampaaniad valitud sihtturgudel (careerhunt.eu)	EAS (Workinestonia)	Avalik	2018
Välisvärbamise toetus	EAS (Workinestonia)	Avalik	2018
StartUp Visa	StartUp Estonia	Avalik	2011

3.9.4. Probleemid ja vajadused

Välistöajõu värbamisel on Eesti ettevõtjate jaoks eelkõige olulised kaks küsimust: kuidas välistöajõu abil enda organisatsiooni tööjõupuudust leevendada ning kuidas Eestisse välistöajõud kohale saada. Neist teise puhul on olulised nii seadusandlikud piirangud kui ka üldine globaalne võitlus talentide pärast (nn talendiralli) ehk kuidas Eesti suudab silma paista ja olla konkurentsivõimeline võrreldes

sellega, mida pakuvad välistööjõule teised riigid. Siinse uuringu raames tööandjatega läbiviidud intervjuudes toodi ühe suurettevõtte poolt välja, et värbamisprotsessis on lisaks töökoha eelistele näitamisele oluline ka Eesti kui sihtkoha promomine:

„Mõnikord tuleb selles, ütleme müügifaasis, et sa nüüd enam ei müü ainult seda tööd, mida sa teed siin Eesti riigis asetsevatele inimesele, vaid müüd ka Eesti riiki. Oleme viimasel aegadel kasutanud palju ikkagi Work in Estonia materjale.“ (tööandja)

Ka WiE (2019) uuringust selgub, et Eesti konkureerib välistalentide meelitamisel peamiselt Põhja- ja Lääne-Euroopa riikidega. Suurem osa (76%) selles uuringus osalenud Eestisse tulnud välistöötajatest kaalus peale Eesti sihtriigina ka teisi riike: Saksamaad, Hollandit, Suurbritanniat, Poolat, Soomet, Rootsit, Hispaanias ja Norrat.¹⁵⁷

Eestisse välistalentide meelitamisel ning eelkõige IKT sektoris aitab Eesti ettevõtjaid Eesti võrdlemisi laialt tuntud e-riigi kuvand. Seda promotakse ja kasutatakse teadlikult ka potentsiaalsete välistöötajate värbamisel. Ühe intervjuueeritud tööandja hinnangul on Eesti e-riigi toimimine ja jätkuv areng isegi tähtsam kui ülejäänud kohanemist toetavad teenused:

„Täna on [e-riik] meie müügiargument, meie ei lähe ühelegi kandidaadile müüma [enda firmat nimeliselt]. Ta tuleb Eestisse sellepärast, et ta teab, et Eesti on nii-öelda e-riik [...]. Aga jah, ma olen mõelnud, et e-riik [...] oleks jätkusuutlik, et see edulugu jätkuks. [...] aga], kaua sa ikka seda e-valitsemist seal kolleegile näitad. Võiks olla midagi uut juba. See on minu jaoks isegi vaat et tähtsam kui see, kas keegi nüüd sai selle nii-öelda nõustamise õigeaegselt, sest tegelikult need inimesed on intelligentid ja nad saavad aru, et teise riiki tulemine... et nad ei eeldagi, et neid võetakse siin avasüli vastu, et kõik on ette-taha ette ära tehtud.“ (tööandja)

Olulise välistööjõu värbamise takistusena toovad tööandjad välja asjaolu, et välismaalt värbamine on ajakulukas protsess, kuid töötajaid on kiiresti vaja – seda takistust peab WiE uuringu põhjal oma ettevõtte puhul oluliseks 76% välisvärbamiskogemuse ja -plaanidega tööandjatest ning see tuleb välja ka siinse uuringu raames intervjuueeritud tööandjatelt.

Olulise takistusena nähakse ka kandidaadi reaalse kvalifikatsiooni hindamist, kuna see on keeruline ja aeganõudev (62%), liiga kõrget välistööjõule seatud palganõuet (60%), kõrgeid tööjõumaksusid (60%), välismaalt värbamisega kaasnevat suurt halduskoormust ettevõttele (59%) ning välistöötajatele seatud kvooti (58%). Lisaks tuuakse välja ka riigipoolne bürokraatia välistöötaja värbamisel ning majutusega seotud kitsaskohad.¹⁵⁸

Mitmed siinse uuringu raames intervjuueeritud tööandjad rõhutasid just **välistööjõu mobiilset olemust, st neil, kes on juba teinud otsuse oma kodumaalt lahkuda, ei ole probleemiks probleemide või takistuste tekkimisel taaskord oma elu järgmisesse kohta üle viia**. See aga omakorda tähendab, et tööandjad ja tööandjate personalijuhid või teised välistöötajate eest

¹⁵⁷ Anniste, K., Masso, M. (2019). Work in Estonia sihtrühmade välisvärbamise protsessi kogemuse ja rahulolu uuringud 2019. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

¹⁵⁸ *Ibid*, lk 8.

vastutavad isikud peavad pidevalt pingutama selle nimel, et nende asutusele lisandväärtust toov välistöötaja tahaks Eestis pikemalt töötada:

„Paremad töötajad, kellel on valida... olgem ausad, me ei ole maailma nii-öelda tohutu sihtkoht, kuhu kõik tahaks tulla. Kui tal on valida, kas [minna] Soome, Rootsi või kuhugi mujale, kus hoiak on natukene vastuvõtlikum, siis ma teen seda ja panen asjad kokku.“
(tööandja)

„[...] kõik pingutavad naba paigast ära, et olla atraktiivsed liikuvatele talentidele. Kui Eesti kuvand siin muutub kuidagi kinniseks, ehitame müüre ja läheme uhke üksindusega koopasse tagasi, siis selline kuvand ei aita meile siia uut talenti meelitada.“ (tööandja)

WiE (2019) uuringu tulemused näitavadki, et veidi enam kui pooltel (62%) ettevõtetel on kogemust välismaalase lahkumisega Eestist pärast ettevõttes tööleasumist. Kõige sagedamaks lahkumise põhjuseks on tööandjate hinnangul asjaolu, et välistöötaja töötas ajutise viisa alusel ning selle lõppedes pidi ta Eestist lahkuma (55%). Ligikaudu neljandiku (27%) puhul nimetati Eestis lahkumise põhjusena tööalase väljakutse leidmise väljaspool Eestit, 21% juhtudest oli lahkumise põhjuseks välistöötaja elukaaslasele/abikaasale sobiliku rakenduse mitteleidmine Eestis, ning **14% juhtudest arvasid ettevõtjad, et inimene lahkus Eestis kohanemiskeskuste tõttu.**¹⁵⁹ Seega on vähemalt kolmandikul juhtudest võimalik välistöötaja lahkumist ennetada toimiva kohanemispoliitika ja tugisüsteemi pakkumisega nii välismaalasele, tema perele kui ka tööandjale.

„Bürokraatlikkus võtmes on täna lihtsam hakkama saada. Aga see ei tähenda, et neid inimesi oleks muidu lihtne Eestisse tuua. Meie üldine elukekksond, palgatase. Tippspetsialistide puhul on need inimesed nõudlikumad, valivad rohkem kuhu nad tulevad ja vaatavad muid tingimusi ka, kas on inglise keelset kooli, kas on perearst olemas, kui tolerantne elukeskkond on. Viimase mõne kuu jooksul sellel maastikul häid uudiseid ei ole, üldine meeleolu poliitilisel maastikul teeb ka talentide meelitamise raskemaks, kuigi bürokraatlikus mõttes on asi suhteliselt sujuv.“ (tööandja)

Eestisse elama asunud välismaalastest arvas ligikaudu kolmandik (30%), et plaanivad Eestisse jääda pikaajaliselt ning lahkumist pole otsustatud. Kauem kui viis aastat plaanib Eestis elada 8%, kaks kuni viis aastat 16% ning üks kuni kaks aastat 11% vastanuist. Umbes viiendik (21%) küsitlusele vastanud välistöötajatest ei ole oma Eestisse jäämise plaanide osas veel otsustanud.¹⁶⁰

Eestisse elama asunud välismaalased hindavad Eesti puhul kõige enam rahulikku, vaikset ja stabiilset elu, loodust ja puhast õhku ning Eesti e-riiki ja kiiret asjaajamist (vt tabel 17).¹⁶¹

¹⁵⁹ *Ibid*, lk 22.

¹⁶⁰ *Ibid*, lk 7.

¹⁶¹ Work in Estonia 2019. aasta uuringus paluti vastajatel ise välja tuua, mis neile Eestis elamise juures enim meeldib; 2017. aasta eesti ühiskonna integratsiooni monitooringu (EIM) uussisserändajate küsimustikus paluti vastajatel valida etteantud märksõnade vahel. Kuigi kahe uuringu lähenemised olid erinevad, olid tulemused võrdlemisi sarnased.

Tabel 17: Eestis juures meeldivad asjaolud uussisserändajate hulgas

Work in Estonia uuring (2019)	Eesti ühiskonna integratsiooni monitoring (2017)
Rahu, vaikus, stabiilsus	E-riik, kiire asjaajamine, vähene bürokraatia
Loodus, puhas õhk, meri	Loodus ja keskkonnakaitse
Turvalisus, kord	Siin kehtib õiguskord, isikuvabadused ja demokraatia
E-riik	Võimalus saavutada soovitud elukvaliteeti või elustiili
Inimesed	Kultuur, sotsiaalsed normid ja väärtused
Transport, liiklus	Kvaliteetne haridus
Lihtsus, organiseeritus, vähe bürokraatiat, mugavus	Ei ole rassilisi, etnilisi või religioosseid pingeid
Tallinn	Sotsiaalsed suhted, võimalus leida kohalikke tuttavaid ja sõpru
Ilm, aastaajad	Inimeste võimalused mõjutada riigis tehtavaid otsuseid
Meelelahutusvõimalused	Muu
Elukvaliteet, elamistingimused	Ei meeldi midagi
Ajalugu/kultuur	
Väiksus	
Puhtus	

Kõige vähem meeldivate aspektidena nimetasid välistöötajad WiE uuringus Eestis kohalike inimeste kinnisust, mistõttu on keeruline suhelda ning endale sõpru leida. Lisaks toodi välja ebameeldivate asjaoludena ka Eesti külma ilma ja pimedaid talvi, aga ka elukallidust, sh liiga kõrgeid hindu ja madalaid palku, keelebarjääri ja raskusi keele õppimisel, lennuühenduste vähesust ning lennupiletite kõrget hinda, ebasõbralikku teeninduskultuuri, ksenofoobiat ja rassismi ning sellest tulenevat turvatunde puudumist.¹⁶² Negatiivse suhtumise ning kiire transpordiühenduse olulisuse tõstatasid ka siinse uuringu raames mitmed intervjuueeritud tööandjad:

„[...] Ebameeldivad uudised kindlasti ühel hetkel realiseeruvad rahaks, mis jääb siia tulemata ja töökohad mis jäävad siia tulemata. Avatus ja tolerantsus on ülioluline noorele põlvkonnale, keegi ei taha minna mingisse kurja vihasesse riiki, kus võid tänaval peksa saada lihtsalt selle pärast, et näed natukene teistmoodi välja. Nii lihtne see kahjuks ongi. Sellised uudised kipuvad levima ruttu täna päeva meedias.“

„Tegelikult alustades ühendustest, kui lihtne siia sõita ja kui lihtne on ära sõita näiteks kui mu vanaema jääb haigeks, kas ma saan nii-öelda nädalavahetuseks minna teda vaatama; või kui vanemad kutsuvad mind jõuluks koju ja ma saan näiteks oma graafiku teada kolm nädalat ennem jõule, et kas ma nagu pääsen nagu siit nii-öelda liikuma.“

Teatud juhtudel võib välistöötajate pikemalt Eestisse jäämist takistada ka välismaalaste seadusest tulenev integratsiooninõue, mille kohaselt peab pikaajalise elaniku elamisloa taotleja valdama eesti keelt vähemalt algtasemel (B1; VMS §234). Kuigi mitmed Eesti tööandjad soosivad välistöötajate eesti keele õpet, leidub siiski veel tööandjaid ja eestlastest (aga ka teistest välismaalastest) kolleege kes välismaalasest töötaja eesti keele õppe vajadust ei mõista ega seda ei soodusta. See toimub eelkõige asutustes, kus peamiseks töökeeleks on inglise keel. Kui aga ettevõtjad või välistöötajad ise pole

¹⁶² *Ibid*, lk 41.

nõudega kursis, võib välismaalase algtasemel keeleoskuse mitteomandamine hiljem ootamatult saada takistuseks elamisloa pikendamisel ning seeläbi ka Eestisse jäämisel.

Siinse uuringu raames läbiviidud intervjuud nii ettevõtjate kui ka ettevõtjate katuseorganisatsioonide ning teiste välistöötajate kokkupuutuvate riigiasutustega (mh ülikoolidega) viitavad, et integratsiooninõude teema pole täna veel olulisel määral võimaliku mure- või riskikohana tõstatunud. See võib tähendada omakorda kahte asja – välismaalasi värbavad organisatsioonid kas ei pea B1 nõude täitmist oluliseks takistuseks ja eeldavad, et välistöötajad ühel või teisel viisil selle taseme saavutavad, või ei olda nõudega kursis ning ei teadvustata seda kui potentsiaalselt võimalikku riski lähitulevikus enda välistöötajate hoidmisel Eestis.

Lisaks välisvärbamisele ja välistöötajate meelitamisele, oodatakse Eestisse ja peamiselt ingliskeelsetele õppekavadele iga-aastaselt õppima ka üle 1000 välisstudengi. Välisstudengid valivad õpingute jätkamiseks Eesti peamiselt kas ülikoolide kvaliteedi ehk maailma ülikoolide edetabeli koha (*ranking*) põhjal või huvist uue kultuuriruumi vastu. Eesti kui õpirände sihtkoha tutvustamise ja populariseerimisega (sh läbi veebilehe studyinestonia.ee) on SA Archimedes juba mitmeid aastaid järjepidevalt ja tulemuslikult tegutsenud. Samal ajal on alles viimase paari aasta jooksul hakatud suuremat tähelepanu pöörama Eestis kõrghariduse omandanud ehk kraadiõppe läbinud välisstudengite Eestisse jäämisele ja nende Eesti tööturule suunamisele. Täpsemalt on välisstudengitega seotud probleeme ja lahendusi käsitletud käesoleva aruande peatükis 3.6 (tööturg) ja 3.7 (haridus).

3.9.5. Kokkuvõtte ja soovitused

Välismaalaste Eestisse meelitamist ning pikemalt riiki jäämist takistavate kitsaskohtade lahendused nõuavad mitmel juhul aastatepikkust eesmärgistatud tööd (nt transpordiühenduste paranemine muu maailmaga või ühiskonna poolne suhtumine välismaalastesse, millest mõlemad on mh olulisel määral mõjutatud või sõltuvad ka riigivälistest teguritest ehk mujal toimuvatest arengutest). Mitmeid Eestisse meelitamist ja jäämist takistavad tegureid pole võimalik ka olulisel määral muuta ega mõjutada, näiteks nagu välismaalaste poolt korduvalt nimetatud põhjamine külm ja pimedat talvega kliima –, kuid nende osas on võimalik inimest põhjalikult ettevalmistada. Kuna Eesti e-edulugu on üks ka välismaalaste hulgas levivatest edulugudest, on oluline hoida selle taset ning toetada innovatsiooni ka selles valdkonnas. Samal ajal on oluline ka ootuste juhtimine ehk selgitustöö nende teemade osas, mis Eestis nii hästi veel pole.

Peamise lahendused nii välistöötajate kui ka kõikide teiste välismaalaste hoidmiseks Eestis on aga eelkõige lahendada murekohad, mis on välja tulnud siinse uuringuaruande kõikides teistes peatükkides (st alates keeleõppest kuni vaba aja ning võrgustumiseni). Riik saab omalt poolt toetada sellega, kui rändepoliitika ja eelkõige välistalentide meelitamise osas hoitakse ja teostatakse selget poliitilist eesmärki ning poliitikat – st juhul, kui arengukavades ja strateegiates on eesmärgiks võetud Eesti rahvusvahelise konkurentsivõime kasv ning seda nähakse olulisel või osalisel määral toetamas ka välistöötajate ja välisstudengite (sh -õppejõudude) Eestisse tulekuga, siis on oluline seda kurssi selliselt ka hoida.

3.9.6. Pre-departure ehk saabumiseelsed teenused

Saabumiseelsetest ehk *pre-departure* teenustest enamiku moodustavad veebilehed, mis jagavad infot vajalike dokumentide, töökoha leidmise, keeleõppe- ja haridusvõimaluste, elukalliduse ja kultuuri kohta ning jagavad kohanemist soodustavaid näpunäiteid. Nii nagu Eestis, on ka paljudes teistes riikides saabumiseelsete teenuste osutamisel suur roll erasektoril, sealhulgas enamasti värbava ettevõtte kulul välismaalastele ümberasumisega seotud teenuseid osutavatel ettevõtetel (nt

Jobbatical, Movemytalent, Expat Relocation, Internations GO vmt) kui ka välismaalaste kogukondi ühendavatel võrgustikel (nt internations.org või välismaalasi koondavad grupid sotsiaalmeedias).

Eesti ettevõtjate hinnangul on üha tavapärasemaks viisiks sihtriigi elu-oluga paremaks tutvumiseks nõ tutvumisreisid, kus tulevane töötaja käib enne pikemaks ajaks ümberasumist korra või paar ettevõttega ja riigiga tutvumas, teinekord ka koos perega. Sarnasel põhimõttel tegutseb ka Work in Estonia programm *Career Hunt*, mille raames tuuakse alates 2018. aastast kord aastas 25 parimat kandidaati Eestisse 5-päevasele visiidile tutvumaks kohaliku elukeskkonna ja potentsiaalsete tööandjatega.

Enamasti pole siiski Eestisse õppima või tööle asuvatel inimestel võimalik enne Eestisse tulekut kohaliku elu-oluga põhjalikult tutvumas käia (v.a. turistina; või vahetusüliõpilasena, mis mõnedel juhtudel eelneb juba pikemale ja teadlikult valitud kraadiõppele Eestis), mistõttu on peamiseks saabumiseelseks tegevuseks interneti teel või tulevase tööandja/ülikooli kaudu Eesti kohta info otsimine. Kohanemiskeskkond, mida on põhjalikumalt käsitletud mh vaimse tervise peatükis, on seotud nii põhjamaise kliima (ilm, ajavöönd, vastav riietumine, ka talveks ettevalmistus (D-vitamiin, valgusteraapia) jms), elukalliduse, õigusraamistiku ja kultuurinormide, inimeste hoiakute ja käitumistavade jmt.

Eriti just saabumiseelsete teenuste juures näib kehtivat universaalne fenomen, et inimesed ei tea, mida nad (Eesti kohta) veel ei tea: see tähendab, et üllatused, sh ebameeldivad, selguvad alles riiki kolimise järgselt, kuna saabumiseelselt kas ei osatud seda konkreetset infot otsida või vajalikku infot ei leitud. Siinse uuringu raames läbiviidud just venekeelsetest fookusgruppidest tuli välja, et eelnevad ootused Eesti elu-olu kohta on olnud kõrgemad kui kohapealne tegelikkus: mõned uussisserändajad olid ebameeldivalt üllatunud Eesti palgatasemest ja palgaerinevustest samal töökohal, aga ka informatsiooni puudumisest näiteks erinevate ametisektorite keskmise palga kohta:

„Ma töötan IT-valdkonnas, aga ma pakun tehnilist tuge, mitte ei ole arendaja. Mul oli Peterburis palk kõrgem. See oli minu jaoks ootamatu, sest täpset infot palga kohta mul ei olnud, kuigi ma otsisin.“ (fookusgrupp uussisserändajatega Venemaalt)

Samuti töid intervjueritud ülikoolide tuutorid ja õppenõustajad välja, et ka Eestisse saabuvad tudengid eeldavad Eesti puhul majanduslikult soodsamat elukeskkonda, ning on tihtipeale Eestisse jõudes ebameeldivalt üllatunud kõrgetest hindadest (nt söök, majutus). Samuti puudub soojemast kliimast pärit tudengitel tihtipeale ettekujutus põhjamaisest kliimast, sh talveks tarvilikest ja sobilikest riietest. Ka pangakaardi taotlemisega võiksid ülikoolide esindajate hinnangul välistudengid alustada varem ehk võimalusel juba enne Eestisse saabumist.

Seega on uussisserändajatele tervikuna oluliseks abiks informatsioon Eesti elukalliduse kohta (sh näited teatud tüüpiliste kaupade ja teenuste hindadest). Seejuures ei ole tarvis Tallinna ja Tartu kohta eraldi infot koguda: selle asemel võib välistöötajatele või välistudengitele info jagamisel viidata ka veebis juba olemasolevatele võrdlustele (nt numbeo.com, expatistan.com, bestplaces.net jms elukalliduse (*cost of living*) kalkulaatorid).

Siiski näitab juhusliku valiku alusel kaardistatud teiste riikide saabumiseelsete teenuste analüüs, et vaid vähesed riigid pakuvad sisserändajatele põhjalikku saabumiseelset infot või teenustepaketti. Samas pakkusid kõik vaadeldud riigid (vt tabel 18 allpool) informatsiooni näiteks (veebipõhiste) keelekursuste kohta, millega on võimalik alustada juba enne sihtriiki saabumist. Sarnaselt Eestile, on üldjuhul ka teistes riikides olemas riiklikud veebilehed, kus selgitatakse riiki kolimiseks vajalikke dokumente ja nõudeid, tuuakse välja näpunäited kohanemise soodustamiseks, töö leidmiseks või

haridusvõimalustest osasaamiseks. Üldjuhul on tegemist sarnase informatsiooniga, mida pakutakse näiteks Work in Estonia, Study in Estonia või EURAXESS jt veebilehtedel, kaudselt ka eesti.ee veebilehel.

Oluline on siinkohal märkida, et mõned viidatud teenustest ja veebilehtedest on selgelt sihistatud ja kommunikatsiooni mõttes pakendatud otse just sellele sihtrühmale, kes pole veel päritoluriigist lahkunud ehk nn „*Before you leave*“ alane informatsioon (vt täpsemalt Uus-Meremaa näidet). Taoline eristamine ja tegevuste või informatsiooni prioritseerimine on oluline, kuna aitab tulevasel uussisserändajal eristada olulist saabumiseelset infot ebaolulisest, saabumisjärgsest informatsioonist. Taolist sihistatud infopakumist saab soovitada ka Eestile ning taoline informatsioon võiks eelkõige koonduda kohanemisprogrammi veebilehele.

Tabel 18. Saabumiseelsed teenused teistes riikides

Riik	Info
Austria	Veebileht üldise riigis elamise infoga, mis viib edasi keeleõppe infot käsitlevale lehele.
Taani	Tutvustav juhend neile, kes soovivad kolida Taani (sarnane Work in Estonia käsiraamatuga <i>Relocation Guide</i>). Sisaldab kontrollnimekirja tegevustest, mis on vajalikud tegemiseks kohe pärast saabumist, ning veebilinke tasuta keele e-kursustele , milles on võimalik osaleda ka veel lähteriigis olles.
Saksamaa	Spetsiaalselt töötavatele spetsialistidele suunatud veebileht , mis sisaldab teavet integratsioonikursuste, keelekursuste ja infoliini kohta, kust uussisserändajad saavad enda vajadustest lähtuvalt täpsemat infot uurida. Eraldi on olemas ka keelekursuste kohta infot pakkuv veebileht .
Luksemburg	Veebileht , mis hõlmab infot pakutavate integratsioonikursuste, sealhulgas ühepäevase tutvustuspäeva (<i>guidance day</i>) kohta, samuti teavet kodanikukursuste ning üldise elu-olu ('mida oodata') kohta. Eraldi on olemas ka keelekursuste kohta infot pakkuv veebileht .
Holland	Veebileht , mis suunab inimesed nn integratsioonikoolidesse integratsioonieksamiks valmistumiseks. Selle kohta tõendite esitamine on kohustuslik, vastasel juhul võib riik sisserännanuid trahvida.
Uus-Meremaa	Veebileht , mis pakub vajalikku infot, mida peaks uussisserändaja teadma enne lähteriigist lahtumist, samuti näpunäiteid keele õppimiseks ja infot keelekursuste
Kanada	Info keelekursuste ja veebileht spetsiaalselt uussisserändajatele mõeldud teenuste infoga.

4.1. Kohalikud omavalitsused

Lisaks avalikele ning erasektori ja vabaühenduste poolt pakutavatele teenustele pakuvad mitmeid olulisi teenuseid ka kohalikud omavalitsused. Kuna uussisserändaja elab üldjuhul ühes konkreetses omavalitsuses ning kasutab seal erinevaid teenuseid, kaardistati siinse uuringu raames ka kohalike omavalitsuste arusaam ning valmisolek uussisserändajatele teenuste pakkumiseks või olemasolevate teenuste kohendamiseks. Samuti vaadati, kas ja kuidas on erinevad omavalitsused võtnud endale poliitiliseks eesmärgiks (arengukavades) uussisserändajate sihtrühmaga tegelemise.

Kohalike omavalitsuste esindajate käest uuriti nende vahetuid kogemusi uussisserändajatega, sh milliseid tugiteenuseid sihtrühmale kohalikul tasandil pakutakse ning millised on peamised kitsaskohad ja väljakutsed, millega nende hinnangul tuleb tegeleda. Lisaks uurisime, kas ja mille osas on omavalitsustel uussisserändajate sihtrühmaga seoses veel täiendavat tuge vaja ehk milline on nende tänane võimekus.¹⁶³

4.1.1. Arengukavad

Kuivõrd prioriteetne on uussisserändajate kohanemise ja pikemaajalise lõimumise toetamine KOV-ide arengukavades? Selleks vaadati üle Tartu, Tallinna, Narva, Pärnu, Haapsalu ja Valga linna arengukavad. Kaardistus näitab, et eraldiseisvat fookust uussisserändajatele ja/või nende kohanemise toetamisele arengukavades seatud ei ole – välismaalased ja kohanemine ei ole neis dokumentides ei läbiv, regulaarne ega süsteemne. Üheski käsitletud kohaliku omavalitsuse arengukavas ei ole ka loodud tegevuskava uussisserändajate kohanemise toetamiseks (v.a. kaudselt Tartu linna arengustrateegias 2030, kus on välja toodud välistudentide, -õppejõudude ja -teadlaste linna tuleku soosimine).

Kuigi osades arengukavades on nimetatud arengukohti, mis soodustavad mh ka uussisserändajate kohanemist kohaliku elukeskkonda, on neid eelkõige kirjeldatud pigem lõimumise ehk Eesti venekeelse/muukeelse elanikkonna võtmes, mitte niiväga uussisserändajate või sisserände võtmes. Näiteks tuuakse arengukavades välja olemasolevate teenuste kohta infomaterjalide trükkimist erinevates keeltes, keelekümblusmetoodika rakendamist lasteaedade vene õppekeele rühmades, vähemusrahvuste kultuurisündmuste toetamist, eri rahvuste esindajate koostööd ja kogukondade võrgustumise toetamist – ehk tegevusi, mis on laias laastus suunatud pigem Eesti venekeelsele või muukeelsele elanikkonnale ehk pikaajaliselt Eestis elanud rahvusvähemustele. Kuigi taoline lähenemine otseselt ei välista uussisserändajate osalemist neis tegevustes, ei pruugi taoline lähenemine ka nende kaasatust soosida ega tagada.

Tartu: Uussisserändajate kohanemisel süstemaatiline fookus puudub, v.a. kakskeelse hariduskeskuse loomine. Aastatel 2013-2016 on läbi viidud erinevaid projekte, mis vähem või rohkem puudutavad kaudselt ka kohanemist. Tartul on plaanis luua nn Targa Linna strateegia, kuhu mh peaks tulema

¹⁶³ Kohalike omavalitsuste poolt pakutavate teenuste ja toe analüüsimiseks viidi läbi telefonivestlused ja/või saadi kirjalikud vastused Tallinna linnavalitsuselt, Tartu linnavalitsuselt, Narva linnavalitsuselt, Haapsalu linnavalitsuselt ja Valga vallavalitsuselt.

sisend ka välistalentide teemal, kuid strateegia koostamine on lükatud 2019. aasta lõppu. Tartu 2030 arengustrateegias on mainitud küll välistudengite tähtsust linna jaoks: „*Tartu arengus on tähtis koht õpirändel, mille üheks osaks on kasvav välistudengite, -õppejõudude ja -teadlaste arv, mis ühtlasi muudab Tartu mitmekultuurilisemaks ja avatumaks. [...] Soositakse elukestvat õpet ning talentide tulemist ja jäämist Tartusse*“ (lk 4), ent välistudengite kohanemise toetamise kohta ei ole konkreetset tegevuskava veel loodud.¹⁶⁴

Tallinn: Tallinn on koostamas uut arengukava 2021+.¹⁶⁵ Kavand on valmis ja avalikustatud Tallinna elanikele kommenteerimiseks, sh inglise ja vene keeles. Tagasiside korje kestis kuni 30. juunini 2019. Kohanemine ja uussisserändajad otseselt arengukava fookuses ei ole, küll aga seonduvad sellega teised külgnevad teemad, eelkõige rahvusvähemuste kultuur ja koolides toimuv.

Narva: Rännet käsitletakse peamiselt vaid (linnast) väljarände kontekstis. 2024. aasta visioonina näeb Narva ennast multikultuurse linnana, kuid eelkõige venekeelsest elanikkonnagrupid lähtuvalt.

Haapsalu, Pärnu, Valga: Väiksemate linnade arengukavades on ennekõike fookuses sisserände suurendamise vajadus, kuna kohalikud inimesed kipuvad lahkuma Tallinna. Küll aga on kultuuri-teemade kontekstis ära toodud rahvusvähemuste kultuuride tähtsustamist, tutvustamist (sh turismi eesmärgil) ning Valga puhul on üheks eesmärgiks seatud ka erineva emakeelega kogukondade lõimimine.

4.1.2. Hetkeolukord

Uuringu käigus küsitatud kohalikud omavalitsused lähtuvad pakutavate teenuste planeerimisel arusaamast, et need on mõeldud kõikidele kohalikus omavalitsuses elavatele isikutele, sh uussisserändajatele. Suurem osa küsitatud kohalike omavalitsusi ei näe mõtet luua eraldiseisvaid spetsiifilisi teenuseid, mis oleksid suunatud vaid uussisserändajatele. Eelduseks on võetud arusaam, et kõiki elanikke koheldakse võrdselt ning kohalik omavalitsus toetab abivajajaid vastavalt vajadustele ja olemasolevatele võimalustele. Samas on intervjueritud omavalitsused valmis põhimõtteliselt oma teenuseid ka uussisserände või uussisserändajate suunal arendama, kui selline vajadus peaks tekkima – samal ajal ei ole neil aga ühtset arusaama selle osas, kes ja kuidas peaks taolisi vajadusi tuvastama.

Suurem osa kohalikest omavalitsustest on taganud suuremal või vähemal määral pakutavate teenuste ja võimaluste kohta info kättesaadavuse kohaliku omavalitsuse kodulehelt eesti ja vene keeles; Tartu ja Tallinn lisaks ka inglise keeles. Läbiviidud intervjuudes omavalitsuste esindajatega väljendatakse küll seisukohta, et uussisserändajatel on võimalus alati pöörduda kohaliku omavalitsusse, kus neile antakse vajalikku informatsiooni ning vajadusel suunatakse spetsiifilistele küsimustele vastamiseks ja abi saamiseks edasi, kuid tuginedes intervjuudele uussisserändajate endiga, pole siiski kindel, et taoline abi saamine on alati kõige kiirem ja kvaliteetsem või et kohaliku omavalitsuse ametnikud ise oleksid saanud vajaliku ettevalmistuse taolise sihtrühmaga tegelemiseks. Intervjuudest johtub, et sageli võib esimeseks takistuseks osutada hoopis ametniku keelebarjäär. Samuti jääb intervjuude põhjal ebaselgeks, kas või kui palju kohalikud omavalitsused ise aktiivselt soosivad uussisserändajate pöördumist nende poole erinevates küsimustes.

Kõige rohkem on uussisserändajatele suunatud teenuste arendamisega tegelenud Tartu ja Tallinn, kus on vajaduspõhiselt täiendatud ja parendatud pakutavaid teenuseid ning vajaliku info jõudmist antud sihtrühmani.

¹⁶⁴ Tartu Linnavolikogu 16. aprilli 2015. a määrus nr 64. Arengustrateegia Tartu 2030.

¹⁶⁵ Sh inglise keeles: Tallinn.ee. Development Plan 2021+.

Nii on näiteks Tallinna linn koondanud uussisserändajate jaoks vajaliku informatsiooni oma kodulehele, kus teenuste andmekogus on ingliskeelse vaate juurde loodud eraldiseisev alaosa „*For Newcomer*“, kuhu on koondatud informatsioon antud sihtrühmale rohkem huvipakkuvatest küsimustest: üldinfo linna kohta, info eluaseme registreerimisest, olulistest põhiteenustest, linnatranspordiküsimustest. Teenuste andmekogu ingliskeelsete kasutajate seas on kõige populaarsem teenus elukoha registreerimine, seejärel mänguväljakute kohta infot andev teenusekaart ning erinevate sportimisvõimalustega tutvumine. Avalike teenuste kättesaadavuse lihtsustamiseks on Tallinna linn planeerinud e-teeninduskeskkonna taotlen.tallinn.ee edasiarendamist, kuhu 2018. aastal loodi 8 uut teenust, mida Tallinna linna sõnutsi kasutavad ka uussisserändajad. Samas on antud keskkond ainult eestikeelne ehk uussisserändajad saavad seda kasutada ainult kas iseseisvalt tõlkides või kasutades eesti keelt kõneleva inimese abi – teisisõnu, see ei ole kohandatud välismaalase vaatele.

Ühe lõimumismeetmena viib Tallinna linn ellu Tallinna Kodurahuprogrammi, milles kirjeldatud eesmärgiks on luua usaldusväärseid suhteid eri rahvuste vahel ning kaasata Tallinnas elavaid rahvusvähemusi erinevates valdkondades. Programmist toetatakse projektikonkursside alusel vähemusrahvuste kultuuriseltside mittetulunduslikke projekte, näiteks kultuuripärimuste tutvustamiseks, traditsiooniliste tähtpäevade tähistamiseks, lõimumisküsimuste arutamiseks jmt. 2019. aastal viidi läbi kolm projektikonkursi vooru, kus toetati ühtekokku 68 projekti kogusummas 186 000 eurot. Paraku ei käsitle suurem osa projektidest otsese sihtrühmana uussisserändajaid ning selle sihtrühma kaasatuse osas rahastatud projektidesse ei ole ka eraldi arvestust peetud. Põhimõtteliselt on aga võimalik antud projektikonkursside kaudu adresseerida ka uussisserändajatega seotud tegevusi.

Uussisserändajatele pakutakse teenuseid ka Tallinnas loodud Eesti Rahvusvahelises Majas (*International House of Estonia*), kus Eestisse saabunud isikud saavad taotleda isikukoodi, registreerida elukohta, saada infot elamislubade, samuti laste haridusküsimustes lasteaegade ja koolivõimaluste kohta. Samal ajal on Eesti Rahvusvahelise Maja teenused suunatud eelkõige Eestisse saabuvatele välisspetsialistidele, ning ka intervjuud näitavad, et paljud uussisserändajad ei ole sellest teenustest teadlikud. Tööandjatega intervjuudest selgub vajadus ka taolise koha järele Tallinnas, kust saaks kohanemist toetavat kokkuvõtliku informatsiooni mh vene keeles.

Tartu on loonud eraldi teenuskeskuse uussisserändajate toetamiseks. Koostöös Tartu linnavalitsuse, Tartu Ülikooli ja Eesti Maaülikooliga avati 2019. aastal Tartu Välismaalaste Teenuskeskus (*Tartu Welcome Centre*), kuhu saavad pöörduda kõik välismaalased, kellel on tekkinud küsimused seoses kohaliku eluoluga. Teenuskeskus pakub kohapeal individuaalset konsultatsiooni ning kord kuus plaanitakse läbi viia seminare, kus jagatakse põhjalikumalt infot ühe kindla teemavaldkonna kohta. See on oluline edasimineku võrreldes näiteks 2014. aastal tehtud uussisserändajate kohanemise uuringuga, mil koostöö linna ja Tartu erinevate kõrgkoolide vahel oli küll mõlema osapoole poolt soovitud, kuid reaalselt ja sisulist koostööd pigem ei toimunud. Teenuskeskuse senise lühiajalise kogemuse põhjal pöörduvad inimesed konsultatsioonile esmalt praktiliste sisseelamisküsimustega: pangakonto avamine või tudengi sooduskaardi vormistamine, kuid peale esmaste toimingute sooritamist lähevad teemavaldkonnad sügavamaks ning edasi pöörduetakse keskuse poole juba küsimustega, mis puudutavad näiteks perearsti leidmist, töövõimalusi, juriidilist abi jmt.

Kuigi üldine valmisolek, vähemalt kahe eelnevalt kirjeldatud omavalitsuse näitel, on tänaseks loodud, pöörduvad uussisserändajad kohalikesse omavalitsustesse otse ja vahetult siiski harva. Neil juhtudel pöörduetakse peamiselt erinevates linnaelu puudutavates küsimustes, nagu näiteks ühistranspordi kasutamine, elukoha registreerimine, laste- ja peretoetused, haridusküsimused jm. Üksikutel juhtudel on intervjuude põhjal pööratud ka teiste teemadega, millega kohalik omavalitsus on juhtumipõhiselt tegeleenud. Näiteks Narva linnavalitsus tõi ühe pöördumise põhjusena välja abi otsimise spetsiifiliste

dokumentide täitmiseks ja esitamiseks; Valga linnavalitsus tõi välja juhtumi, kus kohalikku omavalitsusse pöördui, kuna tekkis raskusi perearsti leidmisega. Kuna ka kohalikele elanikele on kohalik omavalitsus peamine kontaktpunkt erinevate kohaliku eluga seotud küsimuste lahendamiseks, on vajalik tekitada taoline teadlikkus otse omavalitsusse pöördumiseks ka uussisserändajate hulgas. See eeldab aga omakorda vastavast võimekust ka omavalitsuses endas.

Eraldiseisvalt tõi mitu kohalikku omavalitsust välja haridusvaldkonnas kooliealiste uussisserändajate eestikeelsesesse kooli õppima asumise, millega seoses on koolid rakendanud vajaduspõhise individuaalse õppekava rakendamise võimalust, mis võimaldab õppida intensiivsemalt eesti keelt ning esimesel võimalusel ja sujuvamalt minna üle tavapärasele õppekavale. Toodi välja, et palju küsimusi lahendatakse ära juba kooli tasandil, kuna saabunud perekondadel tekib kooliga tihedam kontakt ning kooli kaudu saadakse kätte rohkem vajalikku lisainfot kui omavalitsusega suheldes. Samal ajal on teada probleemid mõnedes teistes Eesti omavalitsustes (nt Maardus),¹⁶⁶ kus on väljendatud seisukohta, et välisriigi kodanikest lastele, kes on rahvastikuregistrisse kandmata (st nt pikaajalise viisaga, kuid lühiajalise töötamise registreerimisega saabunud perede lapsed), ei saa ega tohi omavalitsus tagada kohta lasteaia ega koolis; samal kui EV põhiseadus sätestab igaühe õiguse haridusele Eestis.

Kas ja kuidas konkreetsed juhtumid lahenevad, pole teada, kuid oluline on siinkohal märkida, et mh taoliste juhtumite tulemusena, aga osaliselt ka rändekriisiga seotult, on Eesti omavalitsuste teadlikkus uussisserändajate sihtrühmast ja valmisolek nendega tegelemiseks olulisel määral tõusnud. Olukord on seega mõnevõrra parem võrreldes 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuringu tulemustega, kus selgub, et pea ükski toona intervjueeritud omavalitsus ei olnud teadlik uussisserändajate sihtrühmast (millistest riikidest, kui palju ja miks on Eestis tulnud) ega sellest, kas, kes ja kuidas peaks nendega tegelema.

4.1.3. Probleemid ja vajadused

Olemasolevate kitsaskohtadena tõi kohalikud omavalitsused välja keelebarjääri, mis tekib uussisserändajatega, kes ei valda inglise või vene keelt, mistõttu on neile teenuste osutamine ajamahukam. Samal ajal toovad intervjuud uussisserändajatega välja, et sama olukord on välismaalaste endi hinnangul hoopis omavalitsuste ametnike seas – ametnike inglise keele oskus ei ole uussisserändajate hinnangul alati piisav vahetuks suhtlemiseks. Intervjueeritud omavalitsused toovad lisaks välja suurt töökoormuse tõusu sügisperioodil seoses välisüliõpilaste elukoha registreerimisega ning D-viisaga Eestisse saabuvate rahvusvaheliste tudengitega, kes ei kvalifitseeru näiteks kohanemisprogrammi, kuid kes ei saa ka piisavalt tuge Eesti elukeskkonnas sujuvamaks sisseelamiseks.

Eraldi tõstatasid omavalitsused kitsaskohana just taolisi olukordi, kus kohalikku omavalitsusse saabub perekond, kelle Eestis viibimise aluseks on lühiajalise töötamise registreerimine (D-viisa), kuid kellel ei ole võimalik lühiajalisest viibimisest tulenevalt oma elukohta rahvastikuregistris registreerida. Juhul, kui taolises peres on kooliealised lapsed, ei pruugita neile tagada koolikohta nende elukohajärgses koolis või lasteaiaasutuses.

Väiksemates kohalikes omavalitsustes puudutavad kohanemise kitsaskohad tihtipeale mitte ainult uussisserändajaid, vaid kogu kohalikku elanikkonda. Näiteks toodi ühes väiksemas intervjueeritud kohalikus omavalitsuses esile esmatasandi arstiabi puudulikkus, kuna olemasolevatel perearstidel on nimistud täis. Sealhulgas pole piirkonnas võimalik saada ka ingliskeelset perearstiabi teenust.

¹⁶⁶ Vt täpsemalt Postimees. 18.09.2019 “Maardu linnapea: varsti peame koolidest eemaldama Ukraina sisserändajaid”.

Puudulik on ka eriarstiabi kättesaadavus, milleks kohalik omavalitsus maksab kohalikele elanikele sõidutoetusi, et neil oleks võimalik saada vajalikku abi lähimast suuremast linnast. Väiksemates kohalikes omavalitsustes on teatud teenuseid keerulisem pakkuda ning vajaliku teenusepakkumise arendamine ei puuduta ainult selle kättesaadavaks muutmist uussisserändajatele, vaid ka teistele kohalikele elanikele. Seega tuleb antud juhtudel arendada teenust lähtuvalt ja muuhulgas kooskõlas kohalike püsielanike vajadustega.

Vastavalt tekkivatele vajadustele ning olemasolevatele võimalustele tegelevad kohalikud omavalitsused juhtumipõhiselt ja individuaalselt nende juurde pöörduvate uussisserändajatega. Intervjueeritud omavalitsuste sõnusi suunatakse vastavalt vajadusele uussisserändaja täiendava info ja toe saamiseks teiste kohalikus omavalitsuses asuvate teenusepakkujate juurde. Intervjuude käigus jäi siiski lahtiseks küsimus, kas ja mil määral on omavalitsuste töötajad piisavalt teadlikud kõikidest uussisserändajatega tegelevatest organisatsioonidest (sh mitte ainult riigiasutustest, vaid ka teenuseid või tegevusi pakkuvatest vabaühendustest, keeleõppe võimalustest jmt), kelle juurde neid vajadusel suunata.

Eraldi probleemse teemana tõid kohalikud omavalitsused välja eesti keele õppe, mida on küll võimalik õppida nt Töötukassa koolitusrahade toel (ainult nendel, kes on Töötukassas arvele võetud), eraviisiliselt või vähestes omavalitsustes ka mitteformaalselt näiteks keelekohvikutes (Tallinn, Narva, Tartu), kuid neist võimalustest hoolimata tuntakse, et uussisserändajatele suunatud eesti keele õpet peab riik senisest palju rohkem toetama. **Eesti keele oskus on intervjueeritud kohalike omavalitsuste hinnangul vajalik, et Eesti eluga paremini ja kiiremini kohaneda ning tööturul hakkama saada.** Eraldiseisva näitena võib küll tuua välja Narva linna, kus uussisserändajad on valdavalt venekeelsed, ning kuna vene keel on kohalikul tasandil levinud suhtluskeel, kohanevad uussisserändajad kohaliku (venekeelse) eluoluga suhteliselt kiiresti. Paraku pole aga ei neil ega ka teistel kohalikel muukeelsetel inimestel piisavalt võimalusi eesti keele praktiseerimiseks, mis piirab mõlema sihtrühma nii tööturule suundumist, osaliselt ka Eesti-sisest mobiilsust (v.a. Tallinn) kui ka kohanemist ja pikaajalist lõimumist.

Kuigi intervjueeritud kohalike omavalitsuste esindajate sõnul on eesti keele õppimise toetamisel suureks abiks Tallinnas ja Narvas käivitatud eesti keele majad ja vabaühenduste korraldatavad keelekohvikud, kus ka uussisserändajad saavad tuge eesti keele praktiseerimisel, tõdetakse, et ainuüksi neist ei piisa, et tagada jätkusuutlik ja näiteks tööl hakkamasaamiseks vajalik eesti keele õpe.

Siinses uuringus intervjueeritud tööandjad ei olnud üldjuhul välistööjõuga seonduvalt omavalitsustelt tuge saanud. Mõned tööandjatest ei pidanud seda ka vajalikuks ning osade puhul võime oletada, et nad ei näe täna omavalitsusi oluliste partneritena uussisserändajate valdkonna arendamisel. Omavalitsuse tuge vajatakse osade tööandjate hinnangul ennekõike töötaja elukoha registreerimisel ning lasteaia või koolikoha saamisel:

„Välistöötaja lapsele oli kooli vaja abiõpetajat, siis läbi Tallinna sotsiaalosakonna õnnestus tal see isegi saada nii et Eesti riik maksis selle kinni, nagu tavalisele kohaliku lapsele.“
(tööandja)

Mitmed tööandjad ei osanud omavalitsuste suurt panust näha põhjusel, et paljud teenused on hallatud riigi tasandilt; samuti põhjusel, et tööandjatel endil puudub täpne ülevaade rollide või teenuste jaotusest riigi ja kohaliku omavalitsuse vahel:

„Siin on alati see küsimus, kas kohalikud teenused on kõigile kättesaadavad. Siis on see, et kohalik teenus peab olema kättesaadav riigikeeles. Võiks ju olla inglise keeles ka. Ma ei tea kas see on või ei ole, ma ei kasuta neid teenuseid. Puhtalt erasektori asjad, kui see toimib, siis ei näe, et linn peaks midagi veel tegema. Linn tagabki selle, et ühistransport toimub, avalikud teenused, turvaline linnaruum. Need üritused, mis on kõigile kodanikele avatud, siis kõik saavad sinna minna. Tasuta üritusi on palju.“ (tööandjate esindaja)

Samas oli ka tööandjaid ja nende esindajaid, kes nägid, et kohalik omavalitsus võiks kohanemispoliitikas ja kohanemise toetamisel senisest suuremat rolli mängida, sh infopakumises, nõustamises jmt:

„Kindlasti igasugune abi on teretulnud. Kasvõi... nõustamisteenus; elamispiinnaga nad ei saa aidata. Ma ei tea, ma ei oska öelda. Aga [...] raske on niimoodi vastata. Äkki mingisugused ekskursioonid või midagi sellist sissereändajatele?“¹⁶⁷ (tööandja)

„KOV-id võiksid rohkem mängida rolli kui näiteks vaja riiki tutvustada. Mingid programmid on ikka olemas. Ei saa öelda, et nad poleks osalised. Tallinna linn on esindatud rahvusvahelises majas. Küsimus pigem selles, et inimene ei tea küsida neid asju.“
(tööandja)

Intervjueeritud kohalikud omavalitsused ise aga ettevõtteid kui potentsiaalseid partnereid kohanemise toetamises või teenuste pakumises välja ei pakkunud.

4.1.4. Lahendused ja soovitused

Kohalikud omavalitsused tegelevad uussissereändajatele suunatud teenuste arendamisega eelkõige vastavalt vajadusele, olemasolevatele võimalustele ja võimekusele. Kõige rohkem pööravad teenuste arendamisele tähelepanu Tartu ja Tallinn, kes teevad teatud ulatuses koostööd ministeeriumide, ettevõtete ja kõrgkoolidega, eesmärgiga parendada uussissereändajatele suunatud tugistruktuuri ja -teenuseid. Näiteks Tartu välismaalaste teenuskeskusel on plaanis lähitulevikus pakkuda rohkem erinevaid teenuseid, sealhulgas privaatset nõustamisruumi nõudvat rände-, karjääri- ja maksunõustamist.

Tallinna linn on korraldanud ümarlaua kolmandate riikide kodanike kaasatuse ning linnavõimu ja kodanikuühenduste koostöö teemadel. Samas ei näe linn otsest vajadust uussissereändajatele eraldi teenuste väljaarendamiseks, käsitledes neid võrdväärselt teiste linna elanikega. Üheks soovitusena on Tallinna linna kodulehe venekeelses ja ingliskeelses vaates luua eraldi osa Eestisse saabunud uussissereändajatele, kuhu on koondatud esmast kohanemist toetav informatsioon. See informatsioon ei pea dubleerima juba muud, paljudes teistes kohtades olemasolevat kohanemisalast informatsiooni, kuid kuna linna veebileht võib uussissereändajale olla esimene kontaktpunkt, siis võivad seal esmajärjekorras olla viited teistele kohanemisalastele veebilehtedele, sh kohanemisprogrammidele.

Lisaks tasub nii Tallinna kui ka Tartu omavalitsuse asutustes (nt linnaosavalitsused), kuhu ka uussissereändajad pöörduvad (nt elukoha registreerimine või lastega seotud toimingud), panna üles

¹⁶⁷ Vastuseks küsimusele, kas KOV-ist oleks abi vaja ning kui jah, siis mille osas?

visuaalselt eristuvat informatsiooni, näiteks plakati või postri kujul, mis pakub informatsiooni rahvusvaheliste majade, teenuskeskuse või kohanemisprogrammi olemasolust.

Teenuste arendamisse kohalikul tasandil ja kohalike omavalitsuste poolt kaasatakse uussisserändajaid endid paraku episoodiliselt ja ilma läbimõeldud süsteemita, st eelkõige individuaalselt kogutud tagasiside kaudu. Samal ajal on ka ebaselge, kas ja kui palju uussisserändajate poolt antud sisendit otseselt arvesse võetakse. Väiksemates kohalikes omavalitsustes, kus uussisserändajatele eraldi teenuseid ei pakuta, pole ka loodud võimalusi nende otseseks kaasamiseks teenuste arendamisse. Ühe kohaliku omavalitsuse esindaja sõnusti võiks omavalitsus pöörata küll rohkem tähelepanu rändeteemadele, aga taolist ennetus- ja ettevalmistustöö tegemist takistavad omavalitsuse töötajate piiratud ajalised ressursid. Põhimõtteliselt ollakse valmis rändevaldkonna teemadega, sh kohanemise toetamisega kohalikul tasandil tegelema, kuid selleks eeldatakse ka eraldi sihtfinantseerimist riigi poolt, näiteks eesti keele õppe toetamiseks.

Lisaks omavalitsustele on Eesti Linnade ja Valdade Liidus (ELVL) loodud 2018. aasta sügisel lõimumise tööühm, mille ülesandeks on ettepanekute tegemine kultuuriministrile lõimumispoliitika valdkonnas. Kevadel 2019 riigieelarve läbirääkimiste raames tehtud ettepanekute tulemusena võttis lõimumise tööühm eesmärgiks koostada hiljemalt 2020. aasta II kvartaliks teenusekaart, mida saavad sealhulgas kasutada Eestisse elama asunud uussisserändajad. Selle näol oleks tegu erinevaid kohaliku omavalitsuse ja riigi poolt pakutavaid teenuseid tutvustava infomaterjaliga, kus oleks samuti kirjas info perearsti leidmise kohta. See oleks kättesaadav nii brošüürina kui ka digitaalsel kujul, sealhulgas inglise ja vene keeles.

Samuti tegi ELVL lõimumise tööühm 2019. aasta oktoobris toimunud omavahelisel kohtumisel neli ettepanekut, mille hulgas on näiteks korraldada kohalike omavalitsuste uussisserändajatega vahetult kokkupuutuvatele ametnikele kesksed koolitused, eesmärgiga tõsta ametnike võimekust uussisserändajate kohanemise toetamisel. Samuti soovitakse riigi ja omavalitsuste koostöös teha uuring, selgitamaks välja kitsaskohad uussisserändajate kohanemisel ja neile teenuste osutamisel ning kujundada konkreetsed ettepanekud riigile ja omavalitsusele täiendavate meetmete rakendamiseks.

Tööandjate vaates nähakse aga tulevikus omavalitsustel suuremat rolli uussisserändajatele just kohaliku elu tutvustamisel ning selle tagamisel, et kohalikul tasandil toimiksid ning oleksid tagatud kõik seadusega ettenähtud teenused.

4.2. Uussisserändajate sotsiaalmeedia tarbimismustrid

Eestisse saabuvad uussisserändajad (või Eestisse tulla plaanivad välismaalased) kasutavad info otsinguks ja abi saamiseks aktiivselt ka erinevaid sotsiaalmeedia kanaleid. Siinse uuringu intervjuude põhjal võib öelda, et paljude jaoks ongi sotsiaalmeedia üks peamisi infokanaleid Eesti kohta. Seega mõistmaks uussisserändajate vajadusi ja eluga Eestis esilekerkivaid küsimusi, vaatlesime uuringus ka erinevaid sotsiaalmeedia gruppe ning tuvastasime ja kaardistasime seal sagedasemad uussisserändajate poolt tõstatavad teemad. Lisaks anname hinnangu sellele, kuivõrd sotsiaalmeedias esilekerkivad teemad või küsimustepüstitused kattuvad kohanemisprogrammi raames käsitletavate teemadega. Valdkonnad, mille osas uussisserändajad ja teised, Eestis juba pikemaajaliselt viibivad välismaalased sotsiaalmeedias sõna võtavad, kattuvad suuresti ka teemadega, mille üle arutleti uuringu individuaal- või fookusgrupi intervjuudes ja/või mille tuvastasime sekundaarallikate analüüsis.

Sotsiaalmeedia gruppides postitava analüüsimise eesmärk oli eelkõige kaardistada, millist funktsiooni sotsiaalmeediagrupid uussisserändajate jaoks täidavad, millised teemad on uussisserändajate jaoks huvitavad või olulised, millised tõstatatud teemad kattuvad

kohanemisprogrammi teemadega ja/või üldisemate kohanemisega seotud väljakutsete lahendamiseks. Sellest saadav informatsioon aitab lisaks uussisserändajate ja välismaalaste hulgas esilekerkivates probleemides parema ülevaate saamiseks paremini sihistada ka uussisserändega seotud kommunikatsiooni - nii kohanemisprogrammi alast kui ka muud rändevaldkonnaga seotud kommunikatsiooni.

Sotsiaalmeedia analüüsi tulemuste üks oluline järeldus on, et **sotsiaalmeedia grupe ning seal liikuvat informatsiooni ei tohi käsitleda teisejärgulise tähtsusega** – Eesti kohta käivaid grupe on palju, mitmete gruppide liikmeskondade arv on suur ning infot postitatakse ning eri teemade üle arutletakse palju. Teisisõnu võib (sõltuvalt postitustest ning postitajate aktiivsusest) neis tekkida ka teatav üldine foon Eesti kohta – positiivne, negatiivne või neutraalne –, mis kindlasti mõjutab ka inimeste hoiakuid ning seeläbi kohanemist ja/või pikemaajalist lõimumist. Sestap tasub tulevikus seda valdkonda enam jälgida ning uurida, kuidas sotsiaalmeedias kujunevad narratiivid ajas muutuvad, näiteks võib põhjalikum sotsiaalmeedia analüüs olla tulevikus ka integratsiooni monitooringute üks osa.

Kaardistus tuvastas suurel arvul erinevaid sotsiaalmeedia grupe (vt tabel 19). Kuna suurimad Eestisse kolmandatest riikidest saabuva uussisserändajad on pärit Venemaalt ja Ukrainast, toome analüüsis eraldi välja võrdluse venekeelsete ning suurimate ingliskeelsete gruppide vahel.

Tabel 19. Sisserändajaid koondavad sotsiaalmeedia grupid, valikuline nimekiri (seisuga august 2019)

Grupp	Liikmed
Üle-eestilised grupid	
Expats in Tallinn/Estonia	10,578
Foreigners living in Estonia	6,163
Expats in Tallinn, Estonia	5,118
Tallinn Expats	3096
Понаехали в Эстонию	1787
Expats & foreigners in Estonia	
Regionaalsed, mittespetsiifilised	
Tallinn Expats	3,096
Foreigners in Tartu	2,497
Lastega seotud grupid	
Moms of Tallinn	394
Families with kids in Tartu	150
Töö ja majutuse otsimisega seotud grupid	
Expat jobs in Tallinn	8298
Tallinn Renting Flat & Accommodation	4845
Job Offers in Estonia - http://estonia.jobrat.net	2612
Erasmus in Tallinn/accommodation	6,800
Erasmus in Tallinn University	3,100
Degree Students of the University of Tartu	2,425
Erasmus & International students in Tartu	1100
ESN Tartu Sports	1000
UT International Staff	89

Sport, ühised huvid, vaba aeg	
For socializing: expats in Tallinn/Estonia	1,800
Tallinn Board and Card Games	841
ESN Tallinn Sports	814
Tartu Ülikooli Väitlusklubi/University of Tartu Debate Club	558
Basketball Tartu	237
Tartu Nightlife/Tartu ööelu	216
Book Club Tartu	70
Tartu Cricket Club/Tartu Kriketi Klubi	52
Keel, etniline taust, religioon (valikuline nimekiri)	
Українці в Естонії	1437
Украинки в Эстонии/Українки в Естонії	335
Españoles en Estonia	775
UT Korean Culture Club	559
Eesti moslemid	423
Espanol en Tartu	223
Tartu Muslims	221
Italiani in Estonia	826
Italiano a Tartu	216
Estonia-Latina (Latinos in Estonia)	510
Australians and New Zealanders living in Estonia	235
Pakistanis in Estonia	181

* ESN grupe on palju lisaks, neid tehakse iga akadeemilise aasta või semestri kohta uuesti

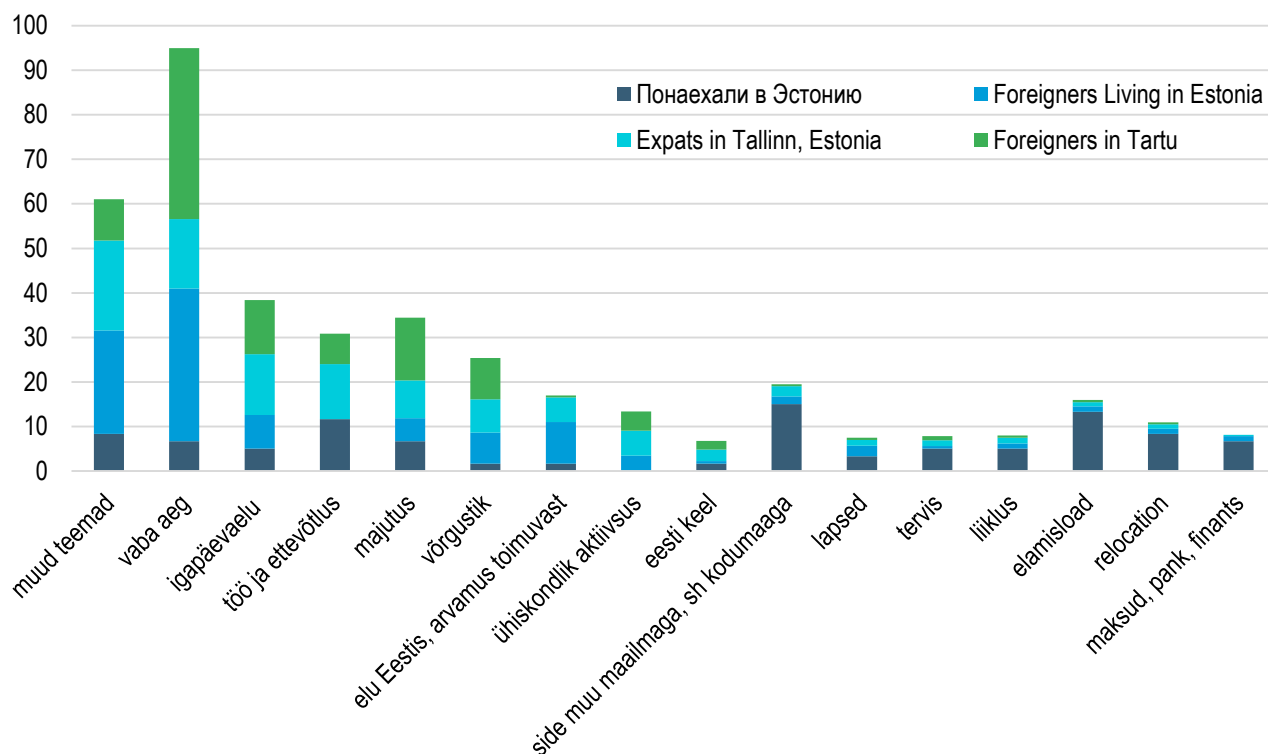
** liikmete arv 4. august 2019 seisuga

4.2.1. Analüüsimeetod ja kaardistatud grupid

Sotsiaalmeedia gruppide kaardistuses vaadeldi ainult Facebook keskkonnas olevaid grupe. Analüüsi käigus uuriti süvitsi seitsme erineva sotsiaalmeedia grupi postitusi ning neis kaardistati fookusteemad ning Eestis elavate välismaalaste poolt väljendatud vajadused, arvamused ja hoiakud. Algselt piiritleti vaatlusperiood vahemikuga aprill–mai 2019, kuid sõltuvalt grupi dünaamikast laiendati kas vaatlusperioodi postituste arvu või valiti teine vaatlusperiood. Gruppide postitused ja/või postitustele antud kommentaarid jagati 16 teemavaldkonna vahel (nt elamisload, tervis, töö ja ettevõtlus, vaba aeg, võrgustik jm) ning neist sisalduv info on kirjeldatud kvalitatiivselt. Kaardistuse meetodika, uuritavate gruppide ja postituste arv jm on kirjeldatud täpsemalt uuringuaruande lisa 1 (meetodika).

Gruppide profiilide omavaheliseks paremaks võrdluseks on alloleval joonisel 10 ära toodud erinevate gruppide postitused sama perioodi võrdluses (10. aprill 2019 - 31. mai 2019). Kuna grupid on erineva postitamissagedusega, on teemade osakaal välja toodud protsentides (%), mitte absoluutarvudes.

Joonis 10. Võrdlus erinevate FB Eestis elavate uussisserändajate gruppide vahel fookusteemade kaupa, %¹⁶⁸

* kvantifitseerivaks ühikuks on algatatud postitused; postitustele antud kommentaarid ei ole arvuliselt sisse arvestatud, kuid kajastuvad analüüsis; järjestatud kahanevas järjekorras „Expats in Tallinn” grupi põhjal

4.2.2. Elamisload

Venekeelsed grupid

Elamislubadega seotud postitused moodustasid grupis Понаехали в Эстонию kõige suurema kategooria ja enamasti pälvisid ka grupiliikmetelt reaktsioone (st neile postitustele lisati vähemalt üks kommentaar). Elamislubade teemal esitati küsimusi, mis olid seotud elamisloa tüübi muutmisega, pikaajaliste elamislubade erinevustega (sh nende saamise tingimustega); aruteluks tulid ka kvoodid ja palgakriteeriumid (need teemad leidsid kajastust ka grupis Ищу совета (Эстония)), samuti kvoodid ja taotluse PPA-sse sisseandmise aeg; samuti küsiti, kuivõrd on D-viisaga juurdepääsetavad teatud teenused (pank, kool jm). Lisaks arutati Eestis viibimise tingimusi (nt kuivõrd rakendub 183 päeva Eestis viibimise tingimus kaugtöö puhul) ning elamisloa katkemist töölepingu katkemisel.

Elamislubasid menetlevaid Eesti ametnikke nähti üldiselt inimlikena ja arvati, et nad püüavad küsijaid abistada, kuigi vahel tulevad vastused aeglaselt ja järjekorrad on pikad. Siiski mainitakse, et erinevatest PPA büroodest on saadud erinevaid vastuseid, mida osade vastajate poolt tõlgendatakse kui info varjamist.

Ingliskeelsed grupid

¹⁶⁸ Joonisel on välja toodud viie peamise grupi postitused – arvuliselt on iga algatatud postitus on üks (1) ühik, postituste alla kirjutatavad kommentaarid ei ole eraldi ühikutena kirjas. Sellest tingituna on mõnel teemal tehtud vaid üksikuid postituid, aga analüüsisosas on siiski palju infot, kuna teema on vallandanud palju reaktsioone ja seda on palju kommenteeritud.

Ingliseelsetes gruppides ei kerki elamisloaga seotud teemad esile kuigi olulistena. Selleks võib olla erinevaid põhjuseid – nt vaadeldud periood oli lühem kui venekeelsete gruppide puhul; gruppides on nii kolmandate riikide (KRK) kui ka EL kodanikud (kelle jaoks need küsimused ei ole aktuaalsed); õpirändega tulijaid instrueeritakse ülikoolide orientatsioonikursustel vm. Siiski esitati üksikuid küsimusi, mis olid seotud pikaajalise viibimisega Eestis, Eestis D-viisaga viibimisega, kaasatuleva abikaasa elamisloa kohta, startup-viisade kohta, laste koolivõimaluste kohta.

4.2.3. Töö- ja ettevõtlus

Töö ja ettevõtlusega seotud küsimused olid üsna sagedased kõikides gruppides, ent erineval moel.

Venekeelsed grupid

Grupis Понаехали в Эстонию olid selle kategooria postitustest umbes kolmandik administraatori poolt postitatud (kes tegeleb tööjõu värbamisega Eestisse): vabad töökohad, Eesti tööturul vajaminevad oskused ja seadusandlus. Lisaks pakutakse üksikutes kuulutustes tööd ja uuritakse, millised keskkonnad on tööotsinguks parimad, sh jagatakse infot jooksvate sündmuste kohta (nt IHE/Töötukassa koolitused). Selles grupis on tõenäoliselt paljud liikmed tööturul üsna soodsas olukorras ja töö otsimise teema ei ole nende jaoks aktuaalne, pigem olid aktuaalsed ettevõtluse algatamisega seotud küsimused. Hoopis erinev arutelu oli grupis Я переехал в Эстонию, kus fookuses oli vaadeldud perioodil ennekõike keeleküsimus: kas Eestis töö leidmiseks on vaja eesti keelt (vastused varieerusid - arvati nii seda, et on vaja, kui ka seda, et ei ole), töö leidmise keerukus, sh töö leidmine väljaspool Tallinna.

Ingliseelsed grupid

Ingliseelsetes gruppides oli töö- ja ettevõtlusteema samuti erinevalt esindatud. Gruppides Foreigners living in Estonia ja Expats in Tallinn, Estonia moodustavad u 40 protsenti värbamisega tegelevad firmad, mis rutiinselt neisse kuulutusi postitavad (mõne firma kuulutusi postitatakse iga nädal) – peamiselt IT, klienditeenindusega ja restorani tööga tegelevad firmad, samuti nt taustanäitlejaid otsivad firmad. Lisaks värbavatele firmadele on jooksvalt postitused erinevate teenuste kohta – kõige sagedamini otsitakse raamatupidajaid/finantsinimesi, aga ka nt lapsehoidjat, koristajat, fotograafi, keeleõpetajat, kokka, nõudepesijat jm. Grupis Foreigners in Tartu on paar üksikut postitust värbamisega tegelevatelt firmadelt, ent näib, et rutiinset suunatud värbamist ei toimu; selles grupis on aga märksa olulisemal kohal töö otsimine; umbes neljandik postitusi on seotud töö otsimisega.

4.2.4. Majutus

Venekeelsed grupid

Понаехали в Эстонию grupis moodustasid majutuse kategooria suures osas üürile andmise kuulutused, lisaks olid mõned postitused, kus otsiti üürikorterit või -tuba, küsiti või jagati infot selle kohta, kust üldse kortereid otsida, ja üks postitus, milles küsiti soovitusi piirkonna kohta. Teistes gruppides majutuse teemat peaaegu üldse üles ei kerkinud. Majutuse teema oli seega üsna vähe esindatud, milleks võib olla mitmeid põhjuseid: näiteks suunati inimesi teistesse (spetsiifiliselt majutusalaalastesse) gruppidesse, kus on ka teised venekeelsed liikmed. Grupis Ищу совета (Эстония) tuli aeg-ajalt teemaks ka elukoha registreerimine (registreerimise alus, sh kas peab/saab registreerida kui ei ole elamisluba, vaid üüritakse D-viisaga, milline on registreerimisprotseduur jm).

Ingliseelsed grupid

Gruppides Foreigners living in Tallinn ja Expats in Tallinn, Estonia oli majutusega seotud postituste arv võrreldes venekeelsete gruppidega samuti vähene (5-6% postitustest; grupis Expats in Tallinn/Estonia ca 10% ja Foreigners in Tartu ca 12%), veidi rohkem kui pooltel juhtudel otsiti üüripinda, infot selle kohta, kust leiab ilma maakleri vahenduseta kortereid, või üürikaaslast. Nendes gruppides postitavad ka kinnisvaramaaklerid ning reageerivad otsijate postitustele. Lisaks küsitakse majutusega seoses nõu – kas üürnik peab tasuma ka üüritava pinna hooldustasusid või remondifondi, aga ka millised on üürniku õigused kui on juhtunud mingi õnnetus. Mõnedel juhtudel kurdeti ka selle üle, et elamupindasid ei soovita üürile anda välismaalastele ja/või teise nahavärviga inimestele (vt selle osas pikemalt ka majutusega seotud peatükki 3.5).

4.2.5. Lapsed ja kooliharidus

Venekeelsed grupid

Lastega seotud teemadel olid pea pooled postitused grupis Понаехали в Эстонию administraatori algatatud - lingid Delfi jm venekeelsetele artiklitele, kus tuuakse välja, millal algab registreerimine koolidesse. Teiste osalejate poolt algatatud postitustes uuritakse, milline on Eestis kooliharidus ja küsitakse koolisoovitusi. Oluline on märkida, et nende postituste kommentaarides soovitati teiste grupi liikmete poolt nii venekeelseid kui eestikeelseid koole; iseäranis eestikeelsete koolide puhul tuli välja **uussisserändajatest vanemate soov saada paremini aru, kuidas lapsed uues ehk eestikeelses keelekeskkonnas kohanevad** (see teema tuli välja ka grupis Я переехал в Эстонию). Küsitakse seega ka kogemusi laste panemisel eesti kooli ja/või keelekümbelusse ning sellel taustal väljendatakse korduvalt hirmu, et võib-olla ei suuda nad (lapse vanematena) eesti koolis õppivat last toetada, mh väljendatakse mõtteid, et sel juhul tuleb hakata eraõpetajat palkama.

Lisaks uurisid lapsevanemad laste vaba aja võimalusi ja täpsustakse lastega piiri ületamise nüansse (nt volikirjad jm). Kui neis kahes grupis oli diskussioon erinevate koolide suhtes üsna vähene (küsimusvastus, valdavalt faktide edastamine), siis grupis Ищу совета (Эстония) kerkib vene- ja eestikeelse koolihariduse teema sageli üles ja on väga emotsionaalne. Eelkõige arutatakse küsimusi, kumba kooli (kas eesti õppekeelega või vene õppekeelega) panna oma laps – soovitatakse nii ühte, kui ka teist, ja tuuakse palju negatiivseid ja positiivseid näiteid enda kogemusest või kuulnud kogemusest. Enamik Ищу совета (Эстония) grupi liikmeid ei ole uussisserändajad või välismaalased, kuid mitmetest postitustest on näha, et seal on ka uussisserändajaid. Seetõttu võime oletada, et sealne foon võib mõjutada ka nende suhtumist või hoiakuid. Vaata hariduse ja koolide osas ka peatükki 3.7.

Inglisekeelsed grupid

Gruppides Expats in Tallinn/Estonia, Foreigners living in Tallinn, Expats in Tallinn, Estonia ja Foreigners in Tartu on laste teema väikese tähtsusega, peamiselt on selles kategoorias rahvusvaheliste koolide postitused (vastuvõtt jms) ja üksikud küsimused koolisoovituste kohta, laste vaba aja kohta (kus pidada sünnipäeva, kus on muusikakool) jms. 2014. aastal on loodud grupp Moms of Tallinn (394 liiget), kuhu ilmselt osa uussisserändajatest lapsevanemaid on koondunud, samuti on 2018. aastal loodud grupp Families with kids in Tartu (150 liiget). Tallinna grupis on teemaks ka haridusvalikud (lastehoid ja kool). Lisaks on regulaarselt teemaks laste terviseküsimused, lastevanematele pakutavad kursused (nt ITK jt), lapsevanema tervisekindlustuse küsimused (rasedana, üle 3-aastase lapsega), igapäevaelu (kust saab osta/leida erinevaid asju), aga ka sotsiaalse võrgustiku otsimine (kas keegi tahab lapsega jalutama tulla, et oleks seltsis toredam jmt).

4.2.6. Tervishoid

Venekeelsed grupid

Uussisserändajate kohanemine Eestis

Tervishoiu teemadel küsitakse vaadeldud perioodil grupis [Понаехали в Эстонию](#) peamiselt tervishoiualast infot või soovitusi ravikindlustuse teemal, jagati Haigekassa lepinguliste arstide linki, paluti soovitada hambaarsti ja jagati nii positiivset kui ka ja negatiivset arvamust Eesti tervishoiusüsteemi kohta tervikuna. Kuigi algatatud teemakohaseid postitusi on vähe, tekitab hinnangu andmine tervishoiusüsteemile /sh arstiabi kvaliteedile) teravaid vaidlusi - on neid, kes leiavad, et see on Venemaal parem, kui ka neid, kes ütlevad, et parem on see vaid Venemaa suurlinnades ja/või vedamise korral. Mainitakse ka seda, et Tallinnas on keeruline leida perearsti ja kohati tuntakse puudust ravimitest, mida Eestis osta ei saa (sh sellistest, mis on mõnes teises EL riigis lubatud). Vaata tervishoiuga seotud teemade kohta pikemalt ka peatükis 3.4.

Ingliskeelsed grupid

Gruppides [Expats in Tallinn/Estonia](#), [Foreigners living in Tallinn](#), [Expats in Tallinn, Estonia](#) ja [Foreigners in Tartu](#) on algatatud suhteliselt vähe tervishoiu-teemalisi postitusi – sagedamini otsitakse konkreetset arsti (hambaarsti, samast soost perearsti, inglise keelt rääkivat perearsti teatud piirkonnas jm), ent postitustele kommentaaride rohkuse põhjal otsustades on teema aktuaalne. Probleemidena kerkivad esile, et välismaalastel on Eestis raske leida arsti – arstid ei räägi inglise keelt, kaheldakse arstide poolt pakutava diagnoosi ja ravi adekvaatsuses („Arstid ütlevad kõige peale, et ole kodus, joo teed“), kurdetakse jämeda suhtlusstiili ja hoolimatu suhtumise üle. Lisaks küsitakse soovitusi hambaarstide ja konkreetsete tervisetestide tegemise võimaluse osas. Mitmed grupiliikmed kommenteerivad, et on otsustanud, et võimalusel kasutavad erameditsiini, kuna sealne teenindus on nende hinnangul parem. Tervishoiu osas kriitilised postitused pärinevad väga erineva taustaga (st geograafilise päritoluga) inimeste poolt, aga iseäranis näivad Eesti tervishoiusüsteemi kritiseerivat Euroopa Liidu riikidest ja Põhja-Ameerikast pärit kasutajad.

4.2.7. Eesti keel ja keeleoskus

Venekeelsed grupid

Eesti keelega seotud küsimused on mõõdukalt esindatud grupis [Понаехали в Эстонию](#) ja on olulisel kohal grupis [Я переехал в Эстонию](#). Kuigi sellel teemal algatatud postituste arv ei olnud suur, arutati teemat paljudes kommentaarides, nii ühes kui teises grupis.

Üheks esile kerkivaks aspektiks on mõnede uussisserändajate ootus, et Eestis saab vene keelega hakkama, mõnede jaoks on see oluline tegur kolimisotsuse tegemisel. Kuigi pigem ollakse arvamusel, et eesti keelt on vaja, on aruteludes esindatud nii inimesed, kes on üle kolme aasta Eestis elanud, aga ei ole eesti keelt õppinud ja ei pea seda oluliseks, kui ka neid, kes on õppinud. On inimesi, kes ütlevad, et nad on vene kollektiivis ja neil ei ole tekkinud vajadust eesti keelt õppida, kui ka neid, kes saavad inglise keeles oma asjad ära toimetatud. Enamik sotsiaalmeedias postitajatest elavad küll Tallinnas, kus eesti keele oskust võidakse tajuda vähemolulisena, Tartusse kolinud postitaja peegeldas aga, et ilma eesti keeleta ei ole võimalik tööd leida.

Mõlemas grupis on postitusi, mis puudutavad [eesti keele õpet](#) (nt info jagamine Speakly ja INSA kursuste kohta, keelelaad, keelekohvikud, erakursused, online sõnaraamatud jm). Soovitatakse nii kohanemisprogrammi keelekursust kui ka INSA kursused, mille kohta küll öeldakse, et kohad on alati täis ja sinna on äärmiselt raske pääseda. Kuna kohanemisprogramm annab võimaluse omandada keelt vaid 80 tunni ulatuses (tasemeni A1; peagi aga ka A2), otsitakse võimalusi jätkata keeleõpet, mainitakse keeleõpingute jätkamise keerukust INSA kursustel; samuti kommenteeritakse INSA keelekursuste kohta, et inimesi ei võeta tasemele, millele nad soovivad ja vahel peavad nad väga pikka aega ootama (nt 2 aastat).

Eesti keelt peetakse keeruliseks, ja üheks oluliseks takistavaks elemendiks praktikavõimaluste puudumist (vt selle kohta ka tööturu peatükki 3.6): korduvalt tõdetakse, et juba lühema mõttepausi või mõne eksliku sõna kasutamisel lähevad inimesed üle vene keelele; lisaks väljendatakse muret, mis võib olla spetsiifiline just vene keele rääkijale ehk peljatakse rääkida hirmust ümbritsevate inimeste reaktsioonide ees (nt mõnel korral kommenteeriti, et Eesti ühiskonnas tajutud negatiivne suhtumine venelastesse võib suunata inimesed kasutama erinevaid strateegiaid, nt inglise keelt kasutamine nende puhul, kes inglise keelt oskavad).

Inglisekeelsed grupid

Gruppides Expats in Tallinn/Estonia, Foreigners living in Tallinn, Expats in Tallinn, Estonia ja Foreigners in Tartu olid eesti keele küsimused märksa vähem aktuaalsed. Üksikutes postitustes otsiti õppevõimalusi (kursuseid, õpikuid, õpetajat, online-materjale vm) endale või enda lastele, samuti olid mõned keelekohviku reklaamid.

4.2.8. Elu Eestis – suhestumine Eestis toimuvaga ja arvamused Eestist

Venekeelsed grupid

Sotsiaalmeedias kirjutatu põhjal on võimalik hinnata ka seda, kuidas uussisserändajad suhestuvad oma uue elukohaga – Eestiga. Venekeelsetes gruppides tuuakse välja järgnevad **positiivsed aspektid**:

Rahulik ja turvaline elukeskkond, mis võimaldab õhtul koeraga jalutada või öösel üksi ringi liikuda, ei pea muretsema laste pärast; samuti märgitakse ära jalakäijaid arvestavat, enamasti väheste ummikutega liiklust. Inimesi peetakse kinniseks, aga võrdlemisi viisakateks, iseäranis märgitakse ära, et ametnikud on parema suhtluskultuuriga (kui nende päritoluriigis).

Ilus loodus. Korduvalt mainitakse, et Eestis on ilus loodus, sh linnades on üsna roheline, kuigi mõnikord väljendatakse juurde, et ei ole selge, kui palju sellest hoolitakse – ja kui palju seda pikemas perspektiivis osatakse säilitada.

Sotsiaalne kindlustatus: Sotsiaalset kindlustatust märgitakse nii vanemahüvitise, aga ka Töötukassa kursustega seoses.

Eestlaste suhtlusstiili kohta öeldakse, et see on „demokraatlik“; kiidetakse ka lastekasvatust – seda, et lastesse üldiselt suhtutakse austavalt.

Mitmel korral mainitakse, et Venemaal ringlevad mitmed müüdid Eesti kohta ja ka seda, et kohalikud venekeelsed on kohati (liiga) negatiivsete hoiakutega.

Negatiivsenä tuuakse peamiselt välja hoiakud, mis ühiskonda sisenemist takistavad: venelasi/venekeelseid küll ei diskrimineerita, aga väga ka ei sallita. Mitmel korral öeldakse, et lihtsam oleks teha valik Eestisse jäämise ja kodakondsuse taotlemise kasuks, kui oleks võimalik saada topeltkodakondsus. Korduvalt tõstatub negatiivse teemana Eesti ilm/kliima, lisaks üksikutes kommentaarides öeldakse, et Eesti on tore, aga mõneti provintslik.

Inglisekeelsed grupid

Grupis Foreigners living in Estonia on selles kategoorias proportsionaalselt kõige rohkem postitusi – põhjuseks on üks Hiinast pärit postitaja, kes postitab regulaarselt uudiseid (enamasti ERR ingliskeelseid artikleid) – vaadeldud perioodil moodustavad tema postitused 70% selle kategooria postitustest, ja ülejäänutest valdav enamik on Eestist päri grupiliikmete postitused, mis on seotud „Kõigi Eesti“ kontserdiga ja „Jah vabadusele, ei valedele!“ algatusega. Grupis Expats in Tallinn/Estonia ja Expats in Tallinn, Estonia on sama Hiinast pärit postitaja postitusi, ent pisut vähem

(enamik postitustest on ERR artiklid – Eesti-Läti alkoholisõda, noorte juurdepääs psühhiaatri juurde jm); eestlaste postitusi peaaegu ei ole (sh ei kutsuta nt meelevaldustele, Kõigi Eesti kontserdile vmt).

Algatatud teemadeks on Eesti palgad ja vaesusmäär, HIV, paremäärmuslikud liikumised, Eestis õppimise võimalused jmt (ning lähtuvalt ühe postitaja profiilist ka hiina keel ja kultuur Eestis). Kuigi postitusi selles kategoorias ei ole palju, tõmbavad mõned teemad üles diskussiooni (rohkem kui 30 kommentaari, mõned teemad 90-100 kommentaari) – nt see, et Riigikogust võeti ära EL lipp; ebavõrdsus Eestis (nii inimeste, maakondade kui linnaosade tasandil); HIV Eestis; EKRE mõju välismaalaste Eestis viibimisele jm.

Korduvalt mainitakse, et eestlastega on keeruline kontakti saada ja sidet luua, mitmed kommenteerijad leiavad ka, et ühiskond on tervikuna liiga agressiivne, inimesed on ebaviisakad ja õnnetud. Klienditeeninduse osas ollakse eri arvamusel – on palju negatiivseid arvamusi, aga on ka mõned positiivsed. Mainitakse ka, et välismaalaste kõrval ei soovita bussis istuda. Lisaks väljendatakse oma hoiakuid millegi negatiivse osas ja küsitakse nõu vastavate seaduste kohta (miks visatakse loodusesse prügi, kas ei ole seadusi; mida saab teha akna all suitsetavate inimestega vms).

4.2.9. Muud esilekerkinud teemad

Lisaks väljatoodud nn suurtele teemadele käsitleti vaadeldud sotsiaalmeedia gruppide postitustes ja kommentaarides ka mitmeid muid teemasid, mis küll kordusid, kuid mille sagedus oli väike. Esimene neist oli **võrgustumine ja kontaktiloome**, mille puhul aeg-ajalt postitati üleskutseid kokkusaamiseks (nt mõne uue sisserändaja saabumisel üleskutse samast riigist pärit välismaalastega kokkusaamiseks; see on eriti iseloomulik just ingliskeelsetes gruppides), aga ka mõningad kommentaarid, kus väljendati muret, et lähedaste sõprade leidmine ei ole Eestis nii hästi õnnestunud kui nad soovinud oleksid („*Tagasi vaadates saan aru, et siin elatud aastate jooksul, ei olegi leidnud selliseid sõbrannasid, nagu need, kes sinna maha jäid*“).¹⁶⁹

Teine laiem teema puudutas küsimus **finantsteemadel** (maksud ja pangad). Kuna vaadeldud perioodi sisse jäi ka maksude deklareerimise periood, siis oli postitusi ka neil teemadel. Uuritakse ka elamisloa ja pangakonto seoseid, sh kuidas saab (mitteresidendina) avada konto, erinevate pankade võrdlusi, tõendite saamist ja soovitusi selle kohta, millisesse fondi kogumispension investeerida, samuti küsimus, mis saab kogumispensionist peale Eestist lahkumist.

Kolmas laiem teema käsitles **igapäevaeluga seotud küsimusi**. Sarnaselt esimesele kahele nimetatud teemavaldkonnale ei olnud ka seal mustreid, mis kas regulaarselt korduks või mis eristuksid vene- vs ingliskeelsetes gruppides. Enamasti uuritakse kuidas kasutada ühistransporti, soovitusi lemmiklooma osas või ostude tagastamise kohta, kust saab midagi osta (nt mööblit, liivapaberit, peoriideid, kasutatud elektroonikat, teatud toidutooteid), kust leida teenuseid (ingliskeelset juuksurit, koduabilist, telefoni- vm parandust, toruabi vm), aga nt ka küsimusi, kuhu pöörduda kaotatud asjad leidmiseks, kas ka teistel on elektrikatkestus. Samuti esineb küsimusi tarbija õiguste osas, palutakse restoranisoovitusi jpm. Muuhulgas küsitakse ka jäätmekäitluse kohta – nt milline prügifirma teenindab teatud piirkonda, kuhu viia teatud laadi jäätmeid jm. Teisisõnu on need teemad, mis kerkivad aeg-ajalt ülesse kõikidel ühes või teise riigis elavatel inimestel.

Neljas laiem ja käsitlemist leiduv teema oli **vaba aeg ja selle sisustamine**. Gruppides edastatakse nii infot ürituste korraldajate endi poolt kui ka pakutakse infot uussisserändajate poolt eelkõige Tallinnas ja Tartus toimuvate ürituste kohta, osad neist üldrahvalikud keelest sõltumatud üritused (jõululaat,

¹⁶⁹ Teatud mõttes on huvitavad ka postitused, kus uussisserändajad soovivad oma emotsiooni jagada (ilus pilt, jalgpallivõit vm) – mis ei pruugi, aga võivad viidata sellele, et inimestel on vajadus suhelda suurem, kui tema olemasolev (personaalne) võrgustik võimaldab.

kuuskede põletamine, vanalinna päevad, muuseumiöö vms); suur osa venekeelsete gruppide ülejäänud postitustest suunas aga venekeelsetele üritustele. Pakuti infot ka üksikute ürituste kohta, mis on mõeldud rahvusvahelisele seltskonnale (uussisserändajatega teistest riikidest). Vaba aja, sh vabatahtliku töö tegemise võimalusi uurivad uussisserändajad ka teistes sotsiaalmeedia gruppides, nt Ищу совета (Эстония) - vastuses pakutakse enamasti venekeelseid MTÜ-sid, aga ka nt loomavarjupaika ja hooldekodu;

Viies laiem teema on **Eesti ühiskonna ja Eesti inimeste hoiakud välismaalaste suunal**. Need on teemad, mis vaadeldud gruppides kerkivad esile ainult episoodiliselt ehk ei teki ühtlase sagedusega, ning vaadeldud perioodil ei saanud nende avaldumise põhjal tuvastada ka konkreetset põhjustagajärg mustrit.¹⁷⁰ Samas kutsuvad need teemad esile palju reaktsioone (sageli 100+ kommentaari ühele postitusele) ja emotsioone ning on seega olulised ära märkida. Teisisõnu joonistub sotsiaalmeedias välja ühe teemana, et Eesti ühiskonnas on toimunud tajutav muutus hoiakutes “võõraste” vastu mitmes linnas (peamiselt puudutavad postitused olukordi Tallinnas ja Tartus). Mõnikord on need postitused, milles palutakse nõu või abi, mõnikord tuleb see aruteluks hoopis mõne muu teemaga seotud postituste kommentaarides. Paari illustreeriva näitena: *“See ei olnud probleem olla siin välismaalane 20 aastat. Aga asjad muutusid äkki ja nüüd juba kolm aastat ei ole paremaks läinud... Ilmselt algas kõik sellega kui Süüria põgenikud teistesse Euroopa osadesse jõudsid”*, kus teise kommentaatori poolt ka selle postitajaga nõustatakse: *“Veel märkasin ma tõusu välismaalaste diskrimineerimises. Esialgu oli see inimeste vastu teistest rassidest. Nüüd kõigi välismaalaste vastu ... Mina olen eurooplane ja minul on viimase kuu jooksul olnud kaks kurba juhtumit.”*

Postituste analüüsi näitab, et hoiakud on halvemad pigem nende suunas, kes on Eestis visuaalselt eristuvad, nt tumeda(ma) nahavärvi tõttu; samal ajal ükski kahest eelnevalt tsiteeritud postitajast ei olnud tumedanahalised – nad on Kesk-, ühel juhul Lõuna-Euroopa päritolu/välimumusega naised. Siiski näib postituste põhjal, et tumedama nahaga inimesed puutuvad verbaalsete rünnakutega rohkem kokku kui teised.¹⁷¹ Oluline on ka märkida, et vähemalt ühel korral võis postitustest näha, et nende välismaalaste puhul, kes saavad korduva halva kogemuse osaliseks, võib see negatiivne kogemus muutuda välismaalase jaoks oluliseks Eesti ühiskonna markeriks ja seda kirjeldavaks situatsiooniks.

Vaenamise kasvu Eestis kinnitab ka uuringu käigus intervjueritud üks PPA veebikonstaablitest, kelle sõnutsi on vaenamine sotsiaalmeedias viimastel aastatel kasvanud. Taoline arusaam vaenamise kasvust Eestis on mh jõudnud tema hinnangul ka teiste välismaalasteni, kes isiklikult pole taolisi situatioone kogunud kuid kes sellega isiklikul tasandil suhestuvad, samuti on ta täheldanud välismaalaste suunalise vaenamise osas mure kasvu ka näiteks ülikoolide välisõppejõudude poolt.

Eraldiseisvana teemana võib välja tuua veel nn **relocation** ehk **Eestisse ümberasumise** teemavaldkonna. Venekeelsetes gruppides (nt Понаехали в Эстонию) teavitab enamikes selle kategooria postitustes administraator olemasolevatest ressurssidest (WiE, Kohanemisprogramm,

¹⁷⁰ St mustrit kui reaktsioon muudele, sotsiaalmeedia välistele sündmustele, nt ühiskonnas toimuvad muutused, juhtumid vmt. Selline muster võib aga moodustuda, kui vaadelda-analüüsida selle teema võtmes gruppe pikemaajaliselt, nt mitmete aastate vältel. Siinse kaardistuse ajaperioodi vältel tuvastati ca 5-6 sellist postitust.

¹⁷¹ Ei ole siiski teada, kui paljud olukorrad jõuavad selleni, et nendest avalikult sotsiaalmeedias kirjutatakse. Esiteks on siin kirjeldatud juhtumid toimunud väljaspool perioodi, mis jäi sotsiaalmeedia süstemaatilise jälgimise sisse. Teiseks, mitmeid kommentaare kustutatakse tagantjärele (nt osad autorid kustutavad postituse alla tekkivaid rassistlikke kommentaare), aga kustutatakse ka postitusi endid – mõnel juhul teeb seda autor ise (siinses kaardistuse perioodi vältel vähemalt ühel korral), kellel teiste reaktsioonide tõttu muutub frustratsioon ehk tugevamakski (tavaliselt järgneb postitusele narratiivide konflikt, kus osad inimesed väljendavad, et see on jama, Eestis ei ole rassismi, nemad ei ole isiklikult kogunud, osad postitajad kasutavad postitust selleks, et nalja teha jne); mõnel juhul kustutab administraator postituse või sulgeb kommenteerimisvõimaluse.

kaasatulevate abikaasade programm, abikaasade grupp Telegramis jm), lisaks reklaamitakse Eestisse kolimise tugigruppi, jagatakse enda kolimislugusid, uuritakse, kas ka Eestist lahkumisel on mingid protseduurid, mis saab pensionifondist, kas jääb alles isikukood jne. Kohanemisprogrammi osas on oluline, et sageli tuleb programmist juttu just eesti keele õppimise kontekstis.¹⁷² Ingliskeelsetes gruppides on selles teemakategoorias vaid üksikud postitused – nt küsitakse enne kolimist, mida Eestisse tulles oodata (kõik sellised postitused USA-st pärit inimestelt), uuritakse, millised on Eestisse kolimisel esimesed sammud või kas midagi tuleb teha lahkumisel, samuti reklaamitakse IHE (International House of Estonia).

4.2.10. Kokkuvõtte ja järeldused sotsiaalmeedia analüüsist

Sotsiaalmeedias toimuvad arutelud ning nende analüüs annab võimaluse saada mõnevõrra laiahaardelisema ja süstemaatilisema ülevaate erinevas sisseelamisfaasis olevate uussisserändajate probleemidest kui mõned muud meetodid, näiteks fookusgrupi arutelud, kus osalejate arv on piiratud ja arutelu on retrospektiivne (st kõik ei pruugi enam meeles olla). Sotsiaalmeedia võimaldab ka jälgida, millised ametlikke infoallikaid üksteisele vestlustes soovitatakse - selle abil saab näiteks paremini planeerida ka üldist rände- või kohanemispoliitika kommunikatsiooni ja/või teavitust uussisserändajatele pakutavatest teenustest (vt selle osas ka ptk 3.2.2). Samal ajal võimaldab sotsiaalmeedia analüüs jälgida, kas mingite teemade osas on liikumas näiteks palju valeinfot (või põhjendamatu müüte).

Siinne kaardistus näitab, et sotsiaalmeedia on muutunud uussisserändajate hulgas oluliseks infoallikaks – seda kinnitab nii eri temaatikaid käsitlevate sotsiaalmeedia gruppide suur arv Eestis elavate välismaalaste hulgas, neis gruppides toimuv regulaarne infovahetus, aga ka uuringu käigus läbiviidud intervjuud.

Kuigi paljud käsitletavat teemad nii vene- ja ingliskeelses sotsiaalmeedias suuresti kattuvad, on need grupid mõnevõrra erineva dünaamikaga. Hoiakute osas täheldame, et venekeelsetes gruppides on aktuaalsemad elamislubadega seotud küsimused, aga ka keelteoskusega seotud küsimused (vajadus, õppimine), sh arutletakse palju eesti keele oskuse üle (nt kas ainult vene keelega saab Eestis hakkama) ja ka inglise keele oskuse vajalikkuse üle.¹⁷³ Samuti on olulisel kohal Eesti haridussüsteemiga seotud teemad (kooli õppekeel ja lapse hakkamasaamine teiskeelses keskkonnas, mh kas lapsevanem oskab ja saab last sel juhul toetada jmt).¹⁷⁴

Ingliskeelsetes gruppides on erinevad käsitletud teemavaldkonnad ka mõnevõrra rohkem hajutatud ning aktuaalsed on küsimused näiteks ligipääsust tervishoiuteenustele (kust leida ingliskeelset arsti või konkreetset spetsialisti vmt), igapäevaelu toimimisega seotud küsimused (teenuste ja kaupade hankimine), majutuse otsimine, aga ka võrgustumine ja vähesel määral ka üksikud kohalikud uudised.

Ingliskeelsetes gruppides postitavad (proportsionaalselt) rohkem pigem eestivenelased (st inimesed, kes on märkinud oma elukohaks Eesti, ning kes oma Facebook ajajoonel kasutavad vene keelt – vahel nii vene kui ka eesti keelt) ning mitte-venekeelsed välismaalased. Eestlastest postitajate (inimesed,

¹⁷² Ühel korral kommenteerib osalenud inimene, et tegemist oli kasuliku programmiga (*“Saate palju väärtuslikku infot Eesti elu kohta, alustate eesti keele õppimist ja laiendate tuttavate ringi”*). Abikaasade programmi osas (WIE ReInvent Yourself) osas soovitakse, et veebist oleks leitavad ka läbiviimise kellaajad, üks osalenu jagab ka sellele kiidusõnu (*„Suurepärase programm, väga asjatundlikult koostatud, soovitan“*).

¹⁷³ Venekeelsete gruppide tähelepanu keeleküsimustele võib olla tingitud asjaolust, et paljud venekeelsed uussisserändajad tulevad Eestisse kehvema inglise keelega ning neil on võimalus suhelda ja hakkama saada ainult vene keeles; teisalt näitab postituste analüüs, et venekeelsete uussisserändajate sihtrühm tunneb end vene keelt rääkides ka rohkem eksponeerituna.

¹⁷⁴ Vt nn venekeelsete uussisserändajate hoiakuid vrld ingliskeelsetega ka Eesti integratsiooni monitooringu 2017 uussisserändajate peatükis, sh ka Eesti haridussüsteemi suunaliste hoiakute erinevuse osas.

kes on märkinud elukohaks Eesti ja kelle ajajoon on peamiselt/suures mahus eestikeelne) hulgas näib märkimisväärne osa olevat neid, kes on nt abielus välismaalasega. Eestlased postitavad laias laastus kahel juhul: kas pragmaatilistel juhtudel (üürida, müüa) või poliitilistel – nt tulge meeleavaldustele paremäärmluse vastu, või reageeritakse sellele, kui keegi ütleb Eesti kohta midagi negatiivset.

Enamik sotsiaalmeedia gruppides väljatulnud teemadest on nn keskmise välismaalase või uude riiki koliva sisserrändaja spetsiifilised ja nägu (majutus, keeleõpe, arstiabi jm). Sotsiaalmeedia kaardistus ja analüüs kinnitab üldjuhul kõiki ka juba siinse uuringu teistes peatükkides väljatulnud probleemkohti. Suuri teemasid, mis oleksid tõstatunud aktiivselt ja olulisel määral ainult sotsiaalmeedias ning mitte kusagil mujal siinse uuringu andmekogumises (intervjuud, sekundaarallikad jm), antud kaardistuse ajaperioodil ei täheldatud.

Üheks oluliseks järelduseks on praktilise infoaamise või -pakkumise osas asjaolu, et kuigi grupid on arvuliselt suured, ei saa neist sageli vastust spetsiifilisematele küsimustele teatud protseduuride või reeglite osas, või saab eksitava/pooliku vastuse. Osaliselt aitaks neile küsimustele vastuse anda näiteks ekspertteadmistel tuginev infopakumine või ametlikesse kanalitesse suunamine info valideerimiseks (nt kohanemisprogrammi, PPA migratsiooninõustamise, Work in Estonia veebi või muudesse teenustesse);¹⁷⁵ või aktiivsema infopakumise sihistamine teatud ajaperioodidel, nt maksude deklareerimise valdkonnas veebruaris-märtsis. Seda kõik juhtus vaadeldud gruppides aga vähesel määral. Samal ajal ei tohi loomulikult tühistada või alatähtsustada inimeste soovi valideerida või saada infot nõ mitteametlikest ja riigivälistest kanalitest ehk teiste inimeste (Eestis elavate välismaalaste või kohalike) isiklikest kogemustest.

Eristuvalt aktuaalne näib venekeelsetes gruppides olevat just eesti keele teema, sh küsimus sellest, kumma õppekeelega kooli (kas eesti või vene) oma laps panna; samuti elamislubadega seotud küsimused. Sellest lähtuvalt võib soovitada, et uussisserrändajatest lapsevanematel tuleks kasuks, kui lisaks sotsiaalmeediale oleks ka muu koht või viis, kust saada kvaliteetset ja professionaalset nõu mh ka lapse koolivaliku küsimustes (vt selle osas ka hariduse ptk 3.7). Praegu kohanemisprogramm seda vajadust praktiliselt ei kata.

Laiemas plaanis on sotsiaalmeedia analüüsi ja uussisserrändajate kohanemise alaseks võtmeküsimuseks tõdemus, et venekeelsed grupid näivad olevat rohkem omaette – ühelt poolt on neis vähem reageerimist Eesti sündmustele (nt poliitika, ühiskondlikud algatused jms). Teiselt poolt näib, et venekeelsetes gruppides toimub suuremal määral ka (venekeelsete) uussisserrändajate suunamine olemasolevasse venekeelsesesse keskkonda - näiteks vaba aja üritused suunavad pigem venekeelsetele üritustele (nt ingliskeelseid uussisserrändajaid suunatakse rohkem ka sellistele üritustele, mis on küll ennekõike eestlastele, aga kuhu sobib tulla ka inglise keele oskajatel). On keeruline hinnata, kas see on tingitud gruppide üldisest administreerimisest; asjaolust, et ingliskeelsetele ei olegi nii palju ingliskeelseid üritusi, kuhu neid suunata; ürituste läbiviijate oskamatuses näha enda kommunikatsioonis ka venekeelseid ühe olulise sihtrühmana; ei teata, milliseid (venekeelseid) kanaleid info levitamiseks kasutada; ja/või eeldatakse, et venekeelses infoväljas inimesed soovivadki saada vaid venekeelset infot või osaleda venekeelsetes tegevustes.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Aeg-ajalt postitatakse ametlikku informatsiooni neisse gruppidesse ka näiteks veebikonstaablite poolt (nt elamislubade teemadel) või WiE meeskonna poolt.

¹⁷⁶ Üheks heaks näiteks on Eesti Instituudi kultuuriinfo (www.culture.ee) poolne info pakumine, kes postitab aktiivselt küll ingliskeelsetesse gruppidesse, kuid mitte venekeelsetesse (hoolimata sellest, et neil on ka venekeelne veeb); sarnane tendents on täheldatav ka teiste vaba aja ürituste postitajate puhul, kes ulatuslikult postitavad ingliskeelsetesse gruppidesse.

Kohanemise seisukohalt on eelnevast tulenevalt mitu olulist järeldust. Esiteks, kuigi omakeelne kohanemine¹⁷⁷ ei ole iseenesest halb, vaid võib toetada ja isegi kiirendada kohanemisprotsessi, toob see kaasa ka võimaluse, et inimene jääb nõ kinnistatuks enda kultuurilis-keelelisse gruppi ning see vähendab ka vajadust suhestuda sellest väljaspoole jäävate gruppidega. Sellega võib hüpoteetiliselt kaasneda ka asjaolu, et venekeelsed uussisserändajad - kohanedes Eesti venekeelsesse enklaavi või omandades märkimisväärse osa infost Eesti kohta Eesti pikaajaliselt elavatelt vene keelt kõnelevate inimestelt -, võtavad üle ka nende gruppide hoiakud.

Kuna antud teemavaldkond on Eestis täna suuresti uurimata, on oluline sinna tulevastes uuringutes ka sinna rohkem tähelepanu pöörata (näiteks integratsiooni monitooringute ja/või meediauuringute raames).

4.3. Ühtekuuluvus ja sotsiaalne sidusus

4.3.1. Suhtumine sisserändajatesse

Eestis elavad uussisserändajad tajuvad Eesti ühiskonnas teatud sallimatuse fooni. Seda näitavad nii siinse uuringu intervjuud, integratsiooni monitooring 2017 kui ka nt WiE (2019) uuringu tulemused. Kuna eri uuringutes käsitletakse nn sallimatust erinevate rakursside või erinevate küsimuste kaudu (nt kasutades ja analüüsid erinevaid mõisteid nagu näiteks *feeling of being welcome*, *feeling of belonging*, suhtumine kohalike poolt, kokkupuude ksenofoobiaga või vihakõnega jm), siis ei ole võimalik anda täpset vastust küsimusele, kui suur osa välismaalasi tunneb end seetõttu Eestis ebamugavalt. Varasemate uuringute põhjal võime siiski oletada, et sallimatust tugevalt tajuvate välismaalaste arv jääb Eestis ligikaudu 15-25% piiresse (sõltuvalt omakorda inimese taustast, päritoluriigist jmt).

Ühelt poolt on Eesti elanike üldine suhtumine sisserändesse ja pagulastesse 2019. aastal tunnetuslikult parem kui 2015. aasta keskpaigas, mil läbivaks teemaks oli Süüria pagulaste jõudmine Euroopasse/Eestisse ja negatiivne suhtumine oli saavutanud haripunkti (eelkõige 2015. aasta juunis). Samal ajal toimus juba pooleteise aastaga, st 2016. aasta lõpu seisuga, Eestis oluline langus negatiivses suhtumises nii sisserändesse kui pagulastesse.¹⁷⁸ Siiski suhtutakse võrreldes teiste Euroopa riikidega Eestis eelkõige just kolmandatest riikidest pärit sisserändajatesse jätkuvalt pigem suurema ettevaatusega.¹⁷⁹

Teisalt viitavad siinse uuringu intervjuud siht- ja sidusrühmadega jätkuvalt sellele, et negatiivne suhtumine ja tõrjumise tajumine sisserändajate poolt on eelkõige just viimastel aastatel, 2018-2019, kasvanud, seda vähemalt episoodiliselt. Selle üheks põhjuseks võib olla, nii nagu ka mujal maailmas, poliitilises kultuuris toimunud nihe populismi suunas, millega kaasnev rändevastane retoorika on toonud kaasa taunivama suhtumise nii nahavärvi, erinevatesse religioonidesse kui ka sisserändajate suhtes üldiselt. Üheks võimaluseks selle teesi kinnitamiseks või ümberlükkamiseks oleks näiteks kordusuuringu läbiviimine samade küsimustega nagu Voog (2016) 3-lainega elanikkonnaküsitluses. Samuti on oluline kaardistada süsteemsemalt juhtumeid, mida sisserändajad tajuvad vaenulikena, mis võiks toimuda eelkõige PPA eestvedamisel ja initsiatiivil koostöös näiteks uussisserändajatega kokkupuutuvate vabauhendustega või inimõigusorganisatsioonidega.

¹⁷⁷ Teaduskirjanduses on see nähtus tuntud ka kui 'enklaaviline kohanemine' (Portes jt).

¹⁷⁸ Näiteks langes pagulastesse ülikriitiliselt suhtuvate elanike osakaal ligikaudu 40%-lt 30%-i peale. Vt täpsemalt: Voog, A. (2016). Arvamusuuring Eesti elanike hoiakutest pagulastesse.

¹⁷⁹ Ainsaar, M., Beilmann, M. (2016). Eesti elanikkonna hoiakud kolmandatest riikidest sisserändajate suhtes Euroopa Sotsiaaluuringu andmetes: uuringu aruanne.

Tõrjuvat suhtumist (enda viibimise ebasoovitavust Eestis, keeleoskuse kritiseerimist jm) tajuvad uussisserändajad erinevate Eesti ühiskondlike gruppide poolt. Teisisõnu, tõrjuvat suhtumist ei väljenda mitte ainult juhuslikud inimesed avalikus ruumis, vaid ka töökaaslased, üürileandjad, erinevad teenuseosutajad, teinekord aga ka riigiametnikud (nimetatud nt WiE uuringus ja paaris siinse uuringu intervjuus), meditsiinipersonal või mõnel korral isegi PPA enda ametnikud (politseinikud). Sellise fooni olemasolu võib muutuda kohanemist takistavaks teguriks, eriti juhul, kui tegemist on inimestega, keda peetakse riiki ametlikult esindavaks või korra eest vastutavaks (sh riigiametnikud, politsei, arstid, õpetajad jt). Ka küsimusele, mis takistab kuuluvustunde tekkimist, vastavad uussisserändajad, et kui kohalike inimeste hoiakud on pigem negatiivsed (pigem kahtlustavad või agressiivsed), muudab see enda ühiskonna osana tajumise ja lõimumise veelgi keerulisemaks.

Seoses nii avalikus füüsilises ruumis kui ka sotsiaalmeedias täheldatava vaenamisega on viimastel aastatel korduvalt üles kerkinud arutelu ka vihakõne kriminaliseerimise osas. Täna saab politsei algatada vaenu õhutamise juhtumite korral kriminaalmenetluse juhtudel, kui on reaalne oht inimese elule või tervisele. Vihakõne¹⁸⁰ kriminaliseerimise küsimus on ühelt poolt seotud poliitiliste vabadustega ja sõnavabadusega, teiselt poolt viha ärgitamisega, ühiskondliku stabiilsuse säilitamisega ja nende inimeste heaoluga, kelle vastu vihakõne on suunatud. Seega on see poliitiliste ja ühiskondlike valikute küsimus ning selle pikaaegsete ühiskondlike mõjude hindamine ei ole siinse uuringu eesmärk. Siiski on oluline välja tuua, et vihakõne – laiemalt aga ka selgelt tajutava võõraviha – mõjud ühiskonnale on negatiivsed. Teaduskirjanduses käsitletakse vihakõne otseseid mõjusid (*constitutive harm*), mis mõjutavad rohkem indiviidi, kelle vastu see suunatud on (nt ärevus, vabaduse tajutud kadumine, emotsionaalsed sümptomid, allutamine jm) ning kaudsemaid ühiskondlikke mõjusid (*consequential harms*), nt negatiivsete eelarvamuste võimendumine, võõraviha normaliseerumine ühiskonnas, vihakäitumise imiteerimine jm (nt Gelber, Namara, 2016). Seega on oluline silmas pidada, et igasugune sisserändevastane poliitiline retoorika, kui ta kohati sarnaneb vihakõnega, võib kaasa tuua võõraviha normaliseerumise.

Vihakõne, vaenamise jmt intsidentide kohta üldisemalt Eestis andmeid süsteemselt ei koguta ja seetõttu on raske anda hinnangut selle ulatusele. PPA-s on küll võimalik vaenukuritegu registreerida ning alates 2016. aasta sügisest loodud 3 juhtumiliigi klassifikaatori põhjal (vaen kas rassi, usu, päritolu; seksuaalse sättumuse/identiteedi või muudel alustel) näitab statistika, et 2016. aastal registreeriti 15, 2017. aastal 4 ja 2018. aastal 6 vaenukuritegu.¹⁸¹ Samal ajal ei anna viidatud statistika terviklikku pilti sellest, mis nii vihakõne kui ka vaenamisega Eesti ühiskonnas laiemalt toimub – nii intervjuude, meediaallikate kui ka sotsiaalmeedia põhjal võime oletada, et tegelik intsidentide arv (eelkõige nende, kus pole esinenud otsest ohtu inimese elule või tervisele) on oluliselt suurem kui kümme juhtumit aastas.

PPA soosib omalt poolt küll kõikvõimalike vaenamise/vihakõnega seotud intsidentidest teatamist (nt kas või selleks, et paika panna patrullide marsruute), kuid süsteemset tegevust sellise andmekogumise taga täna Eestis ei ole. Osalt on probleem selles, et paljud uussisserändajad on kuulnud, et teatamisest ei ole kasu, osalt sellepärast, et vormid, mida tuleb intsidentide puhul täita, ei ole kohandatud infokogumiseks (nõutakse liiga palju mitteasjakohast infot, mille esitamine, pelgalt selleks, et teavitada, on emotsionaalse kulu-tulu suhtes ebaproportsionaalne; nt küsitakse PPA (eestikeelses) juhtumi teavitamise veebivormis kahjusummat). Samuti puudub tegevus, mis koondaks

¹⁸⁰ Siinse uuringu kontekstis käsitleme vihakõnena tegevusi, mis on suunatud ühiskonnas eristuvale grupile, mis eristub normatiivselt irrelevantsete tunnuste poolest; mis stigmatiseerivad seda gruppi ja tegemist on grupiga, kelle olemasolu peetakse ebasoovitavaks (Parekh, 2012).

¹⁸¹ Justiitsministeerium. (2018). Kriminaalpoliitika aastaraamat.

regulaarselt kokku infot, mis jõuab teiste välismaalastega vahetult seotud sidusrühmadeni, nt vabaühendusteni (nt Pagulasabi, Inimõiguste Keskus, JMK, rahvusvahelised majad jt).¹⁸²

Isegi kui uussisserändajad või välismaalased negatiivsete hoiakutega isiklikult kokku ei puutu, kuulevad nad teiste kogemusi ja tunnevad end seetõttu ebamugavalt, kui mitte ohustatult. Näiteks 2019. aasta kevadel esines Tartus episood, mis tõi uussisserändajaid nõustavale Rahvusvahelisele Majale mitmeid sarnaseid päringuid:

„Ma vajan tõesti nõu, [meie etnilise grupi] ja isegi teiste rahvuste seas kasvab mure suureneva viha pärast mõne riigi vastu Eestis. [...] Kellelgi meist pole aimugi, mida teha, kui oleme ümbritsetud rühma vihaste inimestega, kes kavatsevad meile liiga teha.“ (kiri)

Ka teised sidusgrupid, nt tööandjad, tunnevad, et uussisserändajad tunnevad end üha enam ebamugavalt: „[...] üks neist on [tuntud IT-firma] asutaja ja ettevõtja, ta pole kunagi tahtnud poliitikaga tegeleda ega teeks seda praegugi, aga tema välismaised töötajad tunnevad end Tallinna tänavatel järjest ebamugavamalt“.

Sarnaseid kirjeldusi toodi välja ka teistes intervjuudes, näiteks TÜ välisõppejõudude poolt, sh meedias.¹⁸³ Teisisõnu pole siinkohal tegemist mitte otsese kokkupuutega vaenamise, vihakõne või näiteks ksenofoobia osas, vaid eelkõige mure ja ohutaju kasvamine. Sarnane olukord esines ka 2014. aastal, kuid pigem vähemal määral kui täna.

4.3.2. Ühtekuuluvus ja lõimumine

Kuigi lähenemisi ja arusaamu ühiskondliku sidususe osas on mitmeid ning need on ajas muutuvad, kirjeldatakse sidusust sageli taoliste tegurite kaudu nagu näiteks eri ühiskonnagruppide heaolu, võrdsed võimalused, jagatud väärtused, usaldus, aga ka kuuluvustunne, vabatahtlik osalemine ühiskondlikes tegevustes, ning teatud määral ka mitmekultuurilise ühiskonna variatiivsuse aktsepteerimine ja erineva kogemuse väärtustamine (Fonseca, 2019). Teisisõnu mängivad (uus)sisserändajate kohanemisel ja lõimumisel olulist rolli nii riigi üldine poliitika, rändepoliitika kui ka Eesti elanike endi hoiakud sisserändajate suhtes: kõigil neil teguritel on potentsiaal mõjutada Eestis elavate etniliste gruppide identiteeti ja gruppidevahelisi suhteid, ning sellest tulenevalt ka nende kuuluvustunnet Eesti riigiga.

Üheks sotsiaalse sidususe markeriks on kuuluvustunne, mida mh kasutab ka OECD (2011) oma liikmesriikide omavahelisel võrdlusel. Ka siinse uuringu intervjuudes küsisime uussisserändajatelt, millised tegurid mõjutavad nende kuuluvustunnet Eestiga ehk kas ja mis selle tekkimist kasvatab või takistab. Selle osas toodi välja peamiselt järgmisi tegureid: võrgustiku leidmine (sõbrad), võrdne kohtlemine ja tunne, et ollakse teretunud, kohalike inimeste (negatiivsete hinnanguteta) huvi sisserändaja kultuuri vastu, sh uussisserändaja kultuurilise kogemuse väärtustamine; instrumentaalsetest aspektidest nimetati aga eelkõige eesti keele oskust.¹⁸⁴

¹⁸² Ka PPA enda veeb ei soosi intsidentidest teatamist, näiteks on PPA ingliskeelses veebis politseile avalduse esitamise info lisatud lehekülje “Feedback” sisse, ning sealt edasi suunatud viide viib aga eestikeelse politseile avalduse esitamise elektroonilise vormini.

¹⁸³ Vt meediaartiklitest nt EPL. 16.04.2019. „Must! Mine koju!“ Iraani tippspetsialist peab rassismi tõttu perega Eestist lahkuma“.

¹⁸⁴ Teretulnuna tundmine ehk „feeling of being welcome“ on marker, mida on kasutatud mitmete riikide (nt Kanada) kohanemis- ja lõimumisprotsesside mõõtmiseks. Tõrjuvail või vaenulikel hoiakutel on mitmeid negatiivseid mõjusid,

Mitmed intervjueritud tööandjad toovad intervjuudes esile, et esmane ringkond või sotsiaalne võrgustik kipub välismaalastel olema just teiste välismaalaste hulgas. See on ühelt poolt loomulik, sest sarnase kogemuse läbiteinud inimesed moodustavad sarnase tajutud kogukonna ning nõustavad üksteist, sh võib kohanemine uues riigis toimuda edukalt ka nn etnilises enklavis, st omaenda etnilises grupis. Teisalt tõdevad nii uussisserändajad (sh nt välistudengid EKKA 2019 uuringus)¹⁸⁵ kui ka nendega kokkupuutuvad organisatsioonid, et kuigi eestlased ise ei ole üldjuhul ei vaenulikud ega sihilikult ebasõbralikud, on siiski keeruline leida viise, kuidas nendega sõbralikke suhteid luua. Taustal aga on siiski lisaks vähem või rohkem tõrjuvatele hoiakutele täheldatud ka vaenulikke hoiakud teatud gruppide vastu, nt visuaalsete vähemuste, aga ka teatud religioossete gruppide või keeleliste gruppide vastu.

Sõbralike suhete loomise takistusi nimetatakse mitmeid: negatiivsed hoiakud kohaliku elanikkonna hulgas, ebakindlus ja usaldamatus, teatud sotsiaalsete harjumuste (nt võõraste inimestega rääkimine) puudumine, ühise keele oskus jm. Sestap, kuna ühtekuuluvus ei teki enamasti iseenesest, eriti riigis, kus usaldamatus nn võõraste vastu on erinevatel, sh ajaloolistel põhjustel madal, on oluline, et ka teised osapooled, sh avaliku sektori erinevad tasandid, erasektor, kolmas sektor, aga ka üksikisikud, teadvustaksid enda rolli ja võimalikku panust selle kujundamise ning toetaksid ja soosiksid sellealaseid tegevusi.

Kuuluvustunde edendamine läbi kontaktiloome aitab mh lahendada mitmeid siinse uuringu käigus väljatulnud probleemkohti – alates vaimse tervisega seotud murekohtadest kuni keeleõppeni ja töökoha leidmiseni.

4.3.3. Kokkuvõtte ja soovitused

Suhtumine sisserändajatesse on osa ühiskondlikust sidususest tervikuna, mis on aga lai ja mitmetahuline teemavaldkond. Ühiskondlik sidusus laiemas plaanis hõlmab nii heaolu üldiselt, kuuluvustunnet, motivatsiooni ja valmidust ühiskonda vabatahtlikult panustada, aga ka teatud ühiskondliku variatiivsuse aktsepteerimist ning võrdseid õigusi ja võimalusi. Need on aga teemad, mis vajavad käsitlemist sõltumata sisserändest ja sisserändajatest.

Kuivõrd sallimatust ja vaenamist Eestis esineb ning uussisserändajate hinnangutel on see viimastel aastatel kasvanud, on sisserände ja uussisserändajate kohanemise ning pikaajalise lõimumise võtmes eelkõige oluline **panustada avatumate hoiakute kujundamise, sisserändajate suuremasse kaasamise ja võrdse kohtlemise edendamisse**. Selleks on eelkõige vajalik panustada Eesti elanikkonna seas sisserändajatega seotud põhjendamatute hirmude vähendamisse, mille üheks võimaluseks on muuta sisserändajate käsitlemist ühtse ning monoliitse rühmana (vt selle osas ka uuringu kokkuvõttes nimetatud nn suuri väljakutseid). Seda saab teha näiteks haridussüsteemis, mh läbi süsteemsema teemasse panustamise, uute materjalide loomise kui ka teadlikkuse ja teadmiste kasvu läbi kasvatajate, õpetajate, kutse- ja kõrgkoolide töötajate hulgas. Osaliselt seda täna juba tehakse, peamiselt suunaga lasteaedadel ja üldhariduskoolidel.

Teisalt on avatud hoiakute kujundamine vajalik ka väljaspool haridussüsteemi – iseäranis nende seas, keda uussisserändajad tajuvad kui riigi või riiklike institutsioonide ametlike esindajatena (ametnikud, arstid, politsei, õpetajad jt avaliku sektori töötajad). Lisaks on sellega paralleelselt vaja paremini

näiteks võivad vaenulikud hoiakud tuua kaasa riigist lahkumise, kapseldumise, kuid võivad nt võimendada ka reaktiivset identiteeti – nii uussisserändajatel kui ka nende lastel. Ka Eesti Integratsiooni Monitooring (EIM) kasutab ühe uussisserändajate teemaploki küsimusena sama küsimust.

¹⁸⁵ "International Student Barometer" 2018 - Eestis õppivate välisüliõpilaste rahulolu võimalusega leida kohalikke sõpru oli 56.8% võrreldes maailma keskmisega 72.3%

kaardistada vaenulike intsidentide tegelikku ulatust, viisil, mis on häirivate intsidentidega kokku puutunud inimeste jaoks asjakohane.

Üheks oluliseks teguriks on üldine **rändeteemaline kommunikatsioon** – seda nii tajutavate ohtude maandamise võimaluste osas kui ka rände positiivse potentsiaali osas. Eelkõige avaldus nn rändekriisi ajal läbimõeldud ja aastatepikkuse positiivse kommunikatsioonikava puudumine rändega seotud teemadel (nn strateegiline kommunikatsioon). Mitmed uuringud aga näitavad, et üheks võimaluseks on sisserrändega seotud aspektide selgem tutvustamine, teadvustamine ning positiivsete edulugude esiletõstmine.¹⁸⁶ Samas on kommunikatsioonist rääkides oluline silmas pidada, et umbusaldus rände vastu on vähemalt osaliselt seotud ka üldise usaldusega riiki ja selle institutsioonidesse (usalduse osas vt ka siinse uuringu peatükk 4.5 lõimumise mõõtmisest indeksite kaudu).

Oluline on **soodustada tegevusi, mis toetavad kvaliteetsete kontaktide loomist kohalike inimeste ja sisserrändajate vahel**. Kontaktid on olulised uue võrgustiku ülesehitamiseks, ühiskonna mõistmiseks, uute oskuste omandamiseks ning abi ja toe saamiseks raskematel hetkedel. Uues võõras kohas tunneb inimene ennast hooti paratamatult üksikuna, ja sõbralik kontakt võib olla olulise tähtsusega. Ka uussisserrändajad ise nimetasid uuringu intervjuudes kuuluvustunnet soodustava tegurina vastuvõtva ühiskonna sõbralikkust ning uue võrgustiku leidmist. Lisaks on kontaktidel ka potentsiaal vähendada eelarvamusi ja suurendada usaldust, mis omakorda võib omada nõ *spill-over* efekti ehk laienedes indiviidilt juba suuremale grupile (Allport, 1954, Pettrigrew 2011, Tropp jt 2018). Oluline on aga siinjuures, et kontaktide mõju on seda suurem mida kvaliteetsem see kontakt on, sh kui see kestab kauem kui pelgalt lühiajaline kokkupuude.

Integratsiooni monitooringu (EIM 2017) andmed näitavad, et kontaktid kohaliku elanikkonnaga võivad olla rändegrupiti erineva dünaamikaga. Näiteks kuigi tervikuna Eestisse saabunud uussisserrändajate kuuluvustunne eestlastega 5 aastase perioodi vältel kasvab, toimub see eelkõige ainult ingliskeelsete uussisserrändajate hulgas, püsides muutumatuna venekeelsete uussisserrändajate hulgas. Samuti näitavad need andmed, et kuigi Eestis ollakse ehk harjutud nägema kohanemise/lõimumise mõttes probleemsete kohtadena Tallinna ja Ida-Virumaad, on venekeelsetel uussisserrändajatel ingliskeelsetega võrreldes vähem kontakte eestlastega ka Tartus.

Narratiivide taasloomises osalevad siinkohal nii Eesti nn kohalikud venekeelsed, kes võivad nt edasi anda negatiivse kogemuse eesti keele õppe osas, eestikeelse kooli või lõimumise osas tervikuna, aga ka näiteks kohalikud eestikeelsed tööandjad, kes annavad teistest riikidest pärit töötajatele edasi stereotüüpset infot teatud elanikkonnagruppide kohta (juudid, venelased, ukrainlased vmt), näiteks:

„Kaotasime seljakoti... seal olid dokumendid jms... mis saab edasi... ei tea, mida teha, helistasin ülemusele. Ta ütles, et mis sa ikka siin vehkled ringi, variante on kaks: kas leiab eestlane, tõeline eurooplane, või leiab venelane, hallipassimees. Kui eestlane – siis õhtul sõidad depoosse leiubüroosse, saad kätte, kui aga leiab hallipassimees, siis unusta ära, et sul oli see seljakott. [...] mul vedas, et oli see tõeline eurooplane [...] Aga no see fakt, et selline suhtumine... ja mul ülemus, ta on põline eestlane, tema ütles, et asjad ongi nii.“
(fookusgrupp uussisserrändajatega Ukrainast)

Ebavõrdse kohtlemise, vaenamise jmt juures ei saa aga kõrvale jätta ka neid juhtumeid, kus mõned uussisserrändajad võivad oma päritoluriigi ajaloo, eelneva kogemuse või medianarratiivide tõttu

¹⁸⁶ *Ibid*, Eesti Uuringukeskus. (2014). Euroopa riikide sisserrändesrateegjad kõrgelt kvalifitseeritud tööjõu värbamisel kolmandatest riikidest.

tõlgendada olukordi agressiivsemana või kategoorilisemana, kui need tegelikult on. Näiteks võib uussisserändaja kalduda arvama, et temasuunaline usaldamatus taandub eelkõige ja ainult tema nahavärvile (ühes intervjuus kirjeldatud juhtum), kuigi teemasse süvitsi minnes selgub, et rendileandja peamine kõhklus oli seotud eelkõige välismaalastega kui abstraktse inimrühmaga, keda tajutakse Eestis ajutisena ning kelle puhul ei olda kindlad, kas soovitud pikaajaline rendileandmine ka tegelikult toimub.

Teatud mõttes on taoline juhtum kultuurilise kohanemise loomulik osa (algsest lähtutakse harjumuspärasest tõlgendusest – vahel ka internaliseeritud hoiakutest, eduka kohanemisprotsessi käigus muutub tõlgendus nüansseeritumaks ja ka realistlikumaks). See aga eeldab, et inimesel tekib võimalus luua kontakte, jagada oma kogemust, saada mõistetud ja tutvuda turvalisel moel ka teiste võimalike tõlgendustega. Vastupidiselt aga, kui taolised kogemused akumuliseeruvad ning neid pole võimalik turvalisel moel jagada või saada tõlgendatud, võib see uussisserändajate kohanemist suunata mitte lõimumise, vaid hoopis näiteks segregatsiooni suunas.¹⁸⁷

Kontakte saab soodustada mitmel tasandil. Kuigi näiteks osad intervjuueeritud tööandjad tõdesid, et eestlastest kolleegidel endil on juba väljakujunenud oma suhtlusringkonnad ja kohustused, mis võivad osutada takistuseks näiteks uue välismaalasest kolleegiga suhtlemisel töövälisel ajal, toodi intervjuudes näiteid ka sellest, kuidas erinevad eestlastest kolleegid püüavad igal nädalavahetusel välistöötajad oma personaalsetesse tegevustesse kaasata. Ühes teises intervjuueeritud ettevõttes korraldatakse aeg-ajalt nn rahvusõhtuid, kus välistöötajad saavad tutvustada oma koduriiki ja kultuuri. Samuti on ettevõtte siselehes avaldatud persoonilugusid välistöötaja Eestisse tulemisest. Säärased praktikad aitavad ettevõtte sõnul tõsta eestlastest kolleegide teadlikkust, murda barjääre ning seeläbi suurendada ühtekuuluvust.

Taoliste positiivsete praktikate jagamine võib inspireerida ka teisi tööandjaid või organisatsioone, kus uussisserändajad töötavad/õpivad/viibivad, seega tasub katsetada erinevaid formaate ka taoliste praktikate jagamiseks.

Hoiakute muutmine, kohanemise toetamine ja lõimumise edendamine ühiskonnas on pikk ja keeruline protsess, kus riigitasandil (ministeeriumite vaates) saab pakkuda eelkõige tuge ning koordineerida protsessi teiste osapooltega. Kuna uussisserändajate kokkupuude Eestiga on eelkõige seotud kohaliku tasandiga, kus nad elavad, töötavad, sotsialiseeruvad, tarbivad teenuseid ning omavad kokkupuudet ühe või teise asutusega, on lisaks riigitasandil tehtavale väga oluline ka kohaliku tasandi institutsioonide ja organisatsioonide roll – nii omavalitsus ise kui ka selles omavalitsuses tegutsevad organisatsioonid (avalik- ja erasektor kui ka vabaühendused).

4.4. Vaimne tervis

Kuigi vaimne tervis on oluline teema kõikide inimeste jaoks, on seda uuritud uussisserändajate kontekstis kõige enam rahvusvahelise kaitse saanute ehk pagulaste puhul. Käesolevas uuringus on valitud fookusesse mõnevõrra testsugune sihtrühm – uuritud on välisüliõpilasi ning seda lähtuvalt nende kohanemist toetavate inimeste vaatest. Selline valik on tehtud kahel alljärgneval põhjusel.

Esiteks võib eeldada, et erinevalt rahvusvahelise kaitse saanutest, kellel on lisaks uude keskkonda tulemisega kaasnevatele kohanemisprobleemidele tihti seljataga ka traumaatilised kogemused konflikti/sõjaolukorrast või põgenemisprotsessist, on välisüliõpilaste probleemid sarnasemad teiste

¹⁸⁷ Siinkohal on tulevaste uuringute seisukohalt oluline märkida, et Eestis on mitmeid etnilisi või religioosseid grupe, kelle kohanemiskogemuste, sh kontaktide jmt osas on vähe infot. Neid grupe on keeruline uurida ka küsitlusuuringutega või fookusgrupi intervjuudega, kuna need vajavad sageli usaldusliku suhte tekkimist ja/või vajavad inimese leidmist kogukonnast, kes aitab nõ kogukonda esmasel sisenemisel.

uussisserändajatega ning seetõttu peegeldavad vaimse tervisega seotud mured laiemalt ka teiste uussisserändajate omi. Seejuures on põhjust arvata, et uues keskkonnas kohanemise probleemid on läbivalt omased kõigile uussisserändajatele olenemata nende siinsest staatusest. Teiseks on välisüliõpilaste sihtrühm valitud selgema uurimisfookuse seadmise tõttu. Kuna kõrgharidusasutustel on selge tugistruktuur ja -personal, kes on erinevate, sh vaimse tervisega seotud probleemide nõustamiseks loodud, siis võimaldab nende uurimine saada valdkonnast kiiremat ja kontsentreeritumat ülevaadet, kui see oleks võimalik teiste uussisserändajate puhul.

Kõik siinse peatüki tulemused ja soovitused ei kehti kindlasti kõigi uussisserändajate kohta, eriti mis puudutab konkreetset tugisüsteemi ja -personalit, kuid kindlasti on palju välisüliõpilaste puhul kehtivat võimalik üle kanda ka valdkonnas laiemalt ehk siis uussisserändajatele üldiselt.

Vaimse tervise teema uurimiseks tehti kokku 9 intervjuud ning tehti küsitlus vahetult välisüliõpilastega kokku puutuvate tuutorite ja üliõpilasnõustajate hulgas, millele vastas 34 inimest. Lisaks on kasutatud teemakohast infot sisserändajatega tegelevalt vabaühenduselt ja uussisserändajatega tehtud fookusgrupi intervjuudest.¹⁸⁸

Oluline on silmas pidada, et nii küsitluse kui ka kogu uuringu vastava osa eesmärk ei ole saada ülevaadet ja üldistada tulemusi vaimse tervise kohta ülikoolidele või kõigile uussisserändajatele, vaid koguda eelkõige kvalitatiivset infot selle kohta, millised vaimse tervise probleemid Eestis uussisserändajate (välisüliõpilaste) hulgas esinevad, kui hästi on välisüliõpilastega tegelevad inimesed selles vallas ette valmistatud ning millest tuntakse puudust.

4.4.1. Analüüsi lühikokkuvõte

Käesolev peatükis antakse ülevaade sellest, milline on kõrgharidusasutuste tugisüsteem, mis peaks aitama välisüliõpilaste nende kohanemisel ja kohanemiskustega, kes ja milliste raskustega pöörduvad tugisüsteemi personali poole ning kuidas aidata kaasa välisüliõpilaste, aga ka uussisserändajate kohanemisele, ning toetada neid nõustavat inimesi ja tugisüsteemi.

Viimaste aastate jooksul on kõrgharidusasutustes suurenenud vajadus psühholoogilise nõustamise järele, sh välisüliõpilaste seas, ning seetõttu on suuremates ülikoolides suurendatud psühholoogide koormust ning väiksemates asutustes võetud tööle poole koormusega psühholoogid-nõustajad. Samas ületab nõudlus siiski pakkumist - psühholoogid tunnevad puudust koostööst ülikooli sees, tervishoiusüsteemiga ning täiendõppest nii üldiselt kui ka seoses kultuuriteadlikkusega. Paljudes ülikoolides on olemas tuutorite süsteem, kus tuutoreid valmistatakse põhjalikult ette ka just vaimse tervise valdkonnas. Tuutorite süsteemi hinnatakse heaks, kuid peamiseks probleemiks, eriti mõnes ülikoolis, on tuutorite vähesus, mis tähendab, et tuutorid on ülekoormatud ega jõua välisüliõpilasi ja nende vajadusi individuaalselt tähele panna.

Kuigi välisüliõpilastele on formaalselt olemas kõik koduüliõpilastega sarnased võimalused nõustamiseks, on tulenevalt nende erinevast staatusest nende aitamine ja edasi suunamine tervishoiusüsteemi vähese keele- ja kultuuriteadlikkuse ning erakindlustuse protsessi keerukuse tõttu keerulisem.

Peamine järeldus uuringu tulemustest on järgmine - **välisüliõpilaste probleemid ei erine suurel määral koduüliõpilastest, kuid just õppimise alguses (esimesel semestril või esimesel aastal) on probleemid seotud ja koosmõjus ka kohanemiskustega – kombinatsioon koduigatsusest, üksildusest, talvemasendusest, suuremast koormusest ja kõrgeenenud stressitasemest.** Selle

¹⁸⁸ Vt täpsemalt meetodikapeatükis Lisa 1.

tõhusaimaks ennetamiseks ja lahendamiseks on hea ettevalmistus kohalike olude kohta, enda tegevuses hoidmine ning suhtlemine kohalikega.

4.4.2. Vaimse tervise alase ja nõustamisalase toe pakkumine

Kõrgharidusasutustes on (välis)üliõpilaste abistamiseks küllalt mitmekesine tugipersonal, seejuures erinevad kõrgharidusasutuste tugisüsteem ning täpsed ametinimetused ja ülesanded küllalt palju. Oma probleemidega saab pöörduda näiteks nii akadeemiliste üksuste õppenõustajate kui ka õppeosakonna nõustajate poole ja üliõpilasvahetusega tegelejate ehk Erasmus koordinaatorite poole. Ka õppejõud võivad olla toeks, seda eriti väiksemate ja tihedamini kokkupuutuvate õppegruppide puhul.

Suuremates kõrgharidusasutustes on olemas ka psühholoogid, karjäärinõustajad ja erivajadustega õppijate nõustajad, kelle poole saavad välisüliõpilased pöörduda samadel alustel koduüliõpilastega. Kui suuremates kõrgharidusasutustes on tavaliselt üks täiskoormusega psühholoog, siis väiksemates töötab psühholoog tihti pole koormusega ning mõnes väiksemas puudub üldse. Viimase paari aasta jooksul on vajadust psühholoogide järele rohkem teadvustatud ning paljudes kõrgharidusasutustes on võetud tööle psühholoog 0,5 koormusega või suurendatud olemasoleva psühholoogi koormust.

Samas hindasid intervjuueeritud, sõltumata sellest, kas ja millise koormusega psühholoog nende asutuses töötas, psühholoogilise nõustamise kättesaadavust ebapiisavaks, leides, et seda tuleks laiendada. Seejuures avaldati ka arvamust, et vahetevahel pöörduktakse psühholoogile mõeldud küsimustega ka karjäärinõustajate jt nõustajate poole. Psühholoogilise nõustamise kättesaadavuse ebapiisavust kinnitab ka asjaolu, et psühholoogi juurde aja saamiseks tuleb mõnes ülikoolis kuu aega oodata.

Tugipersonali kõrval on teiseks (välis)üliõpilaste kohanemise toetamiseks ka **kaasüliõpilased ehk tuutorid**. Enamikes intervjuueeritud kõrgharidusasutustes on tuutorite süsteem, kuid selle iseloom varieerub palju. Nii võib tuutor olla toeks nt kuni viiele, aga ka üle 30 üliõpilasele; ta võib olla toeks kõigile üliõpilastele sõltumata rahvusest, aga võib olla toeks ka ainult kodu- või välisüliõpilasele; ta võib olla toeks eelkõige akadeemilistes küsimustes, aga võib olla toeks ka kõige praktilisemates küsimustes, nt lennu- või bussijaama vastu minekus ja asjaajamises abistamises.

Üldjuhul alustab tuutor oma tööd 1-2 kuud enne õppimise algust, tutvustades võimalust tema poole igasuguste küsimustega pöörduda. Küsitlusele vastanud tuutoritest ja teistest välisüliõpilaste nõustamisega tegelevatest inimestest natuke vähem kui poolte poole on välistudengid pöördunud vaimse tervisega seotud muredega. Tuutorsüsteemid erinevad ka selle poolest, kas kõigile (välis)üliõpilastele määratakse tuutor või saab ta valida, kas ta tahab tuutorit ja keda ta tahab tuutoriks. Nt Tallinna Ülikoolis soovivad tuutorit ligi 60% välisüliõpilastest, kellel seda võimalust on pakutud.

Enamik intervjuueerituteist tõi välja tuutorite vähesuse. Tihti motiveerib kohalikke üliõpilasi tuutoriks hakkamisel plaan minna välismaale, või on seal juba eelnevalt käidud, kuid kuna Eesti üliõpilaste seas on erinevatel põhjustel välisvahetusse minemine suhteliselt ebapopulaarne¹⁸⁹, ei ole ka vastavat motiivi tuutoriks saada. Seetõttu on ühel tuutoril tihti soovitatavast (välis)üliõpilaste arvust (olenevalt asutusest kuni 15) rohkem üliõpilasi, mis tähendab tuutorite jaoks suurt koormust ning võib omakorda jahutada tuutoriks soovijate indu.

¹⁸⁹ Ühe intervjuueeritu sõnul on välisvahetusse minevate üliõpilaste osa väike nii proportsionaalselt üle Euroopa kui ka hulgaliselt võrreldes nendega, kes tulevad siia välisüliõpilasena. Eriti viimane valmistab aga ka (mh logistilisi) probleeme.

Sellesse, kas tuutoriks meelitaks rahaline toetus-stipendium-preemia, ei olda ühel meelel. On neid, kes arvavad, et teatud tasustamise või stipendiumi puhul oleks tuutoreid rohkem, kuid on ka neid, kes arvavad, et tuutoriks tulemist ei saa rahaliselt motiveerida. Selles osas, kas eelistada tuutorina kohalikku või välisüliõpilast, on kahetised tunded – ühelt poolt võib olla kohalik tuutor ainus kohalik kontakt välismaalasele, teisalt on välisüliõpilane ise läbi teinud sarnase kohanemisprotsessi ning oskab praktilisel tasandil isegi kiiremini abiks olla.

Lisaks tugipersonalile ja tuutoritele pakuvad kõrgharidusasutused tuge kohe õppimise alguses **sissejuhatavatel orientatsioonipäevadel**, mis varieeruvad päevast kuni ligi nädalani. Sissejuhatavatel päevadel antakse ülevaade praktilistest asjadest ülikoolis, konkreetsetes linnas ja Eestis, sh psühholoogilise abi võimalustest ülikoolis või väljaspool (viimast eriti juhul, kui asutuses ei ole psühholoogi), tervishoiu süsteemist ja arsti leidmisest.

Lisaks sellele antakse paljudel ülikoolides erineva põhjalikkusega ja kohalikust kultuuriruumist ja tavadest. Nt Tallinnas Ülikoolis on terve päev pühendatud eesti kultuuri ruumi tutvustamisele, mille käigus on rääkinud nii välisüliõpilased ise kui ka vastavas teemas kogenud õppejõud nt sellest, mis on tüüpilised asjad, mis Eestis ette tulevad ja eestlaste loomusest. Lisaks eelpäevadele on vastav esmaseks kohanemiseks vajalik informatsioon olemas veebikeskkonnas ja/või tudengiteatmikes. Suuremates ülikoolides korraldatakse õppeaasta vältel ka seminare ja lisaüritusi kohanemise ja vaimse tervise teemal inglise keeles – kuidas kohaneda eluga Eestis, toime tulla stressiga ja leida õpimotivatsioon.

Kohanemisealase toe pakujate ettevalmistus

Kõrgharidusasutustes töötavad psühholoogidena vastava erialase ja nõustamisalase hariduse saanud inimesed, kellele on suureks toeks ka kolm korda aastas toimuvad regulaarsed nõustajate kohtumised-**kovisioonid**. Ka küsitlusele vastanud teiste nõustajate seas ei ole haruldane, et ollakse hariduselt psühholoogia taustaga. Mitmeid õppenõustajaid on enda valdkonnas välja koolitanud tööandja tööle asumisel. Nii psühholoogid kui ka õppenõustajad on osalenud erinevatel kultuuriteadlikkust suurendavatel koolitustel. Tallinna Ülikoolis toimuvad töötajatele, sh õppejõududele mõeldud praktilised koolitused erinevate kultuuriruumidega (nt Araabia ja Aafrika riigid, Türgi, Soome, Venemaa) tutvumiseks, kus esinevad nii eksperdid väljastpoolt asutust kui ka oma töötajad, kus mh arutatakse ka ettetulnud juhtumeid.

Suuremad ülikoolid, kus on tuutorite süsteem, toimuvad **Oxfordi ülikoolis eakaaslaste toeks väljatöötatud materjalile**¹⁹⁰ toetudes koolitused tuutoritele, kus tutvustatakse praktiliste näidete ja refleksiooni kaudu üliõpilaste nõustamiseks vajalikku, vaimse tervise probleeme märkama jne. Esimene tuutorite koolitajate väljaõpe Eestis toimus 2010. aastal. Oxfordi ülikoolis väljatöötatud tuutorite koolitus hõlmab 30 tundi väljaõpet, mille käigus arendatakse psühholoogilise ja praktilise nõu andmist ja kultuuriteadlikkust. Täpsemalt nt kuulamisoskust, suhtlemisoskust, kehtestamisoskust, õpetatakse märkama kaastudengeid, ära tundma ja käituma kriisi ja suitsiidiohtliku olukorra tekkel, suunama inimesi õigesti ja õigesse kohta edasi jne. Nt on oluline mitte kohe edasi suunata ilma kuulamata, aga ka mitte liiga kaua oodata enne edasi suunamist. Tihti arendatakse seminaride käigus ka kultuurilist suhtlust, stereotüüpe jms.

Mõnevõrra erineb ülikooliti see, kui suures osas vastavale materjalile toetutakse. Üldjuhul lähtutakse materjalist kohalikele oludele vastavaid – ülikooli, linna ja Eesti spetsiifilisi – kohendusi tehes (nt

¹⁹⁰ Vastava programmi-koolituse ingliskeelne kodulehekülj ja manuaalid on leitavad siit: ConnectPeersupport kodulehekülj.

Tallinna Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool, Maaülikool), aga esineb ka seda, et kasutatakse tuutoriprogrammist väiksemat, enda jaoks kõige olulisemat osa.

Ka valdav enamik küsitlusele vastanud tuutoritest leidis, et on välisüliõpilaste nõustamiseks ja toetamiseks (piisavalt) ettevalmistatud ning eelpool mainitud tuutorite koolitusega on rahulolu väljendanud nii küsitlusele vastanud tuutorid kui ka intervjueeritud psühholoogid. Tuutorid on välja toonud, et tegemist ei ole vaid tuutoriks olemise koolitusega, vaid see on kasulik oma praktilisuse tõttu ka üldisemalt – selle käigus õpib palju inimese, sh erinevate inimtüüpide, ja enda kohta, sh kuidas piire seada, suhelda, olukordi lahendada, aga ka kindlasti vaimse tervise kohta.¹⁹¹

Nõustamine, suunamine ja koostöö

Õppenõustajad ise tavaliselt sisulist nõu ei anna, vaid kuulavad mure ära ja suunavad tõsise mure korral ülikooli psühholoogi juurde. Ühe intervjueeritu sõnul suudavad ka kaasüliõpilased abi vajamist küllalt hästi tähele panna. Kuigi psühholoogide esimene töövõte on individuaalne nõustamine, nõustatakse mh ka suhteprobleemide puhul ning mõned psühholoogid kasutavad ka teatud teraapiavõtteid nt esmase ärevuse maandamiseks, on tavaline välisüliõpilaste edasi suunamine perearsti, psühholoogi või psühhiaatri juurde, sest ülikooli psühholoogid ei ole põhjaliku teraapia alase ettevalmistusega ja neil ei ole õigust retsepte välja kirjutada.

Uussisserändaja edasi suunamine võib takerduda kindlustuse ebapiisavusse või puudumisse, abivajaja õigesti aitamiseks vajalikku keelt valdavate ja/või kultuurilisest taustast teadlike spetsialistide leidmisesse. Eriti keerulisemate-tõsisemate (depressioon, suitsidaalne) juhtumite korral on oluline leida õige koht, kuhu suunata, et välisüliõpilane leiaks abi võimalikult kiiresti, mitte ei peaks ootama mitu kuud järjekorras.

Keerulisemate juhtumite puhul on sageli probleeme valmistanud asjaolu, et uussisserändajatel ei ole kaasas oma varasemat haiguslugu (kui raviprotsess on saanud alguse juba päritoluriigis) või nad jõuavad psühholoogi juurde liiga hilja, olemata teadlikud võimalikest meetoditest, kuidas oma mure või häiret varasemas etapis leevendada.

Kuigi üldjuhul on psühholoogidel aja jooksul tekkinud oma kontaktid selles osas, kes tahab ja oskab vastu võtta ja aidata inglise või mõnes teises keeles välismaalasi, leitakse, et see **info võiks olla süsteemsemalt kättesaadav**, nt võiks psühholoogide kodulehekülgedel sarnaselt perearstidele olla märgitud, mis keeles nad on valmis inimesi vastu võtma.

Sama soovitus on aga laiem ja kehtib ka kõikvõimalike teiste teenuste kohta, kus üheks sihtrühmaks võivad olla välismaalased – nii näiteks proovis üks intervjueeritud psühholoog Vabatahtlike infovõrkest vabatahtliku tegevuse kohta infot leida, kuid kuna see oli eestikeelne, oli ta sunnitud ise info ära tõlkima ning edastama vastava info ja kontaktid välisüliõpilasele.

Samuti leidsid intervjueeritud ja küsitlusele vastanud tuutorid, et eneseabi materjale on vaja paremini koondada – selliselt, et info selle kohta, mida inimene saab ise kohe teha (nt kui erialaspetsialisti juurde kohe ei saa) meeleoluhäirete, ärevuse jne korral, oleks paremini saadaval. Ühtlasi võib taolistest materjalidest olla abi ka koolitajatele-nõustajatele.

Intervjueeritud psühholoogid ja õppenõustajad tõid välja, et ka **omavaheline koostöö ülikooli sees võiks parem olla**. Nimelt leiti, et praeguse koormuse puhul ei ole võimalik nt kahel (osakoormusega) psühholoogil omavahel infot jagada ega olda üksteise tegemistega kursis, rääkimata sellest, et oldaks

¹⁹¹ Varieerub ka see, kuidas tuutorite koolitus on korraldatud. Tavapärane on, et see toimub semestri jooksul iga nädal või harvem toimuvate kohtumistena või intensiivselt, nt 3 päeva jooksul. Üldjuhul saavad tuutorid koolituse läbimise ja tuutoriks olemise eest ainepunkte.

kursis ka välisüliõpilastega tegelevate inimeste või teiste nõustajatega, nagu nt karjäärinõustajad. Ka leidis üks intervjueeritud psühholoog, et tal võiks olla parem teadmine sellest, mis infot, millal ja kuidas välisüliõpilastele jagatakse, mis materjalid jäävad neile hiljem üle vaatamiseks ning kas ja kuidas uuritakse nende käekäiku.

Nõustamisteenuste kasutamine

Väisüliõpilaste teadlikkust ülikooli tugiteenustest peetakse üldjuhul heaks - nõustamisteenuseid tutvustatakse ingliskeelsel koduleheküljel, sissejuhataval nädalal ning ka tuutorite poolt. Ühe intervjueeritu sõnul tehakse mõnede välistudengite hulgas isegi ülikooli valik tugivõimaluste järgi, nt on Eestit eelistatud selle alusel, et olemas on teatud tugisüsteem, sh tasuta nõustamisteenused.

Üldjuhul puudub nõustajatel ja psühholoogidel eelinfo nõustamisele tuleva üliõpilase kohta: „*Kui üliõpilane tuleb, siis üldjuhul puhta lehena, taustainfot ei tea.*“ Küll aga koguneb infot nõustamise ajal, mõnes kohas lastakse täita nt üks lühike nn ankeet, kus on õppekava, õppeaste ja veel mõned täpsustavad küsimused.

Üldiselt ei osanud psühholoogid välja tuua suuri erinevusi rahvuste lõikes nende poole pöördumises. Leiti, et see ei olene ei sellest, kas nad on Euroopa Liidust või väljastpoolt, sarnastest või erinevatest kultuuridest; nende poole pöörduvad mh ka need, kel pole kodumaal olnud psühholoogilise abi võimalust.

Peamine on psühholoogide sõnul inimese enda valmisolek ja avatus sellele, mis Eestis kohapeal toimub ning mida on vaja Eestis sisseelamiseks. Siiski toodi paaris intervjuus välja, et Aasia idaosast pärit hiinlased-korealased pöörduvad harvem psühholoogi poole, sest neil ei ole kombeks abi küsida. Vähem pöörduvad psühholoogide poole ka lühiajalisemad vahetustudengid, kes teavad, et saavad peagi koju tagasi ning kellel seetõttu on potentsiaalseid kohanemisega seotud probleeme, mis võimendaksid muid muresid, vähem.

Tuutorite poole pöördumises ja abi vajamises on mõnevõrra selgemad erinevused. Tuutori poole pöörduvad mõnevõrra enam inimesed kaugematest riikidest, eriti Ladina-Ameerikast. Vähem pöörduvad lähiriikidest, nagu Lätist ja Soomest, endistest NSVL riikidest (Ukraina, Venemaa) ning Eestis rohkearvuliselt ülikoolis esindatud kogukondadest (nt sakslased, keda on peetud ka üldiselt keskmiselt iseseivamaks). Samas leitakse, et see sõltub eelkõige inimesest, ja vähem rahvusest – „*mõni kirjutab ja küsib kogu aeg*“.

Lisaks tõi üks uussisserändajatega tegelev vabaühendus välja, et vahel pöörduvad nii üliõpilased ise kui ka üliõpilasi võõrustavad asutused nende poole küsimustega kultuurispetsiifika osas, et aru saada, kas antud kultuurikontekstist pärit tudengi puhul on oluline arvestada millegagi, mille peale ei oska tulla – või soovitakse selgitust, miks probleem põhjustab nii tugeva emotsionaalse reaktsiooni.

4.4.3. Tavalisemad uude riiki tulemisega kaasnevad vaimse tervise probleemid

Välisüliõpilastel on võimalik pöördueda nõustamiseks psühholoogi poole samamoodi nagu Eesti üliõpilastel nii õppimist kui ka muid eluvaldkondi puudutavate teemadega. Ka suurem osa probleeme, millega välisüliõpilased pöörduvad, on sarnased: ärevus, meeleolu langus ja kõikumine, depressioon, motivatsioonipuudus, keskendumisraskused, raskused suhetega.

Tõsisemaid probleeme vaimse tervisega on välisüliõpilaste hulgas vähe, st neid ei ole märkimisväärselt või ebaproportsionaalselt rohkem võrreldes Eesti tudengitega. Silmas tuleb ka pidada, et kuna vaimse tervise alaseid andmeid (välis)tudengite kohta eraldi ei koguta, siis ole ka teada, kui paljud (välis)tudengitest üldse pöörduvad oma muredega tugipersonali poole (on tõenäoline, et kõik ei tee seda). Välisstudengite puhul lisandub lisaks siia mõõde, et mõnedel juhtudel

on vastavad mured ja probleemid saanud alguse juba enne Eestisse saabumist; seevastu mõnedel juhtudel (nt ärevushäire, paanikahäire) löövad need esimest korda alles Eestisse tulles, kuna selles rändeotses satuvad kokku noor täiskasvanu-aeg, keskkonna muutumine ja kõrgendatud stress.

Üks intervjueritud psühholoog tõi välja, et kui eestlased on näiteks depressiooni puhul tablettide osas umbusklikumad, siis välismaalased on valmis pigem kiirelt neid kasutama hakkama, kuid palju sõltub konkreetsest indiviidist. Suitsiidi riski ja depressiooni kahtluse puhul saadetakse tudengid edasi psühhiaatri juurde.

Lisaks tood intervjuudes välja, et eriti just õppeaasta alguses tullakse välisüliõpilaste poolt nõustamisele kohanemisega seotud probleemidega. Seejuures selgub ka üldjuhul esimesel aastal, kui mitte juba esimese poolaasta jooksul, kes välisüliõpilastest kohaneb ja kes ei kohane. Ühe intervjueritud psühholoogi sõnul katkestatakse kohanemisprobleemide tõttu kõige tavalisemalt oma õpingud umbkaudu esimese aasta lõpus – mõned eksmatrikuleeritakse, osad võtavad akadeemilise puhkuse jne. Pärast esimest aastat tullakse aga sarnaste probleemidega, mis on ka nn kodutudengitel – nt soovatakse kinnitust, kas ja kuhu minna depressiooniga jmt.

Erinevalt kohalikest tudengitest seisavad välisüliõpilased silmitsi veel mitmete kohanemisega seotud väljakutsetega: teistsugune akadeemiline keskkond (teine riik, ülikool, teised suhted õppejõudude ja kaasüliõpilastega), vajadus kohaneda siinsete olude ja tavadega, eemalolek oma tavapärasest sotsiaalsest võrgustikust jne.

Kokkuvõtlikult on kõige tihedamini uude riiki tulemise ja kohanemisega kaasnevad mured ja seisundid, mis ei ole ainuomased ainult uussisserändajatele, kuid ilmnevad nende puhul sageli tavalisemalt ja tugevamini, järgmised: **koduigatsus, üksildus, igapäevane stress, raskused kohaneda Eesti kliima/ajavööndis, ning suur koormus ja stress seoses töö käimise ja õppimisega** (vt detailsemalt lisa 5 olevas tabelis).

4.4.4. Lahendused ja soovitused

Uussisserändajate kohanemisprobleemide ning vaimse tervise probleemide ennetamiseks ja ravimiseks on mitmeid lahendusi. Seejuures on mõned seotud psühholoogise abi andmisega, teised aga pigem vaimse tervise alaste murede ennetamisega. Just viimasega tegelemist pidasid esmatähtsaks ka mitmed intervjueritud. Mitmed siin alaosas väljatoodud soovitused kattuvad ka varasemates peatükkides väljatoodud soovitustega. Oluline on rõhutada ka seda, et järgnevad soovitused ja lahendused toetuvad intervjuudele välisüliõpilasi nõustavate inimestega, mistõttu on need suunatud esmajoones välisüliõpilastele ning nendega tegelevatele inimestele, kuid kindlasti võib paljusid neist rakendada ka laiemalt.

Esmalt tuleb uussisserändajatele jagada senisest täpsemat infot tervisekindlustuse ja -süsteemi kohta tervikuna (st mitte ainult vaimse tervise suunaga), sh tutvustada, mida ravikindlustus katab või mitte. Kui on teada, et uussisserändajal on terviseprobleeme, võib soovitada talle võtta suuremamahulist kindlustust. Samuti on oluline selgitada põhjalikumalt erakindlustuse toimemehhanisme, st kõigepealt tuleb ise maksta, alles pärast saab raha kindlustusest tagasi.

Teiseks tuleb tugevdada koostööd ülikoolide (aga ka teiste tööandjate) ning tervishoiusüsteemi vahel. See võib toimuda kohaliku omavalitsuse vahendamisel, nagu näiteks Tartus, kus on linna kodulehel tehtud avalikuks info kolme perearsti kohta, kes võtavad vastu välismaalasi, sh üks neist on nõus võtma vastu ka lühiajalisi ilma, et teda nende perearstiks registreeritaks. Psühholooge ja teisi tugisüsteemis osalejaid aitab väga teadmine, milliste arstide ja spetsialistide juurde saab inimesi saata – kes räägib inglise keelt, kellel on kogemust erinevast kultuuriruumist inimestega, sh kelle vastuvõtutöötaja (mh õde) räägib inglise keelt.

Kolmandaks kõlas intervjuudest tugevalt läbi praeguse psühholoogide järelkasvu ebapiisavus – mh on vähe kliinilisi psühholooge, sest nõutud psühhoteraapia täiendõpe tuleb maksta õppijal endal. Psühholoogidel, kes uussisserändajatega tegelevad, eriti (üli)koolides, kus teenus on tasuta ja seega psühholoogide rahastusvõimekus väiksem, võiks olla võimalus ennast, sh erinevate teraapiatega, täiendada. See motiveerib psühholooge ka püsivamalt (üli)koolides töötama. Lisaks mainisid intervjuueeritud psühholoogid, et nad on huvitatud infokirjast valdkonda puudutavate tegevuste ja uuringute kohta ning seotud tegevustest/algatustest, nt erialastest koolitustest, mis võib olla neile kasulik.

Neljandaks, tuutorite süsteem varieerub kõrgharidusasutuste lõikes oluliselt. Tuutorite koormuse optimeerimiseks ja välisüliõpilasele hea nõustamise tagamiseks tuleb soodustada tuutoriks olemist - ühel tuutoril võiks olla pigem vähem kui palju üliõpilasi ning tuutor võiks olla enda õppekava üliõpilasi. Vaimse tervise muresid ennetavaid ja vaimset tervist toetavate teenuste ja tegevuste arendamise olulisust rõhutas ka intervjuueeritud valdkonna spetsialist, kes tõi positiivse kohanemist abistava näitena välja tugirühmad.¹⁹² Seega võib kaaluda lisaks tuutoritele-tugiisikutele ka tugirühmi, kus uussisserändajad saavad omavahel oma muresid arutada ja koos tugirüma juhiga neile lahendusi leida.

Viiendaks, intervjuudes tuuakse korduvalt välja, et kultuurikontekstist tulenevalt on informatsiooni tõlgendamine, inimeste ootused-eeldused jne erinevad – nt mõnes kultuuris omistatakse teatud käitumismaneerile, sõnadele jne kindel tähendus, mida teises aga ei tehta; seetõttu peab väga hoolikalt kaaluma, mida-kuidas öelda ja nõustada erineva kultuuritaustaga inimesi. Sellest tulenevalt on oluline kultuuriteadlikkuse tõstmine (nt läbi kultuurilise kompetentside kasvatamise) koolitustega, kuid ka üldiselt vaimset tervist puudutavate koolitustega, nt „pane tähele, kuidas teistel läheb“ – seda saab teha ülikoolides, haiglates, otse inimestega töötavate inimeste puhul, kuid võib pakkuda ka ettevõtetele ning laiemalt ka teistele Eesti elanikele. Sarnane soov – kultuurikompetentsi tõstmine tuli välja ka intervjuudest tööandjatega.

Siinkohal on oluline, et kui kõik spetsialistid ei jõua koolitusele, siis oleksid nad teadlikud sellest, kelle poole pöörduda, kui vajavad nõu selles, kuidas nõustada mõnda võõrast kultuurist pärit inimest, sh kuidas arvestada nõustamisel sellega, kui inimene on nt kirjaoskamatu, Eestist erinevate suhtumisega meeste-naiste rollidesse, lähisuhte vägivalda, laste kasvatamise põhimõtetega jne. Teiselt poolt on vajalik suurendada ka uussisserändajate endi kultuuriteadlikkust, et nad oskaksid paremini orienteeruda Eesti kultuuris ja vältida väärtõlgendusi - see eeldab aga põhjalikumat lähenemist, kui näiteks seni on tehtud kohanemisprogrammi raames.

Kuuendaks, kui vaadelda kohanemisprobleemide sisu, on oluline uussisserändajate parem ettevalmistus Eestis eesootavaks. Seda võib teha juba nii lähteriigis kui ka Eestisse saabudes: a) lähteriigis anda riigi, kultuuri, kliima, õpimeetodite, tavade jm praktilise kohta eelinfot, et tulijad saaksid kas või füüsiliselt valmistuda - nt talveriiideid ostes –, ja/või mõttes sellega harjuda, b) Eestisse jõudes tuleb info korrata ning vajadusel praktiliselt läbi käia (vt selle osas ka saabumiseelseid teenuseid uussisserändajatele teistes riikides peatükis 3.9.6).¹⁹³

¹⁹² Vt täpsemalt nt Taanis loodud tugirühmade süsteemi kohta: [MindSpring kodulehekülg](#).

¹⁹³ Põhjalikum ettevalmistus ja info, mida oodata, on vajalik mh järgmistes valdkondades: Ilm, ajavõõnd, vastav riietumine, ka talveks ettevalmistus (D-vitamiin, valgusteraapia) jms; Elukallidus; Põhiline õigusraamistik ja kultuurinormid; Inimeste väärtused, hoiakud ja käitumistavad – distants, individualism-kollektivism jne; potentsiaalsed kultuurišoki kohad, millega arvestada ja kuidas käituda; õpikultuur ja meetodid; praktilised sammud kiiresti kohanemiseks.

Lisaks tuleb pakkuda välisüliõpilastele ja uussisserändajatele, aga ka kohalikele püsielanikele, eneseabi materjale, mis koondaksid soovitusi, kuidas hoida enda vaimset ja füüsilist tervist. Muuhulgas võiksid seal olla soovitused, mida saab teha ennetavalt, mida saab ise ära teha probleemide ilmnemisel ilma kohese abi leidmiseta jmt. Seejuures tuleb rõhutada füüsilise koormuse ja liikumise olulisust, une olulisust, teistega suhtlemise olulisust, sh tuua sisse hingamisharjutusi ja ärevuse vähendamise võtteid.¹⁹⁴

Ülimalt oluline on aga kaasa aidata uussisserändajate ja kohalike elanike omavahelisele suhtlusele. Kontakt kohalikega aitab kaasa kohanemisele – loob suurema rahulolutunde (rahulolu eluga ja hea enesetunde, st mitte-depressiivne jms), sotsiaalse seotuse tunde ning vähendab koduigatsusust. Seejuures aitavad juba ka kas või nõrgad sidemed, kuid eriti tugeval määral sügavamad sõprussuhted.¹⁹⁵ Ka fookusgrupi intervjuudest uussisserändajatega¹⁹⁶ ilmnes, et puudulik suhtlus kohalikega on üks asi, millest tuntakse enim puudust. Kui uussisserändajaid kokku toovaid üritusi korraldatakse palju, siis oluliselt enam võiks korraldada üritusi, kuhu on oodatud nii kohalikud kui ka uussisserändajad. Seega kehtivad siinkohal ka kõik vaba aega puudutavas peatükis tehtud soovitused (vt täpsemalt ptk 3.8.3 ja 4.3.2).

4.5. Kohanemise mõõtmise potentsiaal indekse ja andmeanalüüsi kaudu

4.5.1. Indeksid varasemates uuringutes

Erinevaid lähenemisi sisserändajate kohanemise ja lõimumise mõõtmisele on mitmeid ning võimalikke lahendusi, sh poliitikakujundamises, on viimaste aastakümnete jooksul palju uuritud. Nii analüüsib näiteks MIPEX seadusandlikul tasandil sisserändajate õigusi ning võrdleb eri tunnuste põhjal erinevaid riike (MIPEX 2015). Osad uuringud võtavad aluseks erinevate rahvusrühmade kokkupuutepunktid (ajaline, geograafiline ja sotsiaalne) ning analüüsivad nende põhjal sisserändajate lõimpotentsiaali (Danzer ja Ulku 2011). Teised uuringud jällegi seovad sisserändajate lõimumise sõltuvusse selliste tunnustega nagu töö, kool, elupiirkonna rahvuskoosseis ehk võimalus olla kontaktis põhirahvusega, aga ka sisserännanu kultuuriline taust ja võimes uues kultuuris kohaneda ning kontakte luua (Haug 2003).

Teisisõnu on erinevaid viise kohanemise ja lõimumise mõõtmiseks mitmeid ning konsensust ühe või teise raamistiku kasutamiseks ei ole – paljuski sõltub kohanemise/lõimumise mõõtmisel ka riigi enda eripärast, ajaloost, rahvussuhete dünaamikast, andmekogumise reeglitest rahvuse vmt tunnuste tuvastamiseks jmt. Lihtsuse ja selguse huvides käsitleme siinses alaosas kohanemist ja lõimumist suuresti sünonüümidenä, kuigi teaduskirjanduses eristatakse sageli ka neid protsesse või fenomene omavahel. Kas ja kuidas peaks neid protsesse eristama, nii analüütiliselt kui ka poliitikakujundamises, on lühidalt käsitletud kogu uuringu kokkuvõttes osas.

Siine analüüs võtab aluseks Eesti integratsiooni monitooringu 2017. aastal uussisserändajate hulgas läbiviidud küsitluse andmestiku (EIM 2017) ning paigutab tulemused siinse uuringu jaoks kohandatud Danzer ja Ulku teoreetilisse raamistikku, mis vaatleb sisserändajate kohanemist/lõimumist

¹⁹⁴ See võiks olla nt tervise hoidmise ABC nii kodu- kui välisüliõpilasele: liigu, puhka, tegele hobiga, suhtle – leia võimalusi nii koolis kui ka väljaspool kooli. Inimestega suhtlemine on oluline nii vaimse tervise probleemide ennetamiseks kui ka vaimse tervise taastamise protsessis (vt nt Novaator.err.ee. 05.11.2019. [Doktoritöö: suhtlemine aitab taastada vaimse tervise probleemidest.](#))

¹⁹⁵ Hendrickson et al 2011. „An analysis of friendship networks, social connectedness, homesickness, and satisfaction levels of international students“, International Journal of Intercultural Relations, 35: lk 290; World Health Organization. 2018 „Mental health promotion and mental health care in refugees and migrants: Technical guidance“.

¹⁹⁶ Kogu uuringu käigus tehtud fookusgrupi intervjuud uussisserändajatega

mitmedimensioonilise kontseptsiooni kaudu (vt metodoloogia ja metoodiliste küsimuste, sh ettepanekute osas täpsemalt lisa 6).¹⁹⁷ Selle alaosa analüüsi eesmärk on näidata, kuidas statistiline andmete süvaanalüüs (lisaks kvalitatiivsele andmekogumisele, st intervjuude läbiviimisele jm) võimaldab tuvastada täiendavaid tegureid, mis suurema või väiksema tõenäosusega aitavad toetada uussisserändajate kohanemist ja pikaajalist lõimumist Eestis ühiskonda.

Neile eesmärkidele ja uurimisküsimusele vastamiseks moodustati 3 alaindeksit ja neist alaindeksitest koosnev summaindeks. Alaindeksid on järgmised: 1) eestlastega sotsiaalsete suhete indeks, 2) institutsioonidega seotuse indeks ja 3) Eestiga seotuse indeks.¹⁹⁸

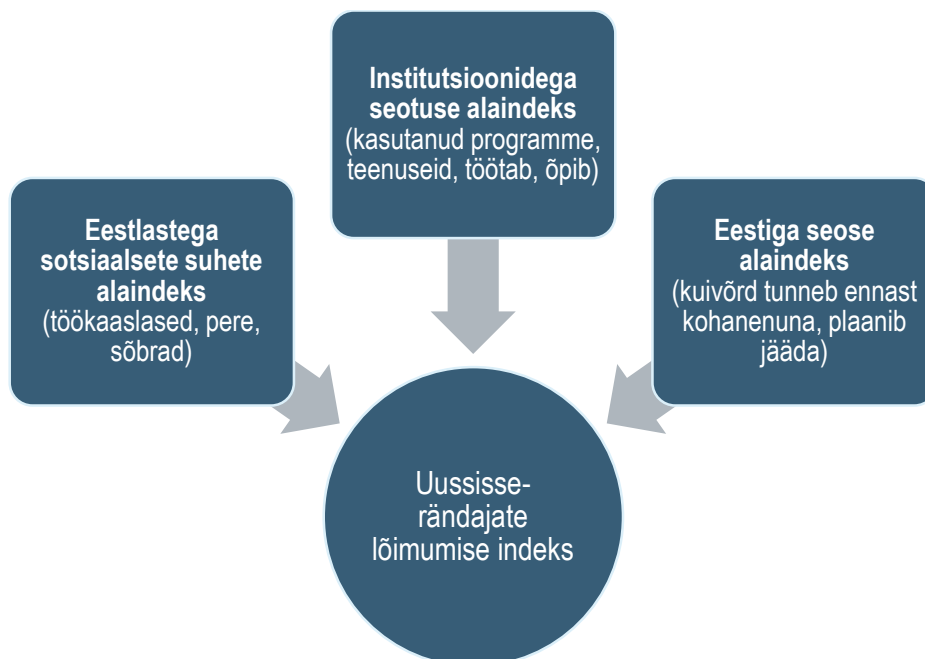
Eestlastega sotsiaalsete suhete indeksis vaadatakse, milliseid suhteid (sõbrad sugulased jne) uussisserändajatel eestlastega on ja kui sageli nendega suheldakse.¹⁹⁹ **Institutsioonidega seotuse indeks** põhineb Esseri (2001) kontseptsioonile, mis näitab, kuidas seotus erinevate institutsioonidega aitab nõ ehitada silda sisserändajate ja kohalike vahel - saada infot, luua kontakte ning tõhustada koostööd kohalike ja sisserändajate vahel. Ka teised uuringut Haug (2003) toovad välja, et töö, kool ja muud organisatsioonid on oluliseks potentsiaaliks kontaktiloomeks sisserännanute ja mittesisserännanute vahel. **Riigiga seotuse indeksit** mõõdame kodakondsuse kaudu, soovi kaudu sihtriiki jääda või päritoluriiki naasta ehk kui tugevalt ollakse sotsiaalselt seotud sihtriigi ja päritoluriigiga ning kuivõrd identifitseeritakse ennast siht või päritoluriigiga. Illustreerivalt on indeksid ja nende summaindeks välja toodud joonisel 11.

¹⁹⁷ Uuring Eestis elavate uussisserändajate hulgas viidi läbi Eesti Integratsiooni Monitooring 2017 (EIM) raames, isetäidetava veebiküsitluse vormis. Selleks saadi Rahvastikuregistrist juhuvaliku teel uussisserändajate e-posti aadressi kontaktid. Rahvastikuregistri volitatud töötaja Siseministeeriumi infotehnoloogiaja arenduskeskus (SMIT) väljastas 11'852 isiku e-posti aadressi, kes olid vähemalt 15 aastat vanad ning kes olid esmakordselt Eesti elukoha registreerinud aastatel 2012–2016. Veebiküsitlus toimus ajavahemikul 10.05 2017 – 30.05 2017. Kokku täitis veebiküsimustiku lõpuni 2850 inimest, nendest 1500 vastas ingliskeelsele ankeedile, 1300 venekeelsele ankeedile ja 50 eestikeelsele ankeedile.

¹⁹⁸ Selle lähenemise puhul ei ole eeskujuks üks konkreetne varasem uuring, vaid on lähenetud võimalikult laiapõhjaliselt, et katta võimalikult paljud erinevad lõimumise dimensioonid. Antud peatükis pärineb idee erinevate dimensioonide mõõtmiseks alaindeksite ja summaindeksi moodustamise allikast Masso et al. (2016).

¹⁹⁹ Varasemad uuringud näitavad, et kui ühiskonnas on olemas sama vähemusrahvuse oma rahvuse esindajad, siis see tõstab põhirahvusega suhtlemise kulusid ja vähendab nendega kontakte (Danzer ja Yaman 2013).

Joonis 11. EIM 2017 uussisserändajate osa põhjal koostatavad indeksid

Eestlastega sotsiaalsete suhete indeks on summaindeks, mis moodustub kahest tunnuste kogumist: uussisserändajatel eestlaste hulk tutvusringkonnas ja eestlastega suhtlemise sagedus. Tutvusringkonnas olevate eestlaste kohta käivate küsimuste kogum koosnes viiest tunnusest: kui palju on eestlasi sugulaste (sh pereliikmed ja abikaasa/partner), sõprade, tuttavate, õpingukaaslaste, kolleegide, huvi- ja hobikaaslaste ja sotsiaalmeediakontaktide hulgas. Viimase kuue kuu jooksul eestlastega suhtlemise sagedust on küsitud neljas valdkonnas: tööl või koolis, Facebookis, internetifoorumites, blogides, vabaajategevustel nagu hobid, kultuuriüritused, sportimine ja sõpruskonnas, tutvusringkonnas. Mida suurem on indeksi väärtus, seda enam ja seda sagedasemad on suhted eestlastega.

Institutsioonidega seotuse indeks on summaindeks, mis koosneb tunnustest, mis näitavad, kas uussisserändaja töötab, õpib, on seotud mõne organisatsiooniga ja on kasutanud mõnda abistavat portaali. Tunnused on indeksis erineva kaaluga vastavalt sellele, kui palju nad töid uussisserändajaid kontakti mittesisserändajatega. Mida kõrgem on indeksi väärtus, seda enam ollakse institutsioonidega seotud.²⁰⁰

Eestiga seotuse indeks koosneb neljast tunnusest: kas plaanib taotlema Eesti kodakondsust, kui kauaks plaanib Eestisse jääda, kui teretulnuna ennast Eestis tunneb ja kui hästi on kohanenud eesti eluga. Mida kõrgem on indeksi väärtus, seda suuremat seotust Eestiga tuntakse.

²⁰⁰ Logistilise regressiooni abil ka vaatasime, millised tegurid prognoosivad mitte ühegi institutsiooniga seotust. Tulemused näitavad, et meestel on selleks väiksem tõenäosus, vanuse tõustes tõenäosus olla mitte ühegi institutsiooniga seotud kasvab, kutse ja keskeriharidusega inimestel on kõrgharidusega inimestega võrreldes selleks suurem tõenäosus, mida enam on alla 16-aastasi lapsi, seda suurem on tõenäosus mitte olla ühegi institutsiooniga seotud, mida kauem ollakse Eestis olnud, seda väiksem on see tõenäosus ning Tallinnas ja Tartus on see tõenäosus väiksem kui väljaspool suuremaid linnu, Harjumaad ja Ida-Virumaad. Positiivsena võib välja tuua, et institutsioonidega mitteseotust päritoluriik ei prognoosi.

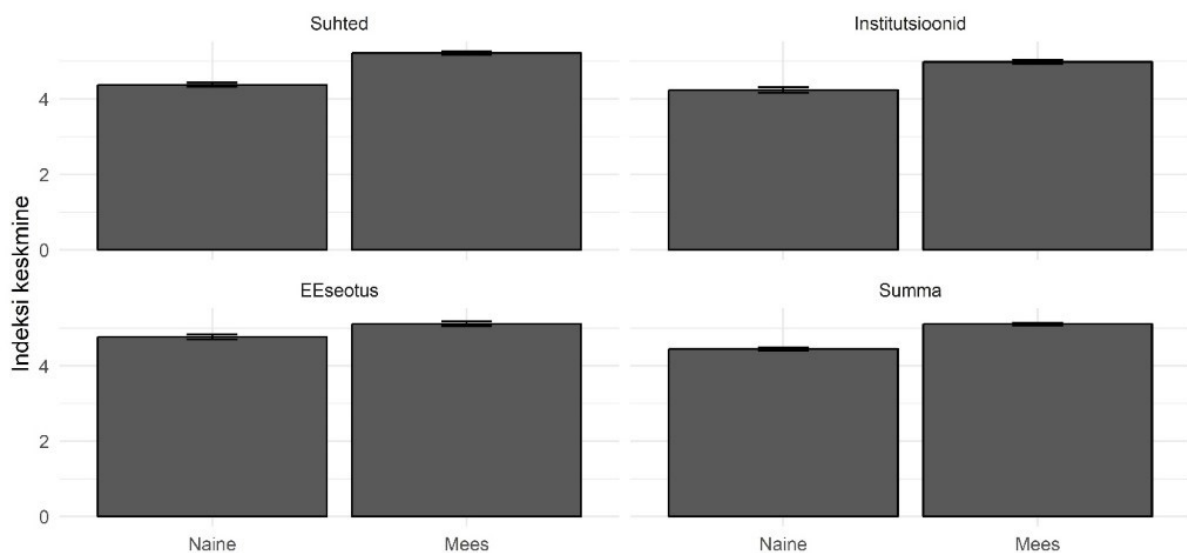
Lõimumise summaindeksi puhul on eestlastega suhete indeks, institutsioonidega seotuse indeks ja Eestiga seotuse indeks kokku liidetuna ning skaala teisendatud vahemikku 0-10. Mida kõrgem on indeksi väärtus, seda paremini on uussisserändaja lõimunud Eesti ühiskonda.

4.5.2. Analüüsi tulemused

Näitamaks moodustatud indeksite seoseid teiste tunnustega, on järgneval toodud ära indeksite keskmised erinevate tunnuste lõikes ja siis ka lineaarse regressiooni mudelid, kus on seoste leidmisel arvesse võetud kõigi sõltumatute tunnuste mõju korraga.

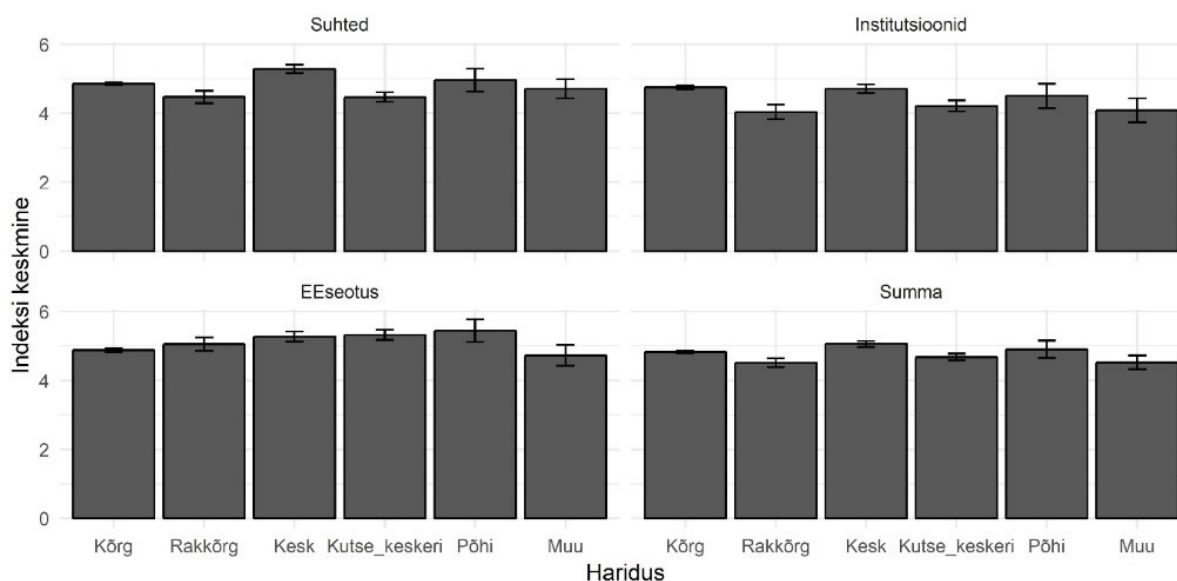
Tulemustest selgub (joonis 12), et kõigi indeksite keskmised erinevad soo lõikes ning **uussisserändajatest meestel on enam suhteid eestlastega ja nad on enam seotud institutsioonidega ja Eestiga**, ning sellest tulenevalt on ka nende summaindeksi väärtus on kõrgem. Kõige suurem erinevus meeste ja naiste vahel on suhetes Eestlastega (0,84 skaalapunkti) ja kõige väiksem vahe Eestiga seotuses (0,35 skaalapunkti).

Joonis 12. Indeksite keskmised väärtused soo lõikes

Haridustaseme lõikes on uussisserändajatel kõige enam suhteid eestlastega keskharidusega uussisserändajatel (indeksi keskmine väärtus 5,3) ja kõige vähem kutse ja keskeriharidusega ning rakenduskõrgharidusega (mõlema indeksi keskmine 4,5). Rakenduskõrgharidusega inimesed on ka institutsioonidega kõige vähem seotud (indeksi keskmine väärtus 4,0) ja kõrgharidusega inimesed on jällegi institutsioonidega kõige enam seotud (indeksi keskmine väärtus 4,8). Eestiga on kõige tugevamalt seotud kuni põhiharidusega inimesed (indeksi keskmine väärtus 5,4) ja kõige vähem on Eestiga seotud kõrgharidusega inimesed. Summaindeksi järgi on üldine lõimumise tase kõige kõrgem keskharidusega inimestel (5,1) ja kõige madalam rakenduskõrgharidusega inimestel (4,5).

Joonis 13. Indeksite keskmised väärtused hariduse lõikes

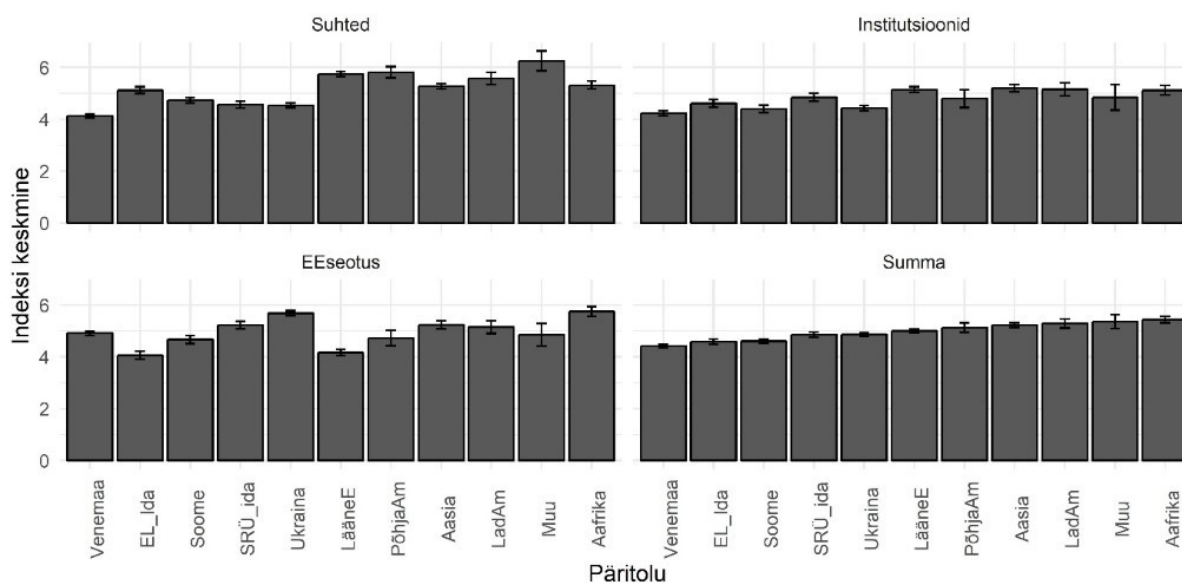

Lisaks näitavad tulemused (joonis 8 lisa 6), et **mida enam on uussisserändajatel alla 16-aastasi lapsi, seda vähem ollakse seotud institutsioonidega**. Need, kellel on 1 või 2 last, on eestlastega vähem suhteid kui need, kellel lapsi ei ole või kellel on lapsi enam kui 3. Selline seos võib olla seotud asjaoluga, kui lapsi on kolm või enam, siis on väga tõenäoline, et osa neist käib koolis ja see toob vanemad suuremasse tõenäolisse kokkupuutesse eestlastega. Lisaks näitavad tulemused, et mida kauem Eestis ollakse, seda enam on suhteid eestlastega, sh kasvab ka seos institutsioonidega, kuid neis trendidest hoolimata seotus Eestiga võrreldavalt aja jooksul ei kasva.

Eesti regionaalsete piirkondade omavaheline võrdlus näitab (joonis 10 lisa 6), et **uussisserändajatel on kõige vähem suhteid eestlastega Narvas ja Ida-Virumaal**. Kõige enam suhteid eestlastega on neil uussisserändajatel kes elavad väljaspool suuremaid linnu, Harjumaad ja Ida-Virumaad. Seotus institutsioonidega seevastu on kõige suurem Tartus, Tallinnas ja Harjumaal. Seotus Eestiga on kõige madalam Tartus, Tallinnas ja Narvas. Summaindeks näitab, et kokku on uussisserändajad kõige vähem lõimunud Narvas ning kõige rohkem mujal Eestis (väljaspool suuremaid linnu, Ida-Virumaad ja Harjumaad) ning Harjumaal. Teisisõnu näitavad tulemused, et kui välja arvata Narva ja Ida-Virumaa, on enim Eestiga kohanenud ja lõimunud just väljaspool suurlinnu elavad uussisserändajad. Ning kuigi suurlinnad (Tallinn, Tartu) toovad kaasa suurema suhestumise erinevate institutsioonidega, ei too see faktor ainuüksi automaatselt paremat kohanemist/lõimumist.

Päritoluriikide lõikes (jooniselt 14) näitavad tulemused, et suhteid eestlastega on kõige vähem Venemaalt tulnutel (indeksi väärtus 4,1) ja kõige enam Põhja-Ameerikast (5,8) ja Lääne-Euroopast (5,7) pärit uussisserändajatel. Institutsioonidega on kõige enam seotud Aasiast (5,2) ja Aafrikast (5,1) tulnud ning kõige vähem Venemaalt (4,2) tulnud. Eestiga tunnevad ennast kõige vähem seotuna Euroopa Liitu kuuluvatest Ida-Euroopa riikidest (4,1) ja Lääne-Euroopast (4,2) tulnud. Kõige enam tunnevad ennast Eestiga seotuna Aafrikast (5,7) ja Ukrainast tulnud (indeksi keskmine 5,7). Kokkuvõttes on summaindeksi järgi **Eestis kõige vähem kohanenud/lõimunud Venemaalt pärit uussisserändajad** (summaindeksi keskmine 4,4) ja kõige enam Aafrikast tulnud (5,4).

Joonis 14. Indeksite keskmised väärtused päritoluriigi lõikes

Lisaks vaatasime, kuidas on indeksid seotud erinevate sotsiodemograafiliste tunnustega (tabel 2 lisas 6). Tulemustest selgub, et uussisserändajatest meestel on naistega võrreldes kõigi indeksite keskmine kõrgem: neil on enam eestlastega suhteid, nad on enam seotud institutsioonidega, tunnevad ennast enam Eestiga seotuna ja ka lõimumise summaindeksi väärtus on neil kõrgem.

Kõige suurem erinevus meeste ja naiste vahel on seotuses institutsioonidega (mis kinnitab uussisserändajate puhul pigem traditsioonilist peremudelit, kus mees on see, kelle tõttu tuldi ning naine tuleb temaga kaasa) ja suhetes eestlastega, ning kõige väiksem erinevus seotuses Eestiga. Vanus on seotud vaid kahe alaindeksiga. Mida vanem on inimene, seda vähem on ta seotud institutsioonidega, kuid seda enam tunneb seotust Eestiga. Hariduse osas erinevad kõrgharidusega inimestest ainult keskharidusega inimesed, kes tunnevad Eestiga mõnevõrra suuremat seotust. Mida enam on uussisserändajatel alla 16aastasi lapsi, seda vähem on suhteid eestlastega, vähem ollakse seotud institutsioonidega ning ka lõimumise summaindeksi väärtus on madalam. Laste olemasolu ei ole aga seotud enda Eestiga seotuna tundmisega.

Mida kauem ollakse Eestis olnud seda enam kasvab seotus institutsioonidega, tuleb juurde suhteid eestlastega, vähesel määral kasvab üldine lõimumine ehk aja jooksul lõimumise summaindeksi väärtus tõuseb, aga aja jooksul ei suurene seotus Eestiga.²⁰¹

Väljaspool suuremaid linnu (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu), Ida-Virumaad ja Harjumaad on uussisserändajatel enam eestlastega suhteid. Narvas, Tallinnas ja Tartus elavad inimesed tunnevad ennast vähem Eestiga seotuna kui väljaspool suuremaid linnu ja Harjumaad elavad inimesed, kuid Harjumaal (s.o. väljaspool Tallinna), Ida-Virumaal ja Pärnus elavad uussisserändajad mujal Eestis elavatest ei erine. Seega just suuremates linnades ei teki automaatselt suuremat seotuse tunnet Eestiga. Võimalik, et sinna tulevadki inimesed lühemaks ajaks, kas tööle või õppima ja seetõttu on neil ka konkreetne plaan kodumaale tagasi või kuhugi mujale edasi minna.

²⁰¹ Meeldetuletuseks: Eestiga seotuse indeks koosneb neljast tunnusest: kas plaanib taotleda Eesti kodakondsust, kui kauaks plaanib Eestisse jääda, kui teretulnuna ennast Eestis tunneb ja kui hästi on kohanenud eesti eluga. Mida kõrgem on indeksi väärtus, seda suuremat seotust Eestiga tuntakse.

Seega elukoha mõttes on **kohanemiseks-lõimumiseks kõige paremad need kohad, kus on kokkupuuteks mittesisserännanutega kõige suurem võimalus ja isegi möödapääsmatus, sest teisi sisserännanuid ja oma rahvusgrupi esindajaid seal piirkonnas ei ela** (või ei ela piisavalt palju ja ollakse sunnitud ka väljapoole suhtlema).²⁰²

4.5.3. Järeldused ja soovitused

Eesti integratsiooni monitooringu 2017. aasta uussisserändajate küsitlusploki andmete analüüs näitas mitmeid huvitavaid ja olulisi tulemusi. Esiteks, Tallinnas, Tartus ja Narvas elavatel uussisserändajatel on kõige madalam Eestiga seotuse tunne. Võimalik, et nendesse kohtadesse tulevad uussisserändajad vaid teatud perioodiks töötama või õppima, lahkuvad seejärel tagasi kodumaale ning ei olegi end kordagi käsitlenud pikaajaliselt Eestiga seotuna. Seevastu poliitikakujundamise seisukohalt on oluline, et mh just need inimesed, kes tulevad Eestisse tööle või õppima, on Eesti jaoks just kõige kasulikum uussisserändajate rühm, mistõttu tasub mõelda sellele, kuidas neis tekitada enam Eestiga seotuse tunnet, soovi Eestisse jääda ning ühiskonda panustada.

Lisaks näitavad tulemused, et Eestiga seotuse indeks on ainuke, mille väärtus ei kasva seoses sellega, mida kauem inimesed on Eestis elanud, erinevalt eestlastega suhetest ja institutsioonidega seotusest. Teisisõnu on oluline uurida, millised tegurid tingivad selle, et Eestis aja jooksul viibides ei kasva (indeksi mõistes) uussisserändajate seotus Eestiga.

Teiseks näitavad tulemused, ja kinnitavad sellega ka uuringu kvalitatiivosas kirjeldatud, et üks oluline riskigrupp on lastega uussisserändajad – eelkõige naissoost uussisserändajad – sest just neil on vähem suhteid eestlastega ja institutsioonidega. Samas ei ole nende puhul Eestiga seotuse tundmine laste arvuga seotud. See grupp vajab kindlasti täpsemat edasist uurimist lähtuvalt laste vanusest, aga juba praegune analüüs näitab, et **mida enam on uussisserändajatel alla 16-aastasi lapsi, seda vähem ollakse kohanenud ja lõimunud.**

Kolmas analüüsi peamine tulemus näitab aga seda, et **kõige vähem kohanenud/lõimunud uussisserändajate rühm Eestis on Venemaalt pärit uussisserändajad.** See kinnitab ka siinse uuringu teiste osade tulemusi, näiteks sotsiaalmeedia gruppide analüüsi, mis näitas, kuidas Eesti venekeelsete uussisserändajatega seotud sotsiaalmeedia grupid ning sealne info- ja kogemustevahetus näib eksisteerivat justkui eraldiseisva nähtusena – seal olev infoväli on suuresti venekeelne, inimesi suunatakse osalema venekeelsete tegevuste ja ürituste jmt juurde, Eestiga seonduvatele sündmustele reageeritakse vähe(m), ning ka enim reaktsioone tekitavad teemad seostuvad nn traditsiooniliste Eesti lõimumise keerdküsimustega nagu nt Eesti haridussüsteem (eesti vs vene õppekeele koolid). Teisisõnu on venekeelsete uussisserändajate sihtrühm üks neist olulistest rühmadest, kellele tuleb nii uuringute kui ka poliitikameetmetega senisest rohkem tähelepanu pöörata.

Metodoloogilised soovitused integratsiooni monitooringu (EIM) uussisserändajate küsitlusploki läbiviimiseks valimi, ankeetküsitluse ja andmekogumise osas vt täpsemalt siinse uuringuaruande lisa 7.

²⁰² Ka Danzer ja Yaman (2013) on leidnud, et mida enam elab piirkonnas oma rahvuse esindajaid, seda suuremad on nõu kulu (aeg, energia, resursid jmt) kohalike elanikega suhtlemisel.

5. KOKKUVÕTE JA SOOVITUSED

Siinse uuringu eesmärk oli kirjeldada uussisserändajate kohanemise hetkeseisu Eestis – millised tegurid uussisserändajate kohanemist takistavad ning millised tegurid seda toetavad.

Kuna käsitletav valdkond on lai ja mitmetahuline, keskendusime uuringus kahele peamisele fookuskohale: teemavaldkondadele, kus uussisserändajad Eestis täna peamiselt tegutsevad ehk elavad, töötavad ja õpivad (nt tööturg, haridus, tervishoid, inforuum, eesti keele õpe, kogukonnad jm); ning peamistele teenusepakkujate poolt osutatavatele teenustele, mida uussisserändajad Eestis täna tarvivad (nn teenuste ökosüsteem).

Aruande struktuur on üles ehitatud põhimõttel, et iga teemavaldkonna peatükk koondab endas a) ülevaadet täna pakutavatest teenustest ja teenusepakkujatest, b) olukorra süvaanalüüsi sihtrühma (uussisserändajad) ja sidusrühmade (tööandjad, ülikoolid, riigiasutused, omavalitused jt) vaates, ning c) soovitusi valdkonna parendamiseks.

Kus vajalik ja otstarbekas, oleme tulemusi kommenteerinud ka 2014. aasta uussisserändajate kohanemise uuringuga võrreldes, andmaks edasi olukorra muutust (või muutumatust) viimase viie aasta jooksul. Selliselt moel on iga osa/alapeatükk loetav ka eraldiseisvalt ning põhitulemused ja soovitused on ka iga peatüki juures eraldi leitavad.

Siinses kokkuvõttes peatükis toome uuringu põhitulemused välja vaid kahel viisil: esiteks nn suured väljakutsed, mis uuringu tulemustele tuginedes väärivad meie hinnangul just suurimat tähelepanu, ning teiseks, analüüsist ja peatükkidest tulenevad ning lühendatud vormis soovitused ja ettepanekud olukorra parandamiseks erinevate teemavaldkondade lõikes.

Suured väljakutsed koondavad endas teemasid, mis on enamjaolt horisontaalsed ja valdkondade-üleised ehk teisisõnu teemad, mis uuringu erinevates sisuosades regulaarselt korduvad ning mida on oluline kohanemisvaldkonna arendamisel või uurimisel silmas pidada ja arvesse võtta. Teine osa suurtest väljakutsetest on teemad, mis käsitlevad spetsiifiliselt kas ühte kitsast valdkonda või mõnda konkreetset uussisserändajate sihtrühma, kuid mis meie hinnangul vajab just erilist ja süvendatud tähelepanu.

Soovitused koondavad endas ettepanekuid uuringu erinevates peatükkides ilmnenud olukordade ja kitsaskohtade lahendamiseks. Soovitused on välja toodud lühendatud kujul, st põhjaliku ülevaate soovitustest ja soovitude taustsüsteemist saab aruande iga teemapeatüki lõpus.

Siinse uuringu läbiv põhimõte on arusaam, et mitte kõik uussisserändajad ei plaani oma elu ja tulevikku Eestiga siduda. Sestap ei pruugi kõikidel uussisserändajatel olla ka vajadusi kõikide uuringus nimetatud murekohtade osas. Kuna uussisserändajate sihtrühm on tausta poolest väga erinev (vt ka väljakutseid 1 ja 2 allpool), on ilmne, et erinevad uussisserändajad vajavad kohanemisalast tuge sageli erineval viisil; või vajavad seda erinevatel ajaperioodidel, sõltuvalt nende elukaarest Eestis: näiteks Eestis lapse sündimisel, õpingute lõpetamisel ja tööturule suundumisel, või hoopis Eestis töötuks jäämisel.

Seega ei ole võimalik ega ka vajalik pakkuda kõikidele Eestisse saabuvatele uussisserändajatele ühesuguseid teenuseid ühesuguses mahus ja ühesuguses järjekorras. Veelgi enam – intervjuudest johtuvalt ei soovigi mõned uussisserändajad (ja ka osad tööandjad) Eestilt muud kui ainult neutraalset

ja toetavat keskkonda elamiseks, ehk nende enda jaoks kõige olulisem on neil kas iseenda initsiatiivil või näiteks tööandja toel juba kaetud. Küll on aga kohanemispoliitika seisukohalt oluline, et need, kellel taolised vajadused on või kellel need erinevatel eluetappidel Eestis tekivad, omaksid informeeritud ja kvaliteetset teadmist ning ligipääsu neile vajalikele ning ettenähtud teenustele.

Siinne uuring lähtub ka seisukohast, et informeeritud teadmist, ligipääsu ning kvaliteetseid teenuseid vajavad ka kõik teised Eesti ja eestlastest püsielanikud. Uuringu tulemused näitavad, et täna ei arendata ega pakuta ühtegi avalikku teenust välismaalastele püsielanikkonnale suunatud teenuste arvelt. Siinkohal on oluline näha täiendavat potentsiaali, mis uussisserändajatele teenuste pakkumise arendamise ja kitsaskohtade väljatoomisega kaasneb. Nimelt võimaldab teenuste hindamine ja arendamine uussisserändajate vaates parandada neid teenuseid laiemalt ka kogu Eesti elanikkonnale, kuivõrd – nagu ka siinne uuring ilmekalt erinevate sisuvaldkondade lõikes näitab – ilmnevad paljud kitsaskohad avalike teenuste pakkumise või disaini juures palju tõenäolisemalt ja veelgi kontrastsemalt just uussisserändaja perspektiivist lähtuvalt. Teisisõnu võib uussisserändajatele teenuste pakkumine anda tõuke teenuse pakkumise läbimõtlemiseks ja arendamiseks senisest põhjalikumal kujul, mis omakorda parendab teenust ka eestlastele endile.

5.1. Suured väljakutsed

Väljakutse nr 1: Sihtrühmade eristamine ja terminoloogia

Sisserändest, uussisserändajatest ja nende kohanemisest ja/või pikaajalisest lõimumisest rääkides on oluline eristada erinevaid sihtrühmi – uussisserändajad ei ole monoliitne grupp inimesi, vaid selle sihtrühma sisemine varieeruvus on märkimisväärne. Taolisi sihtrühmi võib moodustada mitmeti. Ametlikus statistikas ja osade teenuste rahastamises eristatakse sageli omavahel Euroopa Liidu (EL) kodanikud ja kolmandate riikide kodanikud. Kuid eelkõige psühholoogilist ja kultuurilist kohanemisprotsessi silmas pidades on see liiga lihtsustav vaade. Kuigi EL kodanikest uussisserändajatel on Eestis teatud aspektides lihtsam – näiteks ei kohaldu neile elamislubade ehk nn sisserände kvoot, ka (ametlik) tööturule sisenemine on oluliselt lihtsam –, ei eristu teatud teemade juures (nt info kättesaadavus teenustest või elust Eestis, eesti keele õpe, võrgustumine, ligipääs informatsioonile, tööturuteenused jmt) EL kodanikest uussisserändajate vajadused ja soovid olulisel määral sisserändajatest kolmandatest riikidest.²⁰³

Nende kahe rühma juurde lisandub omakorda grupp inimesi, kellel on sageli sarnased mured nagu teistel uutel sisserändajatel ning kes jäävad samuti teatud teemade juures Eestis hätta – need on (pikaajaliselt eemal olnud) Eesti kodanikest tagasipöördunud, kelle puhul võime täheldada sarnast soovi kohanemisealase toe või teenuste järele nagu teistel uussisserändajatel (nt eesti keele õpe, tügi tagasipöördujast lapse kooli panekul või talle koolikoha leidmisel, sotsialiseerumine jmt). Selle rühma puhul ei pea me niiväga silmas hargmaseid või pendelrändajatest Eesti kodanikke, vaid väljaspool Eestit sündinud või teine-kolmas põlvkond välismaal üles kasvanud Eesti kodanikke, kes sageli ei räägi ka eesti keelt.

Lisaks saame sisserändajaid eristada mitte ainult õigusliku staatuse või kodakondsuse, vaid ka rändeliikide põhiselt. Käesoleva uuringu tulemused näitavad, et välitudengitel või välitöötajatel on omad mured ja vajadused, mis võivad oluliselt eristuda näiteks pererändega tulijatest või rahvusvahelise kaitse saajatest.

²⁰³ Lisaks on oluline silmas pidada, et ühel aastal võib inimene olla pärit nõ kolmandast riigist, järgmisel aastal aga juba EL-kodanik (nt EL laienemisel); aga ka vastupidi (nt võimaliku Brexiti ja ÜK lahkumisel EL-ist).

Uussisserändaja päritoluriik võib olla oluline, aga ei pruugi. Kujundlikult öeldes - välistudengil mõnest Ukraina suurlinnast võib kohanemise või Eestis elu-olu erinevate aspektide lõikes olla palju enam ühist teise välistudengiga Argentiinast või hoopiski eestlasest tudengiga, kui Ukraina maapiirkonnast pärit välistöötajaga, kes tuleb Eestisse lühiajalise viisaga hooajalist tööd tegema. Taolisel välistudengil on olemas ligipääs teenustele, teda toetab üldjuhul vastuvõttev ülikool, tal on enamasti ümber sotsialiseerumist toetav võrgustik, samal ajal kui samast riigist lühiajalise tööviisiga tulijal pole ligipääsu ei Eesti avalikele teenustele ega sageli ka tööandjapoolsele toele.

Ka samast riigist tulnud ühe ja sama perekonna liikmetel võivad kohanemisalased väljakutsed olla väga erinevad: pererändega välistöötajaga kaasa tulnud abikaasa võib olla Eestis kohanemise osas märkimisväärselt halvemas olukorras, kuna tal puudub näiteks tööandja poolne tugi ja võrgustik, mis on olemas tema abikaasal.

Teisisõnu on äärmiselt oluline, et sisserände kontekstis ja uussisserändajate kohanemisest rääkides arvestataks asjaoluga, et tegemist ei ole homogeense inimrühmaga. Rühmad, keda grupeeritakse automaatselt või alateadlikult kuuluma teatud tunnuste põhjal ühte või teise gruppi (nt kolmanda riikide kodanikud, sisserände kvoodi alla käivad, kvoodivälised jmt), võivad olla üksteisest hoopis täiesti erinevate vajaduste, soovide ja murekohtadega. See on omakorda oluline nii poliitikakujundamises (nt kas ja milliseid teenuseid millistele sihtrühmadele luua; vt ka väljakutse nr 6), seadusloomes (nt kas ja milliseid erandeid on vaja millistele sihtrühmadele luua), aga laiemalt ka kommunikatsioonis (nt milliste sõnumite ja vahenditega jõuda just kõige vajalikuma sihtrühmani) ning igapäevaelus (nt kes on Eestisse tulevad sisserändajad ja miks nad siia üldse tulevad).²⁰⁴

Väljakutse nr 2: Vene keelt kõnelevad uussisserändajad

Uussisserändajate rühmitamise juures on teatud juhtudel oluline arvesse võtta, et teatud gruppide kohanemisdünaamikat võib mõjutada samakeelse suure kogukonna olemasolu, eelnev usaldamatus sisserändaja enda või vastuvõtva ühiskonna poolt, tugevad seosed juba olemasolevate gruppidega (mis võib kohanemist toetada, aga ka takistada, kui nendesse kinni jäädakse) jm tegurid. Näiteks võib kaaluda kohanemise ning pikaajalise lõimumise seisukohalt eraldiseisvalt käsitleda vene keelt kõnelevaid uussisserändajaid Eestis. Nii intervjuude, sekundaarallikate, sotsiaalmeedia analüüsi (ptk 4.2) kui ka lõimumisindeksi aluseks olevate küsitlusandmete analüüsi (ptk 4.5) põhjal näeme, kuidas vene keelt kõnelevad sisserändajad näivad võrdluses kõikide teiste uussisserändajatega kohanevat Eestis teistsugusel viisil ja määral.

Siinse uuringu raames loodud lõimumisindeksi põhjal on just see rühm uussisserändajaid kõige vähem Eestis kohanenud, st nende suhestumine Eestiga (nt kontakt eestlastega, seotus organisatsioonidega, end Eestis teretulnuna tundmine) on madalam kui teistel sisserändajatel. Ka info- ja meediaruumi analüüs näitab, et venekeelsetes sotsiaalmeedia gruppides suunatakse venekeelseid uussisserändajaid osalema pigem venekeelsete tegevuste ja ürituste juurde, Eestiga seonduvatele sündmustele reageeritakse vähe(m), ning ka enim reaktsioone tekitavad teemad seostuvad nn traditsiooniliste Eesti lõimumise sõlmpunktidega nagu näiteks Eesti haridussüsteem ehk eesti vs vene õppekeele koolid ja nendega seotud ootused/hirmud.

²⁰⁴ Oluline on ka terminoloogiline ühtlustamine. Erinevates Eesti viimase viie aasta uuringutes on kasutatud mitmeid erinevaid termineid uussisserändajate sihtrühma grupeerimiseks ja eristamiseks, näiteks: lühiajalised, pikaajalised, kõrgelt kvalifitseeritud, välistalendid, välistöötajad, expat-vähemus, venekeelsed, ingliskeelsed, välistudengid, välisvilistlased, lähi-immigrandid, kaug-immigrandid, Euroopa Liidu kodanikud, kolmandate riikide kodanikud, pererändega tulijad, rahvusvahelise kaitse saajad, Eesti kodanikest tagasipöördujad jm.

Sellise olukorra kujunemise põhjuseks on eelkõige asjaolu, et Eestis on olemas toimiv venekeelne asjaajamine, inforuum, haridussüsteem, kontakti- ja sotsialiseerumisvõimalused, millega on ennast lihtne siduda.²⁰⁵ Paradoksaalne on samal ajal aga olukord, et venekeelsed uussisserändajad on teiste uussisserändajatega võrreldes näiteks enim valmis õppima eesti keelt ning pikaajaliselt Eestisse jääma.

Teisisõnu vajab venekeelsete uussisserändajate rühm nii uuringutes kui ka poliitikakujundamises senisest palju enam tähelepanu. Oluline on leida ka vastus küsimusele, kas ja kui palju on taoline kohanemise eripära välja kujunenud juba enne Eestisse saabumist, või saabutakse Eestisse nõ puhta lehena ning sinne keskkond (tugi, teenused, külgnevad kogukonnad jmt) hakkab venekeelset uussisserändajat mõjutama oluliselt teistmoodi kui teisi muukeelseid uussisserändajaid.

Väljakutse nr 3: Lühiajalise töötamise registreerunud

Viimastel aastatel on oluliseks väljakutseks muutunud eraldi sihtrühm, kes küll maksab makse ning üldjuhul panustab ka Eesti majandusse, kuid kes seaduse mõistes viibib Eestis lühiajaliselt ning keda ei loeta ei kohanemisteenuste ega teiste avalike teenuste sihtrühmaks (sh nt eesti keele õppe juures). Need on Eestis viisaga ja lühiajalise töötamise registreerunud isikud (LTR), keda ainuüksi 2018. aastal registreerus Eestisse elama üle 20 000 inimese. Võrreldes teiste rändeliikidega (elamisõiguse alusel Eestis viibivad EL kodanikud või elamisloa alusel viibivad kolmandate riikide kodanikud) on neid seega märkimisväärselt suurem hulk (vt ka ptk 1.1.1). Kuigi antud sihtrühm ei olnud siinse uuringu fookuses, viitavad meie uuringu tulemused, et sellel sihtrühmal on võrreldes teiste Eestisse saabuvate uussisserändajatega väga sarnased mured ja väljakutsed.²⁰⁶ Küsimus seisneb siinkohal selles, kas ja kui palju võimendab ligipääsu puudumine osadele avalikele teenustele nende kohanemisega seotud probleeme.

Väljakutse nr 4: Projekti- ja EL fondide põhine tegevuste rahastamine

Suur osa uussisserändajatele suunatud kohanemis- ja lõimumisteenustest on (kaas-) rahastatud Euroopa Liidu fondidest (sh Euroopa Sotsiaalfond (ESF), Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifond (AMIF), Regionaalarengu Fond (ERF) jt). EL rahastuse raamperioodi (kuni 2020) lõpu järgne tulevik ei ole 2019. aasta lõpu seisuga veel selge, mistõttu võib lähiaastatel ohtu sattuda ka mitmete viimaste aastate jooksul väljatöötatud kohanemis- ja lõimumisteenuste osutamise jätkamine.

Euroopa Sotsiaalfondist rahastatakse nii kohanemisprogrammi, Politsei- ja Piirivalveameti migratsiooninõustamise teenust kui ka Integratsiooni Sihtasutuse nõuandevõrku. Samuti on ESF kaudu rahastatud mitmed keeleõppe tegevusi (eesti keele ja kultuuri tundmise klubid, keelekohvikud ja Eesti keele majad) ning väiksemaid eesti kultuuri toetavaid ja tutvustavaid programme ning projekte. Euroopa Varjupaiga-, Rände- ja Integratsioonifondist (AMIF) on toetatud mitmeid väiksemaid, peamiselt kolmandate riikide kodanikele suunatud projekte ja tegevusi (sh kohalike omavalitsuste võimestamine ning erinevad kultuuri- ja meediaprojektid).

Lõimumis- ja kohanemisteenuste projektide rahastamisel on Euroopa Liidu fondide rahastuse määr üldjuhul 75% ning riiklik kaasfinantseering 25%. Rahandusministeeriumi 2017. aasta hinnangu kohaselt, mis ei arvestanud veel Brexiti mõjudega, võib aga Eestile eraldatav toetus olla järgmisel eelarveperioodil käesolevaga võrreldes ligikaudu 40% väiksem. Seega on suureks väljakutseks läbi mõelda ja ette valmistada potentsiaalseid kokkuhoiustsenaariumeid ehk nn väljumisstrateegiaid, et

²⁰⁵ See on ka asjaolu, mida tööandja korduvalt nimetasid kui ühte tõmbetegurit Eestisse.

²⁰⁶ Oluline on ka märkida, et lühiajaline Eestis viibimine võidakse hiljem muuta ka pikaajaliseks (nt elamisloaks).

uussisserändajatele suunatud teenuseid oleks võimalik senises või suuremas mahus ning kvaliteediga jätkata ka tulevikus.

Väljakutse nr 5: Teenuste kvaliteet ja arendamine

Sisseränne Eestisse on aasta-aastalt kasvav (sh tagasipöördujate arv), ning sellega seoses kasvab ka surve pakutavatele teenustele – nende kvaliteedile, arvule, pakkumise võimekusele. Samal ajal, nagu johtub ka mitmest intervjuust sidusrühmadega, sh ettevõtjate ja ülikoolidega, on uussisserändajatega kokkupuutuvate ametnike hulgas täheldatav suurem mehaanilisus ja rutiin kui mõned aastad tagasi. Viies suur väljakutse on seega säilitada tänaste teenuste kvaliteeti kasvava sisserände tingimustes. Kuigi teenuseid on vaja pidevalt edasi arendada, on lühiperspektiivis positiivne seegi, kui suudetakse samaväärset teenust pakkuda kordades rohkematele inimestele.

Üheks näiteks võib olla kohanemisprogramm, mida küll sihtrühma poolt hinnatakse väga hästi toimivaks, kuid mida on võimalik arendada senisest veelgi paindlikumaks, süsteemsemaks, automatiseeritumaks ja lihtsamaks (vt selle osas täpsemalt uuringuaruande II osa ehk kohanemisprogrammi mõjude hindamist).

Teenuste arendamise juures on oluline õigeaegne valmisolek – näiteks kohalike omavalitsuste teadlikkus sisserändajatest on küll olulisel määral kasvanud, kuid jätkuvalt ollakse neis äraootaval seisukohal, kas ja mida peaksid omavalitsused uussisserändajate sihtrühma osas ette võtma. Kuna ränne Eestisse ei näi lähiaastatel olulisel määral kahanevat, on valmisoleku tekitamine mitte ainult viis võimalike murede ennetamiseks tulevikus, vaid ka potentsiaali ärakasutamiseks ja kasu saamiseks konkurentsis teistega (sh teiste Eesti omavalitsustega).²⁰⁷

Väljakutse nr 6: Eritähelepanu vajavad kohanemisvaldkonnad

Lisaks väljakutsete 1 ja 2 juures nimetatud peamistele sihtrühmadele tuvastasime uuringu käigus veel kolm olulist teemavaldkonda, milles erinevad sihtrühmad vajavad kohanemisel lisatuge: 1) pererändega kaasatunud abikaasade sotsiaalne isoleeritus, 2) välistudengite sisenemiskeskused Eesti tööturule, ja 3) uussisserändajatest alaealiste laste keeruline ligipääs haridusasutustele (koolid ja lasteaiad).

Siinse ja paari varasema uuringu tulemused näitavad, et pererändega kaasatunud abikaasad kipuvad Eestis sageli jääma sotsiaalsesse isolatsiooni – neil on puudu vajalikust toest, kontaktidest ja/või võrgustikest, mis aitaksid neil sarnaselt oma abikaasadele kas Eesti tööturule siseneda või võrgustada ning kontakte luua. Kuigi algatusi selle murekoha lahendamiseks on juba tehtud, nt Work in Estonia (WiE) nn spouses-programm, on need siiani olnud väikese ulatusega ning suuresti suunatud WiE peamisele sihtrühmale ehk nn välistalentidele ja nende abikaasadele.²⁰⁸ Kuigi paljud nn abikaasade gruppi kuuluvad uussisserändajad on naised, tulid meie intervjuudest paaril korral siiski välja ka juhtumid, kus eestlasest naisega abiellunud välismaalasest mees on sarnases olukorras ning vajab samasugust tuge.

Välistudengite sisenemine Eesti tööturule on olnud väljakutseks juba mitmeid aastaid (vt ka ptk 3.7), mis ühelt poolt taandub välistudengite vähesele eesti keele oskusele, teisalt (ning osaliselt ka sellest

²⁰⁷ Globaalses talendirallis ei võistle omavahel mitte enam riigid, vaid linnad, sageli ka siseriiklikult. Talendid tulevad eelkõige konkreetsele omavalitsusse konkreetsetel põhjustel mis on otseselt seotud kohalikul tasandil toimuvaga (olgu selleks nutikad töökohad, tugimeetmed, linna visioon, avatus, ökoloogiliselt puhas elukeskkond vmt).

²⁰⁸ Siinkohal võib näiteks tuua Soome Lastekaitseliidu tegevuse, kus toetatakse just sisserännanud noorte lastega emasid, ning eeldades, et üldjuhul on väikelapse vanemad kodus ja isoleeritumad kui teised naised, võimaldab taoline kohaliku teise emaga tutvuse tekitamise toetamine keelt praktiseerida, kultuuri tundma õppida, luua kontakte, kellelt mh töö, õppimise jmt võimaluste osas nõu küsida.

tingituna) praktikakohtade vähesusele Eesti tööandjate juures. Kuigi soovid mõlema nimetatud sihtrühma puhul näivad ühtivat – välistudengid soovivad jääda Eestisse ning Eesti tööandjad soovivad endale (välis)töötajaid, kes oleksid juba kohanenud ning kes on Eestis õppides ennast juba nõ sobivana tõestanud – on Eesti täna siiski olukorras, kus välistudengite jäämine Eesti tööturule on märgatavalt väiksem kui teistes riikides ning potentsiaal on seega alakasutatud. Taoline olukord, kus Eesti kõrgkoolid ei näe rahvusvaheliste õppekavade juures endal ühe eesmärgina koolitada mh tööjõudu Eesti tööturule, tuuakse välja ka EKKA (2019) uuringus.

Uussisserändajatest alaealised lapsed ning nende ligipääs Eesti haridussüsteemile (lasteaed, kool, huviharidus) on muutumas ühes oluliseks väljakutseks, kuna selles põrkuvad mitmed erinevad seisukohad, tõlgendused ja kitsaskohad: seadusandlus (näiteks Eesti põhiseadus, mis sätestab kõikide õiguse haridusele; aga ka põhikooli- ja gümnaasiumiseadus, mis sätestab koolikohustuse), kohalike omavalitsuste murekohad (näiteks pearaha puudumine nende laste puhul, kes on rahvastikuregistrisse kandmata, nt viisa või LTR alusel Eestis viibija) aga ka koolide üldine võimekus ja valmisolek (ning sellest tulenevalt ka soov või soovimatus) uussisserändajast lastega tegelemiseks.

Väljakutse nr 7: Kohanemisteenuste arendamine sümbioosis teiste teenustega

Uussisserändajatele teenuste arendamisel ja pakkumisel tuleb arvestada, et kvaliteetseid ja ligipääsetavaid teenuseid - nt elukoha leidmisel, tööle kandideerimisel, terviseteenustele ligipääsul jmt - vajavad kõik Eesti elanikkonnagrupid, st mitte ainult Eestisse saabuvad või Eestis elavad välismaalased. Teisisõnu on üheks suureks väljakutseks asjaolu, kuidas luua või arendada teenuseid selliselt, et see ei toimuks Eesti püsielanike või kodanike arvelt. Kuigi siinse uuringu tulemused näitavad, et sellist ohtu täna ei ole – st välismaalastele suunatud teenuseid ei töötata välja kellegi teise arvelt –, on oluline iga teenuse juures seda aspekti arvestada ning vajadusel ka selgemini kommunikeerida.

Kuna Eestis on võetud suund pigem mitte luua uusi teenuseid ainult välismaalastele, vaid kohandada juba olemasolev teenus välismaalastele sobivaks (nt tõlkides-kohandades informatsioon, veebileht vmt eesti keelde, pakkuda nõustamist ka teistes keeltes jmt), on siiski veel palju teenuseid, mis seda ei ole. Seega on vajalik, et toimuks Siseministeeriumi kui valdkonna tänase eestvedaja poolne jätkuv teiste osapoolte „nügimine“ (*nudging*) ning vajadusel toetamine. See kehtib nii riiklike teenuste osas (nt PPA veeb, mis on täna vaid osaliselt inglise keelde tõlgitud), kohaliku omavalitsuse teenuste juures (nt Tallinna LV veeb, mille online-teenustel puudub täna suuresti ingliskeelne vaade) kui ka vabaühenduste poolt hallatavate teenuste juures (nt Vabatahtlike Värav, kus puudub täielikult ingliskeelne/venekeelne vaade). Teenuste arendamise ja välismaalastele sobivaks kohandamisel on oluline seejuures arvestada ka Eesti kodanikest tagasipöördujaid.

Lisaks tuleb silmas pidada, et oluline pole mitte ainult keeleline tõlkimine, vaid teenus peab olema vastavalt vajadusele ka kultuuriliselt kohandatud. Väljakutse siinjuures on see, et teenus ei muutuks sihistatuks ega stigmatiseerivaks mõne konkreetse sihtrühma suunal (nt ladina-ameeriklased, aafriklased, religioossed grupid vmt). Eelkõige on aga oluline, et teenusepakkujal (nt nõustajal) oleks olemas teadmised erinevustest sisserändajate taustades (vt väljakutsed 1 ja 2), oskus seda välja selgitada iga uue kliendi puhul, ning oskus seda teadmist enda töös või teenusepakkumise juures ka rakendada.²⁰⁹

²⁰⁹ Näiteks vaimse tervise alastes intervjuudes psühholoogidega tuli välja, et erinevatest kultuuritaustadest tulenevalt ei pruugita sageli vaimse tervise probleemide olemust/tõsidust mõista, ega sealjuures ka sobivaid lahenduskäike välja pakkuda.

Teisisõnu on suur väljakutse antud juhul see, kuidas lõimida kohanemisega seotud mured ja väljakutsed juba olemasolevatesse, kogu elanikkonnale suunatud poliitikatesse, meetmetesse ja teenustesse viisil, et aluseks ei võeta mitte kindel sihtrühm (nt välismaalane), vaid – seal kus vaja –, konkreetse inimese konkreetseid vajadused, sh vajadused, mis tulenevad välismaalasena Eestis elamise taustast. Enamik vajaminevaid teenuseid on täna Eestis juba olemas ja loodud, seega võtmetähtsusega on nende omavahelisse koostoimesse panemine, sealjuures erinevaid sihtrühmi arvesse võttes.

Väljakutse nr 8: Informatsiooni killustatus

Uussisrändaja Eestisse saabumisel või sellele eelnevalt on oluline, et informatsioon erinevate teenuste ja elu kohta Eestis oleks võimalikult õigeaegselt, mugavalt ja kasutajasõbralikult talle kättesaadav. Oluline on siinjuures ära kasutada ka uussisrändaja esmasaabumise järgset uudishimu ja avatust. Hiljem võib tekkida oht, et langetakse mugavustsooni või pettutakse, ning seetõttu on neid tagantjärele juba keerulisem kaasata. Samuti võib juhtuda, et uussisrändajad kaasuvad ise tegevustesse või infovälja, mis ei aita kaasa nende kohanemisele või pikemaajalisele lõimumisele Eestis (vt täpsemalt nt sotsiaalmeedia ptk 4.2). Seega ennetamaks kinnistumist (valedesse) teadmistesse, on oluline teenustesse sisenemise õige ajastamine.

Kuigi informatsiooni Eesti kohta on mitmetes kohtades ja teenustena juba pakutakse, ei ole uussisrändajad ise sellest sageli teadlikud ning kohati neid ka ei suunata või ei osata suunata vajaliku informatsiooni juurde; sidusrühmade vaates on aga informatsiooni kohati juba liiga palju ning erinevates kohtades, st killustunud. Probleemid info killustatuse ja puudulikkuse kohta tulevad välja pea igas siinse aruande teemapeatükis. Aluseks tuleb võtta *less-is-more* põhimõte, st hea ei ole mitte see, kui palju erinevaid veebilehti esitab sarnast informatsiooni erinevas võtmes ja erineva fookusega, vaid kui informatsioon on koondatud või edasiviidatud ühe keskse veebilehe kaudu, mis oleks ühtlasi välismaalastele Eestisse sisenemise n-ö virtuaalseks väravaks.²¹⁰

Estonia.ee veebivärav püüab täna taolist informatsiooni küll osaliselt koondada ja süstematiseerida, kuid seal esitatu ja suunaviited on pigem valikulised ning eelkõige Eestis töötamise rõhuasetusega (vt ka ptk 3.9.6). Omad kitsaskohad on ka eesti.ee veebiväraval. Seetõttu ei pruugi osad kasutajad ehk mõne muu kui töötamise rändetaustaga uussisrändajad näha ennast nende kasutajate sihtrühmana.

Eelnevast tulenevalt soovitame informatsiooni koondamist või edasiviitamist ühe keskse veebikeskkonna vahendusel, mille rolli peaks täna täitma kohanemisprogrammi veebileht (vt lisaks ühtse veebivärava kohta ptk-s 3.2.2). Seda vajadust ei nimetata mitte ainult siinse uuringu raames läbiviidud intervjuudes sihtrühma ja sidusrühmadega, vaid ka mitmetes teistes hiljutistes uuringutes.

Taalise informatsiooni pakkumise juures on oluline silmas pidada, et erinevad inimesed omandavad infot erinevalt ja infot tuleb pakkuda kombineeritult – online, trükitud, suuline, individuaalne, visuaalne jne.²¹¹ Kui pakkuda infot vaid ühte tüüpi kanali kaudu, jäävad teised grupid infodefitsiiti.

Lisaks informatsiooni koondamisele ühte keskkonda on oluline väljakutse ka selle läbimõeldud pakendamine ja edastamine erinevatele sihtrühmadele, arvestades nende sihtrühmade infovajaduse

²¹⁰ Siinkohal on oluline silmas pidada, et paberkuju trükitud käsiraamatu (nt kohanemisprogrammi käsiraamat, WiE käsiraamat või Eesti tervishoiu süsteemi alane käsiraamat) lisamine elektroonselt veebilehele ei tähenda, et see oleks automaatselt ka kasutajasõbralik või leitav.

²¹¹ Kaaluda tasub ka infokirjaga loomist ja sellega vabatahtlikku liitumise võimaluse pakkumist uussisrändajatele. Osaliselt võib selleks ära kasutada informatsiooni, mida täna juba pakutakse Siseministeeriumi kohanemise tugivõrgustiku infolisti kaudu.

tsükleid (ehk erinevat infovajadust inimese rändeloo erinevatel telgedel või Eestis viibitud elukaare erinevates punktides). Läbimõeldud kommunikatsiooni pole vaja siiski mitte ainult uussissrändajatele, näiteks kohanemisprogrammi olemasolust, teenustest ja infovärvast, või Eesti elanikele üldise rändealase teadlikkuse tõstmiseks, vaid ka kõikidele teistele osapooltele, kes on valdkonnaga vähemal või suuremal määral seotud.

Peale informatsiooni pakkumise viisi on oluline pöörata tähelepanu ka pakutava informatsiooni sisule – siinse uuringu tulemused viitavad, et lisaks üldisele kohanemisalasele ja teenustega seotud informatsioonile on vajalik käsitleda ka nn ebamugavaid teemasid (nt must üüriturg, kohaliku elanikkonna hoiakud või eripärad suhtlemisel, probleemid praktika- või töökoha leidmisel jmt – aluseks saab võtta erinevatest uuringutest väljatulnud peamised kitsaskohad ning sõnastada need ümber informeerimise vormi). See võimaldab ennetada võimalikke üllatusi ja tagasilööke, mis saabumisjärgselt võivad tekkida, ning mis ilmnevad pea igas siinse aruande teemapeatükis.

Väljakutse nr 9: Eesti keele õpe

Eesti keele omandamine on oluline samm sotsiaalse kaasatuse poole. Väljakutseks muudab selle aga asjaolu, et uussissrändajate üldine motivatsioon eesti keelt õppida ei ole väga suur ning näib sõltuvat paljuski inimese rändetaustast või -liigist. Sestap on kõige olulisem tagada võimalus õppida eesti keelt järjepidevalt kõigile neile, kes seda soovivad. Siinsest uuringust selgub, et osalise nõudluse A1 taseme kursuse järele täidab näiteks kohanemisprogramm (kuigi mitte igas Eesti asukohas), ent edaspidised tasemed jäävad paljudele kättesaamatuks. Nõudlust on nii A2 taseme kursuste järele, kui ka eriti (tasuta) B1 taseme kursuste järele, ning selle järele, et saaks liikuda paindlikult ja mugavalt ühe taseme kursuselt järgmise taseme kursusele.

Siinkohal võib eeskujuks võtta Saksamaa keeleõppe süsteemist, mis koosneb väiksematest 100-tunnistest moodulitest, võimaldades erinevatel tasemetel kokku õppida saksa keelt 600 tundi, sh võib soovi korral mõnda moodulit ka korrata.²¹²

Seega tasub kaaluda ka Eestis kohaldada süsteemi, kus eesti keele õppija saada valida, millise kursuse ta võtab – näiteks võiks olla võimalik õppida iseseisvalt A1/A2 tasemel ning minna riikliku rahastamise ja õpetaja ning põhjaliku metoodilise toe abil edasi õppima B1 tasemel. Järjepidevale õppimisele aitab kaasa ka parem ülevaade keeleõppe võimalustest Eestis (sh kvaliteedist, hinnast jne), ning õpetajate või koolitajate oskus, soov ja teadlikkus suunata õppijad ühest grupist või kursuselt teise (sh teise teenusepakkuja juurde). Kumbagi neist aspektidest – ülevaadet keeleõppe võimalustest ning proaktiivset suunamist edasi teistele keelekursustele – sellisel kujul täna Eestis üldjuhul ei esine.

Väljakutse nr 10: Mõtestatud kontaktiloome ja suhtlemine kohaliku püsielanikkonnaga

Paljudel uussissrändajatel on keeruline Eestis luua tõhusat isiklikku võrgustikku. Paljudes võrgustikes on ka sedavõrd vähe kohalike inimestega kontakte, et nad jäävad teatud määral isolatsiooni. Sotsiaalsed võrgustikud ja võrgustumine on uussissrändaja jaoks aga äärmiselt oluline: see aitab tal paremini õppida tundma kohta (linna), kuhu ta on tulnud, on oluliseks infokanaliks (sotsiaalseid võrgustikke võib teatud mõttes lugeda ka kollektiivseteks infohoidlateks selle linna või riigi kohta, kus inimene elab), pakub võimalusi mõista inimestega suhtlemise kaudu Eesti kultuuri sügavamaid kihte, paluda tuge keerulises olukorras jne.

²¹² Saksamaa süsteem on küll teatud alustel kohustuslik ja väikese tasuga, kuid nende näide illustreerib laiaulatuslikku ja järjepidevat keeleõppesüsteemi. Ühtlasi on võimalik valida täiskoormuse ja osalise koormusega keeleõppe vahel. Vt täpsemalt siin.

Suur ja viimane väljakutse on seega siinkohal, kuidas soodustada taolist kogukonna tasandil ja mõtestatud interaktiivsete kontaktide teket kohalike inimeste ning sisserrändajate vahel selliselt, et see ühelt poolt ennetaks võõrandumise tunnet ning teiselt poolt soodustaks kuuluvustunnet ja kahepoolset lõimumist, sh mõlemapoolset eelarvamuste vähenemist.

Taoliste kontaktide loomist toetavad erinevad tegevused, nagu näiteks kohalikul tasandil toimuvate ürituste/tegevuste avatus ka neile inimestele, kes veel ei valda eesti keelt. Taolistes tegevustes osalemine toimib nende jaoks teatud mõttes ka sotsiaalse ankruna, eriti juhtudel, kui uussisserrändajal on võimalus osaleda temale olulist teemat käsitlevatel sündmustel (keskkonnakaitse, naiste õigused, ettevõtlus vm). Väga oluline on ka võimalus olla kaasatud vabatahtlikku tegevusse, samuti võib mõnikord olla ühiskondlikkus mõttes avardav, kui uussisserrändaja saab esitleda kohalikele inimestele enda perspektiivi ja/või kaasa arutelda Eestis toimuvatel teemadel.

Teisisõnu on viimane oluline väljakutse see, kuidas uussisserrändaja ise saab laiemalt panustada Eesti ühiskondlikku sidususse – näiteks võrdse kohtlemise edendamisse ja eelarvamuste vähendamisse –, iseäranis nende inimeste suunal, kes ametialaselt või igapäevaste tegevuste tõttu puutuvad kokku uussisserrändajatega ja kes esindavad uussisserrändajate jaoks Eesti riiki või ühiskonda.

5.2. Soovitused ja ettepanekud

5.2.1. Kohanemise toetamine

1. **Kohendada kohanemisprogrammi või struktureerida see ümber vastamaks paremini uussisserrändajate vajadustele.** Kohanemisprogrammi eesmärgi täpsustamine ja sellest tulenevalt ka programmi tegevuste ning kasutatavate materjalide kohendamine või ümberstruktureerimine võimaldab paremini vastata rohkemate uussisserrändajate vajadustele. See omakorda viib suurema tõenäosusega ka uussisserrändajate osaluse tõusuni programmis. Enamate uussisserrändajate osalemine tõstaks programmi mõju, efektiivsust ja tõhusust ning kiirendaks suuremal hulgal uussisserrändajate kohanemist ja Eestiga lõimumist. Vt kohanemisprogrammi mõjude hindamise tulemuste osas põhjalikumaid soovitusi uuringuaruande II osas.
2. Kõigi riigi poolt pakutavate teenuste disainimisel ja osutamisel on vajalik ka **kaasata uussisserrändajaid ning neilt tagasisidet saada.** Näiteks tuleks kõikide juba koostatud või koostamisel olevatele infomaterjalidele (nt ümberasumise juhend (*Relocation Guide*), tervishoiusüsteemi tutvustav juhend, kohanemisprogrammi käsiraamatud jm) puhul nii enne kui pärast materjalide avaldamist küsida tagasisidet uussisserrändajatelt, kas kirjutatu on arusaadav, loogiline ja neile abiks, ning vastavalt ettepanekutele neid vajadusel uuendada ja kohendada. Kasulik on materjalide ülevalideerimine ka olulisemate sidusrühmade vaates (tööandjad, ülikoolid, vabaühendused jt).
3. Kõikidel riigi poolt pakutavate teenuste (sh nt PPA migratsiooninõustamise ja INSA nõustamisteenus) puhul on vajalik läbi mõelda ja rakendada süstemaatiline **teenusele tagasiside kogumise ja nendega arvestamise kord.** Näiteks töid intervjueeritud välja, et teatud juhtudel on neil kahtlusi PPA migratsiooninõustajate poolt jagatud info korrektsuses, sooviga see üle valideerida. Samas puudus neil teadmine, kelle poole oma kõhklustega edasi pöörduda. Seega on iga avaliku teenuse juures oluline kasutajasõbralik võimalus tagasiside ning täpsustavate küsimuste edastamiseks.
4. Kogu sisserrände- ja kohanemisalane **info tuleb koondada mitmekeelsesesse infovärvasse** (eesti, inglise, vene), mis oleks eelkõige ja ainult suunatud kohanemist toetava info pakkumisele ja/või selle vahendamisele teistesse kvaliteetsetesse infovaramutesse (nt teenusepakkuja juurde). Tasub kaaluda infovärava loomist ka nõ kahes vaates: üks sihtrühmale ja teine sidusrühmadele.

5. Juba olemasolevate teenuste ja elektrooniliste infomaterjalide osas tuleb **tagada, et informatsioon oleks leitav lihtsa märksõnaotsinguga** (st et vaste otsingutulemusele oleks otsingumootori tulemustes esimeste hulgas).²¹³

5.2.2. Üldine asjaajamine

1. **Senisest aktiivsemalt ära kasutada Siseministeeriumi, PPA või Work in Estonia kirjaliste, mis on suunatud nii kohanemisalase informatsiooni pakkumisele kui ka välisvärbamisega tegelevatele tööandjatele**, sh levitada infot kirjalistide olemasolust ja nendega liitumise võimalustest.²¹⁴ Lisaks kaaluda sama informatsiooni ristviitamist eri listides, et informatsioon leviks võimalikult mitmekülgset.
2. Kuigi 2017. aastal alustatud migratsiooninõustamise teenus täidab olulist tühimikku vajaliku informatsiooni pakkumises elamislubade taotlemise ja muude Eestisse tulemisega seotud dokumentide vormistamise juures, ei suudeta nõustamisega katta kõigi abivajajate soove. Tõenäoliselt suureneva või sarnasele tasemele jääva sisserände tingimustes peaks **elamislubade ja nende taotlemise, vahetamise või pikendamisega seotud informatsioon olema kättesaadav senisest palju lihtsamal, selgemal ja sihstatumal kujul (nt KKK ehk korduma-kippuvad-küsimused)** – see vähendaks tõenäoliselt ka vajadust migratsiooninõustamise järele. Migratsiooninõustamise teenuse enda juures tuleb aga senisest enam struktureeritumaks teha andmete kogumine päringute osas, mis võimaldaks teha esitatud päringute osas kiiranalüütikat.
3. Võttes arvesse tööandjate piiratud ajaressursse ja infotulvas oluliste ürituste ning kohanemis- või rändepoliitikaga seotud muudatuste märkamist, tuleb riigiasutustel **senisest enam pöörata tähelepanu just tööandjatele suunatud informatsioonivoole** (ettevõtted, ülikoolid, aga ka vabaühendused ja/või avaliku sektori välisvärbajad), näiteks tööandjatele suunatud infopäevade formaadile ja sellest info jagamise vormile.
4. **Suurendada kultuuriteadlikkust-kultuuritundlikkust uussisserändajatega kokkupuutuvatel osapooltel** – sh ühiskonnas tervikuna. Uuringus nimetati korduvalt ametnike ebapiisavat professionaalsust teatud teemade käsitlemisel, nii elamislubade menetlemisel kui ka näiteks arsti juures. Kuigi teenindaja ebaprofessionaalsus ei pruugi olla tingitud otseselt välismaalasest endast (nt võib ebaprofessionaalne ametnik käituda ebaviisakalt ka kohalikust püsielanikust kliendiga), võivad välismaalased seda tajuda kui nende päritolust või staatusest tuleneva tõrjumisega.

5.2.3. Eesti keele õpe

1. **Edasi arendada eesti keeleõppe süsteemi, mis oleks modulaarne ja paindlik ning võimaldaks keelt õppida järjepidevalt ja vastavalt vajadusele.** Seejuures võiks tasuta pakutavate keelekursuste puhul olla võimalik valida nii õppimise kiiruse, korralduse kui ka tasemete vahel.
2. **Koondada ja pakkuda informatsiooni erinevate keeleõppe võimaluste kohta ühel veebilehel.** Kuigi erinevad keeleõppevõimalused on võimalik üles leida põhjaliku internetiotsinguga, nõuab see palju süvenemist, sh sellesse, kellel on õigus keelekursusel osaleda (st osalemise

²¹³ Näiteks otsingusõnad “living in Estonia” või “life in Estonia” viivad ainult Work in Estonia vastavale teemalehele. Selleks, et info koondaja ei peaks infot uuendama, võib pakkuda teenuse osutajatele võimalust oma teenust ise ajakohastada. Sh kasutatav sidusrühmade poolt + teiste keeleõpetajate poolt, kes võiks edasi suunata mujale.

²¹⁴ Tulemused näitavad, et tööandjatel on vaja kanalit aktuaalse info nendeni jõudmiseks, nt kirjalist, kuhu saadetak periodiliselt kokkuvõtlikud infokirjad olulisima infoga seoses välistöötajate värbamise ja kohanemisega. Analoozne list on alates 2018. aasta algusest PPA juurde loodud (work@list.politsei.ee), kuid näib, et teadlikkus sellest kui ka listi enda kasutamise aktiivsus on madal. Listiga võiksid olla liidetud ka tööandjate liidud, ning kõik huvitatud tööandjad võiksid omada võimalust liitumiseks. Lisaks kitsalt PPAGA seotud info edastamisele (nt VMS muudatused, rändekvoot jmt), võib kasulik olla ka info jagamine sünkroonis Siseministeeriumi kohanemise tugivõrgustiku kirjalistiga.

abikõlblikkus). Lisaks kõikide võimaluste koondamisele on vajalik koondada ja esitada informatsioon selle kohta, millise taseme kursusega või keeleõppe vormiga (nt keelekohvik, tandemõpe vmt) on tegemist, kellele on see mõeldud, kus ja millal toimub, millal toimub registreerimine, millise keele baasil jne.²¹⁵ Taoline keeleõppe võimaluste koondamine peaks olema lihtsasti arusaadav ning kasutatav nii sihtrühma kui ka erinevate sidusrühmade poolt.

3. **Töötada välja tegevuskava eesti keele kasulikkuse rõhutamiseks uussisserändajate hulgas.** Motivatsioon eesti keelt õppida on uussisserändajate hulgas suhteliselt madal ning seda suurendada on keeruline, kuna see sõltub paljudest erinevatest teguritest ja osapooltest (sh tööandjatest, eestlastest kolleegidest, aga ka infoväljast jmt). Üheks võimaluseks motivatsiooni tõstmisel võib olla uussisserändajatelt nende kogemuse põhjal keeleõppe kasulikkuse osas positiivsete sõnumite kogumine ning nende edastamine teistele uussisserändajatele. Samuti on oluline hakata käsitlema välistöötajate värbavaid tööandjaid kui võimalikku ja olulist mõjutegurit uussisserändajate eesti keele õppe motivatsiooni osas.
4. **Kuna eesti keele õppe alaseid uuringuid on viimastel aastatel läbi viidud mitmeid, on vajalik lähtuda ja rakendada neis tehtud soovitusi,** eelkõige 2018. aasta keeleõppe uuringu soovitustest.²¹⁶ Siinse uuringu sekundaarallikate kaardistamise analüüs näitab, et eesti keele õppimise ja õpetamise peamised kitsaskohad ning väljapakutud lahendused korduvad aastast aastasse erinevates (üksteisest sõltumatutes) uuringutes ning vähe on uut, mida uute ja järgmiste uuringutega selles valdkonnas oleks võimalik teada saada.

5.2.4. Tervishoid

1. **Tervishoiuteenuste senisest parem võimaldamine ka inglise keeles.** Panustada tuleb meditsiinipersonali, ennekõike perearstide/-õdede inglise keele oskusesse, kujundades ja luues samal ajal ka paindlikke ja majanduslikult otstarbekaid võimalusi tõlkeks juhtudel, kus selle järele on vajadus.
2. **Otstarbekas on liikuda selle poole, et perearstiliinilt saab nõu küsida ka inglise keeles.** Ajutise iseloomuga lahendustena võib kaaluda inglise keeles töötamisega nõus olevate arstide kohta info koondamist (teadaolevalt töös Siseministeeriumi poolt) ning pakkumist või näiteks roteerumispõhimõttel ingliskeelsete valvearstide süsteemi kohtades, kus elab rohkem uussisserändajaid.
3. **Pikemas vaates on oluline kaaluda, kuidas luua nõustamisvõimalusi uussisserändajatele, kes vajavad ligipääsu vaimse tervise spetsialistile** erinevates kohanemisetappides (võib olla nii standardiseeritud baasteenus, mis vajab vähem kompetentsi ja kulu kui ka psühholoogi- või psühhiaatri panus); ja/või kriitilisemates olukordades juurdepääsu vaimse tervise spetsialistidele eesti keelt (ja vahel ka inglise ning vene keelt) mitterääkivate uussisserändajate hulgas.
4. **Võimaldada liituda Haigekassa kindlustusega lihtsustatud korras.** Kaaluda tasub Haigekassa süsteemis vabatahtliku kindlustamise tingimuste muutmist avatumaks ja paindlikumaks, s.o. eelkõige maksete ja kindlustusperioodi mõttes. Lisaks tasub kaaluda ka võimalusi erakindlustuste ja Haigekassa ja/või erakindlustuste ning arstide koostööks, et arsti ajakulu väheneks ja patsiendil oleks võimalik end lihtsamalt siduda arsti jaoks juba automatiseeritud süsteemiga.

²¹⁵ Erinevad keeleõppega seotud leheküljed esitavad infot eelkõige enda spetsiifikast lähtuvalt, st era, avaliku või mõne muu, piiratud ringi keeleõppe võimaluste kohta. Selleks, et info koondaja ei peaks infot uuendama, võib pakkuda teenuse osutajatele võimalust ka oma teenuse ajakohastamiseks. Taoline keeleõppe võimaluste kokku koondamine koht võiks olla kas kohanemisprogrammi veebilehel või INSA nõuandevõrkis.

²¹⁶ Eesti Rakendusuuringu Keskus Centar ja Tallinna Ülikool. (2018). "Eesti keelest erineva emakeelega täiskasvanute eesti keele õpe lõimumis- ja tööhõivepoliitikas: kvaliteet, mõju ja korraldus". 1. osa: ülevaade uuringust ja tulemuste kokkuvõte.

5. **Meditsiinitöötajate kultuuritundlikkuse alase pädevuse arendamine.** Oluline on tähelepanu pöörata ka arstide eelhoiakutele ja liikuda selle poole, et võrdse ja toetava kohtlemise põhimõte oleks arstieetikas senisest olulisemal kohal, samuti koolitada meditsiinitöötajaid kultuuritundlikkuse teemadel.

5.2.5. Haridus

1. **Luu põhjalik ülevaade Eesti haridussüsteemi toimimisest ja erinevate õppekeeltega haridusasutustest, sh ligipääsust tugistruktuuridele ka uussisserändaja vaates.** Ülevaade peaks muuhulgas toetama uussisserändajate peresid informeeritud ja kvaliteetse haridustee jätkamise otsuse langetamisel (nt kas panna laps vene või eesti õppekeelega haridusasutusse). Vastavat infot tuleb jagada erinevatele uussisserändajatega kokkupuutuvatele organisatsioonidele (sh kultuuriseltsid) ja nende kaudu edasi ka uussisserändajatele, sh vastavalt vajadusele sotsiaalmeedias. Järgmise sammuna tasub kaaluda süstemaatilist nõustamise pakkumist vastavasisulise nõu saamiseks valdkonna spetsialistidelt.
2. **Tõsta haridusasutuste ja kohalike omavalitsuste võimekust uussisserändajatest perede nõustamisel ja tööl uussisserändajast lapsega.** Haridusasutusi ja omavalitsusi saab selles toetada ja keskset nõustamist pakkuda ka näiteks Innove või Rajaleidja keskuste poolt. Samal ajal tuleb silmas pidada, et taoline kompetents nõustamiseks on täna tekkinud ka mitmetel vabauhendustel, seega on vajalik ka nende sellesuunaline võimestamine ja/või nõustamise ühine pakkumine või neile delegeerimine.
3. **Leida võimalused, et rahvastikuregistri registreeringuta koolikohustuslikud lapsed saaksid kohe peale Eestisse saabumist haridusteed jätkata.** See hõlmab vajadusel nii lasteaija- ja koolikoha otsingu toetamist kui sobiva koha (lasteaija, kooli) olemasolul tema õpetamise tasumise garanteerimist riigi poolt.

5.2.6. Tööturg

1. **Jätkata EAS Work in Estonia uussisserännanute abikaasadele suunatud „Reinvent yourself“ programmiga** või muude sarnaste meetmetega antud sihtgrupi aktiveerimiseks. Ühelt poolt aitab see tuua tööturule väärtuslikke lisakäsi ning teisalt teeb Eestisse tulnud uussisserändajate perede Eestisse jäämise kindlamaks. Samuti panustab taoline programm pererändega tulnud uussisserändajate isoleerituse vähendamisse. Võttes arvesse suurt sisserännet ka nn venekeelsest keeleruumist, tasub kaaluda programmi pakkumist ka vene keeles.
2. **Pakkuda tööandjatele täiendavat infot, koolitusi jms tuge mitmekesisusega toimetulekuks töökohal** (nn *diversity management*). Enamik tänasest kohanemisasasest toest on suunatud otse sihtrühmale ehk uussisserändajatele, kuid arvestades asjaolu, et just töökoht (ning õppeasutused) on enamasti peamine pidepunkt, mis välismaalasel Eestiga tekib, tuleb panustada ka laiemalt kohanemise ja mitmekesisuse alase teadlikkuse tõstmisesse nende sidusrühmade hulgas.
3. **Pöörata kohanemisprogrammis või muudel sisseelamisega seotud koolitustel või kursustel suuremat rõhku Eesti tööturu eripäradele.** Näiteks selgub mitmetest intervjuudest, et uussisserändajate seas tekib rahulolematust ja segadust tööle kandideerimisel vastuste mittemissaamine – see on üks paljudest asjaoludest, milleks on võimalik uussisserändajaid juba eelnevalt ette valmistada.
4. **Suurendada ja koordineerida ülikoolide ning tööandjate vahelist koostööd välistudengitele praktika ja töökohtade pakkumisel.** Välisstudengite potentsiaal ei ole täna Eesti tööturul realiseerunud ning nende potentsiaal on võrreldes mitmete teiste riikidega alakasutatud. Üheks meetodiks võib olla üleriigiline ja ülikoolide-ülene praktikabaas tööandjatest, kes on valmis välisstudengitega koostööd tegema. Kasuks tulevad ka edulood välismaalastest praktikantidest,

kellest on saanud oluline töötaja ettevõtte jaoks, et julgustada teisigi ettevõtteid välisstudengitest praktikante kaasama. Siinkohal peaksid ka ülikoolid ise võtma senisest suurema rolli välisstudengitele Eesti tööturu võimalustest teavitamisel ja eripäradest informeerimisel.

5. **Luua Eesti tööturgu, töökultuuri ja tööle (praktikale) saamise protsessi tutvustav videokursus**, näiteks Work in Estonia või kohanemisprogrammi raamistikus. Eeskuju sellisele kursusele pärineb Taanist, kus neljaks mooduliks jaotatud e-kursus *Make it Work in Denmark*, keskendub tööotsimisele, firmadega ühendust võtmisele, tööintervjuudele ja töökultuurile.

5.2.7. Majutus

1. **Arendada välja teenus, mis võimaldaks üle saada keele- ja usaldusbarjääridest üüriturul.** Täna aitavad uussisserändajatel takistusest üle saada tööandja, eestlastest sõbrad ja/või elukaaslane kui ka üksikud üürituruvahendajad erasektorist. Pikemas perspektiivis aitab probleemi lahendada ka nn musta üürituru vähenemine ning üleüldine usalduse kasv (või võõristuse vähenemine) välismaalaste suunal Eesti ühiskonnas.

5.2.8. Vaba aeg, kogukond ja kaasamine

1. **Pöörata senisest enam tähelepanu vaenamise, vaenukõne ja muude ksenofoobiaga külgnevate intsidentide kogumisele ja analüüsimisele.** Vaenamise kasv nii avalikus ruumis kui ka sotsiaalmeedias on tõusmas, mida väljendati korduvalt ka siinse uuringu intervjuudes. Kuigi uuringu põhjal ei saa väita, et vaenamine või ksenofoobsed vihakõned oleksid viimastel aastatel täiesti olemuslikult muutunud või kasvanud äärmuslikuks (neid tendentse tuvastati ka 2014. aasta uuringus), on see asi, mida tuleb kohanemise juures arvestada – isegi kui intsidente on üksikuid, käsitletakse neid senisest enam, avalikumalt, julgemalt ja aktiivsemalt nii sotsiaalmeedias kui ka nn tavameedias. See omakorda võib muuta või kinnistada ka uussisserändajate hoiakuid selle osas, kas Eesti on vastuvõtlik riik või mitte. See omakorda võib mõjutada otsuseid, kas inimene tuleb Eestisse ja/või kas ta soovib siia jääda pikemaajaliselt või mitte. Intsidentide kogumist tuleb teha standardiseeritult ja PPA poolt koostöös kõikide teiste välismaalastega aktiivselt kokkupuutuvate asutustega.
2. **Suurendada tegevusi, mis tõstavad kohalike elanike ja uussisserändajate omavahelist suhtlust.** Selleks on võimalik ellu viia mitmeid eri tegevusi, sh majutada ühiselamutes kohalikud tudengid ja välisstudengid kokku (st mitte teadlikult eraldada neid eraldi korrustele/ruumidesse), soosida üheskoos õppimist ja töötamist nt grupitööde või ühiste projektide kaudu, aidata kaasa uussisserändajate kaasamisele vabatahtlikku tegevusse, soodustada eesti keele õpet, pakkuda mentorlust kus viiakse kokku kohalik (või hästi kohanenud välismaalane) ja uussisserändaja jpm.²¹⁷
3. **Väärtustada ja tutvustada vabatahtlikus tegevuses osalemist, edendada selle suuremat väärtustamist ning tutvustada vabatahtliku tegevuse võimalusi laiemalt.** Siinjuures tuleb arvestada nii võimalike kaasajate kui ka kaasatavate variatiivsusega (sh keel) ning asjaoluga, et vabatahtlik tegevus seondub nii vaba aja veetmise, töö kui enesetäiendamisega. See tähendab, et taoline eri võimaluste suhestumine vabatahtliku tegevusega võiks infoportaalides senisest enam kajastuda.
4. **Tõsta Eesti organisatsioonide valmidust ja võimekust uussisserändajaid vabatahtlikena kaasata.** Koolituste ja nõustamiste ning eelmise punkti kõrval on vajalik ka organisatsioonide

²¹⁷ Seejuures võib varieeruda see, kuidas seda tegevust toetatakse – kas see toimub vaid vabatahtlikkuse põhimõttel või toetatakse teatud tegevusi või saavad nt kohalikud mentorid teatud tasu. Ka võib varieeruda see, kui pikalt mentor ja uussisserändaja on seotud, nt on võimalik vabatahtlikud ampsud (a la tunni või paari kaupa konkreetseks tegevuseks kohtumine), päeva raames kohtumine, aga ka korduvalt teatud perioodi jooksul nõ tugiisikuks olemine.

omavaheline suurem kogemuste vahetamine ja välismaalastest vabatahtlikele tugiisikusüsteemi loomine.

5.2.9. Inforuum ja kommunikatsioon

1. Lisaks veebivärvale, mis koondab endas kohanemisalast informatsiooni ja teenuseid, on oluline toetada ka **mitmekesisema meediaruumi teket**, sh **olulisemate uudiste regulaarset ingliskeelset avaldamist**. See annaks võimaluse uussisserändajatele jälgida Eesti uudiseid ja tõstaks seeläbi tõenäosust, et sisserändajad on kohalikega samas inforuumis. Ühtlasi suurendaks see võimalust, et välismeedia korjab üles uudised Eesti kohta ning vähendaks seda, et Eesti kohta info puhul toetutakse vähem usaldusväärsetele allikatele.
2. Kuivõrd venekeelsed sotsiaalmeedia grupid näivad suunavat (enamasti tahtmatult ja teadmatult) venekeelseid uussisserändajaid Eesti venekeelsesesse inforuumi, on oluline seda valdkonda põhjalikumalt uurida. Vajalik on ka sotsiaalmeediast kooruvaid **peamisi probleemvaldkondi paremini ja selgemini adresseerida** avaliku meediaruumi kaudu – nt venekeelsete gruppide puhul Eesti koolidega seotud hirmude maandamine ning keeleõppega seotud müütide murdmine, ingliskeelsete gruppide puhul aga tervishoiu ja tervishoiule ligipääsuga seotud murekohtade lahendamine.
3. Samal ajal vajab **läbiarutamist ja otsustamist, kas ja kui palju riigiasutused saavad või peaksid spetsiifiliselt välismaalastele mõeldud või välismaalaste poolt loodud sotsiaalmeedia gruppides regulaarselt ja süstemaatiliselt nn ametlikku infot jagama** – kuigi vähesel määral seda täna tehakse (nt kohanemisprogrammi koolituste info), ei ole seotud riigiasutustel veel kogemust, kas taolisel tegutsemisel võib olla ka negatiivseid tagajärgi.²¹⁸ Üheks lahenduseks võib siin olla kogukonna esindajate ja/või grupi moderaatorite vahendusel informatsiooni jagamine, kes ühtlasi otsustavad, milline info on vajalik ja otstarbekas ning milline mitte.
4. Lisaks sotsiaalmeediale peab olema ka muu koht või kohad, mille kaudu on võimalik **pakkuda professionaalset ja kvaliteetset nõu erinevatel kohanemisega seotud teemadel**, sh nt lapse koolivaliku küsimustest (vt ka haridusvaldkonna soovitusi).
5. Strateegilise kommunikatsiooni vaates tuleb kaaluda, millised Eestiga seotud teemad vajavad kommunikatsioonis ühist käsitlemist nii Eesti venekeelsete püsielanike kui ka uussisserändajate hulgas. Kuigi Kultuuriministeerium vastutab lõimumise ning Siseministeerium kohanemise eest, näitab siinne uuring, et paljud kahe sihtrühmaga seotud teemad käivad käsikäes ning **vajavad ühist käsitlemist ja mõlema sihtrühma samaaegset sihistamist**.

5.2.10. Vaimne tervis

1. Seotult üldise Eesti tervishoiusüsteemiga, **tuleb uussisserändajatele jagada täpsemat infot tervisekindlustuse ja -süsteemi kohta, sh tutvustada, mida ravikindlustus katab või mitte**. Kui on teada, et uussisserändajal on terviseprobleeme, võib soovitada võtta suuremamahulist kindlustust. Samuti on oluline selgitada põhjalikumalt erakindlustuse põhitoomemehhanisme, st kõigepealt tuleb endal maksta ning alles hiljem saab raha kindlustusest tagasi.
2. **Tugevdada koostööd ülikoolide ja teiste valdkonnas tegutsevate organisatsioonide ja institutsioonide vahel**. Psühholooge ja tugiisikusüsteemi töötajaid aitab väga, kui on teada, milliste arstide ja spetsialistide juurde saab inimesi saata – kes räägib inglise keelt ja omab kogemusi erinevast kultuuriruumist inimestega, kuid ka kelle vastuvõtutöötaja (sh õde) räägib inglise keelt.

²¹⁸ Näiteks kui välismaalased näevad, et riiklikud asutused jälgivad nende sotsiaalmeedia infovoogu, võivad nad mõnede teemade käsitlemise puhul muutuda reserveeritumateks.

Ka võiks nt keerulisemate juhtumite puhul teha koostööd Sotsiaalkindlustusameti ohvriabiga, kellel on kogemus vastavas valdkonnas.

- Kliiniliste psühholoogide koolitamisse suunata rohkem ressursi ning rahastada täiendavalt psühholoogide koolitust ja täiendõpet.** Kuna vajadus nende järele on suur nii Eesti elanike kui osaliselt ka uussisserändajate hulgas, piirab näiteks kohustus maksta enda täiendõppe eest kliinilise psühholoogi kvalifikatsiooni saamiseks psühholoogide järelkasvu.
- Soodustada erinevate võtetega ülikoolides tuutoriks olemist ning juurutada suuremates ülikoolides toimivat tuutoriks ettevalmistuse süsteemi ka teistes haridusasutustes.**
- Viia kultuuriteadlikkuse tõstmiseks ja kultuurilise kompetentsi loomiseks läbi koolitusi.** Koolitused võiksid toimuda ülikoolide, haiglate jt otse inimestega töötavate inimestele, kuid neid võib pakkuda ka ettevõtetele ning laiemalt ka teistele Eesti elanikele. Selliseid koolitusi võiks korraldada ka võrgustikupõhiselt. See võimaldaks saada teadlikumaks teistest organisatsioonidest, institutsioonidest ja nende tegevustest – kes ja kuidas muredega tegeleb – ning süvendada koostööd.
- Parandada uussisserändajate ettevalmistust Eestis hakkama saamiseks** – luua materjale Eesti kohta, mida saab juba lähteriigis vaadata/lugeda/kuulata riigi, kultuuri, kliima, tavade, töö- ja õppekultuuri jm praktilise kohta. Kuna mitmed uussisserändajate vaimse tervisega seotud probleemid on seotud uude riiki sisseelamise protsessiga ning vaimse tervisega seotud pinged võivad seeläbi võimenduda, aitab neid maandada just piisav ettevalmistus. Taolist infot tuleb korrata ka välismaalase Eestisse jõudes.
- Luua Eesti keskkonda arvestav vaimse ja füüsilise tervise hoidmise soovitusi koondav materjal.** Muuhulgas võiksid seal olla soovitused, mida teha ennetavalt, mida saab inimene ise ära teha probleemide ilmnemisel, kui kohe abi ei leia jne. Seda võiks levitada nii uussisserändajate kui ka kohalike elanike seas.

5.2.11. Soovitused täiendavate temade uurimiseks

- Uurida, esialgu piloteeritud ja kitsendatult mõne suurema sihtriigi põhiselt, millisest keskkonnast uussisserändajad täpsemalt Eestisse tulevad. Näiteks kas päritoluriigi suurlinnadest, maapiirkondadest või mujalt. Teiste riikide uuringud näitavad, et sageli pärinevad ühest sihtriigist tulnud inimesed ühest ja samast väikesest sihtriigi piirkonnast, või toimub liikumine näiteks mitte pealinnast-pealinna vaid maalt-pealinna jmt. Taoliste dünaamikate tundmaõppimine Eesti põhiselt aitaks paremini erinevatele uussisserändajate sihtrühmadele kas teenuseid või informatsiooni sihistada.
- Uurida suuremate Eestis elavate rahvusrühmade kogukondi ehk diasporaagruppide sisest dünaamikat, sh kuidas suhestuvad uussisserändajad oma päritoluriigiga (nt kui sageli küllastavad, kas ja kui palju saadavad koduriiki raha, kui palju jälgivad koduriigi meediat, kui palju suhestuvad Eestis olevate rahvusseltsidega jmt). Sealhulgas on vajalik uurida, kas ja kui palju on neis kogukondades ühtseid liidreid, keda kuulatakse ja usaldatakse.
- Uurida, mil määral uussisserändajad kasutavad erinevaid avalikke teenuseid ning võrrelda seda kohalike elanike teenusekasutusega.
- Uurida, milline on Eesti elanikkonna suhtumine erinevatesse sisseränderühmadesse, st korrata pagulaskriisi küsimusi (3 lainet, 2015-2016) ning vaadata, kas ja milline on muutus hoiakutes.
- Uurida, kuidas on käivitunud erinevad rahvusvahelised majad Eestis (nt Tallinna ja Tartu rahvusvaheline maja ning Tartu välismaalaste teenustekeskus); sh uurida 2019. a suvel avatud Ülemiste tervisemaja pikemaajalisi kogemusi sellest, millised väljakutsed on süsteemil, kus perearstid pakuvad enda teenuse välja koos võõrkeelega – kui suure osa uussisserändajate

vajadusest see rahuldab, kuivõrd suurendab see arsti ajakulu, kuidas on seda mõistlik tasakaalus hoida jne.

5.2.12. Metoodilised tähelepanekud

1. Rände ja kohanemise teemavaldkond on lai ning mõistetav on vajadus luua teatud regulaarsusega põhjalik ülevaade selles toimuvast. Siinse uuringu läbiviimise puhul oli peamine väljakutse käsitleda võrreldava põhjalikkusega kõiki lähteülesandes väljatoodud uurimisküsimusi. Seda kahel põhjusel – esmalt oli teatud teemadel paralleelselt juba läbiviidamas eraldiseisvad uuringud (nt CIVITTA uuring mh kohanemisprogrammi suunal, WiE uuring välistöötajate ja välistöajõudu värbavate töandjate suunal, EKKA uuring kõrgkoolide ja välistudengite/välisõppejõudude suunal, ning RITA-ränne uuring laiemalt rände ja lõimumisega seotud teemadel). Kuna eraldiseisvad fokuseeritud uuringud võimaldavad igasse teemavaldkonda sisse minna palju suurema põhjalikkusega, oli keeruline mõnedel juhtudel lisada olulist lisandväärtust ja uut teadmist siinse uuringu andmekogumise ja analüüsi käigus. Teisalt on hea, kui erinevad ja üksteisest sõltumatud uuringud tulemusi vastastikku valideerivad, kuid tõhusa ressursikasutamise mõttes ei saa see alati olla eesmärk omaette.
2. Eelnevast tulenevalt tasub kaaluda, kas ka kohanemisvaldkonna uuringuid saab teha rohkem sihstatult ühe või teise teema või sihtrühma uurimiseks. Teine variant on läbi viia nn meta-analüüs, mille raames eraldi uut andmekogumist ei toimu, kuid mis analüüsib läbi kõik varasemad valdkondlikud uuringud ning, vastavalt vajadusele, teostab ka eraldi kvantitatiivsete andmete/statistika sekundaaranalüüsi. Ühes lühiajalises rakendusuurinus teha mõlemat – koguda põhjalikult uusi andmeid kui ka analüüsida kõiki sekundaarallikaid – on keeruline ja ajakulukas. Seda enam, kui mõned sekundaarallikad (paralleelselt läbiviidavad uuringud) on veel samaaegselt teostamisel, pole valmis ning ligipääs andmetele puudub. Kuna kohanemisvaldkonna põhiprobleemid ja väljakutsed Eestis on nüüdseks suuresti teada (2014. aasta uuringu ja siinse 2019. aasta uuringu põhjal, lisaks ka teiste väiksemate külgnevate uuringute põhjal), tasub tulevikus kaaluda pigem meta-analüüsise läbiviimist ning uut andmekogumist ainult teatud (kitsamates) fokuseeritud valdkondades ja/või näiteks iga 10 aasta tagant.
3. Soovitustele ja lahendusettepanekutele tasub uuringute lähteülesandes suuremat rõhku seada – eelkõige juhtudel, kui varasemaid uuringuid on palju ja/või kui uuring viiakse läbi meta-analüüsi vormis. Sel juhul võibki tellitava uuringu peamine väljund olla näiteks vaid poliitikasoovitused, kuid mis on põhjalikult ja mitmetasandiliselt või mitmes aruteluringis erinevate osapoolte poolt läbi arutatud ja ära valideeritud, sh nende asutuste poolt, kes peaksid konkreetseid soovitusi rakendama hakkama.
4. Nii nagu ka teistes uuringuvaldkondades Eestis, on vajalik erinevate uuringute läbiviimise sünkroniseerimine nii uuringute lähteülesannete koostamise ajal kui ka uuringute läbiviimise ajal. Kui samal ajal viiakse läbi paralleelseid uuringuid, peaks olema juba uuringute lähteülesannetes uurijatele seatud kohustus regulaarselt kohtuda ka teiste uuringumeeskondadega tulemuste omavaheliseks valideerimiseks või minimaalselt läbiarutamiseks (siinse uuringu näitel kas RITA-ränne, WiE või CIVITTA uuringu põhjal). Vabatahtlikkuse alusel see enamasti ei toimi, seega võib teatud juhtudel olla vajalik ka tellijate omavaheline kontaktivõtmise toetamine (nt pakkuda välja ühiskohtumiste läbiviimisi vmt).
5. Teenuste arendamise toetamiseks tuleb tõsta uussisserändajatega seotud andmete kvaliteeti (vt selle osas ka kohanemisprogrammi mõjude hindamise soovitusi andmete kogumise ja töötlemise osas). Oluline on omada kiiret ja ühest ülevaadet näiteks selle kohta, kui palju erinevates sektorites välismaalasi töötab ja milliseid teenuseid kasutatakse (sh kohanemisprogramm).

6. Eelkõige just nõustamist pakkuvate organisatsioonide vaates tuli välja vajadus luua ühtne, standardiseeritud informatsiooni ja andmete kogumise süsteem kõikide Eestis nõustamist pakkuvate organisatsioonide jaoks (nt INSA nõustamine, PPA migratsiooninõustajad, Tartu rahvusvahelised majad ning Tallinna rahvusvaheline maja; ja tulevikuvaates ka ingliskeelsele perearsti nõuandeliinile saabuvad päringud alates jaanuarist 2020). Kuna päringud, millega välismaalased nende poole pöörduvad on väga mitmetahulised, on see analüütilises plaanis hindamatu infoallikas, kuna võimaldab aru saada, millised mured või teemad on millisel hetkel ja milliste sihtrühmade hulgas ja millises piirkonnas aktuaalsed. Kas ja kuidas taolise süsteemi loomine võiks tekkida, vajab eraldi põhjalikku arutelu ning eelkõige motivatsiooni tekitamist organisatsioonidel kaasatulemiseks, ning vastavalt vajadusele, ka toe või stiimulite pakkumist selles osalemiseks.
7. Andmete ühtlustamist ja eelkõige kogumist on vaja ka vaenamise, vaenukõne või muude ksenofoobsete ilmingute puhul. PPA registreerib küll ametlik statistika raames vaenukuritegusid, mis aga ei anna edasi tervikpilti kõikidest juhtumitest. Kuna asutusi, kelle poole nende teemadega pöörduetakse on mitmeid (sh eelnimetatud punktis 4 väljatoodud organisatsioonidele ka näiteks Pagulasabi, JMK jt; ning PPA pole sageli koht, kuhu julgetakse pöörduda), vajab ka taoline standardiseeritud infokogumine organisatsioonideülest koordineerimist.
8. Vajalik on sarnasel teemal läbiviidavates uuringute sarnaste küsimuste sõnastuse ühtlustamine – näiteks WiE uuring (mis on planeeritud regulaarselt läbiviidama ka tulevikus) kasutab kohaliku elanikkonna poolse sallimatuse hindamiseks omaenda sõnastust, integratsiooni monitooring (EIM) jällegi teistsugust sõnastust.²¹⁹ Kuna sama sõnastusega küsimuse küsimine võimaldab mh valideerida ka erinevate uuringute tulemusi või pakkuda ülevaadet olukorra muutusest regulaarsemalt kui vaid ühe uuringu läbiviimise ajateljel, on vajalik ka taoliste põhiküsimuste puhul ühtse sõnastuse kokkuleppimine ning kasutamine.

5.2.13. Uuringu käigus loodud analüütilised tööriistad valdkonna edasiseks uurimiseks

Uuringu käigus loodi kolm analüütilist tööriista, mis aitavad uussisserändajate kohanemist ja sellega seotud valdkonda paremini mõista ning valdkondlikel ekspertidel (sh poliitikakujundajatel kui ka analüütikutel/akadeemikutel) teemaga edasi tegeleda:

1. **Lisa 2. Sekundaarallikate kaardistus** ehk varem (viimased 5 aastat) Eestis uussisserändajate teemadel läbiviidud uuringute koondfail-maatriks (vt faili "[Sekundaarallikate kokkuvõte.xlsx](#)"). See kaardistus koondab endas kõik peamised antud valdkonna uuringud ning nende kõige olulisemad tulemused/järeldused (sh kategoriseeritud eri märksõnadega kaupa, nt rändestatistika, rändepoliitika, kohanemisteenused jm).
2. **Lisa 3. Teenuste ja teenusepakkujate maatriks** (vt faili "[Teenuste maatriks \(2019\).xlsx](#)"). Soovitav on panna sisu interaktiivselt kujul uussisserändajatele suunatud infovärvasse, nii sihtkui sidusrühmadele kasutamiseks ja märksõnade põhiseks filtreerimiseks.
3. **Lisa 4. 2014. aasta vs 2019. aasta uuringu põhijärelduste võrdlus** (vt faili „[Väljakutsed 2014 vs 2019.xlsx](#)“).

²¹⁹ EIM: „Tunnetan Eestis sageli sallimatust oma rahvuse tõttu“ vs WiE: „Palun hinnake, millisena tajute tööväliselt kohalike elanike suhtumist endasse“.

Lisa 1. Metoodika

Järgnevalt on lühidalt tutvustatud, kuidas koguti ja analüüsiti uuringu käigus erinevaid andmeid. Lisaks järgnevale on kohanemisprogrammi puudutav andmekogumine ja –analüüs täpsemalt tutvustatud uuringu aruande osas II, Kohanemisprogrammi hindamises.

Sekundaarallikate analüüs

Uuringu käigus vaadati läbi olulisemad valdkonda puudutavad dokumendid (nt KOVide arengukavad), valdkonda puudutavad rahvusvahelised ja riigisised uuringuaruanded, sh paralleelselt siinse uuringuga tehtud uuringute materjalid ja aruanded, valdkonnaga seotud akadeemilised artiklid jm allikaid. Samuti võeti aluseks riikliku statistikat sisserände kohta. Sekundaarallikate kasutamise eesmärgiks oli esiteks varem tehtud uuringute tulemuste aluseks võtmine siinse kvalitatiivuuringu planeerimisel ning olemasoleva teadmise integreerimine uute kogutud andmetega.

Uuringu käigus kaardistati olulisemad uussisserändajatele pakutavad teenused eri teenuste kategooriate lõikes: kohanemisteenused, tööturg, keeleõpe, elamisload ja -õigus, tervishoid, haridus, majutus, vaba aeg ja kogukond, Eestisse meelitamine ja jäämine ning e-teenused. Teenuste kaardistamine toimus *desk research*'i meetodil internetist. Kogutud info süstematiseeriti ja koondati tabelisse (vt lisa 2).

Eraldi analüüsiti 2017. aasta integratsiooni monitooringu käigus kogutud uussisserändajate küsitlusandmeid. Tulemused on aluseks peatükile kohanemise mõõtmise potentsiaalsete indeksite ja andmeanalüüsi kaudu, kuid esitatud ka teistes peatükkides, kus vastava info lisamine oli oluline.

Intervjuud

Intervjuusid tehti uussisserändajatega kokkupuutuvate sidusrühmade esindajatega (avalik sektor ja teenusepakkujad, erasektori tööandjad, üli- ja kõrgkoolid, kohalikud omavalitsused), uussisserändajate endaga ning valdkonda uurivate ekspertidega.

Kvalitatiivse uuringu jaoks loodi kõigepealt uurimisküsimustele ja sekundaarallikatele toetudes põhiintervjuukava, mis varieerus teatud määral vastavalt sihtrühmale. Intervjuudel sidusrühmadega keskenduti järgmistele teemadele: a) milliseid kohanemist toetavaid teenuseid uussisserändajad vajavad, mida organisatsioonid neile pakuvad ning millist tuge oodatakse riigilt, b) kui teadlikud ollakse erinevatest kohanemisalastest teenustest, nt Kohanemisprogrammist, 3) head praktikad kohanemise soodustamise kohta ja ettepanekud kohanemistoe pakkumiseks.

Intervjuudes KOVidega keskenduti järgmistele teemadele: a) milliseid kohanemist toetavaid teenuseid uussisserändajad vajavad, mida KOVid neile pakuvad (ja planeerivad tulevikus pakkuda) ning millist tuge oodatakse riigilt, b) kellega tehakse koostööd uussisserändajate teenuste arendamisel ja kohanemise arendamisel ning kuidas on uussisserändajaid kaasatud neile suunatud teenuste väljatöötamisse.

Uussisserändajate fookusgrupi intervjuude jaoks tehti intervjuukava, milles keskenduti kahele laiale teemale: a) rahulolu seitsme valdkonna (tööturg ja praktika, haridus, tervishoid, vaba aeg, majutus,

bürokraatia-asjaajamine, tunne, et ollakse teretulnud) ja teenustega neis valdkondades ning seotud kitsaskohad, ning b) sotsiaalne võrgustik ja kontakt, sh meedia jälgimine ja infoallikad.

Üldiselt lähtuti intervjuerite nimekirja tegemisel sellest, kellel on kõige enam kokkupuudet vastava valdkonnaga (nt KOVide, kuhu suundub elama kõige enam uussisserändajaid). Tööandjate puhul intervjueriti ettevõtteid ja sektorite esindajaid, kes on aktiivselt värvanud või kellel on välistööjõu vajadus. Lisaks jälgiti, et uuringusse saaks kaasatud nii tippspetsialiste kui ka oskus- ja lihttöölisi värbavad sektorid. Ka lähtuti sellest, et ei intervjueritud ringi ei satuks väga palju 2014. aastal intervjueritud ettevõtteid või nende esindajaid. Uussisserändajate fookusgrupi intervjuude puhul lähtuti sellest, et valimis oleksid esindatud nii ingliskeelsed, venekeelsed kui ka araabiakeelsed, erinevatel põhjustel Eestisse tulnud ning erinevates linnades elavad uussisserändajad.

Intervjuud sidusrühmadega toimusid näost näkku vestlustena pool-struktureeritud küsimustiku abil ja kestsid keskmiselt 1-1,5 tundi, v.a telefoniintervjuud KOVidega ja üksikute teiste sidusrühma esindajatega (vt tabelist), mis olid lühemad. Fookusgrupi intervjuud kestsid keskmiselt 1,5 tundi.

Kokku tehti vahemikus 27.03.–23.10.2019 üle 35 intervjuu (35 organisatsiooniga) uussisserändajatele teenuseid pakkuvate asutuste ja organisatsioonidega, neid värbavate tööandjate, ettevõtjate katusorganisatsioonide ja ülikoolidega ning kohalike omavalitustega. Vahemikus 13.02.–11.09.2019 tehti 8 intervjuud ekspertidega 4 asutusest. Lisaks tehti oktoobris 2019 9 täiendavat intervjuud 6 asutusest vaimse tervise teemal. Osadelt sidusrühma esindajatelt saadi infot ka kirjavahetuse kaudu (vt tabelit). Uussisserändajatega tehti vahemikus 20.06–19.10.2019 17 fookusgrupi intervjuud, kus osales 98 inimest. Lisaks tehti vahemikus 18.05–30.06.2019 7 uussisserändajaga personaalintervjuud. Seega vesteldi kokku 105 uussisserändajaga.

Tabel 1. Uuringu käigus tehtud intervjuud

ASUTUS	INTERVJUU KUUPÄEV
AVALIK SEKTOR JA TEENUSEPAKKUJAD	
7 ASUTUST	
Politsei- ja Piirivalveamet	27.03
Expatriate Relocation	18.04
IOM Estonia	04.07
Tallinna Rahvusvaheline maja	02.09
Tartu Välismaalaste Teenuskeskus	21.10 (telefon)
Külaliikumine Kodukant	23.10 (telefon)
Siseministeerium	Korduvalt
TÖÖANDJAD JA NENDE ESINDAJAD	
13 INTERVJUUD, 13 ASUTUST	
Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit	12.06
Eesti Kaubandus–Tööstuskoda	13.06
Mainor AS	13.06
Tööandjate Keskliit	02.07
Helmes	04.07
Hanza	08.07
Trigon Dairy Farming	09.07
Hotellide ja restoranide liit	12.07
BLRT Grupp	11.07
Hansavest	15.07
Eesti Ehitusettevõtjate Liit	28.08
Eesti Masinatööstuse Liit	28.08
Ericsson	30.08
ÜLI- JA KÕRGKOOLID	
4 INTERVJUUD, 6 KIRJAVAHETUST, 9 ASUTUST	
Eesti Kunstiakadeemia	15.08

Eesti Maaülikool	16/08
Eesti Maaülikool	16/08
Balti Kaitsekolledž	21/08
Liia Lauri (Tallinna Ülikooli EKKA hindamine)	Kirjavahetus, 30.04
Tallinna Tehnikaülikool	Kirjavahetus, 02.05
EBS (Estonian Business School)	Kirjavahetus, 02.05
Tartu Ülikool	Kirjavahetus, 03.05
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia	Kirjavahetus, 17.05
Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor	Kirjavahetus, 20.05
KOHALIKUD OMAVALITSUSED	7 INTERVJUUD, 2 KIRJAVAHETUST, 6 ASUTUST
Tallinna linnavalitsus	14.10, kirjavahetus 21.10
Tartu linnavalitsus	14.10 (telefon)
Narva linnavalitsus	11.10 (telefon)
Narva linnavalitsus	Kirjavahetus, 23.10
Haapsalu linnavalitsus	11.10 (telefon)
Haapsalu linnavalitsus	11.10 (telefon)
Valga vallavalitsus	10.10 (telefon)
Eesti Linnade ja Valdade Liit	13.11 (telefon)
EKSPERDID	8 INTERVJUUD, 4 ASUTUST
Tallinna Tehnikülikool	13.02
Tartu Ülikool	22.03
Nõmme kliinik	18.04
Tartu Ülikool	02.05
Tartu Ülikool	08.05
Tartu Ülikool	22.05
Tallinna Tehnikülikool	04.07
Tallinna Ülikool	11.09
VAIMSE TERVISE ALASED LISAINTERVJUUD	9 INTERVJUUD, 6 ASUTUST
Tallinna Ülikool	03.10
Tartu Ülikool	03.10
Tartu Ülikool	04.10
Eesti Maaülikool, endine	07.10
Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia	08.10
Tallinna Tehnikaülikool, endine	08.10
Tallinna Tehnikaülikool	08.10
Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor	09.10
Tallinna Ülikool	09.10
UUSSISSERÄNDAJATE FOKUSGRUPI INTERVJUUD (SIHTRÜHM, KEEL, ASUKOHT, OSALEJATE ARV)	17 INTERVJUUD, KOKKU 98 INIMEST
Kohanemisprogrammis osalenud Venemaalt pärit, RUS Tartu, (7)	20.06
Rahvusvahelise kaitse moodulis osalenud, AR Tartu (6)	27.06
Rahvusvahelise kaitse moodulis osalenud, AR Tallinn (3)	28.06
Pererändega tulnud, ENG Tallinn (7)	03.09
Kõrgkooli töötajad (Balti kaitsekolledž), ENG Tartu (6)	03.09

Üliõpilased, ENG Tartu (6)	05.09
Töötajad (sh ettevõtjad), ENG Tallinn (7)	05.09
Üliõpilased, ENG Tallinn (3)	11.09
Venemaalt tulnud, RUS Tallinn (6)	11.09
IT valdkonna spetsialistid, ENG Tallinn (7)	12.09
4-5 aastat Eestis elanud, RUS Tallinn (6)	18.09
Üliõpilased ja kõrgkooli töötajad, ENG Tallinn (11)	19.09
Ukrainast tulnud, RUS Narva (3)	19.09
Venemaalt tulnud, RUS Narva (7)	19.09
Ukrainast tulnud, RUS Tallinn (6)	23.09
Mujalt (v.a Venemaalt ja Ukrainast) tulnud, RUS Tallinn (3)	24.09
Rahvusvahelise kaitseta tulnud, AR Tallinn (4)	19.10
UUSSISSERÄNDAJATE PERSONAALINTERVJUUD	7 INTERVJUUD
Uussisserändaja, RUS Tartus	18.05
Uussisserändaja, RUS Tartus	19.05
Uussisserändaja, RUS Tartus	20.05
Uussisserändaja, RUS Tartus	22.05
Uussisserändaja, RUS Tartus	05.06
Uussisserändaja, RUS Tallinnas	10.06
Uussisserändaja, RVK moodulis osalenud, AR Tallinnas	30.06

Enamik personaalintervjuusid salvestati ning neist tehti transkriptsioon või põhjalik kokkuvõte, seejärel koondati kokku kogu info konkreetsete teemade-valdkondade kohta ning kasutati infot vastava teemapeatüki kirjutamiseks. Kõik fookusgrupi intervjuud salvestati ja transkribeeriti ning kodeeriti vastavalt uuringu põhiteemadele ning nendest saadud infot kasutati vastavate teemapeatükkide kirjutamiseks.

Sotsiaalmeedia gruppide analüüs

Sotsiaalmeedia gruppide kaardistuses vaadeldi ainult Facebook keskkonnas olevaid gruppe. Analüüsi käigus uuriti süvitsi seitsme erineva sotsiaalmeedia grupi postitusi ning neis kaardistati fookusteemad ning Eestis elavate välismaalaste poolt väljendatud vajadused, arvamused ja hoiakud. Algselt piiritleti vaatlusperiood vahemikuga aprill–mai 2019, kuid tulenevalt grupist laiendati ka vaatlusperioodi postituste arvu suurendamiseks või valiti teine vaatlusperiood (vt täpsemalt tabelist). Gruppide postitused ja/või postitustele antud kommentaarid jagati 16 teemavaldkonda (nt elamisload, tervis, töö ja ettevõtlus, vaba aeg, võrgustik jm) ning neist sisalduvat infot kirjeldati eristatud teemavaldkondade lõikes kvalitatiivselt.

Tabel 1. Uuringu käigus veedeldud Facebook grupid

GRUPID	ВАHEMIK JA ANALÜÜSITUD ÕHIKUD	MUU TÄPSUSTUS
VENEKEELSESD		
Понаехали в Эстонию (u 1700 liiget)	jaanuar–mai 2019 (167 postitust).	Grupp oli algselt loodud eelkõige IT-spetsialistidele ja teistel tööle tulnutele, ent aja jooksul on sellesse koondunud ka teiste erialade esindajad, kaastulevaid abikaasasid jt. Grupi postitamissagedus on keskmiselt 33 postitust kuus.
Я переехал в Эстонию, (u 168 liiget)	2017 (90 postitust)	Grupp on väike, sest oli aktiivne vaid 2017. aastal. Selle grupi aktiivsemate postitajate kommentaaridest võib oletada, et grupis oli üsna palju Eestisse abiellumise kaudu tulnud inimesi
Ищу совета (Эстония)		Siia koonduvad Eestis elavad venekeelsed. Grupi postitustest on analüüsi lisatud vaid need, kus meie hinnangul on postitaja näol suure tõenäosusega tegemist uussisserändajaga.
INGLISKEELSESD		
Expats in Tallinn/Estonia (u 10 500 liiget)	juuni–august 2019	Antud grupp on väga suure postitamismahuga (u 500 postitust kuus) ja seda ei olnud võimalik vaadelda samal perioodil kui teisi gruppe. Antd grupi puhul on valimisse võetud postitused juuni-august, sest Facebook 'i iseärasuse tõttu ei olnud võimalik süsteemselt vanemaid postitusi kaardistada. Tegemist on suhteliselt instrumentaalse tonaalsusega grupiga, st selles on teistest oluliselt rohkem müügikuulutusi (70% „Muu“ kategoorias on eraisikute müügikuulutused, teistes gruppides moodustavad müügikuulutused u 10% sellest kategoorias) ja igapäevaeluga seotud info, toodete või teenuste otsimist jms, lisaks on seal vähem arutelu; kuigi osad arutelud, nt rassismi või vihakõne teemadel, on intensiivsed.
Foreigners living in Estonia (u 6000 liiget)	aprill–mai 2019 (179 postitust)	Keskmiselt 119 postitust kuus. 55 postitust (st umbes neljandik Foreigners Living in Estonia grupi postitustest) olid samade inimeste poolt postitatud ka grupis Expats in Tallinn, Estonia .
Expats in Tallinn, Estonia (u 5000 liiget)	aprill–mai 2019 (355 postitust)	Keskmiselt 237 postitust kuus.
Foreigners in Tartu (u 2400 liiget)	märts–mai 2019 (243 postitust)	Keskmiselt 97 postitust kuus. Üksikud postitused Foreigners living in Estonia grupis kattusid ka Foreigners in Tartu grupi postitustega (vaadeldud perioodil kattusid vaid

		vaba aja veetmise võimalusi käsitlevad postitused).
--	--	---

Vaimse tervise teemaline küsitlus kvalitatiivse info korjeks

Lisaks intervjuudele tehti vaimse tervise kohta info kogumiseks ka küsitlus. Paljude avatud küsimustega küsitluse eesmärgiks oli koguda välisüliõpilastega kokku puutuvatelt inimestelt – tuutoritelt ja nõustajatelt – pigem kvalitatiivset infot selle kohta, milliste vaimse tervise probleemidega on nemad kokku puutunud, kui hästi nad on selles vallas ette valmistatud ning millest nad tunnevad puudust. Uuringut levitati eelnevalt intervjuueeritud üli- ja kõrgkoolide esindajate kaudu. Küsitlus oli vastamiseks avatud 9.– 21. oktoobril ning sellele vastas 34 inimest (28 eesti keeles ja 6 inglise keeles). Küsitlusele vastasid tuutorid ja nõustajad järgmistest kõrg- ja ülikoolidest:

- Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor (3 vastajat)
- Eesti Kunstiakadeemia (3 vastajat)
- Eesti Maaülikool (5 vastajat)
- Tallinna Tehnikaülikool (5 vastajat)
- Tallinna Ülikool (6 vastajat)
- Tartu Ülikool (12 vastajat)

Küsitluse materjali analüüsi lisamaterjalina vaimse tervise peatüki kirjutamisel.

Aruteluseminar uussisserändajatele suunatud (kohanemis)teenuste valideerimiseks

5. novembril 2019 toimus Tallinnas arutelu, kus osalesid Siseministeeriumi ja Balti Uuringute Instituudi meeskond, ning kus arutati uussisserändajatele pakutavate teenuste vajadust ja arendamist uuringu tulemuste valguses.

Lisa 2.

Eestis uussisserändajate kohta tehtud uuringute kaardistus (Exceli failis)

Lisa 3.

Teenuste maatriks ([Exceli failis](#))

Lisa 4.

2014. ja 2019. aasta uuringute tulemuste võrdlus (Exceli failis)

Lisa 5. Kõige sagedasemad uude riiki tulemise ja kohanemisega kaasnevad mured ja seisundid uussisserändajatel

<p>Koduigatsus tuleneb eemalolekust lähedastest ja kodusest keskkonnast</p>	<p>Ka lennuühendus on sageli probleemiks, sest Eestis ollakse rohkem eraldatud, kui paljudes teistes riikides – liikumine on kallid ja nõuab rohkem planeerimist, sõbrad ei tule külla jne.</p>	<p>Kohanetakse lühiajaliselt paremini, kui päritoluriigist on lisaks veel keegi, kellega saab emakeeles suhelda. Samal ajal, kui emakeelne kogukond on väga suur, siis jääb side kohalikega ja sihtriigiga nõrgaks</p>	<p>Suhtlusringkonna ja kogukonna leidmise keerukus on ka üheks põhjuseks, miks Eestist lahkutakse.</p>	
<p>Üksildus tuleb sellest, et ei leita endale uues kohas suhtlusringkonda: rääkimine, suhtlemine jne on üks osa sellest, mis tagab inimesi kuuluvustunde.</p>	<p>Intervjuudes, aga ka fookusgrupi intervjuudes uussisserändajatega rõhutati korduvalt, et Eestis on raske leida inimesi, kellega suhelda ja sõbrustada, sest eestlased ei astu ise esimest sammu, ei alusta vestlust, ei kutsu esimesena. Välitudengitele on sageli soovitatud teha ise esimene samm.</p>	<p>Olukord on parem juhul, kui tulla koos abi- või elukaaslasega – siis saadakse osa tema võrgustikust.</p>	<p>Olukord on parem, kui uussisserändajal on palju erinevaid tegevusi, kus puututakse kokku teiste inimeste, sh kohalikega: hobid, sport, vabatahtlik tegevus, organisatsioonid.</p>	<p>Olukorda leevendab ka tööl käimine, kus suure tõenäosusega puututakse teiste inimestega kokku.</p>
<p>Igapäevane stress seoses sellega, et kõik on uus ja asjad ei ole harjumuspärased.</p>	<p>Üheks raskendavaks teguriks on kohanemise puhul keelebarjäär, mis raskendab igapäevast suhtlust (poed, asjaajamine), suhtlust, aga ka tekkinud murede puhul abi saamist, nt teraapia näol. Ligipääs keeleõppele võiks olla oluliselt parem ning see võiks olla nii intensiivne, et aastaga saab suhtlemistasemel vähemalt hakkama.</p>	<p>Igapäevane stress on suurem just kolmandate riikide kodanike jaoks, sest neil võtab asjaajamine erinevates valdkondades (viisad, elamisload, tervisekindlustus) rohkem aega.</p> <p>Samas leitakse, et ka inglise keeles võiks olla rohkem infot, nt sildid muuseumides jm, ehk meelelahutus ja kultuur võiks olla inglise keeles paremini kaetud. See ei vähenda soovi eesti keeles informatsioonilt</p>	<p>Ka vähene liikumine tekitab probleeme, tihti ollakse enne liikunud rohkem ja Eestis ei leita oma tavapäraseks sportlikuks tegevuseks võimalust. Paar intervjuueeritut rõhutasid asjaolu, et füüsiline aktiivsus aitab ennetada vaimseid probleeme. Paljud aktiivse ajaveetmise võimalused ajendavad lisaks liikumisele ka suhtlema.</p>	<p>Konfliktid uues keskkonnas – kohalike inimeste, kaasõpilaste, töökaaslastega, mis tekivad kultuurilistest arusaamatustest.</p>

		inimestega suhelda, aga vähendaks igapäevast stressi.		
<u>Eesti kliima – külm ja pime, mis on paljude uussisserändajate jaoks väga võõras.</u>	Kliimat ei saa küll muuta, kuid on võimalik uussisserändajaid selleks ette valmistada ja harjutada.	Eesti pika ja pimedaga sügistalve tulemus on nn talvemasendus. Just novembris on psühholoogide juurde tuleku kõrghetk. Üks intervjuueeritud psühholoog arvas, et oluline on soovitada uussisserändajatel (aga ka kohalikel) end talveks ette valmistada: võtta C ja D vitamiini, kasutada nt valguslampe, liikuda-liigutada igapäevaselt 30 minutit.	Stressi võib suurendada ka oskamatus ennast uutes oludes riietada ja keerulisemates, nt jäistes tingimustes liikuda.	
<u>Suur koormus ja stress seoses tööl käimise ja õppimisega, mis on enam omane kolmandate riikide kodanikele.</u>	Kolmandatest riikidest tulnud välisüliõpilased teevad väga tihti tööd oma kulude katmiseks, mitte eneseteostuseks, ning töö mitteleidmine võib seada kahtluse alla nende võimaluse oma kulusid katta.	Seejuures on võimalik, et töö- ja õppegraafik ei sobitu omavahel, millest tekivad lisapinged ja oht katkestada õpingud.	Teatud juhtudel on ärevus ja stress veel mitmekordne – kui on tulnud kolmandatest riikidest selleks, et jääda, nt usulise tagasikiusamise tõttu vms põhjustel ning võimalust tagasi minna ei ole, kuid siin ei saada hakkama – ei leita töökohta või elamispiinda, võõras kultuur jne.	

* allikas: autorite koostatud, läbiviidud intervjuude põhjal

